

THE
BRĪHADĀSHAMA OR **KRISHNAVĪJAYA**

OF

MAYŪB PANT,

ANNOTATED AND EDITED

BY

SHANKAR PANDURANG PANDIT,

A SENIOR STUDENT

OF

THE ELPHINSTONE COLLEGE.

Bombay :

PRINTED AT THE "INDU PRAKASH" PRESS, GIRGAUM.

1863.

मयूरकृत

बृहद्दशम अथवा कृष्णाविजय,

हा

आर्यागीतिबद्ध ग्रंथ

शंकर पांडुरंग पंडित

सीनियर स्कालर एल्फिन्स्टन कालेज

याणीं

टीकाचिन्हांकनादिकानीं सुबोध केला

तो

मुंबईत

इंदुप्रकाश छापखान्यांत छापिला

१८६३.

किंमत रु० २.

To

BHAU DAJI Esq., G. G. M. C.

One of Her Majesty's Justices of the Peace ;

Fellow of the Bombay University ;

Member of the Bombay Branch of the Royal Asiatic
Society,

&c.

&c.

&c.

This humble attempt at the promotion of the study
of Maráthi poetry is most respectfully
dedicated, as a token of approbation of his zeal
and labours in the cultivation of Maráthi.

Literature,

By

His most humble and obedient servant

The Editor.

प्रस्तावना.

—०—

महाराष्ट्र भाषा आणि महाराष्ट्र कविता यांमध्ये जो परस्परावयवसंबंध आहे तो प्राचीन भाषांतून संस्कृत, ग्रीक, लाटीन इत्यादि, व अर्वाचीन भाषांमधून इटालियन् इंग्लिश, फ्रेंच, पोर्चुगीस, कानडी इत्यादिकांच्या तत्त्वकथितेशी असलेल्या संबंधापासून फार भिन्न आहे. मराठी गद्यच लिहिणाऱ्यांस व तेंच वाचणाऱ्यांस, अभंग आणि साधारण ओव्या वगैरे खेरीज करून, बाकी सर्व मराठी कविता क्लेश्मिन्न भिन्न भाषेत लिहिली आहे असें वाटत असतें. आतां हे उघडच आहे कीं असें वाटण्याचें कारण विचारांतर आणि विषयविजातीयता हीं नव्हेत; पण भाषाप्रकार, रूपभेद आणि शब्दनाम्य हीं होत. परंतु मुख्य कारण ह्मणलें तर आतां सांगितलेल्यांतून शब्दचें, ह्मणजे नेनेने शब्द आंत येणें हे आहे. आणि ज्या संस्कृत भाषेतून मराठी कवितेचे विषय, त्यांतील अलंकार, आणि लिहिण्याचे प्रकार मराठी कवींनीं घेतले आहेत त्यांतूनच हे वर सांगितलेले शब्द बहुधा आलेले आहेत. आतां ते येण्याचें कारण तर उघडच आहे; त्यांस प्रचारांत आणण्याच्या योग्यायोग्यतेविषयीं लिहिण्याचा प्रसंग हा नव्हे; आणि त्रिनतरीच्या अवश्यकतेखेरीज त्यांकडून ध्वनिमाधुर्य, अर्थालंकार, छंदमृदुत्व आणि वाक्यसंकलन यांचा लाभ कवितेस किती होतो तें येथें दाखविणें हे माझ्या विषयावाहेर आहे.

तर असे संस्कृत नेनेने शब्द; अव्यवहारित, तुने, दैशिक असे प्राकृत शब्द; वारंवार येणारे संस्कृतांतील भाषणसांप्रदाय; संस्कृत शब्दांचे लांब लांब समास; सर्व पदें, मध्ये जागा सोडिल्या शिवाय, एकत्र लिहिलेलीं; छंदांसाठीं शब्द, वाक्यरचनेच्या नियमांप्रमाणें न लिहितां, मागें पुढें लिहिलेले; अर्थावश्यकता साधून आलीं तर कवितेचीं मुख्य भूषणेंच, पण अर्थास आपल्या मागून चालावयास लावतील तर कवितेला लज्जा आणणारीं व्यंग्ये, अशीं लांब लांब यमकें व प्राप्त; आणि यांतून कित्येकांस सुसह्य करणारे जें त्रिरामचिन्हांकन तें तर अगदीच नाही;— या सर्व प्रौढ, अज्ञात; आणि दृष्टीला दिपावून टाकणाऱ्या अलंकारांसह आणि सह्यास व दुर्ग्यास गोंधळून

टाकणाऱ्या अशा व्यंगानिशीं जेव्हां आमची कविता एकाद्या वाचणाऱ्यापुढे येऊन टाकते, तेव्हां तो विचारा तिजकडेस पाहाण्याचेंच सोडून देतो, आणि आपल्या मार्गानें निमूटपणें जातो.

अस्तु. पण या आणि यासारख्या दुसऱ्या कित्येक कारणांनीं महाराष्ट्र कविता बहुतेकांस समजण्याची मोठी अडचण पडते. आतां हें स्पष्टच आहे कीं त्या कारणांतून मुख्य झटलीं तर तीन होत; झणजे अज्ञात शब्द, पदं पाडलेलीं नसणें, आणि विरामाचिन्हें न लिहिणें. आतां यांच्या योगानें होत असलेले परिणाम थोडेसे वर सांगितलेच आहेत. अर्थ न समजला, किंवा समजला तो वर सांगितलेल्या कारणांमुळें कवीच्या अर्थाहून भिन्न लागला, तर मग, त्या कवितेचा अर्थ, तेंनील विचार, तिची भाषा, आणि अलंकार, यांच्या गुणावगुणांविषयीं विवेचन करणें; कवीची काव्यशक्ति, तच्छृष्ट्यावलोकन, मानवी स्वभाव आणि मानुषीक व्यवहार यांविषयीं त्याचें ज्ञान, यांची परीक्षा त्याच्या कवितेवरून करणें; आणि जहालेल्या दोषांचें लक्षपूर्वक अवलोकन करून, पुढें महाराष्ट्र कवितेची सुधारणा करित जाणें हें तर कितो वरं कठीण आहे ?

आतां हें खरें आहे कीं पूर्वीक अडचणी सर्वासच पडतात असं नाही; आणि संस्कृत शब्दांची व समासांची वरीच माहिती असेल तर महाराष्ट्र कविता समजण्याला पुष्कळ साह्य होत असतं,— मग ती मोगोपंताची असो, अथवा वामनाची, ज्ञानेश्वाराची, मुक्तेश्वराची, किंवा दुसऱ्या कोणत्याहि कवीची असो. तरीही केवळ इतकेंच पुरत नाही. साधारण सर्व लोकांस समजण्याकरितां शोधपूर्वक तयार करून छापलेले ग्रंथ निघून असाह्य आणि ससाह्य वाचणाऱ्यांस मदत होणें हें अवश्य आहे.

तर वाचणाऱ्यांस कौशादिकांचें सहाय असलें किंवा नसलें तरी, शोधपूर्वक तयार करून साधारण लोकांस वाचण्यासाठीं आणि विशारथ्यांच्या अध्ययनासाठीं प्रसिद्ध करण्यास जे खरोखर योग्य ग्रंथ मगठी कवितेत आहेत त्यांतीलच हा मयूरकृत वृहदृशम होय. आणि विद्वज्जनांचें मत याविषयीं असं आहे कीं या कवीनं केलेले दुसरे ग्रंथ ज्यांणीं वाचले असतील त्यांस हा ग्रंथ वाचण्यावरं असं समजून येईल कीं, त्यांणें यांत अत्यंत मोठे श्रम केले

आहेत इतकेच नव्हे, पण त्याणे आपल्या सर्व कवनचातूर्याचा, विषयसंबंधे वगैरे त्याच्याने जितका खर्च करवला तितका, अंश या ग्रंथांत खर्च केला आहे. आणि वर सांगितलेल्या सर्व अडचणी यास लागू असल्यामुळे, आणि त्याची जेवढ्याही तशीच असल्यामुळे, त्यांतील आर्यांचीं पदे पाडून, शब्द निरनिराळे छापून, संस्कृत आणि अव्यवहारित इत्यादि मराठी शब्दांचे अर्थ आणि फार करून सर्व कठीण संस्कृत समासांचे विग्रह व अर्थ प्रत्येक पृष्ठाच्या खाली लिहून, आणि विरामचिन्हे सर्व ग्रंथांत लिहून, वाचणाऱ्यांस आणि अध्ययन करणाऱ्यांस हा ग्रंथ होईल तेवढा व तूर्त करवला तेवढा सुबोध करून अर्धी प्रसिद्ध केला आहे.

परंतु इतकें केलें तरी हा ग्रंथ पुष्कळ लोकांस सर्वांशीं समजण्याजोगा नाही असें लक्ष्मणेंच पाहिजे. कारण कीं यांत कित्येक आर्या अशा आहेत, कीं त्यांची सविस्तर टीका लिहिल्याशिवाय सर्व वाचणाऱ्यांस तो समजेल अशी आशा करवत नाही. पण वाचणाऱ्यांस देसून येईल कीं यांत शब्दांच्याच टीका फार लिहाव्या लागल्या आहे. ज्ञातां शब्दान्वयीकडे व अर्थस्पष्टीकरणाकडे पूर्ण लक्ष न देतां, कठीण शब्दांचेच अर्थ लिहिण्याचें कारण असें कीं, आपल्या भाषेत कोशांपासून जितकें साह्य व्हावयाचें तितकें अजून पर्यंत अगदीं होत नाही; आणि ते शब्द ज्यांत सांपडतील असे जे थोडेसे कोश आपल्या भाषेत तूर्त आहेत ते फार मोठे असून थोडक्याच वाचणाऱ्यांजवळ असतात; यास्तव साधारण वाचणाऱ्यांच्या सोईसाठीं शब्दार्थस्पष्टीकरणाकडेस ज्यास्त लक्ष दिलें आहे. माझ्याहि मनांत फार इच्छा होती कीं संस्कृत काव्यास जशा भरपूर टीका असतात तशा, अथवा इंग्रजींत क्लासिकल कवितेस ज्या “अनोटेशन्स” झणून असतात तशा सविस्तर टीका या ग्रंथांत लिहून संबंधी वाक्ये उघड करून दाखवावीं, धात्वर्थावरून शब्दार्थाची सिद्धता स्पष्ट करावी, आणि याच कवीच्या इतर ग्रंथांतील व अन्य कवींच्या अनेक ग्रंथांतून उदाहरणे प्रत्यंतरास आणून शब्दयोग्यायोग्यता अथवा रसगुणावगुण यांचें योग्य स्थळीं विवरण करावें. परंतु वर सांगितलेल्या कारणामुळे व माझ्या अभ्यासाच्या योगानें वेळ सांपडला नाही झणून मनाप्रमाणें ज्हालें नाही. कदाचित् या ग्रंथाची दुसरी आवृत्ति निघाली तर तसें करण्याची इच्छा आहे.

परंतु कोणी असें समजू नये कीं टीका करून सर्व कठीण अर्थांचा अव-
घा-अर्थ लिहिला नाही, लक्षण लिहिला आहे तेवढा अपूर्ता होय. कांकीं
पदं पाडून विराम चिन्हें दिलहीं आहेत, शब्दांचे अर्थ लिहिले आहेत, आणि
समयविशेषीं पदान्वय दाखवून कोठें कोठें अर्थही दिला आहे.

आपल्या भाषेमधील हे असे ग्रंथ छापण्याची परिप्राठी नसल्यामुळें छाप-
ण्याकरितां शुद्ध प्रत मिळण्याची अडचण सर्वांस ठाउकच आहे. दैव-
शात आह्लास सांपडलेली प्रत शुद्ध होती. परंतु कित्येक आर्यांचा संशय
आल्यामुळें त्यांचीं पदं पाडल्याशिवाय, व पाडलीच तर विरामचिन्हें न लि-
हितां तशाच सोडिल्या आहेत. पण त्या सर्व मिळून आठदहांच्या आंत
होतील. जशी, आर्या ४६, पृष्ठ ७२; आर्या ३७, पृष्ठ १४१ इत्यादि.

या ग्रंथातील कवितेचीं पदं पाडणें आणि त्याचा अर्थ लावणें या आरंभीं-
च्या कामांत रा० रा० जगन्नाथ थोडेदेख गर्दे शास्त्री, मुक्काम वेळगांव याणीं
जें आह्लास साह्य केलें त्यावद्दल त्यांचे आह्लास मनःपूर्वक आभार मानितां.

या सर्व ग्रंथामधील विषयांची अनुक्रमणिका, अध्यायांच्या क्रमाप्रमाणें, च-
रित्र तात्पर्य थोडक्यांत काढून, थोडेसे अध्याय खेरीज करून, दर अध्यायास
एक गीत लिहून आह्लास ग्रंथाच्या आरंभीं घातली आहे.

आतां या सर्व करण्यानें ग्रंथ छापण्याचा हेतु सिद्धीस कोठपर्यंत गेला
आहे याचा विचार वाचणारे करितील अशी आमची इच्छा आहे. आणि
या अशा छापण्याच्या नवीन रीतीपामून लोकांस लाभ जहाला असें ऐकि-
ल्यानंतर आमचे श्रम सफळ जहाले असें आह्लास समजू.

मुंबई
२२ जून १८६३.

श्री. पां. पं.

अध्यायांप्रमाणें विषयांची अनुक्रमणिका.

॥ १ ॥ पृष्ठ १-६.

हरिपदकमला नमुनी, ॥ वंदुनि वाल्मीकि- नारदादि मुनि,
सुरसींच अनेकांनीं, ॥ ऐकवि दशमा मयूरकवि कानीं.
शेषशयन भू- देवां ॥ दे वांछित सुवर अवतरायाचा;
कीं, “ करिन उपाय, तुझी, ॥ होउनि वसुदेवसुत, तरायाचा.”
शौरिविवाह, खवाणी, ॥ तद्वय- सुतहनन- बंधनहि होती,
कंसापासाव जना ॥ त्रास; कथियली समग्र ती रीति.

॥ २ ॥ पृष्ठ ६-९.

मग भगवान् जगतरणा ॥ देवक्युद्धीं सुशुद्धि अवतरला;
ती अज- जगदीशकथा ॥ नवनव ऐकूनि, लोक भव तरला.

॥ ३ ॥ पृष्ठ ९-११.

देउनि दर्शन पितरां, ॥ नंदगृहा आपणासि नेकवि तो;
तैशीच यशोदेच्या ॥ कन्येला कृष्ण गुप्त आणवितो.

॥ ४ ॥ पृष्ठ ११-१४.

स्वास्ववन करायातें, ॥ अजमाया, कंस मारितां तीस,
सांगे भविष्य त्यासी, ॥ निसटुनि दाऊनि दिव्य कांतीस.

॥ ५ ॥ पृष्ठ १४-१६

सुतजातकर्म करवी ॥ मुनिकरवीं, देइ नंद गोदानें;
रस, मणि, हेमहि दिधलें. ॥ भरिलें ब्रज सर्व पुत्रमोदानें.

॥ ६ ॥ पृष्ठ १६-१९.

योजूनि अहित कृष्णा, ॥ दुष्ट बकी गोकुळासि जी आली,
धरुनी तद्वधतृष्णा ॥ प्रभुनें मृत- शोषिलीच मृत्यालि.

॥ ७ ॥ पृष्ठ १९-२३.

शकटा व्वंसूनि हरी, ॥ लीलानरतनु वधी तृणावर्ता.
घावरला ब्रजजन जो ॥ कृष्णा देखे मृतासुरावर्ता.

॥ ८ ॥ पृष्ठ २३-२७.

बाळपणींच्या हरि करि ॥ मृद्वक्षणजीवनाग्रहण खोडी;
मुख दावुनि कळवी कीं, ॥ आपण संसारसागरीं होडी.

॥ ९ ॥ पृष्ठ २७-२९.

स्तन पाजितां यशोदा ॥ जाय, लणुनि फोडि कृष्ण डेऱ्याला.
न पुरति दामें जरि, हरि ॥ सुरुतनदीनें तरीहि बांधियला.

॥ १० ॥ पृष्ठ २९-३२.

यमलार्जुन- उन्मूलन ॥ करुनि, हरी असुर वत्स मग मारी.
बकही मारुनि, वृंदा- ॥ वनवसतीमधुनि संकटा वारी.

॥ ११ ॥ पृष्ठ ३३-३५.

पसरुनि टाळा, काळा- ॥ परि जो बाळां गिळीत अध राहे,
त्या दुष्टातें मारुनि, ॥ हरिनें नेले सुरक्षित घरा हे.

॥ १२ ॥ पृष्ठ ३५-३८.

गोपांसह वनि जेवी, ॥ तों विधि गो, वत्स, गोप सर्व हरी;
आपण नटूनि वृंदा, ॥ घालवि विधिचा समग्र गर्व हरी.

॥ १३ ॥ पृष्ठ ३८-४०.

वर्षे एका विधि ये, ॥ गो, वत्सप, वत्स पूर्ववत पाहे;
जाणुनि निजअपराधा, ॥ तो नभि पद सर्वरूप सुतपा हे.

॥ १४ ॥ पृष्ठ ४०-४२.

पश्चात्तापविवेके ॥ शुद्ध मनें शरण जाय वापास.
मागे निजागमोचन ॥ विधि त्दतभवदावभक्ततापास.

॥ १५ ॥ पृष्ठ ४२-४६.

धेनुक खर वधुनि, करी ॥ हरि निर्भय सफलगंधतालवन.
उठवी गोपां, मरती ॥ जे यमुनेचें पिऊनि काल वन.

॥ १६ ॥ पृष्ठ ४६-५१.

ज्या कालियसापानें ॥ च्दद विषमय होय, त्यासि हरि नाशी;
देउनि विपतरणाऽशी, ॥ तो मग दवडी तया स्वभुवनाशी.

॥ १७ ॥ पृष्ठ ५१-५३.

भेटे जनका माये, ॥ ज्यां सुत वाटे फिरुनि जन्मा ये;
पी दय्य कखुनि माये. ॥ मग तो आनंद खांतहि न माये.

॥ १८ ॥ पृष्ठ ५३-५५.

खेळत असतां सर्वाहि, ॥ वत्सपवेषें प्रलंब ये; हरि त्या
जाणे अंतरिं. मग बळ ॥ त्या कपटा मारि आपणा हरित्या.

॥ १९ ॥ पृष्ठ ५५-५६.

फिरतां गाईमांगें, ॥ सांपडती गोप, वत्स, गो दावीं.
दवपानें त्यां तारी, ॥ लूणतां, "मरतीं, पद प्रभो ! दावीं."

॥ २० ॥ पृष्ठ ५६-५७.

वनिं जेविति, वनिं पीती, ॥ हरि बळसह गोप सर्व मुख घेती;
वालतरुणवृद्धा रति ॥ दे वन तें, देवपतिवन न दे ती.

॥ २१ ॥ पृष्ठ ५७-५८.

निजकालीं वर शोभा ॥ शरदागम जो ब्रजा वना आणी,
कृष्णाहि वाजवि वेणू, ॥ त्यातें वर्णीं मयूरकविवाणी.

॥ २२ ॥ पृष्ठ ५८-६०.

अंवे गोपी पूजिति, ॥ करुनी व्रत, कीं रमाप नवरा हो;
तत्सहहरिपरिहासा ॥ वर्णियलें. प्रेम त्यांत नव राहो.

॥ २३ ॥ पृष्ठ ६१-६५.

ऋषिपत्न्यांसी अन्ना ॥ रामासह हरिजन क्षुधित याची.
पश्चात्ताप मुनिजना ॥ दे, शोधुनियां हरी मति तयाची.

॥ २४ ॥ पृष्ठ ६५-६७.

त्यजुनी इंद्रांतें, हरि ॥ गोपजनाकरविं विप्र, धर, गाय
पूजवि; देवेशांतें ॥ कोपवि; तो रस मयूरकवि गाय.

॥ २५ ॥ पृष्ठ ६७-६९.

गोवर्धनधारण हरि ॥ करि, पविधरमेघवृष्टिंतें वारी;
वारीपासाव जना ॥ तारी, हरिमद हलुनि कितवारि.

॥ २६ ॥ पृष्ठ ७२.

एवं विस्मयकारक ॥ फार करी हरि, लहान परि, चरितें;
तें पाहुनि ब्रजजनता ॥ विस्मित उमजे रमापती हरितें.

॥ २७ ॥ पृष्ठ ७२-७६.

जाणुनि निज अपराधा, ॥ ये ईद्र तदाच शरण मापतिला.
अभिषेकि कामधेनु ॥ स्वामीतें; सुवर दे रमाप तिला

॥ २८ ॥ पृष्ठ ७६-७८.

यमुनावनांत न्हातां, ॥ नंदा पाताळि भृत्य अरुणाचा
ने; हरि मग बा तारी, ॥ धांवा करितां स्वभक्तकरुणाचा.

॥ २९ ॥ पृष्ठ ७९-८५.

वेणुरवद्रुतगोपी ॥ वाहति कृष्णा-रुपानदीशांत;
उपदेशी नरतनु त्यां. ॥ तो रस बहु रसिककर्ण करि शांत.

॥ ३० ॥ पृष्ठ ८६-९२.

वशतम गोपीगर्वें ॥ पुत्र जहाल्यावरी हरी रानीं,
धुंडिति त्या रडत पडत, ॥ वहरुक्षारण्यहतशरीरांनीं.

॥ ३१ ॥ पृष्ठ ९२-९५.

श्रांता मग त्या कांता, ॥ त्या कांतारीं बसोनि, कांतास,
स्वांता शोधुनि, विनविति, ॥ दांतविषय-भूमिभारकांतास.

॥ ३२ ॥ पृष्ठ ९५-९८.

विरहदर्वें दग्ध सती; ॥ त्यां हरिकरुणाघनागमाशा नसती;
तों भेटुनि रातिस, ती ॥ निवत्रि हरिणपंक्ति. "वृत्त अभिनव पुसती."

॥ ३३ ॥ पृष्ठ ९८-१००.

भक्तप्रिय करि त्यांशीं ॥ रासा, रूपें वहूत घेऊनी.
स्वप्रेमा-वरित्याशी ॥ पावुनि, जाती रसेश सेवूनी.

॥ ३४ ॥ पृष्ठ १०१-१०३.

अजगरगलगत नंदा ॥ सोडवि हरि; मग सराम गाताना;
गोपी हरि शंखशिखर; ॥ त्या दुष्टा वधिति, सोडुनी ताना.

॥ ३५ ॥ पृष्ठ १०३-१०४.

नैकचरितविस्मित, बहु ॥ उपरुतिनीं बद्ध गोपिका हरितें,
हरितें नम जयाचें ॥ भव, त्या सेवीति, गाउनी चरितें.

॥ ३६ ॥ पृष्ठ १०४-१०७.

धृतपशुवेषभरिष्टें ॥ आक्रमितां, त्या वधी हरि क्रूरा.
नारदतप्तं कंसें ॥ पाठविलें मग ब्रजास अक्रूरा.

॥ ३७ ॥ पृष्ठ १०७-११२.

हरिवेष-कोशिवध करि. ॥ भेटे, मारुनि ध्योम, पौत्रास.
गोपी-मख- ब्रजजन त्या ॥ भजती प्रेमें, न ठेवि जो त्रास.

॥ ३८ ॥ पृष्ठ ११३-११८.

दुर्जनकंसप्रेरित, ॥ दध्रकुलज, भुवनपतिकडे गामी
आपण; नंद यशोदा ॥ सुतविरहाकुल; सतीहि हरिकामी;-
ऐसें मार्गी चिंतन ॥ अक्रूर करी; ब्रजासि मग पावे.
त्याला सेविति बळ हरि, ॥ भव यच्चरणीं अनेक हरपावे!

॥ ३९ ॥ पृष्ठ ११८-१२४.

ऐकुनि हरि जाणार, ॥ प्रेक्षुनि जातो असें, ब्रजीं वामा
विरहानलतापांनं ॥ त्रस्त प्रार्थिति अनेकसुखधामा.
कोण विगतभव्याशा- ॥ हूनि जनिं असे विपन्नतर सांगें;
कोण भरितभव्याशा- ॥ हूनि सुखी निजमनांत वा आगें ?
गोपी निजसुखहानी ॥ शोचिति येथें जया स्वशोकांनीं,
कवण रडति मोहांनीं ॥ न, ऐकती जरि विलाप तो कानीं?

॥ ४० ॥ पृष्ठ १२४-१२५.

हरि मग मथुरामार्गी ॥ स्नानावसरीं स्वसेवका दावी
निजविश्वरूप, जाया ॥ किंतु; दया येथ केविं न वदावी ?

॥ ४१ ॥ पृष्ठ १२५-१२७.

पांशुनि पाहे सुरपुरि- ॥ वहीप्रद मथुरे सगोप- बळ हरि त्या;
करि.त्या हरिमूर्तीचें ॥ प्रेक्षग जन चकित, रजकअसुहरित्या.

मग रामा-गोपांसह ॥ दे वस्त्रें भक्त साळवी त्यातें,
निरवधि- जग- वीत्यातें, ॥ गगनपटें विश्व लेववीत्यातें.

॥ ४२ ॥ पृष्ठ १२७—१३०.

कुब्जादासीतें हरि ॥ उजरवि; मोडी धनुष्य कंसाचें;—
जो मग मल्लसभेतें ॥ सजि, योजुनि अहित सुखतंसाचें.

॥ ४३ ॥ पृष्ठ १३०—१३३.

वधुनि कुवल्यापोडा, ॥ आक्रमुनी धृष्ट जो सुरापीडा
द्वारीं गज करि पीडा, ॥ दंतावलरिपु हरीस दे व्रीडा.

॥ ४४ ॥ पृष्ठ १३३—१३८.

चाणूर- मुष्टिकादिक ॥ वळ- हरिशीं मल्लजन करी लगट;
प्रेक्षकनयनां वाटे ॥ शक्ति जयाची जनां करील गट.

मल्लवधाउपरि, हरी ॥ जनपीडक वधिहि कंसरायातें.

यादवं- वंश- अरि हरी, ॥ सुवृद्धस्वजनार्ति ते सरायातें.

वध पाहुनि, शोकातें ॥ कंसाच्या अवल वायका करिती;

ती भासे लोकातें ॥ कुररींची रीति काय काकरिती.

॥ ४५ ॥ पृष्ठ १३८—१४६.

स्वजनातें मुक्त करी, ॥ वसुदेवा देवकीस हरि भेटे;

तदुभयमह वर्णाया, ॥ शब्द कवणता न तोकडा वाटे ?

विरहें माय यशोदा ॥ हाय ह्यणुनि, काय न करु ते कवळ

चिंते, यास्तव विनविति, ॥ गोकुळि जायासि नंद, कृष्ण वळ.

मग सांदीपिनिपासुनि ॥ विद्या सकला शिकूनि, मृत तोकां

त्याच्या आणुनि देती; ॥ छंद गुरुचा न पुरवितो तो कां ?

॥ ४६ ॥ पृष्ठ १४६—१५१.

न जळावीं विरहदवें ॥ नंद यशोदा ह्यणुनि, हरि धाडी

उद्धव ब्रजासि. दे तो ॥ प्रेमा, देइल सुधा न ती, गोडी.

॥ ४७ ॥ पृष्ठ १५१—१६५.

ऐकूनि ब्रज शमवाया ॥ हरिनें उद्धव ब्रजासि पाठविला,

गोपीनीं निजसुखनिधि ॥ रोषे प्रेमेंहि कृष्ण आठविला.
मग उद्धव, सांगुनि त्यां ॥ हरिसंदेशास, निवविता जाला,
कीं त्यं प्रेमपरांशीं ॥ भेटा लवकरिच होइल अजाला.

॥ ४८ ॥ पृष्ठ १६५-१६८.

अक्रूरगृहागमना- ॥ उपरी, जाणुनि कुंतिखेदास,
त्या गजपुरीस धाडी, ॥ शमवाया आर्त निज सखे दास.

॥ ४९ ॥ पृष्ठ १६८-१७२

भीष्म- द्रोणप्रमुखां ॥ भेटे अक्रूर, तेविं कुंतीस;
तत्तनयांही भेटुनि, ॥ कृष्णाशय मग सखा वदे तीस.
कुंतीसांवन करुनी, ॥ धृतराष्ट्रा करुनि व्यर्थ उपदेशा,
दे शासन कितवां जो ॥ त्या मग भेटे फिरुनि वरदेशा.

बृ ह द श म.

अथवा

कृष्णविजय

“हरिपद भवसंतमसीं ॥ भास्कर,” हें गुह्य बोलिले संत मसीं. ॥
गंगेच्या उगमातें ॥ त्यांतें वंदन असो प्रणतिसुगमातें. ॥ १ ॥
करि जी प्रतियुगलीला, ॥ त्यां नमनं शरण्य विष्णुपदयुगलीला, ॥
मुनिमानसशिविकेला, ॥ जीणें निजकीर्तिलेशजित शिबि केला. ॥ २ ॥
ह्मणती संत, “तगाव्या ॥ चिन्तीं हरिच्या कथाचि; संतत गाव्या.” ॥
या उपदेशासम न ॥ प्रिय इतर; वरि प्रमोददेशास मन. ॥ ३ ॥
शुकमुखशुचिसमजनता ॥ देवू हरिगुणसुधैरुचिसमजनता. ॥
करुत रुपा बहु सुकवी. ॥ भाव प्रणतीं स्ववादपूज्य न चुकवी. ॥ ४ ॥
वृत्तीं आधीं आर्या ॥ श्राव्या सर्व्याचि फार साधी आर्या ॥
युक्ता सद्यमकानीं; ॥ प्यावी रसिकां करुनि उद्यम कानीं. ॥ ५ ॥
ह्मणति भलीला आर्या ॥ तैसीच सरोजनांभलीला आर्या; ॥
संगतें हें दोघीतें ॥ जैसे रविहरिपदोत्थसरिदोघीं तें. ॥ ६ ॥

१ संसाररूपी महान् अंधारी. २ मजपासीं. ३ पदातें. ४ प्रणति, नमस्कार तेणेंकरूनच सुलभ अशा (पदातें). ५ विष्णुच्या दोन्ही पदांस. ६ मुनिजनांच्या मनांस ब्राह्मिका ह्मणजे पालखी अशी जी तीतें (पदयुगलीतें). ७ आपल्या कीर्तीच्या किंचित अंशानेंच जिंकिलेला. ८ एका कीर्तिमान राजाचें नांव. ९ दुसरा (उपदेश). १० स्वीकारितें. ११ अनंदाचें स्थळ अशा (उपदेशास). १२ शुक मुख शुचि-सम जनता, शुकादि शुद्धजनांचा समूह. १३ हरिगुणच कोणीएक अमृत त्याची जी श्रेष्ठ रूचि ती. १४ नम्रास, (हें ‘मज’ याचें विशेषण). १५ शरण आलेल्यांच्या ठायीं. १६ कविताप्रकरणीं. १७ श्रवण करण्यास योग्य. १८ सेवन करण्यास योग्य. १९ श्रेष्ठ. २० भरलेला. २१ सत् यमकानीं, चांगल्या यमकानीं २२ उद्योग, प्रम. २३ सरस्जनाभलीला, कमलनाभाची (विष्णुची) लीला. २४ संबंध. २५ सूर्य आणि विष्णु यांच्या पायापासुन निर्माण झालेल्या ‘सरित् ओघीं’ नद्यांच्या (गंगेच्या आणि यमुनेच्या) प्रवाहां.

रुष्णकथां शुक्र गाय, ॥ अभिमन्युसुतास मुक्त भ्रांशु कराया ॥
 वदला स्पष्टा दशमीं; ॥ त्या गाथिन एकवीसअष्टादश मी. ॥ ७ ॥
 निजसुखराशि शुक्राचा ॥ बोल वदे; किति मयूर हा शिशु काचा? ॥
 तांडव उचितचि हें र्यां; ॥ कौतुक मानुनि रसज्ञ ह्यगति न हेर्यां. ॥ ८ ॥
 सादर हो^१ मन नामां; ॥ हरिचरिताच्या करोन हो मनना मी. ॥
 ह्यणती संत, “ तमातें ॥ हें चिंतन रवि घडेळ संतत,” मातें. ॥ ९ ॥
 आपुलिया संतानां ॥ पूर्ण करावी दया सदा संतानां. ॥
 श्रोत्र निवे, कीरमती ॥ बोधिति बोलविति; सद्विवेकी रमती. ॥ १० ॥
 धरि गिरि वन पुर; साहे ॥ न दुरितकर असुरभर परंतु रसा हे. ॥
 स्वत्रास कळवि धात्या ॥ गोरूपातें धरुनि सकळ विधात्या. ॥ ११ ॥
 “आलें बा, धामातें ॥ सांगों जाली असद्य बाधा मातें. ॥
 सांपडलें गाय वर्नां ॥ दैत्यजनीं फार पीडिलें गा यवनीं.” ॥ १२ ॥
 संतत नृत्य सैनतिचें ॥ परिसे प्रभु अश्रुवर्धन व्यसन तिचें. ॥
 “हें हरिल विभू^२; मीतें ॥ करिन विदित सकळ,” विधि ह्यणे भूमती. ॥ १३ ॥
 ह्यु^३हिण भवांस वसुमति— ॥ श्रेयोर्थे घे स देव वासव सुमती. ॥
 जाय, रुपा दावि नवी, ॥ जो त्या दुग्धादिशोयिपादा विनवी. ॥ १४ ॥
 त्या सगुणब्रह्माची ॥ घे अभयोक्ती समाहितें ब्रह्मा चि. ॥
 हें विदित वृत्रकपिला ॥ प्रथमचि; कांन हरि हो शिशुतृपा कपिला? ॥ १५ ॥
 तापातें हरि चव दे ॥ अमृताहुनि, अभय जें मुखें हरिच वदे. ॥
 तें सभवां परिसविता ॥ जाला विधि तन्मुखांनुजां परिस^३विता. ॥ १६ ॥
 “शीघ्र यदुकुळीं अमर ॥ स्वांशं जन्मांत हरिपदा^३जभ्रमर ॥

१ परिक्रिंतास. २ लवकर. ३ (भागवताच्या) दशम स्कंधीं. ४ एकूण चाळीस.
 ५ आत्मसुखाचा राशी. ६ शूकरूपा पोपटाचा. ७ मयूरकवी हाच कोणी एक मोर. ८ मला.
 ९ त्याह्य. मला मोरास तांडव - नृत्य योग्य; नशांत मी गायन केलें असनां सबजनकौतुक
 मानितोळ. ‘हेयां’ हें ‘आर्यां चें’ विशेषण. १० होवो. ११ लेंकरावर. १२ पापी १३ पृथ्वी.
 १४ ब्रह्मदेवास. १५ जोगणाच्यास. १६ घरास. १७ नवें. १८ नमन करणारीचें. १९ अश्रुतें
 वादविणारें. २० विष्णु. २१ ब्रह्मा. २२ शिवास. २३ पृथ्वीच्या कल्याणार्थ. २४ देवांसहित.
 २५ विष्णुपदास. २६ समाहित-समाभिस्थ, ध्यानस्थ. २७ विष्णूला. २८ गाई. २९ हरण क-
 री. ३० शिवासकट (देवास). ३१ त्यांच्या वदनरूपी कमलांस सूर्यांसारखा असंजो (ब्र-
 ह्मा). ३२ देव. ३३ हरीच्या पदरूपी कमलांचे भ्रमर.

भगवत्पदबंधुरता ॥ सेवा, जा अर्जवा भजकबंधुरता ॥ १७ ॥
 भूश्रम हा जननी ती ॥ हरिल, जिची वर्णती महाजन नीती ॥
 वसु देवा ची सुनता ॥ स्वीकारुनि करिल कीर्ति लोकां सुतता ॥ १८ ॥
 ह्यणवुनि सत्वरमहिला ॥ जाव्या भगवप्रियार्थ निर्जरमहिला ॥
 प्रकटेल प्रथमहि मां ॥ मलशेषहि दाखवील अविर्तथ महिमा ॥ १९ ॥
 प्रभुची मायादेवी, ॥ तेही जन्मेल; जे भ्रमा या दे, वी ॥
 विश्वाला, सहजगती ॥ भुवनं यदनुग्रहं चि मत्सह जगती ॥ २० ॥
 एवंविध आज्ञापी ॥ सुरसेनां ही सुधा तमी आज्ञा पी ॥
 केलें गमनहि; महितें ॥ समजावुनियां, निजालया मुनिर्महितें ॥ २१* ॥
 पूर्वी यदुपति होता ॥ शरदहनी रणमखीं परीहुतिहोता; ॥
 नृपनीतिप्रिय शरणां; ॥ प्रकृतीचापटु; जयासि येचि यश रणां ॥ २२ ॥
 प्रेमें साधुजनपदा ॥ तो मथुरे शूरसेननाम जर्नपदा ॥
 वीर्ये सेवि, — प्रकृति—प्रिय, गुरू तो, शूरसेन, मूर्तिविप्र, कृती ॥ २३ ॥
 मूर्तानंदथु राहे ॥ प्रभु जांतसदा पुरीश्वरी मथुरा हे ॥
 त्या पासुनि नृपधानी ॥ वर्णलि यदुभूपहरिगुहाचि बुधानी ॥ २४ ॥
 तेथे देवक रीति ॥ प्रकटी; आश्चर्य फारदेव करीती ॥
 जैसा शिवगौरीचा ॥ केला उद्वेह देवकीशौरीचा ॥ २५ ॥
 भगिनिस्नेहें भुलता ॥ जाला खळकंस उग्रसेन हि चुलता ॥
 आंदण दिधलें, कीं तें ॥ उचितचि बुध देति नैकेविध लेंकीतें ॥ २६ ॥
 घेउनिआंदण गेहो ॥ शौरि^३ निघे; कंस करि महां दणगे हा ॥
 कनकरथीं बैसविता ॥ जाला; शोभे सदारवर तें सविता ॥ २७ ॥

१ भगवती लीनता, नम्रता. २ भक्तरूपा बंधूचे ठायी रत्न अज्ञा (ईश्वरास). ३ प्र-
 सिद्ध. ४ जगां, पृथ्वीवर. ५ देवस्त्रिया. ६ लक्ष्मी. ७ सत्य. ८ जीच्या प्रसादानें. ९ माझ्यासुद्धी
 १० देवसमूह. ११ मुनिपूजितें. १२ मथुरेचा. १३ देशास. १४ प्रजेसप्रिय. १५ शूर आहे
 सेना ब्याचा. १६ मान्य आहेत विप्र ब्यास. १७ चतुर. १८ बाणरूपा अर्घांत. १९ शत्रुरूपा
 आहेतिचें हवन करणारा. २० मूर्तिमान् आनंद. २१ यादवराजा हाचि सिंह त्याची गुहा.
 २२ बुद्धिमंतीनी. २३ देवक नांवाचा राजा. २४ परिपाठ, शिक्षा सांप्रदाय. २५ शिवपार्वतीचा.
 २६ विवाह. २७ देवकी आणि वसुदेव यांचा. २८ अनेक प्रकारचें. २९ शरी. ३० वसुदेव.
 ३१ कडकडाट. ३२ सुवर्णरथी. ३३ बायकोसहित नवरा. ३४ सूर्य.

त्या कंसविभू मिरवी ॥ राजपैथी; शौरिही गमे भूमिरेवी. ॥
 सारथि तो भाउ; दया ॥ प्रेमोत्सव करि; अपार शोभा उदर्या. ॥ २८ ॥
 या स्नेह—रसमयांत ॥ स्वजनाच्या दृष्टि चित्तहर समयांत ॥ ५
 कंस श्रवणीं अर्शनीं ॥ गर्गनोक्ति पडे, जसे हळाहळ अर्शनीं. ॥ २९ ॥
 “रे कंसा वेडसरा, ॥ लालन करितां हि नाम चावे डसरा; ॥
 होउनि सूतं वहासी ॥ तं कन्यानिर्विशेष^१ जीस पहासी, ॥ ३० ॥
 अष्टमगर्भ. कराया ॥ त्वद्वेध, होणार ईस भर्भक^३ राया. ॥
 न चुके भा^४वि; लयातं ॥ जासिल, जन्म घिन अनृत भाविल यातं.” ॥ ३१ ॥
 हें ऐकुनि पापरेती ॥ कंस, करी, मानसांतुनि, रूपा परती. ॥
 तो घाली कर वी^६ली ॥ भगिनीच्या वाम; दर्श ही करवाली. ॥ ३२ ॥
 भगिनीचा वध मतिला ॥ रुचला. उठला वधावया अधम तिला. ॥
 जो तो बा^७लिश हाणी, ॥ शौरिची नीति^२ जाहली शाहाणी. ॥ ३३ ॥
 बोध सकळ सा^८मास ॥ ब्रह्मा करु. नाविकेल खळ सामास. ॥
 जरि सा^९श्रु दरि^५वदे ॥ तें कु^६धनिकमानसास न परि द्रव दे. ॥ ३४ ॥
 स्त्री आतंकाकुळ ती ॥ देखुनि करि फार शौरि तो काकुळती. ॥
 परि तो उग्र न वळला. ॥ उदकें न शमचि तैल^७विन्ह खवळला. ॥ ३५ ॥
 केले यदापि कार्णी ॥ वधिरांच्या गौन नित्य तैद्य^८पिकर्णी, ॥
 फळ नु^९भवि. तैर्या यास ॥ ज्ञान कथुनि शौरि होय वित्तैर्यायास. ॥ ३६ ॥
 न धरि द्रवलेश शिला, ॥ विधु^{१०}माण पाहुनि, रस प्रसवले, शशि^३र्ला. ॥
 खळ बहु मळके; वळते ॥ उपदेशा, तरि भले कुशल केवल ते! ॥ ३७ ॥
 भाव विमळ कळवीला ॥ पुत्रार्पणनिश्चयेंचि खळ वळवीला. ॥

१ कंसराजा. २ भूमिवरचासुर्य. ३ प्रानियुक्त आनंद. ४ सुदेवरूपा सूर्याच्या उदयास=दे-
 खाव्यास. ५ “समयांत” याचें विशेषण. ६ वज्र. ७ आकाशवाणि. ८ विष. ९ जेवणांत.
 १० मारथी. ११ कन्ये सारखेंचि. १२ तुझा वध. ३ मुलगा. १४ भविष्य. १५ पापांत प्रीति
 आहे ब्यास. १६ केशी. १७ डावा १८ उजवा. १९ तरवारीस. २० पौर, मूर्ख. २१ कौश-
 ल्य, युक्ति. २२ सहा. २३ पुनर्मंत्रभावास. २४ स-अश्रु. २५ गराव. २६ वाईट धनवानाच्या
 मनास. २७ अति व्याकुळ. २८ तेलानें युक्त. २९ खवळलेला. ३० बाह्याच्या. ३१ गायन.
 ३२ रमणीय. ३३ पिकपथ्यानीं. ३४ उत्पन्न न करी. ३५ तसें. ३६ व्यर्थ आहेत श्रम ब्याचे.
 ३७ चंद्रकांत. ३८ चंद्रला. ३९ निर्मळ. ४० पुत्रदेईन या निधयानेंच.

कथि सानंद, “नसे जें ॥ त्वंदधिक मज, घे समस्त नंदनै सेजें.” ॥ ३८ ॥

या वचनें तो शमला ॥ कंस. ह्मणे, “जाहला परम तोष मला.” ॥

भगिनीच्या क्षर्णनीच ॥ प्रोद्यंत होता न लाविता क्षण नीच ! ॥ ३९ ॥

सोडी कर्चनिचंय महा ॥ खळ. विश्वासे तदीय वचनिच यम हा. ॥

श्येनगुरु विधी; टपणे ॥ त्यांचे अवितर्क्य, न समजे धीटपणे. ॥ ४० ॥

स्थिर करुनि मन, स्वीया ॥ गौरा गेला निवारुनि मनस्वी या. ॥

रिपुसि, यशोर्वसु देव— ॥ स्तुत्य प्रथमजें समर्पि तो वसुदेव. ॥ ४१ ॥

सखाला जतनेला ॥ ठेवुनि, प्रथम सुत न लाजत नेला. ॥

स्ववचनचि सदा कुलजें ॥ रक्षावें, न तनुजादि विपदा कुल जें ॥ ४२ ॥

कंस तदर्पण-समर्था-॥ माजि गणी शुद्धरत्नदर्पणसम या; ॥

बोले, “रिपु अष्टम. हा ॥ न्या, भावोजी ! नको करुं कष्टमहो.” ॥ ४३ ॥

शौरि गृहाजाय; जिणे ॥ पुत्राचें परि गमे मना जा ये जिणे. ॥

कीं खळनृपविश्वास ॥ व्यर्थ. निर्घोदे पडोनि न पविश्वास. ॥ ४४ ॥

शौरिवरी फार दया ॥ कंस करी, तों रेहस्य कथि नारद यां, ॥

कीं, “नर-तनु-खोळ, खरे ॥ त्वंदहित सुरें नंदयदुकुर्ळा ओळख रे. ॥ ४५ ॥

हे सहसा माराया ॥ दितिदनुजां जपति; न करिं सामा राया ! ॥

अहित नृपा ! ते जावे ॥ आप्तपणा वरि न; पळ न पातेजावे.” ॥ ४६ ॥

सोष्ण सदर्प श्वासा ॥ सोडी वृकव्याघ्र रुष्ण सर्प श्वासां. ॥

धावे. यद्यपि साळे ॥ वाक्पतिचा पट्टनिही अवेद्य पिताळे. ॥ ४७ ॥

१ स भानंद, आनंदानें. २ त्वत् अधिक, तुडयपेक्षा जास्त. ३ मुलगे. ४ क्रमानें. ५ ज्ञात जहाला. ६ सारणीच. ७ अति उद्युक्त. ८ के शसमूह. ९ विश्वासदेवी. १० नशाव. ११ विधीचें. नशाव श्येनपक्ष्याहून जास्त; कारण श्येनाचें ‘टपणें’ ‘घाटपणानें’ समजे; परंतु विधीचें नस-मजे; अंतएव ‘विधी’ जास्तहोय. १२ आपल्या. १३ घरसि. १४ मनाच्या स्वाधीन. १५ य. शच’आहे ‘वसु’ ह्मणजे धन इयाचें. १६ देवाला स्तुत्य. १७ प्रथमचा मुलगा. १८ तनुज. आदि, मुलगा इत्यादि. १९ विपदेचें स्थान. २० तदर्पणसमर्थां, त्यासदेतेवेळीं. २१ निर्मळ आर-इया सारिखा. २२ श्रम, दुःख. २३ जगणें. २४ योजणें = अनिश्चित. २५ वज्र. २६ मुद्दा. २७ कंसास. २८ त्वत् अधिक तुझे कंत्र. २९ देव. ३० दितिजा व दनुजां, दैत्य व दानवांस. ३१ ज्ञा, वृ ३२ विश्वास, भरवसा ठेवणें. ३३ सोष्ण = सऊष्ण, सदर्प, उष्ण व गर्हित असा उच्छ्वास. ३४ लाडगां, वाघ काळ्या सर्प किंवा ‘श्वा’ ह्मणजे कुत्रा यां सारिख ३५ बृहरपतीच्या. ३६ मूर्ख भजानी.

पातकराशि शुनकसा ॥ धावे खळ कंस; ये करा शिशु न कसा ? ॥

शौरि नगं न हा लवला ॥ शोकभरें न भयमारुतें हालवला. ॥ ४८ ॥

मारी वृक पोतातें, ॥ हरिणीचा, श्येन जापरि कपोतातें, ॥

तैसा वधिला भाचा ॥ कंसें; तो मानिला दिवस लाभाचा. ॥ ४९ ॥

जो सत्कारावा स-॥ स्त्रीक, तथा शौरिलाहि कारावांस, ॥

बद्ध करुनि दिधला हो, ॥ कीं निजरिपुंजनक दुःख बहुविध लाहो. ॥ ५० ॥

नेले विलया सहसा ॥ कंसें ऐसेचि शौरिसुत यासह सां ; ॥

श्रम दे निरवधि; कारा-॥ वास पियासहि, हरुनियां अधिकारा. ॥ ५१ ॥

इतिश्रीमत्सुखविजयेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

क्षये खवळी व्याधीतें, ॥ कीं श्रंगणा मृगयुं, जें गं दों व्याधी तें, ॥

कंस ससर्चिर्व क्रौर्ये ॥ प्रकट करी यादव प्रमथनीं शौर्य. ॥ १ ॥

अतिदुष्ट समस्त बक्र-॥ प्रलंबमुख गरळ वळि कुसुम स्तवक. ॥

चिन्तांत शिरोसेनि हित-॥ छये, जे होति तापद शिरोनिहितें. ॥ २ ॥

करि विलया दवसां; हे ॥ तृण त्यातें; दुःख कोण यादव साहे ? ॥

न लवुनियां मग पळ ती ॥ मथुरावनिका त्यजुनि यदुमृग पळती. ॥ ३ ॥

त्यजिले ठाव कितेकीं. ॥ ज्याला धृति रीति नीति ठावकि ते कीं. ॥

भजती त्यासचि वांचे ॥ स्थिति त्यांची जे विधेये त्या सचिवांचे. ॥ ४ ॥

ऐसा शोकदं नातें ॥ न गणुनि करि कुमति कंस तो कंदनातें. ॥

देती ताप सहाय-॥ क्रूर हणति सर्व साधु, तापस "हाय." ॥ ५ ॥

यमसम देखे पतिला ॥ मथुरेच्या, सातवी न दे खेप तिला ॥

सुख; जीचे बाळक सा ॥ वधि जो तो नाठवेळ खळ काळ कसा! ॥ ६ ॥

१ कुत्र्या सारिखा. २ वसुदेवरूपीपर्वत. ३ भय हेंच वारा तें. ४ मुलाला. ५ कवड्यातला
६ बायको सहित. ७ बंदिखान्यांत वास. ८ आपल्या शत्रूचावाप. ९ बहुत प्रकारचा. १० स-
हा. ११ अत्यंत. १२ क्षयरोग. १३ कुत्र्यांस. १४ पारधी. १५ रोगी. १६ प्रभानासह. १७
यादवांच्या नाशीं. १८ बक आणि प्रलंब इत्यादि राक्षस जसे कींही विषवल्लीच्या फुलांचे तुरे.
१९ शिरस्-निहित, डोईवर धारण केलेले. २० दावाग्री सारिखा. २१ कंसांत. "त्यांत हे (य-
ादव) तृण " = कंसरूपा दावा ग्रीपुंढें (यादव) तृण जहाले. २२ अरण्य. २३ यादवरूपा
सावधें. २४ धैर्य. २५ आज्ञापरिपालक. २६ शोकदेणारा. २७ मर्दानांतें. २८ मित्र. २९ तपस्वी.
३० 'हाय' 'हाय' झणती-खेद करिती इ०. ३१ कंसाला. ३२ सातव्या गर्भाची 'खेप' हें 'देखे'
व 'दे' या क्रियापदांचा कर्ता.

"सप्तम गर्भ कसा" हे ॥ "वांचेल," ? हणजे; न कंस अर्भक आहे. ॥
 कुनृपतिचें निधिल्ले भें^३ ॥ दुःख असें मनिं अनंत सुख निधिल्ले भें. ॥ ७ ॥
 कंसरुतोपद्रव ते ॥ यदु जाले लजुनि अर्शन शोप द्रवते, ॥
 हें कळतां अगदी न ॥ प्रभु आहे; कीं स्वर्शासनीं जगदीनं. ॥ ८ ॥
 "सर्वहि यांद वनांशी ॥ व्यसु निरुदक मीनं^४, तेविं यादव नाश ॥
 मजविण पावतिल; पती ॥ मी राक्षिन; किति भयार्त धावति लपती!" ॥ ९ ॥
 ऐसें चितुनि, मीया ॥ करि; हरि निजदास दुःख कितु निमाया. ॥
 आजापी परं माया ॥ देवी ते जे अर्नुवता परंभा या. ॥ १० ॥
 "रक्षूं लोकां माये, ॥ देवि, सदिष्टार्थ सिद्ध हो कामा, ये; ॥
 जा गे गोपावासा. ॥ समयचि हा लाभ त्यास ओपावासा; ॥ ११ ॥
 व्रजपति नंद नेयातें ॥ जाणे; करि शौरि साधु वदन यातें. ॥
 कीं करउनि दे विवरें ॥ कंसभयार्त स्वयोषितां देवि, वरें;^{२४} ॥ १२ ॥
 रोहियांवा याची ॥ स्त्री आहे शेषेजन्मदा व्हायाच्ची. ॥
 तर्ज्जठरीं तेजातें ॥ ने; धरिते देवकी सती ते जातें. ॥ १३ ॥
 मग मी देवकीजा या ॥ तेजा जन्नी करीन सेवक जाया. ॥
 दुग्धाब्ध यदुदरातें ॥ स्तवि त्या जावुनि, विनाशिन यदुदरातें. ॥ १४ ॥
 नंद सुकृतमये; दुहितां ॥ हो त्याची तूं करुनि काम यदुहिता; ॥
 योग्याचि यशोदा त्या ॥ त्वन्मातृत्वा समुज्वलं यशोदात्या. ॥ १५ ॥
 वरितिल वर मानव स-॥ प्रेम भजुनि तूज; तूंहि परंभा नवस ॥

१ कोणत्याहि वाईटराजाचें. २ द्रव्याला (त्याच्या प्रजेतून कोणत्याहि मनुष्याच्या) ३ भय.
 ४ विष्णुलाभें. ५ कंसांनं केला आहे उपद्रव ज्यांस. ६ खाणें. ७ विरपळते. ८ आपल्या आज्ञे
 विषयीं. ९ जगत्-ईन=जगाचा स्वामी. १० जलचर. ११ वन-आश, उदकेडु. १२ वि-असु=
 प्राणरहित. १३ निःउदक. १४ मच्छ. १५ भयानें आर्त=पीडित. १६ दया. १७ श्रेष्ठ. १८
 अनुसरणारी. १९ ईश्वरास. २० सैत् इष्ट अर्थ. २१ गोप-आवारा, गोकुळास २२ नीतीतें. २३
 कंसाच्या भयानें आर्त अशा आपल्या (वसुदेवाच्या) बायकांस. २४ श्रेष्ठ-हें 'विवरें' याचें
 विशेषण. २५ रोहिणी-आव्हा, रोहिणी नावाची. २६ नंदाची. २७ शेषला जन्म देणारी.
 २८ त्याच्या पोटीं. २९ देवकाची कन्या=देवकी. "यातेजो" =मला. ३० यत्-उदरातें=जाच्या
 (देवकीच्या) उदरातें. ३१ योदेवीच्या भयानें. ३२ पुण्यमय. ३३ सुलग्नी. ३४ यादवांच्या
 हिता साठीं. ३५ सम्-उज्वल-यशस्-दात्या.=उत्तम यश देणाऱ्या. हें "त्वन्मातृत्वा" याचें
 विशेषण. ३६ श्रेष्ठ,

सद्भाव पुरविशील ॥ स्वजनाघतमीं धरुनि वपु रविशीले." ॥ १६ ॥
 माया श्रीशांस नती ॥ करुनि करी शीघ्र सर्वही शासन ॥ १७ ॥
 हैं किति? जडजग वीते, ॥ अघटितघटनापटोर्षी जगवीते. ॥ १७ ॥
 निंदित पातक सारे ॥ "जाला," जन ह्यणति "गर्भपात कसा रे ?" ॥
 विधिचें लिहिलें कांतें ॥ न घडे? कर्म चिपावलि हि लेकांतें. ॥ १८ ॥
 समधिष्ठी अवदाता ॥ देवक्युंदरा मुकुंद उत्सवदाता. ॥
 देवांच्या जशि तरेची ॥ वसति पर्योर्धांत ॥ हरिदिशेंत सितरेची. ॥ १९ ॥
 पळ न चुके वळसा जे ॥ आनकदुंदुभिर्वधू न केवळ साजे ॥
 पावुनिहि अर्भरमणि कीं ॥ कारासदेनांत; शिखीशखां जमि मणिकीं. ॥ २० ॥
 कीं ह्यणती कविराजे ॥ ज्ञानखेळीं जमि सरस्वती नविराजे. ॥
 कीं जहि सुंदर साजे ॥ कविता न तदाननीं, भजति न रसा जे. ॥ २१ ॥
 शिशुवैधकाम सतीतें ॥ जेव्हां अवलोकि कंस तामस तीतें, ॥
 अत्यद्भुत शोभा जे, ॥ तीणें नयनीं मनीं हि खळ तो भाजे. ॥ २२ ॥
 स्पष्ट नवी हे रीती ॥ जाणे, ते अद्भुत छवी हे रीती. ॥
 जरि तो खळ, कर्कश, तें ॥ तेज न साहे; गमे हरिच तर्कशतें. ॥ २३ ॥
 नघडे घात; नवा हे ॥ दावी तेजः प्रकार; हात न वाहे. ॥ २४ ॥
 पाहे प्रसवविधि तो. ॥ न असमयीं तक्षकादि डसवीं वधितो. ॥ २५ ॥
 न चले अशनीं शय्ये. न ॥ स्थिर मति, सिंहासनीं हि भवनीं; शय्ये ॥
 नघडे धड; कीं नाशें ॥ बद्ध तसा भी; मनांत धडकी नाशें. ॥ २६ ॥
 कीं हरिमय जग जाला, ॥ होय भयद् उग्रसेनतर्जुजगजाला. ॥
 नदिसे नीज नसे जे ॥ चिंतेंत रुचे न कामिनी जन सेजे. ॥ २६ ॥

१ स्वजनाच्या पातकरूपी अंधारी. २ सुर्यस्वभाव. ३ विष्णुस. ४ नमन. शासन. ५ भा-
 जेप्रमाणे वत्तें असा भावार्थ. ६ अघटित जी घटना ती करण्या विषयी अतिकुशल. ७ ब्रह्मदेवांचें
 ८ आंतउत्पन्न होय. ९ शुद्ध. १० देवकीच्या पोटास. ११ उत्सव=आनंद देणारा. १२ कल्प
 करुची. १३ क्षीरसागरी. १४ पूर्वेस १५ शुभ्र (स्वच्छ) कांति. १६ घेरा. १७ देवकी.
 १८ विष्णु. १९ बंदीखान्यांत. २० अग्निबवाला. २१ उग्र्यांत. २२ ज्ञानाविषयी दृष्ट. २३ शोभे.
 २४ त्यांच्या तोंडा. २५ मुलांचावध करण्याविषयी इच्छा आहे ह्यास. २६ आश्चर्य कारक प्रका-
 शमान् २७ पाहे. २८ देवकी. २९ उठे. उभारी. (कंस हात न उभारी इत्यर्थः). ३० प्रसव-
 विधि. ३१ सर्व. ३२ अज्ञीं. ३३ हस्त. ३४ घरीं ३५ निद्रा. ३६ यमानें. ३७ कृष्णरूप सिं-
 हमय. ३८ उग्रसेनमुन (=कंस)- रूप हत्तीस; (जग "हरिमय" व "भयद" जाला).

सदनीं वसुदेवाच्या ॥ विधिं भवे मुनि शक्रं सिद्ध वसुं; देवाच्या ॥
 करिति दयास्तवना, कीं ॥ केला वर सत्य; जय जयास्तव नार्कीं ॥ २७ ॥
 “माते देवाकि, तव हा ॥ आला पोटासि देवदेव कितवहीं ॥
 कंसांतक यदुप कृती ॥ होइल गातील सुरतरीहि यदुपकृती ॥ २८ ॥
 नाशिल अरिपुसह काराणा वासा; जैप अस्मदादिपिकसहेकारा; ॥
 सुरतसुदेवा तनया ॥ तुझिया विघ्नाख्येकंप दे वात न या.” ॥ २९ ॥
 प्रभुचरण स्तवुनि, सुर ॥ स्वपदा गेले मनांत होवुनि निसुरीं; ॥
 कीं विश्वनिकाय जना ॥ उद्धरिल मुकुंद रक्षक निका यजना ॥ ३० ॥

इतिश्री कृष्ण विजये द्वितियो ध्यायः ॥ २ ॥

जगदिष्टेर्त्तमसमया ॥ माजि निशीथीं हरी सुधाकरसम या ॥
 देवक-सुप्रिय-दुहिता- ॥ प्राचीतुंनि उदय करि चकोरयदुहिता ॥ १ ॥
 पाहे माय तनय न ॥ प्रतिनिधि जां पंऊज-छेदेयतनयन ॥
 भुज चारि निजदेरारी ॥ शोभति, जेथें गदासरोज *दरारी ॥ २ ॥
 श्री-वत्से उर विलेसे; ॥ दृकाम न कंठ कौस्तुभहि उरविलसे ॥
 विद्युत्पीतांबर वा ॥ घननीळ विलोचनींसि पीतां वरवा ॥ ३ ॥
 कर्णी लोले समानें ॥ मकराळति रत्न कुंडलें लसेमानें ॥
 जहि दिसतिहि मकरांचीं ॥ रूपं विवेचि भास्कर हिमकरांचीं ॥ ४ ॥
 ज्यांत मर्णाद्रे तपनेसे ॥ मुकुट शिरां तो स्तवावयासि तप नसे ॥
 कुंतळ ते मधुपाळी ॥ पाजूनि जिला मुखावज निजमधु पाळी ॥ ५ ॥
 मणिखचिता दावे रवि ॥ दाति घंटापंक्ति रम्यनादा वरवी ॥
 कंकण अंगदें याला ॥ धरणें भक्तार्थ जेवि अंग दयाला! ॥ ६ ॥

१ ब्रह्मा. २ शिव. ३ इंद्र. ४ अष्ट वसु. ५ ब्या वरासायी. ६ स्वर्गी. ७ दुष्टाचा सहाय
 कर्ता. ८ चतुर. ९ कल्पवृक्षाहि. १० ब्याचा उपकार. ११ साभाळ कर. १२ अस्मत्-आदि-
 पिक-सहकार= आद्वी आदि करून जे पिक (= कौकिल) याचा पिकलेला आंब्याचा
 वृक्ष (= कृष्ण) त्यास. १३ कल्पवृक्षाच्या राजास. १४ विघ्ननामक कंप. १५ निःकाळजी
 १६ विश्वस्थान. १७ यज्ञास. १८ जगांत अत्यंत इच्छित अशा समयीं. १९ चंद्रसम. २० दे-
 वकीरूपी पुत्रेहुन. २१ चकोरी सारख्या यादवांच्या कल्याणार्थ. २२ कमल पत्रवत् विस्तृत-
 नयनें ब्याचीं. २३ आपल्या भयान्ते शत्रु. २४ गदा आणि चक्र. २५ शोभि. २६ दृष्टीची इ-
 च्छा. २७ नयनीस. २८ अलेकार विशेष. २९ शोभायमान्. ३० मणिश्रेष्ठ. ३१ सूर्यासारखे.
 ३२ कंबरपट्टा, ३३ मधुर आहे नाद जोचा, ३४ हातातील एक अलेकार. * शंखचक्र.

द्युतिभोजन कोरा हे ॥ जाली; भोति न मुकुंद- जनका राहे ॥
 पाहुनि अद्भुत तनया ॥ होय मनं अयुत धेनुदान ततनया ॥ ७ ॥
 जाणे पुरुषपैर मर्हा ॥ वरुनी वसुदेव दृष्ट होय परम हा ॥ ८ ॥
 स्मरला वास्तव नातें; ॥ करि जोडुनि हस्त, तेधवां स्तवनातें ॥ ८ ॥
 “धरणीला अवतारीं ॥ दीनजना या सुखप्रदा अवतारीं ॥
 जाला सुदिवस मजला; भर्ती तूझा प्रसाद पूर्ण समजला ॥ ९ ॥
 मद्गर्हि जनन भावी ॥ ऐकूनि तुझे स्वभद्र कुजन न भावी ॥
 बधिले भवदग्रजनी; ॥ या खळ कंसा असा नसे उग्र जनीं ॥ १० ॥
 आशुनि न निवे दावा; ॥ कैसा वृत्तांत तूज न निवेदावा? ॥
 प्रसव वदावे दारा ॥ उपासिती दूत कथिति दावदारा ॥ ११ ॥
 कळतां, घातक साप ॥ त्वरितचि धावेल; करिल घात कसाप ॥
 केले सहसा बध हो; ॥ यास्तव लणतों विभो, तुला सावध हो ॥ १२ ॥
 स्तवुनि धरुनि जननीती ॥ कंसभयव्याकुला वदे जननी ती ॥
 “हे आकृति कमनीया ॥ आच्छादीं शीघ्र; फार धाक मनीया ॥ १३ ॥
 “जालों सुत वरदानें;” ॥ पूर्वकथा सर्व कथियली वरदानें ॥
 सांगे तो; कन्या या ॥ नंदाची घेउनी, स्वतोर्क न्याया ॥ १४ ॥
 प्राकृत शिशुसम, जावी ॥ शंका लणवुनि, होय; हित समजावी ॥
 आज्ञावश्या मनि घे, ॥ ऊचलुनी शौरि तो घनःश्याम, निघे ॥ १५ ॥
 पूर्वीच अजनमाया ॥ जे प्रोक्तं नंदमंदिरीं जनमाया, ॥
 त्या समयां जनिं लाहे ॥ शुद्ध यशोदोदरांतुनीं जनिंला हे ॥ १६ ॥
 जा सार्थी “अनमो हे” ॥ देव लण्णे तो तिणें सकळ जन मोहे ॥
 जनतेलां निजलाला ॥ मायापतिची कसी कळे निजलीला? ॥ १७ ॥
 कांडकटाहा न खरा ॥ भेदीलावुनि धाकटा नखरा ॥
 बद्धद्वारां जवळी ॥ ये तीनुघडति कसी महाराज बळी? ॥ १८ ॥

१ कतिचें पात्र. २ बंदाखाना. ३ वसुदेवास. ४ प्रसिद्ध आहे नय=न्याय व्याप्ता. ५ पु-
 रूप श्रेष्ठ=कृष्ण. ६ आनंदास. ७ रुष. ८ सुख देणयाच्या. ९ माझ्या घरीं. १० जन्म. ११
 होणार. १२ कल्याण. १३ दृष्ट (कंस). १४ तुझे वढील बंधु. १५ सुंदरा. १६ वरदान दि-
 न्यामुळे. १७ कृष्णानें. १८ आपला मुलगा. १९ जन्मराहित. २० नंदाच्या सांगितलेल्या घरीं.
 २१ लोकीं. २२ जन्माला. २३ जनता=जनसमूह. २४ आपली लीला. २५ निजलेल्यास.

गळिजेले कुलपानीं; ॥ द्वारप निजले जसे मदाकूले पानीं; ॥
 बहुतम घन तीव्र जनीं; ॥ केवळ हीना गमे वसुमती व्रजनीं. ॥ १९ ॥
 छत्र अनंत रमेना— ॥ वरि होय; त्यजुनियां अनंत रमेना. ॥
 सद्गकाला भजनीं ॥ आवडि मोठी; नसे दुजा लाभ जनीं. ॥ २० ॥
 मिति नाही आवर्ता; ॥ बहु मोठा पूर; जो नये आवर्ता ॥
 परेम कराला टाकी ॥ तीरा बाहेरि समकरा लाटा कीं. ॥ २१ ॥
 परिते यमुना सरिता, ॥ मार्ग करुनि दे व्रजाभिगमनास रिता, ॥
 सागर सेतू— सरणी ॥ जैसा दे दशमुखांतहेतूस रणी ॥ २२ ॥
 शौरि महानंदाच्या ॥ कंदा ने मग सुखे गृहा नंदाच्या. ॥
 करुनी तीव्र जेवासी ॥ गेला, पाहे न जागती व्रजेवासी. ॥ २३ ॥
 नंदाची महिला हे ॥ माया मुग्धा श्रम प्रकाम हि लीहे ॥
 'प्रसवे,' हो तीस, " मज ॥ प्रात सुता सुत, " असे न होती समज. ॥ २४ ॥
 तेछयनीं निजलीला- ॥ नरतेनु सुत ठेवि नकळतां निजलीला, ॥
 तो दृढचित्त यदुहर्ता; ॥ तीची ने निजगृहास निर्भय दुहितो. ॥ २५ ॥
 पूर्वस्थिति न विघडली; ॥ जाणो होतीच ते न हे नवि घडली; ॥
 चलन नसे कुलपाला ॥ चरण्युगीं श्रंखळाहि यदुकुलपाली. ॥ २६ ॥
 ॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये तृतीयेध्यायः ॥ ३ ॥
 ते नेल्या उपरि सेती, ॥ वाळधनि करि, तयास पाळें परिसती. ॥
 ते कथिति निजवरीं, ज्या ॥ गर्भजनिध्यास, त्या करुनि जेवें राज्या. ॥ १ ॥
 गर्भ दुराशय नाशी, ॥ तैसा हा ही गणी, त्यजी शयनीशी. ॥

१ द्वारपाळ. २ मदानीं व्याकूल. ३ मद्यपानानीं. ४ मेघ. ५ वसुमति = भूमि. ६ गमनीं-
 ७ शेष. ८ रमा— ईन = कृष्णावर. ९ विष्णु = कृष्ण. १० वृष्टीला. ११ आवरितां = वारायास. १२
 तीव्र. १३ मकरासहित. १४ नदी. १५ गोकुळास जाण्याकरितां. १६ मोकळ्या. १७ सागरां-
 त सेतुरूपी मार्ग. १८ रामास. १९ महा—अनंदाच्या. २० वेगासी. २१ गोकुळासी. २२
 स्त्री. २३ भूमिस्त. २४ फार. २५ लाभे. याचा कर्ता " नंदाची मुग्धा महिला." २६ तत्
 — शयनी, तिच्या विद्यान्यावर (नंद स्त्रीच्या). २७ आपल्या लीलेनें नराची तनु (शरीर)
 धरिली ज्यानें असा मुलगा. २८ यादवांच्या हितासाठीं. २९ मुलगा. ३० पायांत. ३१ वसुदेवा
 ला. ३२ माया. ३३ द्वारपाळ. ३४ आपल्या स्वामीस. ३५ गर्भाच्या जन्माचा ध्यास. ३६
 वेग. ३७ द्राउ आहे अभिप्राय (मन) ब्याचें. ३८ निजला.

धावे मृगराज वन-॥ द्विपकलभावरि जसाचि वारा जैवन. ॥ २ ॥
 तो येतां माराया, ॥ बोले कंसासि शौरिरामा, “राया,” ॥
 बहुदीनापारि, “सून ॥ प्रभुजी तुजि कीं द्रवेल हें पारिसून. ॥ ३ ॥
 करुणा आचर; माजे ॥ बहु सुत वधिले; दिजे सुता चरमां जे; ॥
 स्त्रीचा वध न बराहो! ॥ वांचो. त्वत्पुत्र, तो इचा नवरा हो.” ॥ ४ ॥
 तन्मन अशुभ द्रवले ॥ न तर्दुके; तत्सुतोसि गतभद्र वळे ॥
 चरणीं धरुनी; चपळ ॥ क्रोधे ओढी; न रा हुं दे नीच पळ. ॥ ५ ॥
 ते पसरुनि “आ” रडली ॥ भगिनी, जहि धार्य मोकलुनि आरडली, ॥
 न धरी पाडे; सखा तो ॥ व्याघ्र वृकाचाचि काय! पाडेसं खातो. ॥ ६ ॥
 येइल कांपीं याला ॥ करुणा? ते धरुनि कन्यका पांयांला ॥
 ऊचलुनी पीते शिली— ॥ पृष्ठीं करि कंस दिव्यरूपीं तशिला. ॥ ७ ॥
 तों जाय नभा, उसळे, ॥ तेव्हां स्वमनांत देवकीभाई से उळे. ॥
 करुनि सभाअर्न माये ॥ गार्थ नभा, गगनिं सुरसमाज, न माये. ॥ ८ ॥
 स्वपदाला शिवला हो! ॥ तरि दर्शन-पात्र खळहि; हा शिव लाहो ॥
 हें माया भावी; जे ॥ दावी ते दुःसहा निर्जा भो वीजे. ॥ ९ ॥
 दिव्यशरीरा हेति— ॥ प्रवराष्ट्र— भुजा नभांत रीं राहे ती. ॥
 सद्रत्न—कलाप तिचे ॥ भासति घडिले दिवाकरकलापतिचे. ॥ १० ॥
 बोले ते असुरां या, ॥ “रुपणांचे हरिसि कां वृथा अर्मुं राया? ॥
 जेणें तुज नाश, मला ॥ ठावा; तो, वाढतो, न कुजना! शमला.” ॥ ११ ॥
 बोलुनि सहसामें हितां ॥ देवी तेथुनि जाय सहसां महितां. ॥
 राहे नैकनिं केतीं, ॥ धरि नामें बहुत, देति लोक निके तीं. ॥ १२ ॥

१ सिंह. २ वनातील हर्जाच्या छाव्यावर. ३ तरुण. ४ वसुदेवाचा रत्न. ५ शोवटची (सुता = कन्या). ६ तिच्या बोलण्याने. ७ हतभाग्य. ८ ओरडाओरड. ९ विशाद. १० पितें. ११ का? १२ पतन. १३ दगडावर. १४ दिव्य आहे रूप जीवें. १५ आकाशांत. १६ कंस. १७ रागाचे. १८ पूजा. १९ याचाकर्ता ‘सुरसमाज’ = देवांचा समूह. २० माये. २१ कल्याण. २२ आपला. २३ प्रभा (काति). २४ दिव्य (देवांसारखें) आहे शरीर जीवें. २५ श्रेष्ठ शस्त्रां युक्त आहेत अष्टभुज जीचे. २६ आकाशां. २७ सत्-रत्नकलाप = चांगल्या रत्नांचे दागिने. २८ दिवाकर कलापति = चंद्रसुपर्णें. २९ कंसाला. ३० गरीबांचे. ३१ जीव. ३२ सामासह. ३३ हितासाठीं. ३४ एकदम. ३५ पृथ्वी. ३६ अनेक स्थळीं. ३७ चांगले.

विस्मित कंस हि परते; ॥ समजावी स्वस्वसा सुदेवैनपर ते. ॥
 “गमली सत्य नभोगी; ३ ॥ चुकलों; मन्मनहि काय ताप नभोगी? ॥ १३ ॥
 नरचि न बोलमि लटिकें ॥ हें कळतें, तरि मनी न बोल तिल्ल टिके; ॥
 सत्य ह्यणति संस तिल्लो, ॥ यास्तव संहारिलें तुजा संततिला. ॥ १४ ॥
 हां शिशुंसा भावो जां! ॥ मना; तुह्नी पितर; न स्वसा भावोजी. ॥
 संतत्किघातकराशी ॥ रक्षा; मी सर्वथैव पातकराशि.” ॥ १५ ॥
 करि सांवन; बुधरीती, ॥ जे काविशोकाभिशामकांनु, धरी ती. ॥
 त्या दोघांला विनवी, ॥ बंध निवारुनि; आवडी लावि नवी. ॥ १६ ॥
 नमुनि शिरीं पद, “राशी ॥ अपराधांचा” ह्यणे, पसरि पदराशी; ॥
 द्वेष मनांतिल्ल सरला; ॥ वृत्ति तयाची विलोक्किली बहु सरली. ॥ १७ ॥
 आनकंदेदुभि याला ॥ समजावी, कीं स्वकर्मविदु^३ भियाला, ॥
 हा; “विधिनेम^३; उगे हा” ॥ ह्यणतां तो जाय होवुनी मउ गेहो^५. ॥ १८ ॥
 मग कंस, सखे मंत्री ॥ जे सु^४रिपु मूढ खळ तयां आ^३मंत्री. ॥
 ख्यांला सांगे व्यथित ॥ स्व^३तें तें सर्व योग-निद्रो कथित. ॥ १९ ॥
 ऐकुनि सर्व कुकवि ते ॥ जाले त्या कुमतिला कुमंत्र शिकविते. ॥
 पूर्णाचि अ^३मा त्यांहीं ॥ करिजेत्ये अंध भूपति अ^३मात्यांहीं. ॥ २० ॥
 “बाहिर आंत दे^३शाहा ॥ ते शिशुं मारुं, नभो-जितत्रिदे^३शा, हा ॥
 प्रथमोपाय सुनय न ॥ व्यभिचार फळां, पहा तुह्नी हि सुनयनें. ॥ २१ ॥
 हरि हर शक्र शतधृती ॥ यद्यपि तुझिया भयें सदा विगतधृती. ॥
 करितां रिपुगेद हानी ॥ समुपेक्षितं, निवडिलें असेच दहांनीं. ॥ २२ ॥
 देवाचें मूळ हरी ॥ तें धर्म हि न; भिन्न सिंधू लहरी ॥

१ आपला बर्हाण. २ शोकांत गुंतलेली. ३ नभस्गी= आकाशवाणी. ४ तिलमात्रेहि. ५ आकाशवाणीला. ६ मी. ७ मुलाभारिण्या. ८ संततिचा घात करणारास. ९ सर्व प्रकारें. १० कवी-शोक-अग्नि-शामक (शांतक रणारे). अंबु (उदक). ११ सरळ. १२ वसुदेव. १३ आपलें कर्म जाणणारा. १४ प्रारब्धाचा नियम. १५ घरीं. १६ देवांचे शत्रु. १७ बोलवी. १८ दुःखित अंतःकरणें. १९ मायेनें सांगितलेलें २० कुजानें. २१ अमावास्या. २२ प्रधानांनिं. २३ दश आहा, दाहा दिवसांचें. २४ मुलगे. २५ जिकिलें आवें. देवांस ज्यानें. २६ चांगले आहेत डोळे ज्याचे. २७ ब्रह्मा. २८ वैर्यहीन. २९ शत्रु आणि रोग ३० उपेक्षिलेले.

त्या धर्माचें प्रसव^१— ॥ स्थान तपश्रुतिसमूह^३ गो^३ विप्र सर्व^४ ॥ २३ ॥
 “राहें स्वस्थ नयज्ञा ॥ जेकरिती स^६ विधि धर्मजीवन यज्ञा, ॥
 गोवेदतपोनिलय ॥ ब्राह्मण त्याचा बळीचें साधुनि लय^५ ॥ २४ ॥
 तप, दम, गो, विप्र, शम, ॥ श्रद्धा, क्रतु, सत्य, सुर, दया, रूद्रप्रशम^२, ॥
 हरिच्या तनु अकरा या, ॥ आज्ञा दे यांचिया क्षयास कराया ॥ २५ ॥
 हरि सर्वगुहाशयन; ॥ ग्रहणां त्याच्या बळी तुजा हा शय^७ न ॥
 करणें तन्नाश मनीं, ॥ आज्ञा आह्वासि दे ऋषींच्या शर्मनीं” ॥ २६ ॥
 ऐकुनि दानव- निकरां ॥ कंस ह्मणे, “जा, गतद्विर्जा अंविनि करा.” ॥
 मग तो गोविप्रांशी ॥ विस्तारुनि कपटपाश गोवि^{२०} प्रांशी ॥ २७ ॥
 ते दानव अहितमेती ॥ जनपीडक भीतिदा^{२३}कृती अ^{३१}हि तम ती ॥
 वधुनि सदे^{२६}ध्व जनास, ॥ प्रेक्षित^{२६} साधावया खग ध्वजनास^{२९} ॥ २८ ॥
 धरुनि सदे^{२९}सद्वेष ॥ छळिती दाटूनि साधु सद्वेष^{२९} ॥
 जोडिति अ^{३३}घ पृथु^{३३}; कां तें ॥ कल्याण करील मारितां पृथुकां^{३३}तें? ॥ २९ ॥

इति श्रीऋषणाविजय चतुर्थाध्यायः

साधूत्तम हा नंद ॥ स्वात्मज^{३४}जन्मीं धरुनि सुम^{३३}हानंद, ॥
 मग बोलावुन मुनि^{३३}तें ॥ करवि सविधि जातकर्म त्यास नमुनि तें ॥ १ ॥
 विप्रांतं मो^{३६}दानें ॥ दे सालंकार^{३६} लक्षयुग गोदा^{३६}ने ॥
 गाती गायक तां^{३९}ने ॥ जनमनधन जे^{३९} हरुनि आयकतां ने ॥ २ ॥
 दुंदुभिच्या^{४०} ध्वनांहीं ॥ गणि^{४०}ला पृथु^{४०}क्षितो सुरा^{४०}ध्वा नाहीं ॥
 वाल्मीक्यादि^{४३}कवि नयें ॥ स्तविती ते; सूत वंदि मागध विनयें ॥ ३ ॥

१ जन्मस्थल. २ तप आणि वेदसमूह. ३ गाई. ४ यज्ञ. ५ न्याय जाणणाऱ्या. ६ विधीनें. ७ धर्माचें संरक्षण. ८ गाई, वेद, आणि तप यांचें स्थान. ९ नाश १० विश्वास. ११ यज्ञ. १२ क्रोधशान्ति. १३ सर्वदेवतांत आहे शयन व्यास. १४ हात. १५ त्याचा नाश (हरीचा). १६ मर्दनी. १७ समूहास. १८ भ्रष्ट आहेत ब्राह्मण जिनमधुन. १९ पृथ्वी. २० वांशि. २१ भक्षा. २२ दुष्टवासनेचे. २३ भयंकर आहे आकृति ड्यांची. २४ सर्व. २५ सत् अर्था, सन्मार्गी. २६ पाहनी. २७ हरीचा नाश. २८ साधूंचा आणि असाधूंचा वेप. २९ द्वेषी. ३० पातक. ३१ मोठें. ३२ मुलांस. ३३ साधून उत्तम. ३४ आपल्या मुलाच्या जन्मकालां. ३५ सु—महा—आनंद. ३६ आनंदानें. ३७ स—अलंकार. ३८ चार लक्ष. ३९ गाई-चां दानें. ४० सुर. ४१ गायन. ४२ देववाद्य. ४३ नादानां. ४४ मानिला. ४५ मोठें आहे पोट व्याचें. ४६ आकाश. ४७ वाल्मीकि इत्यादि कवी.

विप्रमुखीं स्वस्ति; भित्ते- ॥ प्रद सुरतेरु धरुनि राहिले स्वः स्तिमिते ॥
 न लजति कामितदाते ॥ ब्राह्मणवृंदा समस्त कां मितदाते? ॥ ४ ॥
 त्या उत्सव बहळ दिनी; ॥ कां माखिति निज पशूहि तेल हळदिनी, ॥
 ब्रजजन; नंद भवनवा ॥ करि हर्ष; तसा न नाक नंदन वन वां. ॥ ५ ॥
 ब्रज पशुपालांस मुदी ॥ वह वैकुंठापरिस जाला समुदी; ॥
 गोकुळ शोभा रतिचें ॥ वर्णन मन लाजवील हो भां रतिचें. ॥ ६ ॥
 येतांचि रमानवरा ॥ ब्रज पावे त्रिभुवनांत चिरं मान वरां. ॥
 अजन-जननवासर हा ॥ सकळार्थिते ह्यणे, "करा वास, रहा." ॥ ७ ॥
 नोहे सोपा यजेनां ॥ योगा, घोषार्थ दावि तो पाय जना; ॥
 संसृतिच्या जो पारा ॥ नेता, गंवळ्यांस जाहला सोपारा. ॥ ८ ॥
 ब्रजपालाजिर वाणें ॥ आणुनि जें भगिति युवति, लाजिरवाणें ॥
 तें मुख करि नाकवर; ॥ त्रिजगांतहि गोप जातिचें नाक वर! ॥ ९ ॥
 मानुनियां परम हिता ॥ गोपी आऱ्या प्रहर्षतत्पर महिती. ॥
 दृष्टि हरिति विश्वाची; ॥ लाजति रंभा तिलोत्तमा विश्वाची. ॥ १० ॥
 देति हरिस परभाशी; ॥ दृष्टि जडे तेथ जसि सितापर भाशी. ॥
 त्या कोकिलगल सकला ॥ गाती नंदात्मजासि मंगल सकला. ॥ ११ ॥
 बहुतचि कुतूहल दिनें ॥ त्या गोपी स्नेहस-द्रसोर्द्र हलदिनें. ॥
 सिंचिति गोपसमुदया ॥ पावलिया अतुळहर्ष भाग्य समुदया. ॥ १२ ॥
 सिंचिति गोप समुदित ॥ प्रेमें अन्योन्य भूरि गोरस मुदित. ॥
 दधिदुग्धघृतोदानां ॥ ब्रजकीं आलिंगिला महा मोदानां. ॥ १३ ॥
 अभिमत दान वितरणीं ॥ अदेय कां हीं यशें तदा नविं तरणीं. ॥

१ कल्याण. २ मोजलेले देणारे=थोडके देणारे. ३ कल्पतरु. ४ स्वर्ग. ५ निश्चल. ६ इच्छित
 देणारे. ७ ब्राह्मणस मुहास. ८ फार. ९ स्वर्ग. १० अथवा. ११ गवळ्यांस. १२ आनं-
 ददायक. १३ समष्टा १४ गोकुळांतिल शोभास्वी रतिचें. १५ सरस्व रतिचें. १६ नेहमी.
 १७ वरा (यमकासाठीं) वरा. १८ कृष्ण जन्म दिवस. १९ सर्व समुर्ध्वति. २० यज्ञास.
 २१ गोकुळांत. २२ संसाराच्या. २३ ब्रजपाल- अजिर, नंदाचें अंगण. २४ वायका. २५ इंद्र.
 २६ पूढ्या. २७ एक देवांगना. २८ परम - भाशी, मोठमोठे आशीर्वाद. २९ साखरेवरची.
 ३० कलायुक्त. ३१ कौतुक. ३२ स्नेह - सत् - रस-आर्द्र; स्नेह = तेल, प्रीति; आर्द्र =
 भिजलेले. ३३ अनुपम्य हर्ष आहे ह्यांत अशा भाग्याचा उत्कर्ष. ३४ पुष्कळ. ३५ आनीदित.

वर्षे गौर वियाला ॥ नंद; सकळ. साधुलोक गौरवि याला. ॥ १४ ॥
 वार्षिक-करवसु देवा ॥ कंसा दे नंद भेटही वसुदेवा. ॥
 क्षणमात्र सखे दमन ॥ क्लेशाचें करिति बोधुनि सखेद मन. ॥ १५ ॥
 शौरि वदे “स्थविरतमीं ॥ तुंज्ञया ठार्यां प्रजा”! सुखी अविरतं मी. ॥
 सुत सुखहेतु जतन या ॥ करिं; भाग्यें करुनि गांठि हे तुज तनया.” ॥ १६ ॥
 नंद ह्मणे “अहितानीं ॥ तूं तप्त सख्या; नृपाळ हा अहि; तानीं ॥
 बाळें वधि; मग तनया ॥ आठविं; या न भय न त्रपा विगतनयां.” ॥ १७ ॥
 सुखदुःखें विधिजनितें ॥ जाणे जो कीं विवेक नीरधि जनि तें ॥
 दैव न तन्मन मोही ॥ न दुर्ज्या करूं त्यासि सप्त जन्म नमो ही. ॥ १८ ॥
 मग सहसा, “गेहातें ॥ जा,” ऐसें यासि शौरि सांगे; हा तें ॥
 समजुनि नंद निघाला, ॥ कीं भावी सुचविला स्वनंदानि घाला. ॥ १९ ॥

इतिश्रीमत्कृष्ण विजये पंचमो ध्यायः ॥ ५ ॥

हरिसि ह्मणे कार्तरं तो, ॥ “देवा, त्वच्छरण दुःख. शोका तरतो. ॥
 भजकसुगमसंताना, ॥ विघ्न न बाधो व्रजांत ममसंताना!” ॥ १ ॥
 साधया क्षिप्रं हिता ॥ कंसानें वाळघातिनी जी प्राहिता ॥
 ते पूतर्निका स्वधिं ती ॥ राष्ट्रान्त फिरे छळे मुलांला वधिती. ॥ २ ॥
 ते मृत्यूची आली ॥ शिशुमारी एकदा व्रजाला आली. ॥
 शोणितरुचिरं नुसती ॥ धरि मायेनें वरीच रुचिरं तनुस ती. ॥ ३ ॥
 उल्लसमानवपु सती ॥ देखुनि, चकित स्त्रिया न मानव पुसती. ॥
 मानिति कीं, अमरमणी ॥ हेरि शोधी त्यासि हे तदुत्तमैरमणी. ॥ ४ ॥
 लावण्याचे सरिते ॥ माययशोदा हि रोहिणी दूसार ते ॥
 वारूं न शकति कोणी. ॥ चकितमनें त्या उग्याचि वैसति कोणी. ॥ ५ ॥
 निजगुण खरतेर वारी ॥ सौंदर्ये कोशगर्त जसी तरवारी. ॥

१, द्रव्य. २ राजाला. ३ वृद्धतमीं. ४ निरंतर. ५ शत्रूंनीं. ६ सर्प. ७ न्यायभ्रष्टास.
 ८ समुद्र. ९ ‘दुजा’ असाहि पाठअहि. १० होणारा. ११ भालेला. १२ तुला शरण आलेला. १३ हे
 भक्तांस सुलभ अशा कल्पतरु ! १४ लवकर. १५ पाठविलेली. १६ पुतना. १७ पटकी. १८ सखी
 १९ रक्ताच्या गोडींत मग्न. २० सुंदर. २१ सुंदर आहे शरीर जोचें. २२ विष्णू. २३ लक्ष्मी.
 २४ नदीस. २५ कोपण्यांत. २६ फार तीक्ष्ण. २७ लपवी. २८ मनांत झांकलेली. * संतति.

पावे श्रीहरि, पाशां ॥ बांधुनि नेली मृगी जसी हरिपाशां. ॥ ६ ॥
 भस्मलक्ष्म अनलसा ॥ शिशुतनु पाहे निजात्मघाति अनलसा. ॥
 घे अंकी कितवमुती; ॥ स्तन जांचे गरळ कुंकुमांकित वमती. ॥ ७ ॥
 द्याया हा रस मतिनें ॥ गणिका शिशुकाळसर्प हारसम तिनें. ॥
 जेणे क्षणहि न तगती ॥ प्राण, विषस्तन्य ते हि घे विनंतगति. ॥ ८ ॥
 दे विष, यद्यपि याला, ॥ हरि ते मानूनि अमृत वृद्य पियाला. ॥
 घे गरळाच्या रुचिते; ॥ जननीवेपें सुभंगला चारुचि तें. ॥ ९ ॥
 दे जारि उग्र विष महा ॥ सदय मुकंद स्वये न होय विषम हा. ॥
 वदनीं मारक थानें ॥ धरिलीं श्रुतिगीतपृतसारकथानें. ॥ १० ॥
 मुखि धरुनि कुचघट घटा— ॥ मजसा तज्जीवनासि सेवि घटघटा; ॥
 वरुनीं भूनि तळमळ— ॥ प्रकृति करि “पुरे! पुरे!” ह्मणोनि तळमळ. ॥ ११ ॥
 करि बहुपरि देवर्न, “हा!” ॥ ह्मणत रडे स्तन्य-तृप्ते परि देव न हा. ॥
 वर्णे अभ्र मुरडतां ॥ प्रकृतिकडे भासली हि अभ्रमु रडतां. ॥ १२ ॥
 जाली ते असुराहितां ॥ बालग्रह कुमति पूतना असु-रहिता. ॥
 पसरे वेपु सा क्रोश; ॥ व्रज होय भये करुनि बहु साक्रोश. ॥ १३ ॥
 पडतां, तीव्र जवासी ॥ वारुनि, रुक्षी जगत्पति व्रजवासी. ॥
 लोक सकळ कांपविला; ॥ तनु गिरिला लाजवी; प्रभु न कां पविला! ॥ १४ ॥
 प्रथम व्रज हा केला ॥ मृतधरिसेमान मारुनी हाकेला. ॥
 वर्णुनि काय कराल ॥ क्रूराचा त्यजुनि देव काय कराल? ॥ १५ ॥
 होउनि सावध जाया ॥ गोपांच्या लुण्ठालसा वध ज्या या ॥
 दुष्टेचा सुकर तिच्या ॥ उरिं देखिति त्या निधीसि कौतुकरतिच्या. ॥ १६ ॥

१ पाशांत, जाळ्यांत. २ सिंहाजवळ. ३ राखेन झांकलेला. ४ अग्नीसारिखा. ५ आळस
 नाही अश्र. ६ मोडोवर. ७ दुर्मान, दुष्ट बुद्धी आहे जीचा. ८ विष. ९ लहान काळा सर्प
 = डोमाचें विल. १० विषयुक्त दूध. ११ नभ्राची (शरणगतांची) गतिच असा कृष्ण. १२ भधुर.
 १३ अति स्वच्छास = कृष्णास. १४ सुंदरच. १५ श्रुति-गीत-पूत-सार-कथा = वेदानां
 गणित्या आहेत पवित्रसार (पवित्र आहे सार जांचें) कथा ज्याच्या अशानें (कृष्णांनि).
 १६ अगमनीसारिखा. १७ मलेन आहे प्रकृति = स्वभाव जीचा. १८ शोक. १९ दुधानें तृप्त.
 २० असुरांचें हिन करणारी. २१ प्राण रहित. २२ शरीर. २३ क्रोश. २४ स-आक्रोश.
 २५ वेगासी. २६ गोकुळांतिल लोक. २७ वज्राला. २८ मेलला आणि बहिरा असा. २९ वि-
 काळ. ३० कृष्णाविषयीं उत्क्रंश आहे ज्यास. ३१ सोपा.

स्वमनापरिस त्वरती ॥ गोपी सुखमूर्ति काङ्क्षिता सत्वर ती. ॥
 देती तज्जननिकरीं; ॥ जाला आनंद बहुत सज्जननिकरीं. ॥ १७ ॥
 जें विव्रमशकचैवरी ॥ फिरविति गोपुछ भगवर्दाकृतिच—वरी. ॥
 सिंपुनि गोमुत्रा त्या ॥ न्हाणिति भवभंजना सुरचर्मत्रात्या. ॥ १८ ॥
 जो भगवान् कृष्णपिता. ॥ तत्तनु ते गोरजः-समूहस्नापिता. ॥
 गोमय गोधूकीला ॥ धरि; तीची या मनासि शोधू लीला. ॥ १९ ॥
 स्त्री ह्णति, “सुरक्षण हो” ॥ विसरति ज्या स्वकवचास न सुरक्षण हो! ॥
 ज्याहीं बहु भय तरले ॥ चरणकें ते न जाणती अवतरले. ॥ २० ॥
 ब्रजदेवीजन्यास ॥ स्वस्ति घडाया अजादिनीजन्यास ॥
 अंगी सबधि करीती; ॥ चित्त हरी गोपयवर्तकौतुकीरीती. ॥ २१ ॥
 त्या कौतुकजनकवर्चा ॥ स्त्री गोपांच्या स्वयं महाजनकवचा ॥
 तन्नामं जरीया या ॥ लेखिती, हासविति मनीं जगगया. ॥ २२ ॥
 ते गोपीकृतकवचा ॥ स्तन पार्श्वान नंदगेहिनी भृतकवचा ॥
 निजवी सप्रेम; निजे ॥ श्लादिक सत्वमूर्ति चितिति मनिं जे. ॥ २३ ॥
 नंदहि येतां पाहे, ॥ तां मार्गीं तन्मनासि दे तापा हे. ॥
 विस्मय होय समस्ता; ॥ ह्णती, “कसि पावली असीहि समस्ता!” ॥ २४ ॥
 “शौरि तपस्वी, जानी, ॥ पूर्वी आत्मी न जाणिला अजांनी; ॥
 तत्कथितोपात स्वरा ॥ जाला; वसुदेववृद्धि गोठी प्रवरी.” ॥ २५ ॥
 भिन्नाकार, पर शूनी ॥ कर्म रक्षाक्षिनी; सुभार पर शूनी ॥
 छेदुनि, अवयव रचिती ॥ वल्लशीला गोप जाळिती प्रवर चिती. ॥ २६ ॥

१ लयकर. २ कृष्ण. ३ यशोदेच्या हानी. ४ सज्जनान्या समूर्ति. ५ विव्ररूपी मागा हांकून देण्यासाठीं खरी. ६ कृष्ण शरीरावर. ७ संसारनाशकास, ८ देवांस नागणाच्या. ९ सर्वांचा वाप. १० गोरजः समूहं न्हाणलेली. ११ शुद्ध करू. १२ होणे. १३ चरणरूपी नौका. १४ यशोदेच्या मृत्पास. १५ कल्याण. १६ अनादि नाशाना न्यास. १७ गोपांची कौतुकान्ता रीति. १८ कौतुक उत्पन्न करणारे वचन आहे ज्यांचे. १९ महा जनींचे कवच अशा (कृष्णास). २० कवच. २१ गोपांनीं केले आहे कवच ज्याया. २२ यशोदा. २३ भारिले आहे कवच ज्याणे अशास. २४ ही=पूजना. २५ समूह-अशा= मृत्पास. २६ अजांनीं= अजान्यांनीं. २७ त्यानें सांगिलेला उद्यान (भोका). २८ तीक्ष्ण. २९ आकार (शरीर) मात्र भिन्न. ३० कुत्री. ३१ रक्त खाणारी. ३२ चांगल्या धारिच्या. ३३ कुन्हाडींनीं. ३४ फार वल्लेष्ट ३५ मोठ्या.

धूमिं सौरभं अगुरुं— ॥ समयहर; आश्चर्य काय? जो तीर्थगुरु, ॥
तो वृद्धयां बालकसा ॥ अंतां होता; न होय अघकाळ कसा? ॥ २७ ॥
अतिदुष्टा पूतनिका; ॥ हरिनें दिधला स्वलोक परि पूत निका ॥
मानियली जननी ती; ॥ प्रभुचीं गातीं ह्यगोनि सज्जन नीति ॥ २८ ॥
जे बाळकनिलघाणां, ॥ तींचीं जळतांहे कोण घेतिल घाणां? ॥
जो तो सुरभि मधु पसा ॥ घ्राण पसरि, पो, गमेचि गोप मधुपर्सा ॥ २९ ॥
ह्यणति, “नसे परिमल या— ॥ सम, यदापि चंदनप्रभव, परि मलय्यां; ॥
विस्मित घेउनि वासा ॥ नंदादिक गोप येति आत्मनिवार्ता ॥ ३० ॥
येतां वसतिस भस्तीं ॥ नमुनि पतिसि कळविलें स्ववृत्त समस्तीं ॥
सुतकुशळसमोर्दभना ॥ विस्मितही परिसतां विच्ये तो दमना ॥ ३१ ॥
पाहुनि तोक मनीं या ॥ प्रोष्यार्गते भानि नंद तो कर्मनीया ॥
माथा हुंगुनि बाळा ॥ आलिगुनि पुण्य सिंधु फार निवाळा ॥ ३२ ॥
इति षष्ठमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

वधुनी बकी कुशीली ॥ प्रथमचि वळला जयीं मुकुंद कुशीला, ॥
जन्मर्क्षयोगहि तदा ॥ ते तिथि झाली व्रजास केवळ हितदा ॥ १ ॥
उत्सवपरमानस ती ॥ माता बभूहे गृहा सवहुमान स ती ॥
व्हाणां स्वांगजे; रानें ॥ गाजति वाद्यांचिया महा गजरानें ॥ २ ॥
ज्याचीं बरवी प्रकृती ॥ मंगळ करिती मुळाच बरें चित्र कृती ॥
तो नेत्रांत निजे हा ॥ दावी; जो पूरवी सुरेंद्रु निजेही ॥ ३ ॥
शकटांखालें काला ॥ बकीचिया मूर्तनिजसुखा लेंकाला ॥
प्रेरवीं मृदुलस्तरणां ॥ निजवुनि, माता निघे जनेष्ट विस्तरणां ॥ ४ ॥

१ सुवास. २ चंदनाचा गर्भ हरण करणारा. ३ तीर्थगिरी = हरि. ४ पातकाचा नाश.
५ पवित्र; निका चांगला. ६ बाळकें हेच कोणी नीळ त्यांचा घाणा अर्था. ७ सुवास. ८ भ्रमरा
सारखा. ९ चंदनास उत्तम करणाऱ्या. १० “सलय” पर्वासा. ११ आपल्या घरी. १२ मस्तकानि
१३ मुलगा कुशल आहे ह्यणून आनंद आहे मनास उभाचा. १४ पुनः (मृग्यासून)
आलेला. १५ सुंदरास. १६ पुनः. १७ “कु” = दृष्ट. आहे “शील” = स्वभाव जांचा. १८ जन्म-
रक्ष — योग, जन्माचें नक्षत्र आणि योग. २० उत्सवी आहे मानस जीवें. २१ रियया. २२
निजपुत्र. २३ श्रेष्ठ. २४ चतुर. २५ निजेला. २६ कल्पतरू. २७ निज-इहा, आपली इच्छा.
२८ गाद्यांखालीं. २९ पाळण्यांत ३० मृदुल — अस्तरणां (विजान्यावर). ३१ जन — इष्ट.
३२ दानीं.

स्वकरं सांगोपचिती ॥ करि सुखवी विप्र बळेवी गोपाचि ती. ॥
 सकळां गौरवि; सरली ॥ न मुद्दुञ्जनमंडळी; न पुत्र विसरली? ॥ ५ ॥
 तों उठला विभु^३; केला ॥ त्याग निजेचा; प्रसू बलावि भुकेली. ॥
 करि बहु रोदन; पर ते ॥ ऐकेना गडवडोंत माय; न परते. ॥ ६ ॥
 रडतां पदयुगलीला ॥ झाडी तो तीहि दावि संयुगलीला. ॥
 ध्वंसेना शकट कसें ॥ तत्पविचक्रां रणीं पलाशकटकसें! ॥ ७ ॥
 शकटध्वंसें नवल ॥ व्रज करि, कीं ठावुकें शिशूचें न बळ. ॥
 बाळक तन्निकटगं, ती ॥ कथिती नंदादिकांप्रती प्रगट गती. ॥ ८ ॥
 “करचरणाला रडतां ॥ झाडित असतां कुमार बहु आरडतां, ॥
 शकटास उघड घडला ॥ पदनखरस्पर्श तोंचि हा घडघडला.” ॥ ९ ॥
 वाणी विश्वा साँची ॥ त्या बाळांची जसी शुकाव्यासाचीं; ॥
 वाणी विश्वासाची ॥ घोषीं^{१३}; मायाचि हे रमावासाँची. ॥ १० ॥
 जननी धरि तोकांस ॥ स्वउरूं; ज्याची मुमुक्षु धरितो कांस. ॥
 मुनि, “सर्वस्व उरो,” जें ॥ ह्यणति तयालागि तोषवी स्वँउरोजें ॥ ११ ॥
 स्वस्त्ययर्नादि करीती ॥ ज्ञाते; सद्भिर्^{११} शुद्ध वैदिक रीती. ॥
 स्वकुशलसंज्ञेनन—मुनी— ॥ प्रति दे व्रजपाळ वस्त्र गो धन नमुनी. ॥ १२ ॥
 निजसुखदा या दास ॥ स्वस्तेस^{३१} व्रजपदार^{३२} दायदांस^{३३} ॥
 अंका वरि खेळविती ॥ एकाकाळीं, थेंदेंधि बहु खेळ विती. ॥ १३ ॥
 तों सुगुरुवंपु त्रास— ॥ प्रेई होतां, उतारि भूमिवरि पुत्रास ॥

१ सांग—उपचिती, सर्वविध पूजा. २ गोपी. ३ प्रभु=कृष्ण. ४ भूक लागली आहे व्यास.
 “बलावि” याचा कर्ता “विभु.” ५ दोन्ही पांयाला. ६ युद्धलीला. ७ त्याच्या वज्रानें व चक्रानें.
 ८ पल—आश—कटक, मांसभक्षकांच्या (राक्षसांच्या) सैन्यासारखें. ९ त्याच्या (कृष्णाच्या)
 जवळहोतीं तीं. १० पांयांच्या नखाचास्पर्श. ११ खरोखर, सत्य. १२ कमताई. १३ गोकुळीं.
 १४ कृष्णाची. १५ मुलास. १६ मुक्तीची इच्छा करणारा. १७ स्तन्य=दूध. १८ स्वस्ति—अयन—
 भादि=कल्याणाचें प्रकरण इत्यादि. १९ सत्—विप्र. २० आपल्या कुशलाचा उपपत्ति आहे
 व्यासासून. २१ भक्तांच्या कल्पतरूस. २२ यशोदा. (व्रज-प-दार=नंदाचे दार(स्त्री); ‘दार’
 हा शब्द पुंलिंगी असून अनेकवचनी आहे, असें असताहि, अर्थ “एक स्त्री” असा होतो.)
 २३ मुलास. २४ यत्—अंधि, व्याचे पाय. २५ बहु जड असें शरीर. २६ त्रास देणारें.

नंदवधू; करि हरिचें ॥ चिंतन भीत्युपशमार्थ भवकरिहरिचें. ॥ १४ ॥

इंदीवरदामनिभें ॥ उपजविलें तनुभरें यशोदामनि भें^६, ॥

कां येतां सदराती, ॥ पावेल, विलोकितांचि त्यास, दरी ती. ॥ १५ ॥

सुचवी गृहकृत्य जिला, ॥ तीणें तेंथेंचि तो रमेश यजिला. ॥

तां ये ते वाहुटळे ॥ नयन न, झांकी, नु हा महावाहु टळे. ॥ १६ ॥

दैत्य महामायावी ॥ हरिवधकीर्ति स्वकीयधामा यावी, ॥

ह्मणवून तृणवर्ता ॥ दर्वसा ये; जय गमे मनि तृणवर्ता. ॥ १७ ॥

बहु पीडा दे वीया— ॥ रूपें खळ तो व्रजास; मग देवा त्या ॥

हरुनीं गगनि पळाला, ॥ जैसा घेऊनि जाय गृध्र पळाला. ॥ १८ ॥

गोपवधू लीला, कां ॥ भरली नेत्रां मुखींहि धूली नाकां. ॥

त्यांत ह्मणे "वो," वाळू; ॥ या समया मूळ्यकाळही वोवाळ. ॥ १९ ॥

होय दिवस रजनि; पट ॥ प्रवृत्त जाल्या दिशा असें रज निपटें, ॥

न स्मरवि स्वपुस तो ॥ वेळा; कोणासि कोण बांधव पुसती? ॥ २० ॥

कल्पान्तचि केवळसा ॥ एक मुहूर्त व्रजांत ठाकें वळसा. ॥

जनतां स्वस्थितिलां, हे ॥ नंदाची परि सुतास न युवति लाहे. ॥ २१ ॥

निजसुतशोकाकुळ ती ॥ नंदवधू बहु रडे, करी काकुळती; ॥

कां स्छानींच नेगे वसे, ॥ रुपणा दे ताप; चोरि नीच, न गवसे. ॥ २२ ॥

न पडे जननीस कळ; ॥ व्रजयुवती मिळति नंदसदनीं सकळ. ॥

रडति जशा कुररी ती ॥ वदवेना शोकविषेनगांकुररीती. ॥ २३ ॥

तो केवळ वळसाची; ॥ ते शैबे जीवनिविहीन, वळवळ साची. ॥

गोपी बहु तळमळती, ॥ लोळति धूळींत, रम्य कुंतळें मळती. ॥ २४ ॥

क्रमितां गगनपथ, कला ॥ वेगाची क्षीण होय; निर्वर्ष थकला. ॥

१ ईश्वराचें. २ भानि-उप- शम- अर्थ= भयाच्या नाशा साठीं. ३ संसाररूपगजाविषयीं सिंहच अशा (हरिचें). ४ इंदीवराच्या (कमलाच्या) माळे सारिखा असा जो कृष्ण त्याणें. ५ शरीराच्या जडत्वानें. ६ भय. ७ सत् अराती, संश्लेषा [तृणवर्त.]. ८ भयास. ९ आपल्या घरीं. १० गवतावर. ११ पेटलेल्या अग्नीसारिखा. १२ वाहुटळेच्या रूपानें. १३ मांसास. १४ रात्र. १५ वस्त्रानें झाकलेल्या. १६ धुळीचे कण. १७ घण. १८ वाहुटळेचा " वळसा " = भ्रमण. १९ लोक. २० " लाहे " हें क्रियापद अध्यात्म घेतलें पाहिजे. २१ सुत शोकांनै व्याकुळ. २२ दागिना. २३ पक्षी विशेष. २४ शोकरूप विषवृक्षाच्या अंकूराची तन्हा. २५ माझे. २६ पाण्याशिवाय. २७ केश. २८ निर्दय = तृणवर्त.

दुसऱ्यास सुखनिधानें, ॥ ऋण, तथा वासुदेव, हीं अभिधानें. ॥ ४ ॥
 शुचिगुणकृत्यनुरूपें ॥ तव पुत्राचीं अनंत नामें; रूपें ॥
 मज इतरांसहि अकळें. ॥ हा सुत देयिल तुझासि कुशळें सकळें. ॥ ५ ॥
 हा, साधुजनें त्रास ॥ त्याजिला, जोडुनि; तुझ्याहि निज नेत्रास ॥
 निवविल; तोका मखरां ॥ श्रद्ध्या जप; हो^० अभीष्ट तो काम खरा. ॥ ६ ॥
 सुत नारायणसम हा, ॥ श्रीकीर्त्यनुभावसद्गुणा वास महा. ॥
 हे भाग्यखनि, जतन या ॥ नंदा! जीवापरीस करिं निज तनया." ॥ ७ ॥
 भावुकहेतुं कवि खरी ॥ वाणी बोले असी सकौतुक; विखरी ॥
 आशीर्वचनेंसुमनें ॥ जातां सापत्यगोपतीवरि सुमनें. ॥ ८ ॥
 लागति रांगायाला, ॥ करिति चरित्रें कवीश्वरां गायाला, ॥
 ते दोषे भाउ; रति ॥ व्रजनयनां देति नान्यशोभा उरति. ॥ ९ ॥
 करिति उदार कलीला ॥ नाशाय प्रेक्षणीय दारक लीला. ॥
 हरिति मदभ्रम हेलां — ॥ मात्रें; सुख पावती अदभ्रमहेलां. ॥ १० ॥
 हलुहलु रांगति; लाजे ॥ श्री मनिं; देते मुनीश्वरां गतिला जे, ॥
 ते सदुदार करीती ॥ लीला गोष्टीत गोपदारकरीती. ॥ ११ ॥
 लघु, मंजुलसीं जितकीं ॥ लेवविलीं भूषणें मधुर सिजित कीं. ॥
 ऐकुनि कुतुक मनीं या ॥ जननीच्या, देति करुनि गति कमनीयां. ॥ १२ ॥
 गमन त्रिचतुरपद, कीं ॥ भूषावितो भूमि नवरि सुचतुर पदकीं. ॥
 लघु गति करित मुर्दणे ॥ जननिकडे जनभये सुचकित मुर्दणे. ॥ १३ ॥
 तनु भरिती जंवाळें; ॥ गळां वळें घालिती मिठी जें वाळें, ॥
 दाटे पाह्याथानीं; ॥ सेवावा आग्रहें जगन्नाथांनीं. ॥ १४ ॥

१ सुखसंग्रह. २ नावें. ३ शुचि-गुण-कृति-अनुरूपें, शुद्ध गुण व कृति या अन्वये.
 ४ अपूर्व. ५ रमणस्थानास. ६ लक्ष्मीच्या. ७ होवो. ८ इच्छित. ९ श्री= (लक्ष्मी), कीर्ति, अनुभाव
 (प्रभाव), सद्गुण, यांस मोठें स्थान. १० कल्याण आहे हेतु जिजमध्यें. ११ पसरि. १२ स-अपस्य.
 गोपति, मुलासहित नंदावर. १३ प्रसन्न मनानें. १४ प्रीति. १५ न अन्य शोभा. १६ कलि-
 युगास= कलिमहात्मास. १७ पाहण्यास योग्य. १८ मुलगे. १९ लागलाच. २० फार. २१ स्त्रि-
 या. २२ सत्- उदार. २३ गोष्टीत. २४ गौळ्यांच्या मुलासारिखे. २५ नादयुक्त. २६ सुंदर.
 २७ तीन किंवा चार पावळें. २८ (अंग) पिळवटणें. २९ चिखलानें.

घेउनियां उत्संगी* ॥ स्तन पाजी सांवरुनि या त्दत्संगी; ॥
 मंदस्मितरदनश्री- ॥ वदन विलोकील तीहि सुखसदनश्री ॥ १५ ॥
 हर्षविति जननि, करीं ॥ अवलंबुनि वत्सपुच्छ ते जननिकरीं ॥
 चालति, बहु खेळ, गडी ॥ गोपांचे, दावितो; असे खेळगडी ॥ १६ ॥
 माता देखतिच पळ, ॥ व्यग्रत्वे पळति केलिपर अति चपळ ॥
 निजगृह, सुतरक्षण, हीं ॥ न शकति दोन्ही; न दोत इतर क्षण हीं ॥ १७ ॥
 मन बहुधा लेंकाहीं ॥ जननीचें सुखाविलें; न धालें काहीं? ॥
 बहु आवडि रुचि राहे; ॥ अमृतीं लाधे तयांहुनी रुचिरा हे ॥ १८ ॥
 हरिलीला आवाळ ॥ व्रज पाहे नित्यकृत्यही, आर्वाळ ॥
 संस्कारे करि, कामें ॥ तनु; कृष्णीं मनं सुखी विशोक रिकामें ॥ १९ ॥
 हरिलीलारसिक थवे ॥ गोपींचे; प्रेमरीति मज कशि कथवे? ॥
 न पळ भजे मन शयन; ॥ प्रीतिपुरःसर अगार जेमन शय न ॥ २० ॥
 गीते^२ ये मृग वळणी, ॥ लीलेनें मोहिल्या तशाचि गवळणी ॥ •
 प्रथम समान सत्यांचें ॥ नकळत हरिलेंचि सरस मानस त्यांचें ॥ २१ ॥
 जो त्रिभुवनराजपती ॥ ब्रह्मेशानादि ज्या सुखरा जपती, ॥
 गोपकिशोरसखा तो ॥ होउनि, चोरुनि कृष्ण गोरस खातो ! ॥ २२ ॥
 चोरुनि गोरस खातो, ॥ परि दे गोपींस तोष थोर सखा तो ॥
 गोपवधूजननिकडे ॥ गाऱ्हाणे येति घेउनी जन निकडे ॥ २३ ॥
 गाऱ्हाणीहि परि सेंती, ॥ कोप करीना तन्ही सुताउपरि सती ॥
 अविर्नय अनय न वाटे; ॥ ये स्मित वदनी; दयामृत नयनवाटे ॥ २४ ॥
 विश्वोदरं तो भाट- ॥ श्रुति, केला गोपवाळकीं बोभाट; ॥ •
 हा मृदशने करितो कीं; ॥ हें परिमुनि, कोप माय ते करि तोकीं ॥ २५ ॥
 मन शीतळ मउ गारे- ॥ परि; हरिवरि कर न कोपपरम उगारे ॥ •
 न सजो खोडि कराया ॥ पुनरापि, ह्यणवुनि दटावि खोडिकरा या ॥ २६ ॥

१ धरुन. २ वासराचें शेषूट. ३ जनसमूहात. ४ चपलत्वे. ५ क्रीडापर. ६ मधुर. ७ वा-
 ळांपासून (वृद्धापयंत). ८ विपत्ति. ९ घर. १० जेवण. ११ हात. १२ गाऱ्हाणें. १३ ब्रह्मेश-
 अनादि. १४ देवश्रेष्ठास. १५ गवळ्यांच्या मुलांचा सखा. १६ निकडीनें. १७ ऐकिते. १८ दाड-
 गेपणा. १९ अपराध. २० विश्व आहे उदर व्याचें. २१ वेद आहेत स्तुतिपाठक व्याचे.
 २२ मृत- भ्रान्त, मृत्तिकाभक्षण. * मांडावर.

फार यशोदा दौपी; ॥ “पर्ये नलगे,” जरि ह्मणे, शिशो, दादा पी;” ॥
 “रूते साय नखांसी;” ॥ “भरविलिया मानुनी रसायन खासी ?” ॥ २७ ॥
 सुखकर कर धरुनि करें ॥ हरिवरि वरिवरि बरीच कोपे निकरें ॥
 ओढी राम कड, कडे ॥ दयाब्धिच्या उतरली अशीच कडकडे. ॥ २८ ॥
 गोपीमुख शोतकर ॥ क्षणमात्रें भासला मना तापकर. ॥
 हरिनर्यनाब्जे कुमुदें ॥ विपरीतचि कोपभीतियों सँमुदें. ॥ २९ ॥
 चित्तां बहु धाक मनें ॥ श्रीच्या धरिलाचि काय बहुधा कर्मनं ! ॥
 माय ह्मणे, “कांतरते ॥ दाविसि; मातो निशेविली^१ कां तर ते ? ॥ ३० ॥ .
 तूं अरवाळ कसा रे ? ॥ राम भला; आणिखीहि वाळक सारे. ॥
 मन धाके, वळपृथुकीं ॥ कथिलें; होईल उंदर केवळ पृथु कीं.” ॥ ३१ ॥
 कृष्ण ह्मणे, “जननि, वळ- ॥ प्रमुखांचे वोल अनृतभार्जनं निवळ. ॥
 सारे वाचाळ टिका ॥ लाविति या दोषसंभवाचा लटिका. ॥ ३२ ॥
 म्या केलें न मृददन; ॥ स्वांतीं गणिशील वचन सत्यास्पद न. ॥
 साच ह्मणनि तव लोक- ॥ प्रोक्तीं^{१८} विश्वास, तरि वदन अवलोक.” ॥ ३३ ॥
 माय वदे, “वा, पाहूं;” ॥ लागे विधिच्या ह्मणावया वापा “हूं!” ॥
 ब्रह्मांडें सुखवासी ॥ ज्यामाजि, प्रभु अनंत तो पुख वांसी. ॥ ३४ ॥
 त्या सुहेत नदिस लेंकीं ॥ विश्व, मुखीं, अर्पितां नयन, दिसलें कीं. ॥
 करि तो प्रभु, “आ,” ज्याला ॥ श्रुति विश्व ह्मणे शिवाचिया आज्याला. ॥ ३५ ॥
 ब्रह्मांडाच्या रचने ॥ पाहे; तों ते^{२२} मनासि साचारच ने. ॥
 गेलींच अनादि^{२३} सलें; ॥ ब्रज आपण सुतहि दिव्यनयना दिसलें. ॥ ३६ ॥
 विश्वात्मा अटकळला, ॥ चित्तांतुचि पुत्र तेथ जगपट कळला. ॥
 पाहुनि सुखमुख वळली; ॥ तों माया वैष्णवी क्षणांत कवळली. ॥ ३७ ॥
 श्रुतिशास्त्रें^{२५} परें महिमा ॥ गाती यत्कीर्ति, ताप हरि, परम हिमा^{२६} ॥
 ज्यास्तव वनीं जतन यति ॥ योग करिति, मानि त्यासहि निज तनय ती! ॥ ३८ ॥

१ दटावी. २ दूध. ३ कडाखानें. ४ चंद्र. ५ सूर्य. ६ कृष्णाचे डोळे हींच कमळें.
 ७ सर्व. ८ सुंदरें. ९ मित्रेपणास. १० भक्षिली. ११ अचाट. १२ बळराम व मुलगे.
 याहीं. १३ मोडें. १४ बलरामादिकांचे. १५ असत्यपत्र. १६ मृत- भदन, मृत्तिकाभक्षण
 १७ मनांत. १८ लोकांनीं सांगितलेल्यांत. १९ ब्रह्मदेवाच्या. २० पसरें. २१ पुण्यनदीस=
 यशोदेस. २२ रचना. २३ महदुःखें. २४ समजला. २५ श्रेष्ठ. २६ शीतल.

श्रीगामिद वसु देव ॥ ब्रह्मवरं नंद पावला वसुदेव ॥

जनक; न हरिलीला जे ॥ पावे जिस मुक्ति तीहि वरिली लाजे ॥ ३९ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजयेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नंदवधू लोकार्या, ॥ दासीजन सर्व गुंतला गृहकार्या, ॥

यास्तव दधिमथन सती ॥ करि आपण एकदा विमळगुणवसती ॥ १ ॥

सुवसन रुचिर मणी या ॥ सुभगेवरि; सहज देहरुचि रमणीया; ॥

तेजें अगदी शाला ॥ भरली; नादें हि गाय जगदीशाला ॥ २ ॥

नं गणी श्रम हो दधिला ॥ मथितां, कीं गाय सद्गुणमहोदधिला ॥

सुतचरितीं बहुत रीती ॥ ज्याच्या लेशें भवासे जन बहु तरती ॥ ३ ॥

आपण रीतिगुण ओढी, ॥ लहदया संसारतिभिररविगुणओढी ॥

गाय मुखें हरिलीला, ॥ तीणें न रुचात दुर्जां सुखें हरिलीला ॥ ४ ॥

सुतमूर्ति लहदयसंदर्नां, ॥ नयनीं प्रेमाश्रु, घर्मकर्ण गुण वदर्नां ॥

पान्हा थानीं, गानीं ॥ रुचि, दधिमथनीं गृहीं प्रकाश नगानीं ॥ ५ ॥

तो येवुनि रवीला ॥ धरि, सूत्रीं सर्व अर्थ ज्या निरवीला ॥

तृप्त उदार कथांनीं ॥ ज्याच्या जन, तो सतृष्ण दारक थानीं! ॥ ६ ॥

घे उत्सर्गवरि ती, ॥ हरविधि यच्चरणधूलीसंगा वरिती ॥

पी स्नेहस्तन्यासी, ॥ नमिति जया जोडुनि स्वहस्त न्यासी ॥ ७ ॥

तृप्त न होतां पानें ॥ सुत टाकी, पैथें उते अहो तोपानें ॥

म्हणवुनि जाय लवकरी; ॥ परम सुखामाजि विघ्न अर्थलव करी! ॥ ८ ॥

तुच्छार्थपरागमनीं ॥ स्वत्यागें धरि रमेश बहु राग मनीं ॥

दधिपात्र शिलापुत्रें ॥ फोडी. करिजेल काय तशिला पुत्रें? ॥ ९ ॥

१ द्रोण या नावाचा. २ देवांचे एक जात. ३ निर्मळ गुणांचें स्थान. ४ उत्तम वस्त्र. ५ सुंदर. ६ सौभाग्यवतीवर. ७ शरीराची शोभा. ८ गृह. ९ कृष्णाला. १० सद्गुणसमुद्रास. ११ प्रीति. १२ रवीचे दोरी. १३ संसाररूपा अंधाराविषयीं सूर्याची गुण आहे ज्याच्या ठिकाणां त्याची ओढी (=आकर्षण.) १४ लहदयस्थानीं. १५ घामाचे विंदु. १६ गायनीं. १७ अलंकारांनीं. १८ मुलगा. १९ कडेवर. २० शिव आणि ब्रह्मा. २१ स्नेहयुक्त दुःखास. २२ न्यास करणारे = सन्यासी इत्यादि. २३ पीण्यानें. २४ दूब. २५ फार त्रिस्तव जहान्यानें. २६ किंचित् अर्थ. २७ तुच्छ- अर्थपर- आगमनीं, किंचित् फायद्यासाठीं गेल्यावरून. २८ दगडानें.

कोप करी सुरमणि, कीं ॥ तृप्ति न होतां त्यजी धरेवरि; मणिकीं ॥
 हणवुनि हा उपळाला ॥ घालुनि सदेनांत रामभाउ पळाला. ॥१० ॥
 जाउनि भवनीं तातें ॥ विधिच्या भक्षुनियां हि नवनीतातें, ॥ ०
 वांटिल्लें प्लवंगांतें; ॥ चरित मना! भवपयोनिधिप्लव गा तें. ॥ ११ ॥
 माय न धरि आंग मनीं, ॥ पाहे दाधिपात्रभंग जहि भागमनीं; ॥
 परम सरूप, डेरा हे ॥ देखुनि, हांसे; सुखांतचि पडे, राहे. ॥ १२ ॥
 देखे जरि खापरिया ॥ डेव्याच्या, पावलीच हरिखा, परि या ॥
 स्वसुता खोडिकराला ॥ पाहे, सदृंद ज्यासि जोडि कराला. ॥ १३ ॥
 शोधी जों सुतपा हे ॥ सदनांत, उलूखलांघ्रिवरि सुत पाहे. ॥
 गेली देखायासी, ॥ तों गोरस मर्कटांसि दे खायासी. ॥ १४ ॥
 “ धरिन, ” म्हणे सहसा, धी ॥ ज्या नवळें करुनि तपहि दुःसह साधी; ॥
 देव हटा केवि वळे ॥ प्रणतिविणें? श्रमसमूह ठाके विवळे. ॥ १५ ॥
 मागुनि मंदगति शैयें ॥ यैष्टि धरुनि ये विलोकितीच अतिशयें. ॥
 दृष्टि करुनि विभु तरलें, ॥ उखळापासूनि चौर्यभीत उतरला. ॥ १६ ॥
 रुष्ण पळे, तों पाठी ॥ माता धांवें, धरुनि हातीं काठी. ॥
 मंथरंती परि गांठी; ॥ होतें तीच्याचि पुण्य-पुष्कळ गांठी. ॥ १७ ॥
 प्रेमें मति विनटावी ॥ ज्याच्या चरणीं, तयासि माय दटावी! ॥
 ज्यासि यमादिक भीती, ॥ माते पासुनि तो धरि प्रभु भीति! ॥ १८ ॥
 पावे सुततनु-कंपा; ॥ वारी गोपीस तत्क्षणीं अनुकंपा. ॥
 पुत्र न हो बहु कष्टी, ॥ म्हणवुनियां टाकिली करींची यष्टी. ॥ १९ ॥
 जाव म्हणति, “ वा धांवें, ” ॥ त्यासि म्हणे ते, “ उलूखलीं वांधावें ”. ॥
 बहुवश दासां; गावें ॥ हरिचरित, प्रेमळां सदा सांगावें. ॥ २० ॥
 मुनि नमिति सदा मानें, ॥ उखळीं वांधी जगत्पतिस दामानें. ॥

१-देवश्रेष्ठ. २-दगडास. ३-घरांत. ४-ब्रह्मदेवाच्या. ५-वानरांस. ६-भव-पयस्-
 निधि- ब्रह्म, संसाररूपी सागरामधील नौका. ७-अपराध. ८-आनंदास. ९-सन्-
 वृंद, साधुसमूह. १०-सु-तपस्, चांगलें आहे तप जेचें. ११-उलूखल-अंग्रि.
 उखळाच्या मुळावर. १२-नमनाशिवाय. १३-श्रम-समूह=फारच श्रम जहालें आहेत जीस
 १४-हातानें. १५-काठी. १६-चपला. १७-मंदगति. १८-नम्र व्हावी. १९-दया. २०-होवी
 २१-वाव्यानें.

परि तें न पुरे दावें. ॥ अनंतरूपीं विचित्र काय वदावें.? ॥ २१ ॥
दुसरें गोवी दामीं; ॥ “ वांधेन, ” म्हणे वळंचि गोविंदा मी. ॥
तेही जालें ऊन ॥ द्वयंगुल, मग तीसरेंहे ये घेऊन. ॥ २२ ॥
तिसरें प्रथमाचिबरी ॥ स्पष्ट दिसे द्वयंगुलो न; नुमजेचि परी. ॥
देखुनि हासति गोपो, ॥ माया दिसतांहे तव तें संगोपी. ॥ २३ ॥
करितां आग्रह, ठकवी, ॥ निष्फळचि करी तिचा समग्र हट, कवी; ॥
कीं “ वळ दावी सारी ॥ मज; ” तो पहिल्यासमान दावीं सारी. ॥ २४ ॥
निजसुनुस भागे या ॥ गृहदामीं वांधितां सुरसभागेया. ॥
चरिता दावुनि, दामीं ॥ गुंते; कीं “ भक्तवधीन मात्र सदा मी. ” ॥ २५ ॥
दामें त्या वांधावें ॥ यमपाशेंही न यंत्रितां वाधावें. ॥
प्रभु निजंतत्र, परि ॥ हरी भक्ताधीन; स्वगौर्वांसि परिहरी. ॥ २६ ॥
पुत्र स्वात्मा जाया ॥ चतुरास्य महेशी दुग्धसंगिरजा या ॥
गोपीला लज्जित, कीं ॥ त्यांला गमलीं उणीं स्वभागें जितकीं. ॥ २७ ॥
क्षीरधिचा जामाता ॥ वांधुनि गुंते; स्वगेहकाजा मातृ, ॥
असतां वधचि उखळीं ॥ यमलार्जुन अंतरां रिघोनी उखळी. ॥ २८ ॥
नारद शापें नर्गते ॥ शत वर्षे मावले धनदर्भुत; मग ते ॥
पाठविले अलकेलीं ॥ सदनुग्रह दिव्यविग्रहांसह केला. ॥ २९ ॥
इति कृष्णविजयेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
नगपतनेरव नितीतें ॥ व्याकुळ करि तो ब्रजस्थ नरवनितीतें. ॥
क्षितिसेहि कांपवि; पोतां ॥ गोपांचा मानि तेधवां पविपीता. ॥ १ ॥
यमलार्जुनतरु पडले, ॥ पाहुनि म्हणती, “कसे नगद्रे उपडले?” ॥
गोप सनेदं भ्रमती ॥ जवळि पतनहेतु नेणती दभ्रमती ॥ २ ॥

१ उणें. २ द्वि अंगुल, दोन आंगुळें. ३ द्वि-अंगुल- ऊन, दोन बाटें उणें. ४ गुप्त ठेवी
५ चतुर (कृष्ण). ६ मुलास, पुत्रास. ७ देवांच्या सभेनें गाण्यास योग्य अशा (“निजसुनुस”).
८ भक्ति अधीन, भक्तांच्या स्वाधीन. ९ यत्-नती, ज्याच्या भक्तांस. १० स्वतंत्र. ११ आ-
पल्या गुरूत्वास= जडपणास. १२ हरण करी, आवरी. १३ ब्रह्मदेव. १४ शिव. १५ लक्ष्मी.
१६ घरातील कामास. १७ यमल, अर्जुन= वृक्षविशेष. १८ सर्पपणास. १९ कुबेरपुत्र.
२० अलकापुरीस. २१ सत्- अनुग्रह= संकृपा. २२ देवांच्या सारिखा देह अशासह.
२३ वृक्षपत्तनाचा नाद. २४ अत्यंत. २५ स्त्रीपुरुषांत. २६ पृथ्वीस. २७ स्वामी. २८ ब्रजपतनास.
२९ वृक्षेद्र. ३० नंदासहित. ३१ अल्पमती.

तों शिशु वदति शैयातें ॥ दावुनि, पाहोनि भीति तदतिशयातें; ॥
 “न पहा कां पतनाचा ॥ हेतु, खरा रुष्ण, काय कांपत नाचा? ॥ ३ ॥
 शिरला या दोंमाजी, ॥ उखळ अडकलें निवद्ध जें हो मांजी ॥
 ओढी तोंचि निखळले ॥ मूलासह वृक्ष हे, क्षणांत उखळले. ॥ ४ ॥
 दिव्य पुरुष तव दोनी ॥ यांतूनि प्रकटलेहि मुंदित; वंदोनी ॥
 यासीं वंदुनि वडिला- ॥ परि गेले;” हा मुलीं उंदंत निवडिला. ॥ ५ ॥
 तार्किक जन तो, “लटिके ॥ वाळ,” म्हणे; तन्मनीं कसा बोल टिके? ॥
 संदिग्ध कितिक यास ॥ त्यजिति, न घेति न करीतिहि किति कर्थास. ॥ ६ ॥
 करुनि भजन कवि ॥ मुक्त प्राण्य जयाचें, तयास जनक विमुक्त ॥
 क्षिप्र करी; हरितांत ॥ प्रमाण, कीं विश्वबंध कर हरितांत. ॥ ७ ॥
 नयना काना चांवि ती ॥ बहु; गावितोहि गोपिका नाचवित्ती. ॥
 बहुमत आज्ञा पितया ॥ विधिच्या ष्जे, स्त्री जसेचि आज्ञापि तया. ॥ ८ ॥
 गोपींची प्रेमलता ॥ फळली कैवल्य; धन्य ती प्रेमलता. ॥
 तें वस्तु महा गायी ॥ गोपीला सुलभ फुकट, न महागायी. ॥ ९ ॥
 ब्रज*वीथी सुरसरिते ॥ हासति; सत्यादिलोक जाहि सुरस, रिते; ॥
 श्रीशंभुलामाहित ॥ प्रभु जेथें प्रेमळासि भुलला महित! ॥ १० ॥
 रुष्ण वृहद्वनवासी, ॥ चरितांसी वाढतां सदैव नवासी, ॥
 वल्लवं लोकांसि, कवी ॥ उपनंद स्थविर, बुद्धि ऐसी सिकवी:- ॥ ११ ॥
 “येथें शिशुनाशक ते ॥ जाले उत्पात सर्व निर्धना शकते; ॥
 केलें दीनसंमवन, ॥ श्रीशंभु भय भंगुनि स्वलोकसंम वन. ॥ १२ ॥
 न दिसे जों नयनाशी ॥ उत्पात दुजा, न आमुचा नैर्भ नाशी, ॥
 वृंदावन आटोपी; ॥ दृष्ट भयें पावेंत स्वमन आटोपी.” ॥ १३ ॥
 या बोधीं आवाडिला ॥ धरुनी, नंदादि मानिती त्या वडिला. ॥
 श्रीवृंदावन- वसती ॥ केली; होती करीत भूमि नवस ती! ॥ १४ ॥

१ हातास. २ तत्-अतिशयातें. ३ कंवरेंत. ४ आनंदित. ५ वृत्तांत. ६ श्रम.
 ७ पुष्कळ. ८ लवकर. ९ हरिचा बाप. १० हरण करितात. ११ तेज. १२ प्रेमरूप
 वल्ली. १३ सांवाच्या तिलकास हित. १४ पूज्य. १५ गौळ्यांस. १६ वृद्ध. १७ वाळघातक.
 १८ मरणास. १९ दीनाचें उच्चम रक्षण. २० वैकुंठासारिखें; (“स्वलोकसंम वन केलें” इत्यर्थः)
 २१ न्याय, नीति, यश. २२ व्यापा; त्यांत जाऊन रहा. २३ क्षोभा. * गोकुळांतिल गळ्या.

तेथें चित्त मग वसे ॥ बळरुणाचें; प्रमोद उत्तम गेवसे. ॥
 खेळति नानारीती; ॥ देखति लीला समुन्मना नारी ती. ॥ १५ ॥
 चारी तोकांसहित ॥ प्रभु वसे, यत्पद त्रिलोकांस हित; ॥
 करि ती शुद्ध वसुमती, ॥ चुंबी चरणांजुजीं सुदृढव सुमती. ॥ १६ ॥
 देखुनि सर्वमुनिधना, ॥ वत्सकृति धरुनि, तेथ ये रिपु, निधना. ॥
 तें हरि बंधुस कळवी, ॥ माया यदनुग्रहेंचि विश्व सकळ वी. ॥ १७ ॥
 त्यांस किती पाठ कला? ॥ सावध असतांहि गोपरूपा टकला. ॥
 मग करिल कसें? पडिला ॥ प्रभुहस्तां; धरि पदासहित सेपडिला. ॥ १८ ॥
 फिरवि तया आनिधने; ॥ स्वतनुवरुनि उतरि निजाहिता ज्ञानिधन. ॥
 कंसहितरुदनुगारी ॥ व्यसुस कपित्थीं फळार्थ अजित जुगारी. ॥ १९ ॥
 असुर कपिथ्यांसहित ॥ व्यसु वसुधेवरि गळे पळें कंसहित; ॥
 दैत्यजघांसुमनांतें ॥ हर्षवि; सुर वर्षती तदा सुमनांतें. ॥ २० ॥
 विश्वप वत्सप गवळी ॥ जाला हो! वासुरें रमारंग वळी! ॥
 चारी गवता रानी, ॥ तारी लोकांसि जो सद्वर्तारानी. ॥ २१ ॥
 उदकप्रांता नेलीं ॥ बळरुणीं वासुरें उनीं तानेलीं, ॥
 इतरांही गोपांनीं; ॥ कीं वत्सामाजि तृप्ति जागो पांनीं. ॥ २२ ॥
 पाजुनियां वत्स, पसे ॥ भरुनि पिती पर्य परंप्रभू वत्सपसे; ॥
 तों नामें बक, साच ॥ त्रिदशारी, तेथ देखिला बकसांच. ॥ २३ ॥
 न गमे वाळांशि खरा, ॥ मानि मानिति वैज्ररुत पर्वतशिखरा. ॥
 तो झडपि समग्रांसी; ॥ रुष्णा, अहिली खगेश्वरसम, ग्रासी. ॥ २४ ॥

१ आनंद. २ सांपडे. ३ चलित्चेतसा=आनंदित आहेत मनें ज्यांचीं. ४ भूमि. ५ चरण
 कमलांनीं. ६ प्रसन्न नवरा. ७ सर्व मुनींच्या धनास=कृष्णास. ८ वासराचें रूप.
 ९ मरणास=मारावें झणून; किंवा, मरावें झणून. १० ज्याच्या कृपेनें. ११ रिपु. १२ मरे-
 पयंत. १३ ज्ञानां धन, ज्ञानां जनांचें धन, कृष्ण. १४ कंस-हितकृत-अनूग-अरि,
 कंसाचें हित करणाऱ्या चाकराचा शत्रु. १५ वि-असु, प्राणरहित. १६ वृक्षविशेष. १७ कृष्ण.
 १८ जमिनीवर. १९ दैत्यपातकाच्या (=कृष्णाच्या) मनांतें. २० विश्वचा स्वामी. २१ सत्-
 अवतारानीं. २२ उदकस्थळीं. २३ बळराम व कृष्ण याहीं. २४ ताहानेलीं. २५ पिण्यांनीं.
 २६ पाणी. २७ श्रेष्ठ प्रभु. २८ वासुरें पाळणाऱ्या (गोपा) सारखे. २९ देवशत्रु. ३० बक
 पश्यासारखा, ३१ वज्रानें फोडलेल्या पर्वताचें शिखर. ३२ सर्पस. ३३ गवडासारखा.

माश्या हे मज नामीं ॥ गाती; या माय बाप हेम जना मी. ॥
 'त्यजुं, निज जीवा, तूतें ॥ परि,' म्हणांति, 'न पळभरि स्वजीवांतूतें,' ॥ १२ ॥
 माराया अहि तप्तें ॥ विधिच्या मनिं युक्ति धरिलि जे अहितातें; ॥
 हरिमय हा भुजग तिला ॥ नेणे, कीं न फिरवी महाभुज गतिला. ॥ १३ ॥
 जाय तशा दरदांत ॥ द्विषदास्यांताचि सुरक्तशादरदांत. ॥
 असुरघनीं रवि लपला ॥ देखुनि सुरगण उदंश्रुनीर विलपला. ॥ १४ ॥
 कोंडे वायु; गळाला ॥ हरि; धरि झष गुंतला गतायु गळाला. ॥
 करि बहु तळमळ; काय ॥ प्रयत्न? कांपवि धरित्रितळ मळकाय. ॥ १५ ॥
 दाटे बहु वायु गळां, ॥ रोधी, तों पतन जाहलें दृग्युगळा. ॥
 भक्ताच्या अर्जे गरजे ॥ गुंते, दे मुक्ति, लाधला अजगर जे. ॥ १६ ॥
 मेले पशु गोप वन- ॥ ज्वलनीं मगसे क्षणांत; मग तो षवन ॥
 राहेल कसा उगला? ॥ व्याळगळां काळकाळबाळक फुगला. ॥ १७ ॥
 भ्याला कीं हरिस रणां ॥ भेदुनियां ब्रम्हरंध्र तो करि सरणी; ॥
 जाला ही असुरहित ॥ पिदशमुनिजनेष्ट पावला असुर हित. ॥ १८ ॥
 मारुनि असुर, हितातें ॥ करि, उठवी दृष्टिनेचि असुरहितातें; ॥
 त्या सकळां सह, साची ॥ करुनि कृपा, घे मुखांतुनी सहेसाची. ॥ १९ ॥
 अहिच्या जें तेज निघे ॥ देहांतुनि सुद्धसत्वमय तें जनिं घे ॥
 मोक्षेदपद सुखसदन ॥ त्रिभुवनतोपोपशातिकर शशिवदने. ॥ २० ॥
 स्तुति करिती सुर; सकळा ॥ अर्पिति ते गायनादिका सुरस कळा; ॥
 बहु मी नैलिं नभवाद्यें, ॥ भरिति रवें हें सनाथ नलिनभवाद्यें. ॥ २१ ॥
 तो बर्कसोदर तरला ॥ जीणें, ते हरिदया नसो दर तरला. ॥

१ सुवर्ण. २ आली सजाव करणारी वल्ली. ३ कृष्ण. ४ भयंकरांत. ५ द्विषत्-
 आस्यांत, शत्रूच्या तोंडांत. ६ फार तांबडे व हिरवे. असे दांत आहेत ज्यांस अशा ("द्विष-
 दास्यांतचि"). ७ उत- अश्रु- नीर, आसवें गाळणारा. ८ रडला, आकंदला. ९ वायु-
 व्यहीनः १० पृथ्वीचा तळ. ११ मलिन आहे काय (=शरीर) व्याचा. १२ हक्- युगळा,
 दोनी नेत्रांस. १३ कृष्ण. १४ दावाप्रीत. १५ सर्पाच्या गळ्यांत. १६ काळ्याचाहि काळ असें
 वाळक. १७ देव आणि मुनी यांना इष्ट= कृष्ण. १८ मेलण्यांस. १९ एकाएकीं. २० मोक्ष
 देणारे आहेत पद. व्याचे. २१ त्रिभुवनाच्या तापाची उपशांति करणारा. २२ शशि (=चंद्र)
 सारखें आहे तोंड व्याचें. २३ एकत्र जडाली. २४ गोंगाटाणें. २५ नलिन-भव- भाव,
 कमलोद्भवाच्या (ब्रह्मदेवाच्या) आद्यानें= कृष्णानें. २६ बकासुराचा शत्रु. २७ कापणारी.

पशुपशुपावन चारू ॥ स्वयंश करू वत्स विश्वपावन चारू ॥ २२ ॥
 तरले पतित रजाचे ॥ रतिने, पद पूर्त सद्य अतितर जाचे, ॥
 धरुनि रुपा, वनचरसा ॥ हिंडे; केली समस्त पावनच रसा ॥ २३ ॥
 बम्हभवेनभगा जै ॥ गाती, तर्ह्यक्यसद्रवे नभ गाजे ॥
 माधवमधु पिकला हो; ॥ महिमांमाकंद, मोद कविपिक लाहो ॥ २४ ॥
 दाऊं महिमा नेला ॥ वाद्यरवांहीं; सुरोत्तमाहि मानेला ॥
 लवंबी, विस्मित जनि त्या ॥ चरितें होवूनि दूरुनी निज जनित्यां ॥ २५ ॥
 भजदर्धपरिहार पती ॥ श्रीचा करि; भय उदय परि हारपती ॥
 सिंह कसा कलंभांहीं ॥ जिंकावा? प्रलयनिहि वा शैलंभांहीं? ॥ २६ ॥
 वृंदाविपिर्न सुकलें ॥ जें अजगरचर्म, जीवनातें मुकलें, ॥
 क्रीडोचितं गृहहरसे; ॥ खेळाति गोपाळ हरिपदप्रहरसे ॥ २७ ॥
 अघ मारुनि वांचवि या ॥ पशुपशुपां कृष्ण वत्सरीं पांचविया; ॥
 कथिती हांयन सावा, ॥ तैं व्रजि कीं अहि, जनांत हांय नसावा ॥ २८ ॥
 “निर्दयमानस; हाय! ॥ व्याळ न तो; काळ तत्समान सहाय; ॥
 न तथा गिरि पृथु कवळ;” प्रकट करिति नंदसूनुचें पृथुक वळ ॥ २९ ॥
 अर्थ न वत्सर हा या ॥ विदित जना, नित्य बाळ वत्स रहाया ॥
 येती परि; वोभाट ॥ व्रजि नाहीं ते अर्धारिचे तां भोट ॥ ३० ॥
 हा संशयपरिहार ॥ प्रकटीं, प्रेमाश्रुविंदुचे परि हार; ॥
 तेंचि बरे वद, नामीं ॥ करिं हरिच्या रंग, विनवितो वदना! मी ॥ ३१ ॥

इतिश्री कृष्णविजये एकादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

केली भजदरिद्रा; ॥ कासारोला, करूनियां वारि रतीं, ॥

१ पशु व गोप यांचें संरक्षण= कृष्ण. २ सुंदर. ३ विश्वाची मुक्ति= कृष्ण.
 ४ प्रीतीने. ५ पवित्र. ६ पृथ्वी. ७ ब्रह्म- भव- ईन- भग, ब्रह्मा व शिव यांच्या स्वा-
 माच्या (कृष्णाच्या) भाग्यास. ८ तत्- वाक्य- सत्- रीं. ९ महिमास्वरूपां भावा.
 १० कृष्णा. ११ भजत्- अघ- परिहार, भक्तांच्या पातकाचा नाश. १२ “भव” असाहि
 पाठ आहे. १३ छात्र्यांनीं. १४ प्रलय कालचा अग्नि. १५ टोळ्यांनीं. १६ वृंदांनीं. १७ क्रीडा
 जचित. १८ गृहसारिखें. १९ हरिपदीं नम्र. २० वर्ष. २१ शोकदर्शक. २२ वरोवरीचा.
 २३- मोठा. २४ कृष्णाचे. २५ मुलें. २६ कृष्णाचे. २७ स्तुतिपाठक. २८ भजत्- अरि- रक्षा,
 भक्तांच्या शत्रूची राख (अघासुराची). २९ सरोवराला. ३० संरक्षण. * प्रकट करितो.

ने वत्सप वत्स, लता ॥ देवांची, जे शरीरिणी वत्सलता. ॥ १ ॥
 कृष्ण म्हणे, "जळ पाजा ॥ आपुलिया वासुरांचिया कळपा, जा; ॥
 चरातिल कोमल यवसा, ॥ हें स्थान ह्मणे, 'स्मरों नको मलय, वसा.' ॥ २ ॥
 रमलें माजें मन, या ॥ पुलिनीं वैसीं सुखें करूं जेमन, या. ॥
 मृदु सिकतेवारि केली ॥ मांडू," आज्ञा असी तयां वरि केली. ॥ ३ ॥
 पाहुनियां पुलिनीं गणी ॥ वाळांच्या सुख; तृषाहि आपुलि न गणी; ॥
 पाजुनि जळ नव, यवसीं ॥ सोडिति, जीं वासुरें प्रियें अवयवसीं. ॥ ४ ॥
 सोडुनियां दधिभक्त- ॥ प्रभृति सदनें दयासुखोदधिभक्त ॥
 जेविति त्या पुलिनींच; ॥ त्रिदशां वाटे सुधाहि आपुली नीच. ॥ ५ ॥
 मध्ये अहिपतिशयनें ॥ वसतां, तीं लेंकुरें सुविकसितनयनें ॥
 हर्षप्रहसितवदनें ॥ वसति, जसीं पद्मकौशिकेचीं छंदनें. ॥ ६ ॥
 त्यांच्या सरसा लीला; ॥ किति करिती पात्र पत्रकरंतीलीला, ॥
 किति जेविति वरदुर्गडी ॥ कुसुमफळीं शिक्थपलवांकुरंदगडी. ॥ ७ ॥
 कृष्णसखे रुचिरमती, ॥ क्षाविति अन्धोन्यभोज्यगत रुचि; रमती. ॥
 सेचिते^{२३} अन्नरस हित ॥ प्रिय हासति हासविति सुरेश्वरसहित. ॥ ८ ॥
 देखति ते सुर लीला, ॥ खोवी उदरांबरोमधें मुरलीला. ॥
 डार्या तो काखेला ॥ धरि शृंग संवेत्र, दावि तोकांखेला. ॥ ९ ॥
 वीमां विधिजनक बळ ॥ आता घे करिं दधिप्लुतोदनकवळ. ॥
 टाव लवणशांकेला ॥ अंगुलिसंधी^{३२} करांतचि तशा केला. ॥ १० ॥
 श्रुतिशास्त्रनयज्ञाचा ॥ गुरु, भोक्ता मुख्य साधुजनयज्ञाचा, ॥

१ देवांची वल्ली = कल्पवल्ली. शरीरिणी वत्सलता, = साकार वत्सलता = कृष्ण. २ गवतास.
 ३ जेवण. ४ वाळ्वर. ५ क्रीडा. ६ वाळ्वट. ७ अवयवांसारिणी. ८ दहानें युक्त भसा भात.
 ९ इत्यादि. १० दया-सुख-उदधि-भक्त = कृष्णाचे भक्त. ११ देवां. १२ शेषशायिनें = कृष्णानें.
 १३ प्रका शब्दंत आहेंत नयनें ब्यांचीं. १४ हार्यानें हास्ययुक्त आहेंत वदनें ब्यांचीं. १५ कमलांतिल
 बर्तुळ्यांचीं. १६ पत्रें, पाखळ्या. १७ पानें, हात, साली, यास. १८ कृष्णसखे. १९ फुलें, व फळें.
 पांवर. २० शिक्थ (= मधाची पोळी), पळव- अंकूर- दगड यांवर. २१ उन्नम आहें मति ब्यांचीं.
 २२ एकमेकाच्या अज्ञात असलेली. २३ सिंपिती. २४ कृष्ण. २५ उदर- अंबर (वस्त) =
 शेटावरचें वस्त. २६ काळी सहित. २७ डार्या (हातीं). २८ ब्रह्मपिता. २९ बळरामाचा
 शंभु. ३० दधि-प्लुत-ओदन- कवळ, दहानें भिजलेल्या भाताचा घास. ३१ लोणच्याला.
 ३२ दोन बोटांमधोल जागा. ३३ वेद, शास्त्र, आणि न्याय, हीं जाणणारा.

जेवी; शिशु हासवितो, ॥ जो ब्रंम्हांडाचिया समूहास वितो! ॥ ११ ॥
 त्या वाळचरित्रास ॥ प्रेक्षुनि, मुर तोष धरिति, तेंदरि त्रास; ॥
 गाति; वनेचरविभवां ॥ लाभ, न हा शकंमुनिविरिचिरविभवां. ॥ १२ ॥
 जेविति शिशु हरिसहित. ॥ स्वांदु शिलें अलही सुधेपरिस हित. ॥
 धरुनी तृणलोभ वनीं ॥ पशु शिरति, भुयेंहि वत्सपमनोभवनीं. ॥ १३ ॥
 गोप संसाध्वसं, खाया ॥ विसरति; जाणे भया असाध्वसखा या. ॥
 सांगे कीं, "सहें सारे ॥ बैसा, मी वत्स आणितों सहेंसा रे." ॥ १४ ॥
 त्या गोपकिशोरांशी ॥ अभय असें दे दयावळयशोराशी. ॥
 ध्यावा जो धीरांनीं, ॥ सकेवळकर तो स्ववत्स शोधी रानीं. ॥ १५ ॥
 महिमांतरदोहद या ॥ विधिला; कीं वत्सगोपसंदोह, दया ॥
 करुनी, वांचविला जे ॥ अघहरेलीला, तिला सुधाचवि लाजे. ॥ १६ ॥
 ब्रजगोरसचोर हरी ॥ जनक; सुत विधिहि वत्स सकिशोर हरी. ॥
 यां पहिल्या चालीला ॥ चालवि. संसार हरि भल्याचा लीला. ॥ १७ ॥
 वत्स वनांत न दिसती, ॥ मागें मुरडे दयामुर्धुनदिसती. ॥
 शिशुवृंदहि विधि हरि; तें ॥ दिसलें ज्ञानाचिया महानिधि हरितें. ॥ १८ ॥
 योजी साक्षी, प्रमद ॥ स्वसुता; जेणें शमेलीह क्षिप्र मद; ॥
 शोकेही न करपती ॥ गो गोपी, करि असें सुरेप्रकरपती. ॥ १९ ॥
 स्वपदींचि, विभु, लवाया ॥ विधिला आश्वर्य दाखवुनि भुलवाया, ॥
 भगवान् स्वंप्रद विष्णु ॥ क्षणमात्रें सर्व जाहला प्रेक्षविष्णु. ॥ २० ॥
 आपण वत्स पहा, कीं, ॥ आपण होऊनि त्यांसि वत्सप हाकी. ॥
 वर्णिल कोण शहाणा? ॥ आपण काठी करीं पदीं हि वहाणा! ॥ २१ ॥

१ पाहून. २ तत्- अरि, हेवांचे शत्रु= दैत्य (त्रास= भय धरिती). ३ वन्य मनुष्यास झालेले= गोप. ४ इंद्र, मुनि, ब्रह्मा, सूर्य, आणि शिव यांस. ५ गोड. ६ गोपांच्या मनोरूपी घरीं. ७ सभय. ८ असाधु- असखा, दुर्जनाचा शत्रु= कृष्ण. ९ एकत्र. १० लागलाच. ११ दया. वळ आणि यश यांचा राशी= कृष्ण. १२ घास आहे हातों ज्याच्या. १३ महिमा- अंतर- दोहद, महिमाच्या अंतराविषयीं जोहळ. १४ वासरें व गोप यांचा समूह. १५ पातकाचा नाश करणारी लीला. १६ कृष्ण. १७ ब्रह्मा. १८ मुनीसकट. १९ दयारूपी उदकनदीरूप कृष्ण. २० मुलांचा समूह. २१ [सर्व] साक्षी= कृष्ण. २२ देवसमूहपति=कृष्ण. २३ स्वतंत्रतेजस्वी. २४ वाटणारा= बहुरूपी. २५ गोप.

सारी पहिलीच परी^१; ॥ ईश्वर न करील काय? हें मात्र परो ॥
 वारूं न शके तो, कीं ॥ जननीची स्नेहवृद्धि मोह न तो^२ कीं ॥ २२ ॥
 जाय रमावर सांजे; ॥ व्रज भावी, भेटं ते शतावरसां जे ॥
 तोष न तो कां माता - ॥ मनिं? जरि भेटति जुन्याचि तोकं माता ॥ २३ ॥
 गो गोपी गोप रमा- ॥ वरगुरू सम; सिद्धि काय सांगो परमा? ॥
 आला वत्सर हाता, ॥ जाला होऊनि गोप वत्स रहाता! ॥ २४ ॥

इति श्रीकृष्णविजयये द्वादशोध्यायः ॥ १२ ॥

हें जाल्यावरं, साच्या ॥ न्यून निशा असति पांच सा वरसांच्या ॥
 वत्स सबळ बाळक हा ॥ चारी व्रजानेकट, सर्वखळपाळकहा ॥ १ ॥
 तेव्हां धेनु चरती, ॥ गोवर्धनपर्वतावरी संचरती; ॥
 तेथुनि दृष्टिस खांच्या ॥ वत्स दिसति, सुरुत बहु अद्वाष्टि सत्यांच्या ॥ २ ॥
 चावूं विसरति घांसां, ॥ चाविलियाही गळां न उतरति घांसा; ॥
 हंवरती, दयमाना ॥ पाहति वत्सांसि ऊचलुनि वर माना ॥ ३ ॥
 एकपुंढे एक, कडे ॥ लंघति, धांवति, करुनि भय एकामने ॥
 पाहुनि, आटोपाया ॥ गोप न जाले समर्थ, आटोपा या ॥ ४ ॥
 वत्सांच्या मनिं ओढा, ॥ न दिसे दृष्टीस दगड, तरु वनिं ओढा; ॥
 गोवर्धनगिरिमधुनीं ॥ जाती सुखासंधुलागिं त्या प्रेमधुनी ॥ ५ ॥
 आल्या कळपापासीं, ॥ क्षय ज्याच्या पदरजे सकळ पापासीं ॥
 बहु वत्सावर माया ॥ करिती, त्या दुग्धासंधुचा वरमाया ॥ ६ ॥
 हंवरती प्रेमानें, ॥ चाटिति वत्सांसि, पाजिती बहुमानें, ॥
 वत्सवती; परि माया ॥ बहु त्या प्रेमा, नसे जनीं उपमा या ॥ ७ ॥
 न तिळमृदू राग मनीं, ॥ गोप तिहीं श्रमविले विदूरागिनेनीं ॥
 लेश नुरे, परि तो या ॥ प्रेमानें वर्षती सु^३ तोपरि तो^४ यां ॥ ८ ॥
 प्रेमभरें बाहूनी, ॥ ऊचलुनी धरिति पो^५ टेशीं बाहूनीं ॥
 हुंभिति वाळकटाळू; ॥ म्हणती, "त्वर्दिष्ट विश्वपाळक टाळू" ॥ ९ ॥

१ तहा. २ पूर्वापेक्षा आतां आपआपल्या बाळकांवर स्नेह वृद्धि व मोह हीं आयांच्या ठायीं
 ब्यास्त जहालां हें मात्र तो वारूं न शके इत्यर्थः. ३ कृष्ण. ४ रात्रि. ५ गोकुळाजवळ. ६ सर्व
 खळपाळकांचें हनन करणारा = कृष्ण. ७ गवतास. ८ आवेशास. ९ ओढ. १० प्रेमाच्या नद्या.
 ११ विहिणी. १२ दूर येऊन. १३ बाळकांवर. १४ पाण्यास. १५ पोटाशीं. १६ त्वत्- अरिष्ट.

* बलराम व बालकें यांसहित.

करिती माये तात; ॥ प्रेक्षाया वदनचंद्रमा येतात; ॥

जाउनि दूर, मुरडती; ॥ न शकति पुत्रांविण क्षण क्रमूं, रडती. ॥ १० ॥

हे आधीं रामा या^१ ॥ कळली नाहीच वर्ष वीरा माया. ॥

प्रेमा लक्षि प्रबळ ॥ ब्रजतोकीं निज मनांतिल क्षिप्र वेळ. ॥ ११ ॥

“जो प्रेमा जातो कीं ॥ हरिविण कोठें, न तोहि माजा तोकीं;” ॥

“न दुःखी रामा यावी ॥ माया, मायेई हा खरा मायावी;” ॥ १२ ॥

चिंतुनि हें राम घडी- ॥ भारि, तृदयीं ज्ञानटाष्टिला मग उघडी. ॥

पाहे पशु पशुप रमा- ॥ पति; पावे प्रीति तेधवां वळ परमा. ॥ १३ ॥

पुसतां, हरि, हेतूतें ॥ कधि, “लीला जाहली विदित हे तूतें.” ॥

हा अभिनव द्वेवाचा ॥ प्रश्नोत्तरवाद एंक न वदे वाचा. ॥ १४ ॥

वर्षे स्वंत्रुटिकाळें ॥ आला विधि नेउनी सवसें वाळें. ॥

पहिल्यापरि विभुला या ॥ देखुनि, तकाळ लागलाचि भुलाया. ॥ १५ ॥

दुर्हिण म्हणे मनि, “हरिला ॥ नकळत पशुतोकेसंघ म्यां वनि हरिला. ॥

माया जनिं जे माजी, ॥ त्या तर्पणीं असति सर्वहि निजेमाजी. ॥ १६ ॥

उरउनि अमृततनु, रवी ॥ एकहि भगर्णांतरीं प्रकाशित नुरवी; ॥

त्यापरि वर्जुनिहरिला, ॥ म्यां शिशुपशुगण, विमोह सर्जुनि, हरिला. ॥ १७ ॥

येथें हा तो^२ काहीं ॥ अर्ध नसे; वेष्टिलाचि हीं^३ तोकाहीं. ॥

करितो रानीं केली,^४ ॥ पहिली जसि गोपवासुरांनीं केली.” ॥ १८ ॥

नेणोनि, असा ध्याया ॥ वैसे; परि गति कळेचि न असाध्या या. ॥

जाला शोध न; वेधा ॥ लागे मन; पावलाचि बोध न वेधां. ॥ १९ ॥

दिसती हीं सत्य जुनी, ॥ कीं नव? न कळेचि हें, भ्रमास त्यजुनी. ॥

कुंतुके^५ अन्यायाला ॥ करुनि, भुले; गति सुचे न अन्यायाला. ॥ २० ॥

करि निगम, “नमो;” हा ॥ या परि मायेश्वर तदीय मन मोहाया, ॥

माया दावि; भुले कीं ॥ स्वरुतें; निर्दय कदा न हीं^६ विभु लेकीं. ॥ २१ ॥

श्रेष्ठीं जो कां भांये ॥ योजी, तो दोष त्याचिया कामा ये. ॥

१ एक वर्ष पर्यंत. २ बलराम. ३ माया-ईश. ४ आपल्या त्रुटिकाळें-त्रुटिकाळें सणजे स्व-स्वर उच्चारण्यास जो वेळ लागतो त्याचा एक चतुर्थांश. ५ ब्रह्मा. ६ ब्रह्मा. ७ पशु व मुलें यांचा समूह. ८ विअन्यावर. ९ चंद्र. १० नक्षत्रीं. ११ पसरून. १२ तर. १३ कृष्ण. १४ क्रीडा. १५ ब्रह्मा. १६ कौतुकानें. १७ कृष्ण. १८ कपटास. *या ‘क’ अक्षरावरून ‘ण’ दीर्घ वाचावयाचा नाही.

रवितेजा जन अर्ची; ॥ न पवे खद्योतगत सभाजन अर्ची. ॥ २२ ॥
 सकळविभुललामा तें ॥ कळलें कीं, "ठकवितांचि भुलला मातें." ॥
 निजरूपीं निजवि, भवा ॥ वारुनि, दासासि दावि तो निज विभवा. ॥ २३ ॥
 विधि पाहे सहसा जे ॥ पशु शिशु जो ज्या विभूषणासह साजे. ॥
 ते ते प्रभुहरिसारे ॥ सर्वगुणें भक्तमोहकरिहरि सारे. ॥ २४ ॥
 तो अद्भुत महिमा, या ॥ निश्चळ करि; देखे न धामहि; माया ॥
 हरि हरि, कीं नाभिं याला ॥ मुर्छा आलीच; शक्तिहीन भियाला. ॥ २५ ॥
 श्रुति-^१भाजन, कवि, मानी ॥ हा सावध होय विश्वजनक विमानी. ॥
 नेत्र उघाडे आठ; विना ॥ स्वदुरित मोहासि धाज तो आठविना. ॥ २६ ॥
 तो न शक्ये कवळया ॥ निजमाया ज्या करवज धृतकवळा या. ॥
 देखे भव्य यशोधी ॥ जो शिशु पशु त्या वनांत अव्यय शोधी. ॥ २७ ॥
 शीघ्र जसा रवि, माना ॥ सोडुनि, उतरे नर्भोच सार विमाना; ॥
 कांचनदंडासम हा ॥ पडला; समजे दयाचि दंडास महा. ॥ २८ ॥
 वाहे स्वशिरः-कमळें ॥ चरणीं, अभुषेकुनी स्वलोचनकमळें, ॥
 करि सत्यप दीनमनें ॥ वारंवार स्वजन्मदपदीं नमनें. ॥ २९ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजयेत्रयोदशोर्ध्वायः ॥ १३ ॥

मायां पादरजातें ॥ घे, स्मरती साधुसंघ सादर जातें; ॥
 जोडुनियां हस्त, वन ॥ प्रभवोद्भव करि दयांनुवाहस्तवन. ॥ १ ॥
 "तेनुरुचिजितजलदघटा, ॥ गुंजाशिखिपिच्छभूषणा, कनकपटा, ॥
 स्ताविन तुला वनमाला ॥ श्रृंगकवलवेणुवेत्रधर गोपाला. ॥ २ ॥
 नमन तुला भवशमना- ॥ खंडलमुख- देववंदिता भवशमना, ॥

१ पूजा. २ पावे, लक्षे. ३ खद्योताचें भागचें. ४ पूजन. ५ तेज. ६ सर्व प्रभूच्या तिलकास= कृष्णास. ७ पराक्रमास. ८ भक्तांच्या मोहरूपी गजाविषयी सिंह. ९ ब्रह्मज्ञास. १० वेदपूज्य. ११ आप्तव्या पातकाशिवाय. १२ करकमळीं माताचें कवळ घेतलें आहे व्यापणें. १३ निर्नाश= कृष्ण. १४ निजनेत्रोदकें. १५ ब्रह्मा. १६ कृष्णपदीं. १७ साधुसमूह. १८ आदरपूर्वक. १९ वनप्रभव उद्भव=कमलज= ब्रह्मा. २० दयारूपी पाण्याच्या मेघाची (कृष्णाची) स्तुति. २१ शरिराच्या कानिनें जिंकिलें आहे मेघसमूहास व्याचा. २२ गुंजा आणि मयूरपिच्छ हीं भूषणें आहेत व्याचीं. २३ भव शमन आखंडल- मुख्य- देव वंदित= शिव, यम, इंद्र. इत्यादि देवाहीं वंदिलें आहे व्यास. २४ संसारनाशका. परंतु.

स्वचरणनिरतमुनिधना, ॥ लीलाकृतविश्वसंभवावननिधना! ॥ ३ ॥
 धन्य म्हणो वर देशा ॥ या श्रीवृंदावना किती ^३वरदेशा, ॥
 हिंडाति पद कर्मनीया- ॥ कृति जेथें! यद्रजोश पदक मनीं या. ॥ ४ ॥
 ह्यैर्य, सरूप यो जननी, ॥ या; तवनाभ्यमृतसंभ्रदपयोजननी ॥
 मी जरि, तरि यवसाचें ॥ या वनिच्या भाग्य हें सदवयव साचें. ॥ ५ ॥
 श्रुतिशास्त्रनयज्ञांहीं ॥ रचितांही तृप्ति वा तुज न यज्ञांहीं. ॥
 गोगोपीस्तनपानें ॥ त्वां धरिली तृप्ति तःसुते जर्नपानें. ॥ ६ ॥
 करुणेचा उदधी न ॥ त्वत्सम, सर्वेश तूं स्वजनवट्टेदधीन. ॥
 हा कामहि मागाया ॥ दे मति जन्मांतरीं हि महिमा गाया.” ॥ ७ ॥
 विगतमंदाज्ञान मनें ॥ विनवुनि, घेऊनि गुरुपदाज्ञा नमनें ॥
 करुनि पिता, म्हं सत्य ॥ स्वांतीं धरि, मग वरी पितामह सत्य. ॥ ८ ॥
 होय पिता म्हंनदिला; ॥ तृप्ति कैरीं परि मनें पितामह न दिला. ॥
 गेला सर्व्यप दास, ॥ श्रीहरिच्या मनिं धरुनि सत्य पदास. ॥ ९ ॥
 तें कुतुक मज न कथवे; ॥ वत्सांचे तो स्वयं जगज्जनक थवे, ॥
 पुलिनीं दारिक थारे ॥ तेथें ने; करि असी उदार कथा रे. ॥ १० ॥
 शिशु म्हणाति सकळ, “पहा! ॥ न विलंब, करुनियां गतिस, कळपा हा ॥
 घेउनि आला, हरिली ॥ धाक, अहो आमुची दया बहु हरिली. ॥ ११ ॥
 ये हरि; सहित^१ पहात, ॥ ग्रास धरुनि, बैसलों; करिति तप हात. ॥
 चिंति तुजे मन वाटे; ॥ तुज वांचुनि विषसमान जेमन वाटे. ॥ १२ ॥
 शीघ्र प्रत्यागमनें ॥ केला त्वद्विरहसंज्वरत्याग मनें. ॥
 एक कवलभक्षण ही ॥ घडलें न; विलंबला घेनाभ क्षणही. ॥ १३ ॥

१ तुझ्या चरणीं रत असलेल्या मुनीच्या धना! २ लीलेनेच केली आहे विश्वाचा उत्पत्ति, रक्षण, आणि नाश हीं व्यापणें. ३ वरद- ईश. ४ सुंदराकृति. ५ ज्याच्या राजाचा भंश. ६ होंई. ७ तव-नाभि-भमृत-सत्-वृद्ध-पयस्- जननी, तुझी नाभिच भमृताचा चांगला डोह, त्यातील उदकांत जन्म जहालें व्यास. ८ लोकवृत्त. ९ स्वजन- वट्ट- अधीन १० गेलें आहे मग आणि अज्ञान व्यापासून. ११ उदभव. १२ अंतःकरणें. “स्वांतीं देहें हि वरि पितामह सत्य,” असाहि एक दुसरा पाठ आहे. सत्य=सत्यलोक. १३ “होय पिता”= प्याला. १४ उत्सवनदाला. १५ तृप्तीच्या हातीं १६ ब्रह्मा. १७ वाळ=गोप. १८ हरण केला. १९ एकव. २० जेवण. २१ परत येणानें. २२ तुझा विरह हाच कोणी एक मोठा वर त्याचा त्याग. “सद्विरहसंज्वर त्याग,” असाहि एक दुसरा पाठ आहे. २३ मेघासारखा.

ये जेवूं, स्वस्थानीं ॥ वैस;” असा प्रार्थिला तिहीं स्वथांनीं. ॥
 हांसे मनिं हरि, खाया ॥ लागे दधिभक्त, तन्मनें हरिखाया. ॥ १४ ॥
 करुनी भोजनपाने, ॥ वत्सासह वाळसंघ तो जनपाने, ॥
 अजगर दावुनि, सांजे ॥ नेला वसंतीस, लब्ध बहुदिवसां जे. ॥ १५ ॥
 “अजगर खोऊं ग्रासी ॥ आह्ला; मग, त्या हरी सखा उग्रासी ॥
 आजि वधो;” तोकांनीं ॥ कथिलें हें वृत्त; लोक घे तो कानीं. ॥ १६ ॥

इति श्रीकृष्णविजये चतुर्दशोध्यायः

या चरितोपरि साव्या ॥ वर्षींच्या कृष्णसत्कथा परिसाव्या. ॥
 येथें नित्य नावि रंती; ॥ याविण विषयांत होय सत्य न विरंती. ॥ १ ॥
 हरिर्वळसह शिशु वृंदा ॥ विपिनीं चारितिं महासुखें पशुवृंदा. ॥ .
 यांची शोभा नमना ॥ योग्य, नुगि मन्त्रथाचिया भान मना. ॥ २ ॥
 रक्षिति हें वन माळी ॥ ऋतु सादर सर्वही; धणी वनमाळी. ॥
 पाहुनि पर्दानि, भुलावी ॥ कां न श्रीं, जीसं नित्य पद विभु लावी? ॥ ३ ॥
 जेथें वेणुं पिकाचा ॥ ध्वनि, दोदहं कृष्णपर्दरेणुपिकाचा, ॥
 त्या वृंदावनमहिळीं ॥ वाखाणिति आदरें त्रिदर्शनमाहेला! ॥ ४ ॥
 त्या सुभगा अर्वाणितळीं, ॥ गुंजन्मधुपांबुंजें उदंड वनिं तळीं, ॥
 तोथिल गंधं वहाया ॥ पर्दिं ये, हरि दे निदेशं गंधवहो या. ॥ ५ ॥
 वैकुंठांत रमे न, ॥ क्रीडा करि या वनीं नितोते रमेन. ॥ ६ ॥
 देव समग्र जपाया ॥ सादर ज्या, तो स्तवी निजाग्रजपाया. ॥ ६ ॥
 “ओर्या सुरेनुतपद, या ॥ क्षीतवीर” आलासि करुनि बहु न तप, दया. ॥
 आंचिति पर्दिप, दास, ॥ प्रणत, फेळसुमीं सुधाप्रपांदपदास. ॥ ७ ॥
 होउनियां भ्रमरहित, ॥ त्वदंशं शैमलग्न गाति हे भ्रमर हित. ॥

१ दाहिंभात. २ आनंदण्यास. 'लागतो' हें क्रियापद अध्याहृत ध्यावयाचें. ३ खाणिपिणीं.
 ४ परीं. ५ खाण्यासाठीं. ६ प्रेमा. ७ विरक्तता. ८ कृष्ण आणि बळराम यांसह. ९ कृष्ण.
 ऋतुळणी माळी आदर पूर्वेक सर्व वन रक्षितो. १० मार्ग. ११ ज्या पदवीस (मार्गसि). १२ वे.
 गुरूषी कोकित्रेचा. १३ डोहाळा. १४ कृष्णपदाच्या रजःकणाच्या समूहोच्चा. १५ वृंदावन
 भूमौला. १६ देवांगना. १७ पृथ्वीवर. १८ गुंजारव करणारे मधुप आहेत ज्यांत अर्शा क्रमळें.
 १९ सुवास. २० स्थळ. २१ वाण्यास. २२ अत्यंत. २३ रमा-ईन-कृष्ण. २४ बळरामाच्या
 पायांस. २५ हे श्रेष्ठा. २६ देवांनीं नमिलें आहे पदालाडभच्या. २७ पृथ्वीवर. २८ वृक्ष. २९ फळ
 पुष्पांनीं. ३० अमृताच्या पर्दिसें देणाऱ्या. ३१ तुजें यश. ३२ पापनाशक.

धृतनरतनु वेरदास ॥ त्यजिति न पदपद्मनिरत मुनिवर, दास ॥ ८ ॥
 नाचाति मयूर; सकळा ॥ अर्पिति तुक्षिया पर्दी स्वन्तृवरसकळा ॥
 त्वदर्शनमोदास ॥ खांत दिलें; करिति तूज न "नमो" दास? ॥ ९ ॥
 करिती न व्याहारा, ॥ स्मरति न पाति, सुत, तनूहि, नव्याहारा; ॥
 पाहाति गोपींसम या ॥ सादर हरिणी तुला त्यजुनि दूरसमया ॥ १० ॥
 त्वत्प्रिय. दक्ष करिती ॥ सूकें पिक; होचि धर्मरक्षकरिती ॥
 स्वगृहागतपूज्य, कृती ॥ हर्षविती विद्यमान अर्थें सुकृती ॥ ११ ॥
 हे पद मुनिराजगति- ॥ प्रद, जीव समस्त जीवनें या जगती ॥
 खंग, मृग, अंग, नंग, जंगती, ॥ धन्यचि कीं सकळ दाविताति गजगती ॥ १२ ॥
 वर्णित आला पाया ॥ ऐसा, वेदासि उचित आलापाया; ॥
 यद्गुण बळ भद्राचें, ॥ जो तो यज्ञ गाय देव बळभद्राचें ॥ १३ ॥
 श्रुतिविश्रमदा ल्याली ॥ परंपरागांगरांग समंदाल्याली, ॥
 सेवुनि सुमेमधु रानी, ॥ गाय; हरिहि तीसवें स्वरीं मधुरांनीं ॥ १४ ॥
 गात, कुजित हंसहि तें ॥ नेणे, जें दाविलें स्वयं हंसहितें ॥
 वनि ठकला पिक, लाजे ॥ नृत्य करुनि दाखवी केलीपि कला जे ॥ १५ ॥
 जातां दूर चराया, ॥ घनगंभीर स्वयंचि दूरचरा या ॥
 पशुकळपा पाचारी; ॥ तृणचरहि द्रवाति, न खळ पापाचारी ॥ १६ ॥
 प्राकृत जन भागतसे, ॥ भागति खेळोनि बहु मेहाभाग तसे ॥
 श्रीपाति बळपद रगडी; ॥ हरिचे सेविति गतत्रितीपदर गडी ॥ १७ ॥
 श्रुति-नुतपादप हा; या- ॥ स्तव, छाये योग्य वरुदाद पहाया? ॥
 श्रुतिमूर्त सदानांनीं जे ॥ ते मूर्ळीं श्रीकुचांतहि सदा न निजे ॥ १८ ॥

१ धरिलें आहे नराचें शरीर ब्याणें. २ दयालास. ३ पदकमलीं रत. ४ तुझ्या दर्शनापासून
 जहालेल्या आनंदास. ५ क्रीडिला. ६ नव्या आहारास. ७ भयसमया. ८ उत्तम ध्वनि. ९ आपआ-
 पलें कर्तव्य करणाराची रीति. १० आपल्या घरीं आलेले (अतिथि)पूज्य आहेत ब्यास. ११ अस-
 लेल्या द्रव्यें (=सामग्रिनें). १२ सु(चांगली) कृति आहे ब्याची. १३ पक्षा. १४ वृक्ष. १५ पर्वत.
 १६ जग. १७ कल्याणाचें. १८ कानास विश्रुति देणारी. १९ पद्म पराग अंगराग=कमलांतिल
 भुशाची उठी. २० समद अलि- अलि, मदानें युक्त अशी भ्रमराची पंक्ति. २१ कुलांतिल
 मद. २२ गोड अशा ("स्वरी"). २३ शब्द. २४ मूनिहितें=कृष्णें. २५ मयूर. २६ घनासारिखा
 गंभीर. २७ दूर जाणाऱ्या. २८ महा भागवान्=कृष्ण, आणि बळ. २९ तीन हीतापांचें भय गेलें
 आहे ब्यापासून. ३० वेदांनीं नमिलेला वृक्ष. ३१ कृष्णचरण. ३२ सत् आननीं=साधुंच्या मुखीं.

विश्वाच्या नगरा जे ॥ पल्लव शयनार्थ देति ते नग राजे, ॥
 जे गोप शयनरचिते ॥ योगिमनोरथ विशुद्ध मूर्त नराचि ते. ॥ १९ ॥
 गोप सुशीला मांडी, ॥ निजतां सुकृतांबुधी, उशीला मांडी; ॥
 किति सेविति भव्यजनी ॥ नवविटपांच्या सरोजनाभं व्यजनीः ॥ २० ॥
 किति गाती चरितगति; ॥ प्रेमाश्रु न तद्विलोचनांतरिं तगती. ॥
 सुखसारसमधुपानीं ॥ देहस्मृति सोडिलीचि शिशुमधुपानीं. ॥ २१ ॥
 त्या मोक्षश्रीदा मा- ॥ नार्थां सर्वळास तत्सखा श्रीदामा ॥
 विनवि स्मितसुभेगमुख, ॥ प्रार्थितिही तोक कृष्णसुबळप्रमुख. ॥ २२ ॥
 “येथुनि जातां (लव न ॥ श्रम कीं) आहे समीप बहु तालवन. ॥
 तेथ फळें बहुसुरभी; ॥ हो येतो गंध, दे परंतु असुर भी^{१६}. ॥ २३ ॥
 धेनुक आभिधान खर, ॥ स्वरूप तज्ञातिवर्गाहि समान खर. ॥
 खगपशुगणमनुजगती ॥ तेथ नसे; जाति ते कदापि न जगती. ॥ २४ ॥
 फळगंधें देखिल्लतें ॥ वन, मन हें आमूचेंहि सादरें वळतें. ॥
 जाले लोभित देखिन, ॥ घ्राण, रसज्ञा करावयासि तेंदशन.” ॥ २५ ॥
 अमृतफळासि फळे हा ॥ सुरवृक्ष अनंत; नुरवि तुळेंफळेहा. ॥
 नेले कांतारा हे ॥ शिशु, जेथ असुर धार्मिकांता राहे. ॥ २६ ॥
 जेविं *करी, तालागा ॥ वळ कांपवि; असुर ये करीता लागा; ॥
 वीर्ये गाढ; वधावे ॥ शिशु या कामें सकोप गाढव धावे. ॥ २७ ॥
 कोपें कांपत, नर वा ॥ सुर नेणत, ऐकतांचि फळपतनरवा, ॥
 येउनि; वीरास भया ॥ लातेच्या दुष्ट दाखवी रासभे या. ॥ २८ ॥

१ कृष्णासि. २ विद्यान्यासार्थी. ३ कृष्ण. ४ ठेवी. ५ महाजन्मे. ६ वनवृक्षाच्या.
 ७ कृष्ण. ८ वान्यानीं. ९ मोक्ष आणि लक्ष्मी यांस देणारा. १० लक्ष्मीनाथास. ११ वळ-
 राम आहे संगतीं व्याच्या. १२ हास्यानें सुशोभित आहे मुख व्याचें. १३ कृष्ण (नंदसुत नव्हे,
 पण दुसरा एक गोप), आणि सुबळ हे आहेत मुख्य व्यांत. १४ तालवृक्षाचें वन. १५ फार आहे
 सुवास व्यास. १६ भय. १७ नांव. १८ गाढवाची भाकृति. १९ तंत्र. २० पक्षी, जनावरें, किंवा
 माणूस यांची गति. २१ भरून जातें. २२ आदर पूर्वक. २३ दांत. २४ जिह्वा. २५ त्याचें
 भक्षण. २६ कल्पतरू. २७ हलक्या फळाची इच्छा. २८ अरण्यास. २९ धार्मिकांचा
 भंत करण्यासाठीं. ३० ताल वृक्षास. ३१ फळ पडलें त्याच्या शब्दास. ३२ गाढव.
 “ये दावी रासभ या अनुलाखिलबल बलप्रवीरास भया,” असा या उत्तरार्थां दुसरा एक पाठ
 आहे. * हत्ती.

कोप धरीला ताळें ॥ बळभुजकरिकंपितें; करी लाताळें; ॥
 कीं गर्दभ रानींचा. ॥ काय अमृतपात्र पातकभरा नीचा? ॥ २९ ॥
 जो हा गाढव यातें, ॥ दुर्मति वारांगनानुगो ढवयातें, ॥
 बळ सज्जनपदक बळी ॥ चरणीं, सुखवावयासि जनपद, कवळी. ॥ ३० ॥
 तो अतिउग्र गरगर ॥ प्रभुनें खळ फिरविला धरुनि गरगर. ॥
 त्याजिला लौकर ताळीं; ॥ नभ गर्जे तृष्ट देवकृतकरताळीं. ॥ ३१ ॥
 गर्दभतृण राजानें ॥ विश्वाच्या क्षेपितांचि, तृणराज्यानें, ॥
 पडतां ताळ जवळिला ॥ कांपविला; त्या हुमेंहि अन्य कवळिला. ॥ ३२ ॥
 तोही चुरला ताल- ॥ हुम; एंव त्या वनीं न उरला ताल. ॥
 वृक्ष न जगती, पवन ॥ क्षोभें भंगी, तसेंचि जंगतीप वन. ॥ ३३ ॥
 तों तज्ञाति मिरासी ॥ आले भांडावयासि; त्या तिमिरासी ॥
 बळ हरि हिर्मभानु रवी ॥ स्वजनकुमुदनेलिनसुखदकरभा नुरवी. ॥ ३४ ॥
 करुनि खर परासु, मनीं ॥ सुखविति सुर; तोहि करिति मुदिरा सुमनीं. ॥
 वाघें बहु वाजवितो, ॥ जयजयशब्देंकरुनि नभ गाजवितो. ॥ ३५ ॥
 करुनि परासु खेराशी, ॥ देति जना भक्ति; तत्परा सुखेराशी. ॥
 व्रजिं नमितां पद, वडिला ॥ लोकां जो निजवियोगताप, दवडिला. ॥ ३६ ॥
 एके दिवसीं वृंदा- ॥ विपिनीं रीमाविणें हरी गोवृंदी ॥
 चारि; निदाघातप या ॥ सकळां करि तृषित; पीति यमुनेत पेयो. ॥ ३७ ॥
 विषजल पशुपानीं या ॥ सेवियलें, पीति त्याचि पशु पानीयो. ॥
 प्राणी जो जो धाला, ॥ जाला तो प्रेत, पावतां रोधाळी. ॥ ३८ ॥
 पाहुनि मृत सकळ, वळे ॥ करुणामृतघन जगन्निवास कळवळे. ॥ •

१ बळरामाच्या भुजरूपी गजानें कांपविलेला अज्ञानें. २ वारांगनेच्या (=कलावंतिनींच्या)
 चाकरास. ३ देश. ४ विषालाहि विष अज्ञा. ५ देवांनीं पिटलेल्या हातांच्या ताळ्यांनीं
 तृष्ट = संतुष्ट. ६ वृक्षविशेष. ७ तालवृक्ष. ८ या प्रकारें. ९ वेत. १० जगत्याति. ११ तज्ञ-
 ज्ञाति = स्याच्या जातीचे लोक. १२ चंद्र. १३ आपल्या भक्तरूपी कुमुदास आणि नलिनीस
 सुख देणारी अशी प्रभा आहे ब्याच्या किरणांची. "कुमुद," ही चंद्रविकसितें, व "नलिनी"
 हीं सूर्यविकसितें कमळें होत. १४ प्राणरहित. १५ मेघास. १६ गाढवास. १७ सुखाचा राशी.
 १८ आपल्या विरहापासून जहालेल्या तापास. १९ वनीं. २० बळरामा खेरीज. २१ गर्दभ्या
 समुदायास. २२ पाण्यास. २३ गौळ्यांनीं. २४ तीराला. * प्रथम ऋतूतील सूर्य.

दृष्टिसुधावृष्टि हरी ॥ करि, २जे पाळी करूनियां सृष्टि, हरी ॥ ३.९ ॥
 उठती जेविं सकाळीं; ॥ हरि दासांचें हरीच सांश्वस काळीं ॥
 कोण विषास विचारी? ॥ पावे आपणचि नाश तें अविचारी. ॥ ४० ॥
 दुसरा वांचविता न, ॥ प्रेमा; हरिनयन- अमृत- वर्षवितान ॥
 शिरिं, हणुनि असु परतले; ॥ हें जाणुनि विभुपदांतचि पशुप रतले. ॥ ४१ ॥

इति श्रीरुष्णविजये पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

मुनिसर्वस्वां दुहिता ॥ रविची वाटे करावि सुखादु हिता, ॥
 कीं काळिय सापानें ॥ दे दूषित जन मरों न सहसा पानें. ॥ १ ॥
 म्हंद विषसागर लालं ॥ अहिच्या धरि, भी रुशांनु ज्या गरलालो ॥
 जळ-विष सरमिसळ सळे, ॥ जन पाहुनि जें कढे सदैव सळसळे. ॥ २ ॥
 जरि गेला खग *वरणे ॥ मरणाची सरणि तक्षणां मग वरणें. ॥
 जहि जव थोर पळतिल ॥ द्विज, तरि वाफेकरुनि होरपळतिल. ॥ ३ ॥
 मारुतें डोहल्लरिला ॥ स्थिर चर त्याला न सांपडो;—'हा!' वरिला. ॥
 त्यांतिल सविषवनलवीं ॥ प्राणासि हरावया उशिर लव न लवी. ॥ ४ ॥
 भीति खचर वाफांस, ॥ ब्रध्रसुतांचा गळां न बरवा फांस. ॥
 जाली इच्छा पीडा ॥ हरणीं श्रीमन्मयूरापिच्छापीडा. ॥ ५ ॥
 म्हदळदयांत निखारा ॥ यमुनेच्या त्या सुदुःसहा कुविखारी ॥
 काढाया कास कंसी; ॥ दावि पहा सदयता स्वलोकांस कसी! ॥ ६ ॥
 भवताप कविस दाही ॥ न, तसा जरिही कदंबे निकट सदाही, ॥
 तरि विष भय दावीना, ॥ अमृतकराला शिरोनिलयेदा वीना. ॥ ७ ॥
 लावी पद. झाडा या ॥ हरि, त्या अहिचा समूळ मद झाडाया. ॥
 चढला प्रभु तरुशिखरीं; ॥ घडलीं होतीं महातपें तरुशि खरीं. ॥ ८ ॥
 जेथें सकुतुक रतलें ॥ श्रीमन, त्या विजयि विश्ववर्ष्य करतलें ॥

१ दृष्टिरूपी अमृत वर्षाव. २ दृष्टि. ३ भय. ४ कृष्णाचे डोळे हेंच अमृताचा वर्षाव करणारें एक छत्र. ५ मुनिजनानें सर्वस्व असा जो कृष्ण त्याला. ६ यमुना. ७ गोड. 'सापानें' हा करणी तृतीया आहे. ८ पिऊन. ९ डोह. १० लाळ, फंस. ११ अग्नि. १२ विषाला. १३ मार्ग. १४ पक्षी. १५ वायु. 'लवी' = लावी. याचा कर्ता 'काळिया' (अध्याहृत.) १६ पक्षी. १७ यमाचा. १८ श्रीमत् मयूर-पिच्छ-आपीड=मयूरापिच्छाचा तुरा आहे ब्यास. १९ दुष्टसर्पास. २० घालें. २१ दाह करी. २२ वृक्षविशेष. २३ शिर दिलें हेंतें स्थान ब्यासे 'अमृत करा' (अमृत होंतें हातीं ब्याच्या) 'वीना' (गरुडास). पूर्वी समुद्रमथनानंतर गरुड अमृताचा घट घेऊन जात असतां कदंब वृक्षावर बसल्याची कथा आहे, तिला याचा संबंध आहे असे दिसतें. * वरून.

ताडि भुज विभु जगाचा; ॥ टाकि उडी, मर्द हरावया भुजगाचा. ॥ ९ ॥
 जळ धांवे शतधनु तें, ॥ त्या डोहीं टाकितां उडी विडुंधनुतें. ॥
 प्रकटाति बहुतर लँहरी; ॥ करि करिवरसा ऱ्हदासि बहु तँरल हरी. ॥ १० ॥
 "गोगोप पिपामूँन ॥ व्यसु केले म्या, न दोष मजपासून, " ॥
 प्रभु भुजदँडाहत तें ॥ जँळऐसें विनवि काय शब्दे विततें! ॥ ११ ॥
 नाग अदांत रवासी ॥ ऐकुनि या, धांवला ऱ्हदांतरवासी; ॥
 भवनाभिर्भवा मँनी, ॥ प्रकट करी कोप, गरलविर्भवा मँनी. ॥ १२ ॥
 निर्दँनिभ, सुकुमार, ॥ श्रीवत्सांकित, सुवर्णवँसन, कुमार, ॥
 मृदुपद, सुस्मितवँदन ॥ प्रेक्षार्यो योग्य; अतुळसँद्रुणसदन. ॥ १३ ॥
 मूर्तीलाहि अशीला ॥ पाहे, तँकँलि या रुचे न अशीली. ॥
 मर्मा चावे दांती, ॥ वेष्टी; महिमा कळे जिचा वेदांती! ॥ १४ ॥
 न दिसे नयनीं चेष्टां; ॥ हरिची भासे दशा जसी नीचेष्टी. ॥
 नाहिं समानसँहाय, ॥ प्रियसख हणती सशोकमानस "हँय!" ॥ १५ ॥
 वेष्टी कृष्णा गुरुला ॥ स्वशरीरें सर्प, जेविं कृष्णागुरुली. ॥
 शोकहँदँ मोहँही ॥ कवळी श्रीकांतमित्रसँदोहँही. ॥ १६ ॥
 प्रिय आत्मा, वत्स, तरी ॥ न स्मरती धेनु; सर्व वृष वँसतरी ॥
 फोडिति हँवरडा; या ॥ हरिचा लागे सुदृकँदँव रडाया. ॥ १७ ॥
 नँरजनँभयदा ते ॥ स्थिति दावी तेधवां जना भयदाते, ॥
 त्रिविधोत्पात प्रकट ॥ क्षणमात्रें होति; नाश कळविति निकँट. ॥ १८ ॥
 नंदादिक बहु धँर्की ॥ पडले हरिनाश भाविती बहुधा कीं. ॥
 "रामावांचुनि दाँवी ॥ गेला; करिती सुरँरि यासह दाँवी. ॥ १९ ॥
 यमलोक गमे व्रज हा; ॥ तेथ हणने बाळगोपगोपीवँजे "हँ!" ॥

१ गर्व. २ काळियाचा. ३ देवपूजितें श्रीकृष्णें. ४ चंचल. ५ तृषित. ६ वि असु=गतप्राण
 ७ कृष्णहस्तां पसरलेलें. "काय"=जसें काय. ८ डोहवासी. ९ कृष्णपराभवास. १० मनांत
 भाणी. ११ विषाच्या पराक्रमास. १२ गर्विष्ट. १३ मेघासारिखा. १४ पीनांवर. १५ हास्वैवदन.
 १६ पहाण्यास. १७ अतुल सद्गुणाचें स्थान. १८ म्याचें चरित्र=वेळ. १९ दुष्टाला. २० चांचल्य.
 २१ नीच कालियाचे इच्छेप्रमाणें. २२ बरोबरीचा मित्र (बळराम). २३ खेदयुक्त भावित
 मनें जांचीं. २४ इतिवेदे. २५ चंदनाला. २६ शोकरूपी डोंहांत. २७ मोहसर्प. २८ समुहास
 सुधा. २९ पाड्या. ३० मित्रसमुदाय. ३१ कमळनाभ. ३२ भयंकर. ३३ तीनप्रकारचीं दुश्मिन्हें.
 ३४ जवळ. ३५ भयांत. ३६ वनाला. ३७ राक्षस. 'यासह'=यासीं. ३८ द्वेष. ३९ समुदाय.

न पहाती ओकासी, ॥ त्यजिति जसे लोक ओकिल्या ओकासी. ॥ २० ॥
 जाती शोधित रानी; ॥ भय धरिलें बहु बैळाहुनी इतरांनीं. ॥
 वारीना वनगमनीं; ॥ जाणे अनुजप्रभाव, हासे स्वमनीं. ॥ २१ ॥
 धैर्यें सहसा ढळलीं; ॥ शोधित जातां, पधीं पदें आढळलीं. ॥
 जीं सेवि अनादिसती, ॥ चिन्हें पद्माकुशादि नयना दिसती. ॥ २२ ॥
 जें हरिचें पद वीतें^१ ॥ अर्धचतुष्टय, तदंकिता पदवीतें ॥
 धरुनी, यामुनतट ते ॥ पावुनियां, जाहले सकळ जन तटेंते. ॥ २३ ॥
 जाउनि देखति अहितें, ॥ जेणें हरि वेष्टिला न्हदीं अति अहितें.^२ ॥
 गोपहि पडले शर्वसे; ॥ कोणाच्या मनिं न धीर धड लेश वसे. ॥ २४ ॥
 बुडवी शोर्कनदीन ॥ व्यालावृतदेह^३ हरिविलोकनदीन ॥
 व्याकुळ जन थोर; पळे ॥ स्मृति; शोकाग्नीकरुनि बहु होरपळे. ॥ २५ ॥
 करुनि विलापा रडती ॥ गायीपरि, धाय मोकलुनि, आरडती. ॥
 दुःख अनंत यशोदे; ॥ ह्मणे, “परिवर्ग^४ अमृतशीत शिशो, दे.” ॥ २६ ॥
 गोपा स्मरती हसित, ॥ प्रेक्षणें, सौहृद, विनोद, वाक्य, विलसित. ॥
 देह परम रसरसित, ॥ प्रियशोकाग्नी करील जाणो भसित. ॥ २७ ॥
 त्या डोहांत शिराया, ॥ जाले नंदादिं सर्व सिद्ध मराया; ॥
 परि ते सकळ बैळींनें ॥ वारियले सांत्वनादि-युक्तिवळींनें. ॥ २८ ॥
 रुष्णास सकळ कळलें ॥ कीं, “गोकुळ मन्निभित्त बहु कळकळलें.” ॥
 तेथ घटिद्वय उगला ॥ होता, मग भुजर्गभोगबंधनिं फुगला. ॥ २९ ॥
 प्रभु वपु जोंजों फुगवी, ॥ तोंतों तो नाग भोगवेढे उगवी. ॥
 वाढे गोपकुलगडो; ॥ तनुभंगभयें भुजंग बंध उलगडो. ॥ ३० ॥
 सोडो ह्मणुनि न उलला; ॥ परि नेणे हरिस. गरळमद्यें भुलला. ॥
 ऊचलुनी स्वर्ण^५ फणी ॥ कोपे, विषवान्हिलीं वमोनि, फणफणी. ॥ ३१ ॥

१ घाला. २ बळरामाहून. ३ कृष्णपराक्रम. ४ प्राप्तकरितें. ५ त्या चिन्हांनें युक्त.
 ६ मार्गाला. ७थावते. ८ दूष्टानें, शत्रूनें. ९ प्रेता सारिखे. १० शोकसमुद्र. ११ व्याल-
 आवृत-देह-हरि-विलोकन दीन, सर्पनिं वेष्टित आहे शरीर ज्याचें अशा हरीच्या अवलोक-
 नांनं दीन. ‘जन’ हें ‘बुडवी’ याचें कर्म. १२ आलिंगन. १३ अमृत प्रमाणें शीतल.
 १४ पाहणें. १५ बलरामानें. १६ सर्प देहाचे बंध आपल्या आंगासर्भोवतां होतें त्याच्या आंत,
 १७ फण. १८ सर्प. १९ विषाग्नीस.

उपमा तन्नयत्ता, कीं ॥ मंडकभोजन; गळे गरळ बहु नार्की. ॥
 फूत्कार करि उदंड; ॥ व्याळ न तो; काय कोपला यमदंड! ॥ ३२ ॥
 ओष्ठप्रांत जिभांनीं^१ ॥ चाटी, विषवन्दिहकीलखड्गनिभांनीं. ॥
 हरि दाखवि धोटषणें, ॥ गरुडाचें जेविं पन्नगवर्धी, टपणें. ॥ ३३ ॥
 अन्योन्य वर्धी टपती; ॥ भ्रमणक्षतशक्तिनागशिरिं धोटपती ॥
 चढला बहु लवलाहें; ॥ बसतां गुरुरूप मस्तकीं लवला हें* . ॥ ३४ ॥
 मृदु रक्त सहज चरण; ॥ व्याळशिरोमाणिलड्यावरी सहचरण; ॥
 धरिति अरुणतां तळवे ॥ ज्या श्रीकरपल्लवासि बहु नातळवे. ॥ ३५ ॥
 स्वामी भवनाचा, या ॥ अहिशिरिं लागे कळाप्रभव नाचाया. ॥
 सहजचि सुर साहित्या ॥ नृत्याच्या करिति सर्व सुरसांहीं त्या. ॥ ३६ ॥
 घेउनि आतोद्या^२, या ॥ प्रभुपायीं देवगण गुणा तो द्याया, ॥
 कांतांसह आला, पी ॥ स्मितकांत्यमृतासि, वाजवी, आलापी. ॥ ३७ ॥
 म्हणती, “ कुजना, चावें ॥ निर्जांधरां; हे समर्थ भुज, नाचावें.” ॥
 वर्षति कुसुमें अमर, ॥ श्रीपतिचरणांबुर्जी स्वयें जे भ्रमर. ॥ ३८ ॥
 कृष्ण महानट नाशी ॥ विषवळ, करि विश्वधर्म हा नटनाशी ॥
 हरि, जैसा र्शफटांचा ॥ हाणोनि करी मदप्रणारी फटांचा. ॥ ३९ ॥
 तो यदुकुळजन्मु ठेंची, ॥ “शिरतां वरि,” जें ह्मणे; फिरोन नुठेची. ॥
 पूर वमे रुधिरांचा; ॥ पदवज्रा काय होय मेरु धिराचा? ॥ ४० ॥
 नागशिरें शंभरही ॥ ठेंची; करि नम्र पंक्ति विश्वंभर ही. ॥
 मूर्छेंस्तव अचळ, बळ. ॥ क्षीण; शरीरीं उरों दिली न चळबळ. ॥ ४१ ॥
 प्रभुवर नागवि; सरला ॥ मदसंचय; सर्व गर्व नाग विसरला. ॥
 होउनि विमद, मनें हा ॥ जाय शरण माधवा अधमदमनेहो^३. ॥ ४२ ॥

१ तत्-नयना. २ मांडे भाजण्याचें पात्र. ३ ओठावरचा जागा. ४ विषाग्नीच्या डबाला आणि खड्गें यांसारिख्यांनीं. ५ सर्पवर्धी, ६ भ्रमणानें क्षीण आहे शक्ति द्याची अशा सर्पाच्या शिरां. ७ तांबडें. ८ सर्पांचें शीर हेंच मणि आणि खडा, त्यावर. ९ चालणें. १० तांबडेपणा. ११ चांगल्या रसांनीं. १२ वाढांस. १३ चायकांसह. १४ स्मित-कान्ति-अमृतासि, हास्य शोभेच्या अमृतास. १५ आपले ओठ. १६ कृष्ण. १७ नृत्यासी. १८ खुरांच्या टांचा. ‘जैसा’=जेव्हा. १९ ‘गर्वनाश. ‘फटांचा’=फडांचा. २० यदुकुळीं जन्म आहे द्यास=कृष्ण. २१ रक्ताचा. २२ अधमाजें दमन करण्या विषयीं “ईहा” (=इच्छा) आहे द्यास, अशा- (कृष्णास). * “हें”=“गुरुरूप” याचें दर्शक.

पाहुनि सापदराते, ॥ पाहुनियां विकळसा, पदराते ॥
 तद्वनिता पसरतीती ॥ शरणागतिमाजि शुद्ध तापसरीती ॥ ४३ ॥
 स्त्रीजन सापत्य वन- ॥ प्रभवोक्षा सदयमानसा पत्यव्वन ॥
 प्रार्थी, वंदुनि भाव- ॥ स्तवने, जेणे घडे भयांत निभाव. ॥ ४४ ॥
 “खळदमना सकळेना, ॥ तूं प्रभु हें प्राकृता जनास कळेना ॥
 न धरा जी आगे मनीं; ॥ केले दीनासि धन्य या आगमनीं. ॥ ४५ ॥
 केली शिक्षा; माया ॥ दीनावरी बहु तुझी अशि; क्षमा या ॥
 द्या जी! असुदानं ; मन ॥ प्रसन्न हो, करुं सदा तवपदा नमन.” ॥ ४६ ॥
 स्त्रीजन बहु विनवि, लया ॥ कीं पति पावोनि कांति जावि न विलया ॥
 आपुलि हा वर दासी ॥ मागति, आली दया महावरदासी ॥ ४७ ॥
 त्यजुनि मृतनिभा, उतरे ॥ हरि; वासुकिचाहि मोहजळ भाउ तरे ॥
 जाणोनि हरादीनां ॥ स्तवि अहि, “मज रक्ष मृत्तिजनिहरी दीना ॥ ४८ ॥
 अतिदुःसह जातियां गा! ॥ अहि, या कोपा अधीन सहजा; त्यागा ॥
 मी तों न क्षम, जनका ॥ विश्वाच्या, सापराध मानु मज नका.” ॥ ४९ ॥
 कृष्ण स्वस्था नागा ॥ सांगे, “सकुटुंब जा निजस्थाना गा; ॥
 खगपतिभय आंगांभी ॥ तूज न; केली क्षमा तुझ्या आगा मी ॥ ५० ॥
 परमाप्त गणिल विनता- ॥ नंदनं मत्पादलांछितां तुज विनतां ॥
 वस निःशंक रमणकीं, ॥ मत्पादांभोजंभृंग पक्षिरमण कीं ॥ ५१ ॥
 जा ऱ्हदओकामधुनी; ॥ पुरवू गोमर्त्यखगमनःकाम धुनी ॥
 पळ न लविं प्रस्थानां; ॥ सोडीं या देवधेनुविप्रस्थाना ॥ ५२ ॥
 जें शासनं तुज, गाया ॥ † संध्यायुगळीं स्मरेल जो, भुजगा, या ॥

१ त्याच्या बायका. २ कमलनेत्रास. ३ पति-अवन, नवव्याचें संरक्षण. ४ सकळ-ईन=हे सवी
 ध्या प्रभो. ५ अपराध. ६ अशक्तास. ७ प्राणदान. ८ प्रेतवत्तास. ९ काळिया. १० हर
 भादि-ईन, सोबादिकांच्या प्रभूस. ११ जन्ममरण हरण करणारास. १२ जातीनें. ‘जात्या’
 ि संस्कृता प्रमाणे तृतीया होय. ‘त्यागा’=त्यागाला (त्याग करण्याला). १३ गेल्यावर. १४ गरुड
 १५ माझ्या पायांच्या विन्हांनें युक्त. १६ नम्रास. १७ रमणकीनें. १८ माझ्या चरणकमलीचे
 अमर. १९ गरुड. २० गाई, माणसें, पक्षी, यांच्या मनांचा इच्छा. २१ नदी. २२ निघण्यास
 सहजा= (आझ्यां भादि-) बरावर उत्पन्न जहालेल्या. ‘सहजा’ हें ‘कोपा’ याचें विशेषण
 सूर्योदय आणि अस्तमान या दोन्ही वेळीं.

माझ्या दासा दर हो ॥ न तुह्यापासुनि; मत्पदा सादर हो." ॥ ५३ ॥
 आज्ञापि विभु जगाचा ॥ ऐसा, भ्रम मद ह्कृनि या भुजगाचा. ॥
 त्या शुभकाळिं बशोधी ॥ प्रभु पूजुनि, निजमनासि काळिय शोधी. ॥ ५४ ॥
 शुचिमानस मुद्रेशी, ॥ प्रभुसि नमुनि, जाय सहजन समुद्राशी; ॥
 अमृतनिभा सवित्याची ॥ होय सुता; कीर्ति विश्वभासवित्याची! ॥ ५५ ॥

इति श्री कृष्णविजये षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

नागांतक गरुड वळी, ॥ त्याला निजरक्षणार्थ देति अहि वळी. ॥
 काळिय त्यास न मानी, ॥ भक्षि वळी अन्यदत्तही अभिमानी. ॥ १ ॥
 जंगम^३ विषतरु डासी ॥ युद्धीं हा काळिय प्रवळ गरुडासी. ॥
 नाग भगवद्दंशा या ॥ चुकला नाहीच उग्रजव दंशाया. ॥ २ ॥
 झडपोनि उडवि पक्षां- ॥ निळवेगें त्या, खगेंद्र गरुड, विपक्षा. ॥
 वातानें तृण सुकलें, ॥ तेवि पडे येथ; मरण ह्यणवुनि चुकलें. ॥ ३ ॥
 मृत्यु कदा न घडो, हा ॥ ह्यणवुनि ये शरण, करुनियां अर्ध, डोहा. ॥
 अहिस तशा, पतगां या ॥ जो मुनिचा कळवि दैव शाप तगाया. ॥ ४ ॥
 पूर्वी येथिल मीनां ॥ हरि; सौभरि मुनि निवारि, परि सोडीना; ॥
 पतिशोकाकुलदीनां ॥ वारिचरां. अभय, शापही दे वीनां^१. ॥ ५ ॥
 "मृतचि पडो हा, (माजी ॥ वाचा हे सत्य), खगेंद्र डोहामाजी, ॥
 येउनि^१ जरि दाविल या- ॥ वरिही अत्रत्य^२ जळचराच्या विलया." ॥ ६ ॥
 अपराधीही जगला ॥ गरुडापासोनि नाग यास्तव तगला; ॥
 हरिपदसारसमुद्रां- ॥ श्री होतां जाय सपरिवार समुद्रा. ॥ ७ ॥
 जैसाचि किरणभाळी, ॥ डोहांतुनियां निघे तसा वनमाळी. ॥
 जनलोचननलिनार्ते ॥ विकसित करि शोकघनतमोमलिनार्ते. ॥ ८ ॥

१ शुद्ध करी. २ मुत्-राशि, आनंदाचा राशि. ३ चालणारा. 'जंगम विषतरु' हें 'का-
 लिय' याचें विशेषण. ४ पक्ष-अनिल- वेग, पंखाच्या वाऱ्याच्या वेगानें. ५ शत्रूस. ६ पातक.
 ७ पश्यास, गरुडास. ८ हरण करी ("मीन=" मत्स्य). ९ पतीच्या शोकांनें व्याकूल व दी-
 न. १० जळचरांस. ११ वि-ईना, पक्षिपतीस=गरुडास. १२ गरुड. १३ नर. १४ येथील.
 १५ हरीच्या चरणकमलाच्या मुद्रेची शोभा. "हरिपदसारसमुद्रांशिरिं इ०," असाह एक दुसरा
 गठ आहे; आणि हा पाठ वर लिहिल्या पक्षां बरा दिसतो. १६ सूर्य. १७ कृष्ण. १८ जनांचे
 डोळे होंच कमळें. १९ शोक रूपी मेघासंबंधी अंधाकारानें मलेन अशांत.

उरवी शोक न कांहीं ॥ दिव्यस्रग्गंधवस्त्रमाणिकनकांहीं. ॥
 मंडित रामानुजनी ॥ तापतमोहर शशी खरा मानुं जनीं. ॥ ९ ॥
 कृष्णाचीं प्रिय भित्रें ॥ प्रथम गळां घालितो मिठी सुपवित्रें; ॥
 धरिति कडकडोनि भुजीं. ॥ यांच्या भाग्यां-असीं त्रिलोकीं न दुर्जीं. ॥ १० ॥
 धरि वृद्धीच यशोदा ॥ सुरवरदा नंद, रोहिणीहि, यशोदा. ॥
 गोपी सर्व सदृष्टा ॥ आलिंगिति या स्तनोपपीडसदृष्टा. ॥ ११ ॥
 भेटे भावास बळ ॥ प्रेमानें जाणता प्रभावा सबळ. ॥
 हांसे सानंद मनें, ॥ कीं केला धन्य बंधु कालिय दमनें. ॥ १२ ॥
 ब्रजलोकां सकळांतें ॥ मूर्तप्राणात्मलाभ हा विकळांतें. ॥
 गो वृष वत्स द्रुमही ॥ सुखनिर्भर; सर्व पावली मोद मही. ॥ १३ ॥
 द्विज वदति, "तुला नंदा, ॥ जाला सुतुलाभ पात्र अतुलानंदा. ॥
 तूं कांचनगोदानें ॥ तीर्थी पुत्रोदयार्थ दे मोदानें." ॥ १४ ॥
 सविधि तया तो दानें ॥ दे गोस्वर्णादि पूजुनी मोदानें. ॥
 नमि किंकरसा नंद ॥ द्विजवृंदा, जोडुनि स्वकर सानंद. ॥ १५ ॥
 पुरुषोत्तम हा भागा ॥ आला जिस सुतपणें असि महीभागा, ॥
 आलिंगी सूनुस ती ॥ करुणा तन्मुखसुधापिप्पसू नुसती. ॥ १६ ॥
 अंकीं बैसवि मोक्ष- ॥ प्रद हा, करि तच्छिरींचि अश्रुविमोक्ष; ॥
 सुपयोवर्हस्तन या- ॥ वरि सोडिति, सुखद लागतां हस्त, नयां. ॥ १७ ॥
 जाली होती रजनी; ॥ धरिलें तें वसनिला नदीतीर जनीं; ॥
 तों पेटे शुष्कवनीं ॥ वन्हि, जसा दोष तापकर दुष्कवनीं. ॥ १८ ॥
 प्रळयाधिसम ग्रासी ॥ वन, दे लोकांसि त्या भय समग्रासी; ॥
 करि दव भरम यदा, वी ॥ ज्वाला स्वार्हासुवलभ स्तयै दावी. ॥ १९ ॥

१ दिव्यस्रक् (मालिका=नुरा), गंध, वस्त्र, माणि, सुवर्ण (अलंकार) यांहीं. २ राम-
 अनुजनी, रामाचा धाकटा बंधु=कृष्ण. ३ यश आणि सुख देणाऱ्या दयालू कृष्णास. ४ चा
 गळें आहे शिच्छळें ब्याणीं. ५ स्तनाला उपपीडा (उत्तेजन) देणाऱ्या सन्निवृत्तास. ६ पराक्रमास.
 ७ बलराम हा शेषाचा अवतार झणून. ८ मूर्तिमान् प्राणलाभ. ९ सुखानें भरलेले. १० अनुल-
 आनंदा. ११ सुवर्ण आणि गाई यांचीं दानें. १२ महाभाग्यवान्. १३ सदय. १४ त्याचें सुख
 हेंच अमृत तद्विषयीं तृषित. १५ अश्रु साडणें. १६ चांगलें दूष आहे. ब्यांत असे स्तन.
 १७ नया. १८ स्वाहेचा नवरा= आग्नि. १९ गर्व.

ज्याचें स्मरण हरीतें ॥ भवभय, गेले तयाचि शरण हरीतें. ॥
 पाहुनि लोकविकळते, ॥ जनरक्षेची तयांत दाखवि कळ ते. ॥ २० ॥
 जाळिल सर्वां सहित ॥ प्रभुरुष्ण-दया-पयोदे सर्वास हित; ॥
 निज जन रक्षायीस ॥ ज्वलना पी, दे कळें न रक्षा यास. ॥ २१ ॥
 ऐसा तो जयशाली ॥ वनमाळी सधृदंबुरुहकोशाली ॥
 ये सदनास सकाळीं, ॥ घालुनियां सर्व आपवर्ग सुकाळीं. ॥ २२ ॥
 इति श्रीकृष्णविजये सप्तदशोध्यायः ॥
 गुण हरि-वळ-देवाचे ॥ वर्णाया, तद्वयाचि वळ दे वाचे. ॥
 करिती बाळक लीला ॥ वृंदावनिं, त्याचि होति काळ कलीला. ॥ १ ॥
 वाजविती मुगलीला, ॥ गाती, नांचति; विलोकिती सुर लीला. ॥
 गडि होउनि निर्वाणें ॥ प्रददेवांस प्रदंशितो गोवाणें. ॥ २ ॥
 त्या शुद्धसुकृतजलधि- ॥ प्रभुमित्रांत प्रलंब-नामक मैळधी ॥
 ये गोपछंयानें; ॥ खळ ओळखिला मनीं रमासभानें; ॥ ३ ॥
 द्वेष मनीं पर वाहे, ॥ जगदीश्वर हा धरीच ना परका हे. ॥
 मांडी खेळ; याला ॥ वंचाया लागलाचि खेळायाला. ॥ ४ ॥
 कृष्ण ह्मणे, "पारिसा रे, ॥ दो ऋषीं होउनी असेपरि सारे ॥
 खेळों येथुनि वडा- ॥ पर्यंत. पराजितें वहावें निर्वडा." ॥ ५ ॥
 जाले शिशु दो भार्गी, ॥ प्रभु केले राम कृष्ण सुमहाभार्गी. ॥
 होउनि घोडा, वाला ॥ वाहे त्या, लावि यास जो डावाला. ॥ ६ ॥
 ऐसी करिती क्रीडा, ॥ तें सुख पाहोनि मुक्तिहि धरी व्रीडा. ॥
 भवगदविपदगदगदा- ॥ धरवळ हांसोनि, हसवितीहि गदगदा. ॥ ७ ॥
 श्रीदामा, वृषभ, असे ॥ संवगडि तिकडे, गगांत ज्या राम असे. ॥
 हे विजयासि लहाती, ॥ तें पृष्टीं माधवादि व्यासि वहाती. ॥ ८ ॥

१ जनरक्षणाची. २ मेघ. ३ यशस्वी. ४ सत् तद्. अंबुरुह-कोश-अलि, साधुंचें. तद्वय
 हेंच कोणी एक कमल त्यांतिल कोशांतिल अलि. (=भ्रमर). ५ मोक्ष देणाऱ्या देवास (=वलराम
 आणि कृष्ण.) ६ स्तवन करिती. ७ देव. ८ शुद्ध सुकृताचे समुद्रच असे जे प्रभुचे मित्र
 त्यांत. ९ मूलशुद्धि. १० गोपवेष्टे. ११ लक्ष्मीसदनं = कृष्णे. १२ पराजय जहालेल्यानें. १३ अजिंकणा-
 रास. १४ वाला = बाला. १५ लब्धा. १६ भव-गद-विपत्-भगद-गदावर-वळ, संसाररूपी रोगांस
 आणि विपत्तीस-औषध असे कृष्ण आणि वळराम.

त्या बाळांपरि भूत- ॥ प्रभवहि खेळांत जाहला परिभूत. ॥
 लागे त्या श्रीदा मा. ॥ नाथा पृष्ठीच वाहणें श्रीदामा. ॥ ९ ॥
 जो प्रिय सात्वतऋषभा ॥ वाहे तो भद्रसेन पृष्ठी वृषभा. ॥ १० ॥
 असुर सबळ देवातें ॥ घे जनि पृष्ठी प्रलंब बळदेवातें. ॥ ११ ॥
 असुर पराजित वाहे ॥ रामा, नेणति हरीविणें कितवा हे. ॥
 आला बळ हातातें ॥ स्वांतांत ह्मणे, "करीन" खळ, "घातातें." ॥ ११ ॥
 क्षुधित श्वा चिरें सरस- ॥ क्रव्येच्छू लोहगोळकाचि रसरस ॥
 करित्या घे तो कवळ ॥ स्वार्त; तसा यास रोहिणी-तोक-बळ. ॥ १२ ॥
 त्या सुरवर्षा देहि- ॥ ध्येयां घेउनि, वटागर्मयादेही ॥
 लंघुन, घोटकरीन ॥ क्षिप्र पळे कीं, "तदस्र घोट करीन." ॥ १३ ॥
 स्वमतें नकळत हरिला, ॥ चोरें निधिसा, बळ प्रलंबें हरिलीं. ॥
 जहि काढी पळ, वेची ॥ बळभर बळभर; खळा न बहु पळवेची. ॥ १४ ॥
 प्रकटि खर रूपा, पी ॥ जें गगनाला, असें शरीरू पापी. ॥
 लाजे काजळ कांया; ॥ गिरि उपमा मूर्तपातका जळका या. ॥ १५ ॥
 जेविं तमोनेग नीच ॥ स्वर्णालंकार-धर भरे गगनींच, ॥
 सतडिन्नेघोउपरी ॥ चंद्र जसा, राम शोभला त्याचिपरी. ॥ १६ ॥
 ऐसें जगदभिरामा ॥ उडवुनि जेव्हां प्रलंब ने नभि रामा; ॥
 करुनि निरीक्षण काय- ॥ क्रौर्यातें, २५ बळहि भय धरी क्षण काय! ॥ १७ ॥
 बळ त्या शत्रुशिरासी ॥ निज मुष्टीनें, न लावितां उशिरासी, ॥
 फोडि, जसा शिखरीला ॥ वज्रें हरी; काय भूतळीं विखरीलीं. ॥ १८ ॥
 मारुनि खळ देवातें, ॥ गोपातें, सुखवि; तोहि बळदेवातें. ॥

१ भुतांचा (=जगाचा) उत्पत्ति आहे ह्यापासून. २ संपत्ति देणाऱ्या (मानार्था= लक्ष्मी-पतीस). ३ यादवपतीस. ४ कुत्रा. ५ फार दिवस. ६ मधुर मासा विषयीं इच्छा आहे जास. ७ रसरस करणारास. (अतितप्तास). ८ आपला मृत्यू. ९ बळराम. १० सुरश्रेष्ठास. ११ मान-वांनीं. ध्यान करण्यास योग्य जाचें. १२ वटवृक्षमर्यादेस. १३ अश्व आणि हत्ती यांचा श्रेष्ठ (वेगाविषयीं व शक्तीविषयीं). १४ त्याचें रक्त. १५ विडन टाकीन. १६ नेला. १७ त्याचें सर्व बळ. हें 'वेची' याचें कर्म. १८ बळरामाचें वजन. १९ द्रष्ट. २० शरीराला. २१ अंधाराचा पर्वत. २२ स-तडित्-मेघ= विजैसकट जो मेघ त्यावर. २३ जगन्- अभिराम- जगाचा मूर्त्तमंत हर्ष. २४ अवलोकन. २५ शरीराच्या क्रूरपणाला. २६ जसा काहीं धरितोच असा भासला. २७ पर्वताला. २८ इंद्र. २९ विदारून पाडिला. * पराजित.

गाजविति समस्त वनें ॥ जयजयनादें पयोर्धरसम स्तवनें ॥ १९ ॥
 देव-निर्वह रामाला ॥ दिव्य सुमाच्या निजाहितहर माला ॥
 अर्पिति, कीं हरसांच ॥ दुतिकीर्तिवळें अमर्त्यरिपुहर साच ॥ २० ॥
 आलिंगुनि वळभद्रं ॥ प्रियसख वदती, "तुझ्या भुर्जां वळ भद्रं ॥
 वरिष्णुं र्भहावाहो, ॥ राहों; ऐसाचि विजय मुर्भहा वाहो." ॥ २१ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजयेष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥

गोपशिशूंचा विसरं ॥ क्रीडा करि, तों पडे पशूंचा विसर; ॥
 नव-यवसो ज्यांसि रती, मुंजारण्यांत गोधनें त्या शिरती ॥ १ ॥
 भ्याले बाळक सारे ॥ ह्मणती, "आला स्वघातकाळ कसा रे!" ॥
 हुडकिति, धांवति मागें ॥ कष्टें, निजगोधनासि पावति मागें ॥ २ ॥
 तृषितशिशुमुखें सुकलीं, ॥ वळलीं निज गोधनें वनीं जीं चुकलीं ॥
 हरिशब्दे हंवरती, ॥ गोधन-सेना स्वरे भरी अंवर ती ॥ ३ ॥
 कठिन फिराया गहन; ॥ ग्रासकराया अशांत आला देहन; ॥
 त्या पवमान सहाय; ॥ त्रस्त पशूप ह्मणति मृदुल-मानस, "होप!" ॥ ४ ॥
 ह्मणती गोप, "हरि! लयां ॥ पावतसों; तुजाविणे दुजा न हरिल या ॥
 आला कीं अंतें, रति- ॥ प्रदे पद रामा, तुझे अहा अंतरती! ॥ ५ ॥
 हां आज न रक्षा हो ॥ शरणागत दीनदासजन; रक्षा हो ॥
 वांचेल कवण बा! हा! ॥ कल्पांतग्रीस पाडि ठक वणवा हा." ॥ ६ ॥
 मुंजवनानेलेदर हा ॥ जाणोनि ह्मणे, "उगे," दयाजलंद, रहा; ॥
 झांका रे नयनां; हीं ॥ रक्षितसें गोधनें, तुह्मां भय नाहीं." ॥ ७ ॥
 झांकी जन नेत्रास; ॥ क्षणमात्रें तो लया अर्जन ने त्रास ॥
 पी भगवान् कृष्णपथां; ॥ न विनाशति लांगले भले कृष्णपथां ॥ ८ ॥

१ मेघासारिखे. २ समुदाय. ३ निज-अहित-हर=स्वशत्रु नाशकास. किंवा 'निज'= आपल्या (देवाच्या). ४ तेज. ५ अमर्त्य (=मनुष्य). रिपु-हर=दैत्यहर. ६ कल्याण. ७ वृद्धिगत. ८ हे परा-क्रमा. ९ उत्तम आनंदाला. १० बोलावो. ११ समुदाय. १२ गवतांत. १३ ग्रीति. १४ मुंज गवताच्या रानांत. १५ माग लाऊन. १६ आकाश. १७ भरप्य. १८ खाण्यास. १९ वणवा. २० वारा. २१ गोप. २२ खेद. २३ नाशाला. २४ मरण. २५ प्रियकर. २६ हे आक्षी दासजन. २७ राख. २८ हांवो. २९ मुंजवन अनल-दर= मुंजवनातील वणव्याचें भय. ३० कृष्ण. ३१ जन्मराहत=कृष्ण. ३२ भय. ३३ भग्नोला. ३४ लागलेले. ३५ भगवद्वक्तीला.

काळ भयानक दापी ॥ न हरिजना; विषय दे भया न कदापी. ॥
 धे घनवात कवि तुळे, ॥ हरिच्या स्मरणां भवादि घातक वितुळे. ॥ ९ ॥
 उघडुनियां नयनाते ॥ भांडीरवटाप्रती निजानयनाते ॥
 जाणुनि, हासति चित्रे ॥ मित्रे; जालीं तटस्थ; भासति चित्रे. ॥ १० ॥
 ताप हरि अमृतगुरुचि ॥ क्षणभरि; तापघ्न तारि हारि अमृतगुरुचि. ॥
 त्याचा, तया, दास ॥ प्राप्त कसा होय, सेविता पादास? ॥ ११ ॥
 रक्षुनियां हा निकर, ॥ स्वाविरहताप व्रजाबळीहानिकर, ॥
 जाउनि सांजे, हरिला; ॥ जीवनेदखें घनत्व सांजे हरिला. ॥ १२ ॥
 सांगति तों शिशु भवनी, ॥ “बळरुष्णीं आजि नाशिलें अशुभ वनी;—
 न तसा यम, रावण वी, ॥ एक असा असुर, आणि दुसरा वणवा. ॥ १३ ॥
 हा निरवधिबळ देव ॥ प्रवर पळामाजि असुर वधि बळदेव. ॥
 रुष्णे जीवनदानें ॥ वांचविले दहानिं सर्व जीव नदानें.” ॥ १४ ॥
 ऐसा निज तोकानीं ॥ कथिला वृत्तांत; ऐकुनी तो कानीं. ॥
 देवप्रवर वसुमती- ॥ वरि, हें समजाति सेंदर वळवें सुमती. ॥ १५ ॥
 इति श्रीमत्कृष्णविजये एकोनविंशतिमोध्यायः ॥ १९ ॥
 बळरुष्ण उदारमती ॥ घनकाळींही वनांतचि सदा रमती. ॥
 होतां वृष्टि उभविति ॥ वृक्षांक्रीडी; गुहांत सुख अनुभविति. ॥ १ ॥
 हरिनें धेनु वळाव्या ॥ शब्दे, त्या जवळुनी न दूर वळाव्या. ॥
 त्या स्वती बृहदूधें ॥ ऐकुनियां वेणुरव सुखावह दूधें. ॥ २ ॥
 वदनी शिशिरचिरांनीं ॥ प्रभु घेती कंदमूळफळरुचि रानीं. ॥
 सेविति दधिभात शिळा, ॥ गोपांसह तें करुनियां ताट शिळा. ॥ ३ ॥
 इति श्रीकृष्णविजये विंशतिमोध्यायः ॥ २० ॥

१ ददावी. २ उपमेला ३ वटविशेष. जेथें पूर्वीं खेळत होते तेथें. ४ निज-आनयन-भाषण्या
 भाषण्याला. ५ चमत्कारिक. ६ हरणकरी. ७ अमृत-गुरु-रुचि=अमृत वर्षाव करणारीं किरणें
 ज्याचीं त्या चंद्राचीं प्रभा. ८ अमृत-गुरु=मोक्षप्रद. ९ तत्=या त्या कौरवाच्या स्वामीस-चंद्रास
 १० समुदाय. ११ व्रज-अवध-हानिकर, गोकुळातील रक्षीयांस हानि करणारा असा (विरह
 ताप). १२ जीवरूपा जीवन (पाणी)देईं झणून. १३ मेघता. १४ शोभे. १५ मुलगे. १६ घरांत
 १७ भय. १८ अथवा. १९ निर-अवधि-बळ, अमर्याद बळ व्याचें. २० देवश्रेष्ठ. २१ पृथ्वीवर
 २२ सकलत्र. २३ गौळी. २४ सु मती=सुबुद्धि. २५ वृक्षांच्या उहाळ्या. २६ बहत-उधें=मोक्ष
 कासेनें. २७ शिशिर-रुचिर- चंद्रवतु सुंदर मूखांनीं.

होतां शरदागम, जे ॥ दावि वैनश्री नटोनि वरदा गमजे, ॥
 ते कां पाहे नाका- ॥ धीशैवनीं? वर्णितांहि वाहे नाका. ॥ १ ॥
 जो बहु दे कुतुब; मळें- ॥ रहित जळें, विकसितें करी ऋतु कमळें; ॥
 तीं चर्षकोंचि मधुसैं ॥ भरि; सेवुनि गाति मधुप फार मधुरसैं. ॥ २ ॥
 शीतसुरभिमुख रानीं ॥ मीरुत, अलिनीं विनादितीं मुखरानीं. ॥
 फळदळकुसुमें ऋतु जीं ॥ सैजि विपिनें २० म्हणाति, "लेधु वनं मेरु! तुर्जी." ॥३॥
 अद्भुत परिमेलें याचा; ॥ विभेव उणा चंदेनाढ्य परि मेलेंयाचा. ॥
 कीं तथें अहि त्रंगती; ॥ यथें नाहीच सर्वथा अहित्रंगति. ॥ ४ ॥
 कुसुमितवनमधुपानीं ॥ मदमत्तानीं अनेकखगमधुपानीं ॥
 अद्रि, सरोवर, सरिता, ॥ नादित. राखे न ठावे गीतरस रिती. ॥ ५ ॥
 सबळ कमळनाभ वनीं ॥ त्या रत; लिलोत्कं गोपललना भवनीं. ॥
 ने चाराया सुरभी, ॥ जो भगवान् विश्वोवन यशें सुरभी. ॥ ६ ॥
 वाजवि माधव मुरली, ॥ विश्वमनोवृत्ति ऐकतां रवें मुरली. ॥
 व्रजयुवति भुलति, काया ॥ स्तंभ पडे; कल्पवृक्ष विभु, लतिकी या. ॥ ७ ॥
 नटपतिसम जगदह ॥ श्रुतियुगलीं कर्णिकार, धरि शिरिं वर्द, ॥
 स्वर्णवर्सन, वनमाला; ॥ वाजवि ब्रेणू; सवें सख्यांचा पाळा. ॥ ८ ॥
 त्द्वयलोकन, कपट- ॥ प्रौक्त, कृतिमृग्य, विधिगुरु, कनकपट, ॥
 तो व्रजराज नटपती ॥ देखाया सर्व गोपिकाजन टपती. ॥ ९ ॥

१ शरत्, भाग्य=शरदतूचें यें. २ अरण्यशोभा. ३ कृष्णाला. ४ डौल, हावभाव. ५ नाक-
 अधाश- वन= नंदनवनांत. ६ मुरडो. ७ ऋतु. ८ पाणें. ९ पात्रें. १० मधुरसानें. ११ मधु-प=
 मधु पिणारे, भ्रमर. १२ गोड. १३ शीतळ सुवासपासून सुख आहे ब्याच्या असा ('माखत').
 १४ वायु, १५ भ्रमरानीं. १६ नादभरितीं. हें 'रानीं' याचें विशेषण. १७ शब्दकराणीं. १८ फळें,
 पत्रें, आणि पुष्पें इहींकरून. १९ शोभवी. २० अरण्यें. 'द्विपती' याचा कर्ता 'ती' (अध्यात्म).
 २१ लहान. २२ सुगंध. २३ भाग्य. २४ नंदनानें भरलेला. २५ मलयार्द्राचा. २६ सर्प. २७ वस-
 तांत २८ अहिताची (शत्रूची) गति. २९ प्रफुल्लितवनांतील मधुपान करून मदमत्त झालेले जे
 अनेक आकाशांत गमन करणारे भ्रमर याहींकरून. ३० पर्वत. ३१ नदी. ३२ ठिकाण.
 ३३ गायनरस. ३४ रिकामा. ३५ बळरामासहित. ३६ कृष्ण. ३७ लिलेविषयीं उक्कठित.
 ३८ गाई. ३९ विश्वविघ्न. ४० कामधेनु, कल्पवृक्ष. ४१ शब्द. ४२ धाली. ४३ प्रभु. ४४ वलि.
 ४५ जगन्पुत्र. ४६ दोन्ही कानांत. 'कर्णिकार' = अलंकार विशेष; कणियार. ४७ मयूरपुच्छ.
 ४८ सुवर्णकतिबंध आहे वस्त्र ब्याला. किंवा पीतांबर, 'धरि' याचें कर्म. ४९ मनोहर पाहणें.
 ५० कपटांनै प्राकृत=सगुण. ५१ माननीं शोभण्यास योग्य. ५२ ब्रह्मदेवाचा शप. ५३ पीतवासा.

वेणु मधुरतर वाजे ॥ वनिं; मोहे युवति, पी तदमृतरेवा जे. ॥
 त्ददयसैरीं मदनकैरी ॥ धृतिनैलिनोत्धृतिस उशिर उन्मैद न करी. ॥ १० ॥
 वृंदावनिं तारी ती ॥ वर्णित हरि वेणुचीच वनिता रीती. ॥
 गाउनि देवास, "रहा ॥ विरहा," म्हणती, "उगा;" क्रमांत वसर हा. ॥ ११ ॥

इतिश्रीमत्कृष्णविजये एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

हेमंतीं सुकुमारी ॥ कार्यायन्यर्चनव्रतासि कुमारी ॥
 करिती, कृष्ण निजपती ॥ हो^१ या कामें; सतीस^२ पूजुनि, जपती. ॥ १ ॥
 यमुनेच्याचि शुभवर्नीं ॥ न्हाती, जों सुप्त^३ गोप गो शिशु भवर्नीं. ॥
 मूर्तं रुचिरं सिकतेची ॥ अर्चति;^४ मनिं हरिचिया रुचि रसिकतेची. ॥ २ ॥
 त्या सुनियेभपर मास ॥ व्रत करिती, चितुनी सतत परेमास. ॥
 म्हणती, "अभिनेव राहो ॥ प्रेम जननि! हरि येसैः सुरभि नवरा हो." ॥ ३ ॥
 त्या युवतिजनिं, सकाळीं ॥ स्नाने करितां, कृष्ण रजनिस, केळीं ॥
 जाणुनि भक्तिं, वरेद ये ॥ सैसख; तयांवरि करी विमुक्तिवरे दये. ॥ ३ ॥
 खेळति जळिं; हरिसिच था ॥ गाति; आशांतचि तटींचिया हारि सिंचिया. ॥
 समधिष्ठुनि नीप^३, गडी ॥ हांसवि; हांसे स्वयें फिरवुनी पगडी. ॥ ५ ॥
 हरि तत्पृदया; गेयां ॥ लीला करि; त्यां म्हणें, वरद, "या गे या; ॥
 ध्या सुमुखि, संपदि वसैं, ॥ प्रकटी जों रूप नाम रसैप दिवस न. ॥ ६ ॥
 यमुनेचा सहवास ॥ त्यागा, ध्या एकएक वा सैह *वास. ॥
 नर्म न हें, अनृताहि भो ॥ न वदे, व्रत-कशिंता तुम्ही प्रसृत हिमी." ॥ ७ ॥

१ फार मधुर. २ तत्-अमृत-रव=तिच्या (वेणुच्या) अमृततुल्य धनीस. ३ त्ददयरूपी
 सरोवरीं. ४ मदनरूपी हत्ती. ५ धृति-नलिन-उत्-वृत्ति=धैर्यरूपी कमळणीच्या वरउपजूनका-
 टण्यास. ६ मदनोन्मत्त. ७ अत्यंत तरुण. ८ कात्यायनि-अर्चन-व्रत=पार्वतीच्या पूजेच्या व्रताला.
 ९ होवो. १० इच्छेनें. ११ पार्वतीस. १२ 'जपती'=जप करिती. १३ पवित्र उदकांत. १४ निद्रिस्त.
 १५ घट्टीं. १६ सुंदर. १७ वाळूची. १८ पूजिती. १९ आवड. २० झुंगाराची. २१ नियमाविषयीं
 तसर. २२ कृष्णास. २३ फार. २४ कीर्तीविषयीं सुरभि (=कामधेनु). २५ होवो. २६ स्त्री-
 लोकांत. २७ घालऊन. २८ योग्यकाळीं. २९ गळ्यांसहित. ३० हरणकरी. ३१ वस्त्रास.
 ३२ चढून. ३३ वृक्षविशेष. ३४ गाण्यास योग्य. ३५ संपदि=लौकर. ३६ वस्त्र. ३७ रस-प=रस
 (पाणी) आकर्षण करून घेणारा=सूर्य. ३८ अथवा. ३९ एकत्र. ४० थटा. ४१ खोटी.
 ४२ व्रतानें कृश झालेल्या. ४३ पसरलेल्या. ४४ थंडींत. * वस्त्र.

ऐकुनि यापरि हास- ॥ प्रेमव्रीडाकुळावळा परिहास, ॥
 निघति, न वसति; हिंवाळा ॥ बहु; त्या उठती, जळीं न वसतिहि वाळा. ॥८॥
 प्रभुसि म्हणाति धन्या या, ॥ “न करीं, वसनें हळुनि, हरि, अन्याया. ॥
 जाणों, तुज, सानंद ॥ व्रज मानी; श्लोव्य तूं बहु जसा नंद. ॥ ९ ॥
 तूं प्रिय, सदयहि, मानें ॥ श्रेष्ठहि; कांप्रे जळांत वृद्धय हिमानें. ॥
 अवळांसे वसनदानें ॥ रक्षावें त्वां दयामृतरसनदानें. ॥ १० ॥
 हे श्यामा! रमणीया! ॥ त्वं दुदित करुं, दासिका तुझ्या रमणी या. ॥
 धर्मज्ञा, दे वर्तस; ॥ स्पष्ट, न देतां, कथूं धरादेवांस.” ॥ ११ ॥
 देव वदे प्रेमदांसी, ॥ “वचनाते करितसां जरी ममदासी, ॥
 सत्वर कूलसिच या; ॥ मागुनियां ध्या मनोनुकूला सिर्चया.” ॥ १२ ॥
 वेधी हरिहि मन; दिला ॥ वचनाला मान, धैर्य हरि हिम; नदिला ॥
 सोडिति; कांपति; लाजे ॥ त्यजिति; नको ते धरावि कां पतिला जे? ॥ १३ ॥
 नुरवि मनीं पापासी ॥ जो हरि, तत्पादपूतनीपापासीं ॥
 येती सुदति, शैषांनीं ॥ स्मरगृह झांकुनि, तटासि मुदतिशैषांनीं. ॥ १४ ॥
 निर्मळ भाव सर्तीचा ॥ देखे हरि सुकृतसुगुणभावसर्तीचा; ॥
 प्रीत परात्पर महिर्त ॥ स्कंधनिहितवस्त्र तो वदे परम हितें. ॥ १५ ॥
 वदतो सक्षिप्त लेपनें, ॥ “तीर्थी^{२२} केलीं व्रतीं विवेसन स्नेपनें; ॥
 करुनि अशा परभागा ॥ देवाच्या, मागतीं कशा वर मागा? ॥ १६ ॥
 हो^{२७} व्याकुळ न मन; केरा ॥ जोडुनि, अंजलि शिरीं धरा; नमन करा ॥
 येणें पाप सरेल, ॥ व्रतफळसंसिद्धिची रूपा पसरेल.” ॥ १७ ॥

१ व्रीडा- आकुळ- अवळ- हास्य प्रेमाच्या लब्धेनें व्याकुळ अशा वायका. 'परिहास'=थट्टा.
 २ थंडो. ३ स्त्रिया. ४ आनंदानें. ५ स्तुत्य. ६ दयारूपी अमृतरसाचा नंद. ७ त्वत्-उदित, तूं
 सांगितलेलें. ८ वस्त्र. ९ राजाला=नंदाला. १० स्त्रियाला. ११ तीराला. १२ मन-अनुकूल, मनास
 आवडेल त्या. १३ कुणाला. १४ त्याच्या पायांनं पवित्र जहालेल्या कदंब वृक्षाजवळ. १५ स्त्रिया.
 १६ हातांनीं. १७ मुत्- अविश्यांनीं= फार आनंदानें. १८ पूजित. १९ स्कंधीं वस्त्र आहे
 धरिलें जाणें. २० मनासारखें. २१ तोडांनं २२ यमुनेच्या तीर्थोदकां. २३ निर्वस्त्र=नागध्यानें.
 २४ स्नानें. २५ मोठ्या अपराधास. २६ मागतां. २७ हीवो. २८ हस्तास. * पुण्य, सद्गुण,
 भाणे काति (सौंदर्य) यांचीं रहाण्याचीं स्थळें; हें पद, “सर्तीचा” याचें विशेषण आहे.

“चुकलों वाटेला,” जे ॥ व्रतविच्युति ते खरीच वाटे; लाजे ॥

विसरुनि, नभिति हरिस; त्या ॥ जाणति कीं हांचि सर्व दोष हरि सत्या ॥१८॥

सर्वजगद्वावन ती ॥ स्त्रींची सर्करुण विलोकि सद्वावनति ॥

स्वाधिगर्मायासवती ॥ गौरवि; कीं श्रीसही गमाया सवती ॥१९॥

रक्तसितासितहरितें ॥ वस्त्रें, नेसुनि सक्राम विलसित, हरितें ॥

पाहति, निरुपमनिर्घेती; ॥ चिंतिति यच्चरण- देवतैरुप मनिं र्घेती-॥ २० ॥

जे मनिं, दे वर ते हां; ॥ “सत्वरचि,” म्हणे “पुरेल,” देव, “रतेहां” ॥

येत्या रजनीमाजी ॥ संगति पावाल सार्दर जनीं माजी” ॥ २१ ॥

करि कुतुर्का मर्दनारि- ॥ प्रियगुण; तोषवि समस्त-कामर्द नारी ॥

हरिविण गणित व्रज न ॥ प्रियतम; वचनें परंतुं करिति व्रजनं ॥ २२ ॥

वारुनि महागायी ॥ स्त्रीकामाची, सदिष्टैतेम हा गायी ॥

चारित गेला वृंदा- ॥ विपिनाहुनि दूर सर्वेळ हरि गोवृंदां ॥ २३ ॥

तारी दीन गर्जा, ती ॥ सुखमूर्तं स्तवि पदोपदीं नर्गजाति ॥

न करिति अन्यायासीं ॥ उपरुतिची जोडि; कीं न अन्या यासीं ॥ २४ ॥

स्वसुखाची संवगायी ॥ करित वनीं, गोपवृंदांसाव गायी ॥

ने यमुने यदुप र्मा- ॥ पाति; कीं करणार यज्विमर्द तदुपरमा ॥ २५ ॥

करिति नमन दीसलिंलीं, ॥ पीति सगोधनें सुधोपेभं नदीसलिंलीं ॥

सोडिति पशु तदुपर्वनीं, ॥ वसति तटीं; सुखद जें सुरभिमुदुपर्वनीं ॥ २६ ॥

इति श्रीकृष्णविजये द्वाविंशोध्यायः ॥ २२ ॥

१ व्रतभंग- २ कृष्ण. ३ हरणकरितो. ४ स्तिया. ५ सर्वजगाची उत्पत्ति ब्यापासुन तो= कृष्ण. ६ कृपाळू (कृष्ण). ७ सद्वावयुक्त नमस्कार. ८ स्व-अधिगम- भायासवती= आपण (कृष्णानें) प्राप्त व्हांवे यावपर्यी प्रयत्न करणाऱ्या. ९ नांबडीं, शुभ्र, काळीं, आणि हिरवीं. १० कामानुर. ११ सुंदर. १२ ब्यांच्या सुदैवास उपमा नाही अशा. १३ कल्पतरू. १४ सन्यासी १५ जे वर (मिळवे असें त्यांच्या मनीं होतें) ते हा (कृष्ण) दे. १६ सुरताची इच्छा. १७ आदरयुक्त. १८ कौतुकास. १९ सांवास प्रिय आहेत गुण ब्याचे. २० सर्व इच्छा पूर्ण करणारा. २१ कमतायी, इच्छा. २२ सज्जनस अर्थांत प्रिय. २३ गायन करी. २४ वृंदावनापासून. २५ बळरामासकट. २६ गाईच्या कळपास. २७ गर्जेद्रास. २८ सुखदेणारी मूर्ति (प्रभुची). २९ वृक्षजाति. हा ‘स्तवि’चा कर्त्ता. ‘अन्यायासीं’=अन्य-आयासीं, (स्तवनाशिवाय) दुसऱ्या आयासांनीं-‘यासीं’= कृष्णास. ३० गोपसमूहाचा इंद्र=कृष्ण. ३१ कृष्ण. ३२ यज्ञ करणारे जे (ऋषि) त्यांचा गर्व. ३३ तत्- उपरमा= त्यांच्या गर्वाच्या नाशास. ३४ हष्टास पडलेलीस (यमुनेस). ३५ गाईच्या समवेत. ३६ अमृततुल्य. ३७ नदीच्या पाण्यास. ३८ त्याच्या जवळच्या पानींत. ३९ सुवास आणि मृदु वारे यांहीं. * गमन.

गोपांच्या भूक बळा ॥ लागे. मग विनविले स्वयंभू कवळा. ॥
 येति दयोदधिभक्त ॥ प्रातःकाळीं, न आणितां दधिभक्त. ॥ १
 निजजन अन्नपर महा, ॥ जाणे, द्विजदार सुप्रसन्न परम, हा. ॥
 शुद्धाधा सकळवळा ॥ भित्रांच्या; ये दयांबुधीस कळवळा. ॥ २ ॥
 हरि जो दासत्रासे, ॥ प्रभु धाडी गोप ते तदा सत्रास. ॥
 चितुनि नाकजय, जनी ॥ जवळ सुरांच्याचि निरत सुद्विज यजनी! ॥ ३ ॥
 सांगे तो, "यजन मुनी ॥ करिति सुरांचें; तदंघ्रि तोयज नमुनी, ॥
 अर्घ्यांच्या- मागोनि, ॥ मन्नाम कथूनि, अन्न ध्या मागोनी. ॥ ४ ॥
 निजलोकास त्राते ॥ करिती आंगिरसनामका सत्रो ते. ॥
 जवळि सदःसवशाळा ॥ आहे;" काथि त्या जना पदास वशाला. ॥ ५ ॥
 गेले तोकेंभृग जळा ॥ धांवुनि विषयेतु विप्रलोकेभृगजळा. ॥
 न हरी ताप सभा जी, ॥ त्याची वरवी दुखुनि तापसभा जी! ॥ ६ ॥
 ते मुकें बहिरं अंध; ॥ श्रीशा अमृतप्रदा न अर्पित अंध. ॥
 आले परतोनीच. ॥ श्रुत-महिमा द्विजसमूह, पर तो नीच. ॥ ७ ॥
 "होउनि सन्नत यांचा ॥ साध्वीजन; वृत्ति सुप्रसन्न तथाच्या. ॥
 भेटीचा मनिं काम, ॥ स्वर्न समर्पिल सुबुद्धिधामे निकाम. ॥ ८ ॥
 'आलों रामासहित' ॥ श्रवणें वाटेल विप्ररामांस हित. ॥
 धृतिच्या आया; सरितां ॥ करुणेच्या; न करितील आयास रितां." ॥ ९ ॥
 नाशक जो अशिर्वाचा, ॥ त्याची ऐकोन गोप ते अशि वाचा, ॥

१ समुदायास २ बळराम आणि कृष्ण. ३ अन्नासाठीं. ४ कृष्णभक्त (गोप). ५ दहीभात.
 ६ अन्नच्छ. ७ ऋषिपत्न्या. ८ कृष्ण. ९ भुकेपासून पीडा. १० सर्व समुदायास. ११ कृष्णास.
 १२ दासत्वां भयें. १३ यज्ञाजवळ. १४ स्वर्गप्राप्ति. १५ देवांच्या. १६ तत्पर. १७ ते ब्राह्मण.
 १८ यज्ञ करण्याविषयीं. १९ तनु अंघ्रि- तोय-ज= तसादकमल. २० बळराम दादाच्या मागून=
 आर्षी बळरामाचें नाक सांगून मग मोक्ष सांगा. २१ तारणारे. २२ यज्ञास. २३ यज्ञशाळा.
 २४ वाळ (गोप)- रूपी मृग. २५ 'विप्र-लोक' याचें विशेषण. २६ ब्राह्मण समुदाय हाच
 "मृगजळ." २७ समुदाय. २८ तपस्थ्याचा काति. २९ मुकें. 'ते' = ऋषि ३० बहिरें. ३१ प्रभूस.
 ३२ मोक्षदेणान्यास. ३३ अन्न. 'आले' याचा कर्ता 'गोप' (अध्यातृत). ३४ गाजलेला आहे महिमा
 व्याचा. ३५ परंतु. ३६ अतिनम्र. ३७ मागा, प्रार्थी. ३८ पतिव्रता- (ऋषिपत्नी) समुदाय.
 ३९ दयाळू. ४० इच्छा. ४१ सु- अन्न. ४२ सद्बुद्धीचें गृह, (तो जन). ४३ स्वच्छेने.
 ४४ ऋषिस्त्रियांस. ४५ धैर्यांच्या. ४६ नद्या. ४७ रिकामा, निर्फळ. ४८ संकटाचा.

त्याच्या स्वपदीं नमनें, ॥ पत्नीशालेंत करिति मुदधीन मनें. ॥ १० ॥
 ह्यणती, "देवि! भुकेले, ॥ आले श्रुत रामरुष्ण जे विभू केले. ॥
 अन्ने द्या अशांना या ॥ सौनुचरां प्रभुंस; शांतवा अशांनाया. ॥ ११ ॥
 मतिस विभू दे वसाति ॥ स्वपदिं नर्ताच्या, तयास भूदेवसेतीं, ॥
 सुखनिर्भर, परिसोनी ॥ होती, पावोनि अर्धन ज्यापरि सोनीं. ॥ १२ ॥
 त्यजिति तदा सवशाला, ॥ हरिला देखावया स्वदासवेशाला. ॥
 त्या प्रभुभक्तिरुचिरसें ॥ निघती घेउनि चतुर्विधांन रुचिरसें. ॥ १३ ॥
 न रुचे धाम निकाम; ॥ प्राशावी श्रीशानखसुधा मनि काम ॥
 बहु बहु वासर; हातीं ॥ वेळा, मग भिउनि कां धवास रहाती? ॥ १४ ॥
 गुरू बांधव पति तानीं ॥ बाळें या जरि निवारिल्या *पतितानीं, ॥
 सरितां पारिवारा ॥ जाति; सुदुर्धरचि जेंवि पारा, वारा. ॥ १५ ॥
 लंघुनियां बंधुकेडे ॥ गेल्या प्रेमांपंगा स्वमुखसिंधुकडे; ॥
 कोणही परि वाराया, ॥ न शकति सोडूनि जाति परिवारी या. ॥ १६ ॥
 यमुनोपवर्णीं महिलीं ॥ शोभावि, त्या पाहतो मुनींच्या महिलीं. ॥
 अद्भुतरूप मन हरी, ॥ सर्वामृतफलद सुरतरूपम न हरी. ॥ १७ ॥
 श्यामं भुवर्नवनमाळी ॥ पल्लवशिखिपिच्छिधातुनीं, वनमाळी, ॥
 कनकांबर नटला. जे ॥ शोभा याची, तिला मदननट लाजे. ॥ १८ ॥
 मुख रुचिर सदलकाहीं; ॥ नयनतुळे ये न तामरसदल काहीं. ॥
 श्रवणीं उत्पल विलसे; ॥ ताप न तेजें स्मितामृत न पळाविलसे. ॥ १९ ॥

१ कृष्णपदीं. २ आर्नडाच्या अधीन. ३ प्रभु. ४ जेवण्यासाठीं. ५ ससेवकास. ६ भूक.
 ७ टाक. ८ नम्राच्या, सेवकाच्या ('मतिस'). ९ ब्राह्मणशिल्या. १० सुखानें भरलेल्या.
 ११ दरिद्री. १२ ससेवकाच्या स्वाधीन. १३ ईश्वर- भक्तीची जी गोडी तिच्या रसानें.
 १४ च्यार प्रकारचें अन्न; खाद्य, लेह्य, चोष्य, आणि पेय. १५ गोड असें. १६ कृष्णनखाचें
 अमृत. १७ नद्या, १८ समुद्रास. १९ आप्तलोकरूपी पर्वताचे कडे. २० प्रेमनद्या. २१ निज-
 सुख-समुद्रा जवळ. २२ आप्तजन- समूह. २३ यमुनेवरील अरण्यांत. २४ भूमाला. २५ स्त्रिया.
 २६ कल्पतरूची उपमा देण्यास योग्य. २७ कृष्णवर्ण. २८ जगरूपी वनांतल माळी. २९ वृक्ष-
 पल्लव, मयूरपिच्छ आणि अलंकार याहीं ('नटला'). ३० पातांबरधारी. ३१ सुंदर. ३२ सत्-
 थलकाहीं- चांगल्या केशांनीं. ३३ नेत्रोपमेस. ३४ कमलपत्र. ३५ कर्णी. ३६ कमळ.
 ३७ शोभे. ३८ हास्यामृत. * गुरू, बांधव, पति, तानीं बाळें, या पतितानीं (पाप्यांनीं) निवा-
 रिल्या (प्रतिबंधित केल्या) तरि.

सुहृदंसीं भुज्, गाभा ॥ नीलबुतिचा, तया महाभुजगाभा, ॥
 ठेवुनि हरि शोकमळा ॥ त्या दक्षे फिरवि देववर तो कमळा. ॥ २० ॥
 पाहुनि सुभंग अस, या ॥ मधुपी इच्छति पदांबुर्जाच असाया. ॥
 हृदयीं आणुनि काम- ॥ प्रदमूर्तिस, भेटती सुबुद्धि निकाम. ॥ २१ ॥
 चेतोहरसुखकाय- ॥ ब्रह्मभ्रक्षणज बोलवे सुख काय? ॥
 न धरी चलन वपुं, तळ्या ॥ अमृताच्या पिउनि, दिसति अभिनव पुतळ्या. ॥ २२ ॥
 बोले हरि, "या हो या; ॥ आलां माझ्याहि मोद' हृदया होया' ॥
 बरवें वेलें येणें, ॥ मज देखायासि मन भुकेलें येणें. ॥ २३ ॥
 मी आत्माप्रिय समजे ॥ ऐसें ज्यांला, सुशील, सत्किर्य, समं जे, ॥
 तेचि कुशल साच; रती ॥ धरूनी भद्राक्ति मत्फला आचरती. ॥ २४ ॥
 देह-प्राण-मन-मति- ॥ स्वजन-स्त्री-सुत-धनादि हीं प्रिय गमती ॥
 संपर्कास्तव लोकां ॥ ज्यांच्या, प्रिय कोण त्याविणे अवलोकां? ॥ २५ ॥
 जा, सेवा सर्व; वाटे ॥ प्रेक्षिति भोगार्थं देव वासव वाटे. ॥
 संपवितिल संत्रास ॥ स्वर्गेच्छु पती; तुह्यासह न संत्रास." ॥ २६ ॥
 ऐकुनियां असि वाणी, ॥ लागे हृदयां स्त्रियांचिया असिवाणी. ॥
 ह्मणति, "असें न वद, मना ॥ परूष गमे दीनवत्सला, भवदमना. ॥ २७ ॥
 रक्षीं निज निर्गमाते; ॥ आम्हा करवे न येथुनि जनिं गमाते. ॥
 विरहज्वरदृढकालिल- ॥ स्वांताते सदय पाय काय ढकालिल? ॥ २८ ॥
 दासी प्राप्ता सहसा ॥ टाकुनि, म्हणतोसि काय आतांस 'हसा'? ॥
 करिं वाचा सत्य जुनी; ॥ आलों स्वजनत्रपाभयास त्यजुनी. ॥ २९ ॥

१ मित्रस्कीर्ण. २ नीलकांतोचा. ३ महा-भुजग-आभ-महासर्पासारिखा. (सर्पागा सारिखे भुज
 असणे ही शोभा मानितात.) ४ उजव्या (हातानें). ५ सुंदर. ६ ऋषिपत्न्या. ७ पदकमळीं
 च. ८ इच्छित देणाऱ्या मूर्तिस. ९ चिन्तास हरण करणारा आणि सुखानें भरलेला काय
 आहे ब्याचा असें जें ब्रह्म (कृष्ण) त्यास पाहिल्या वरून जहालें. १० शरीर. ११ आनंद
 १२ होण्यासाठी. १३ सुखभावा १४ चांगली आहे क्रिया ब्याची. १५ सर्वसमान. १६ प्राति.
 १७ शरीर, प्राण, मन, स्वमति, स्वजन, स्त्री, सुत, धन, अदिकरून. १८ सहवासासाठी.
 १९ "देहप्राण" इत्यादिकांच्या. २० अवलोकिता. २१ यज्ञास. २२ याहती. २३ स्वभागेच्छु. २४ इंद्र.
 २५ सभय; त्रासलेले. 'तुह्यासह' = तुझ्या-शी- बराबर. २६ वज्रासारिखी. २७ कठोर. २८ हे
 संसारदमना! २९ अभयवचनानें. ३० जाणें. ३१ विरहरूपी ज्वरानें फार गढूळ जहालें
 आहे अंतःकरण ब्याचें त्यास. ३२ आपाची लज्जा व भय.

पतिपितृजनहीनां-ही ॥ आश्रय देणार सर्व जनही नाही; ॥
 आम्ही तारे हरि! काय ॥ स्वगति किजे, जीव जरि न परिहरि काय? ॥ ३० ॥
 तुलसीदास तुडविलें, ॥ निर्माल्य पदे अनादरेंहि उडविलें, ॥
 धरुं दासि शिरावरि तें; ॥ तापाकुल मन तथा सुशिशिरा बरितें." ॥ ३१ ॥
 बोले दीनप हा, सी ॥ काकुळती परिसुनी, "पदीं न पहाती, ॥
 अघर्दीष्ट पतितनयन; ॥ स्तवितिल जे अन्य लोकहि, पति-तनय न. ॥ ३२ ॥
 तूम्ही सुरतनादि सती; ॥ अनुमोदिति हे पहा अमरजन, दिसती ॥
 संतते बहुधा माजा ॥ ध्यास असोंद्या मनासि बहु; धामा जा. ॥ ३३ ॥
 स्वसुखा, स्नेहाला वा, ॥ न समद्वी अंगसंग दे हा; लावा ॥
 मद्रूपीं मन; या हो; ॥ पावा लौकरि सुखाब्धिधाम नया हो." ॥ ३४ ॥
 अत्युत्सव वाटाया ॥ पत्यादिजनासि, जाति सववाटां या. ॥
 न मनुनि अपरा, धव दे ॥ प्रिय आलिंगन; गणूनि अपराध वदे. ॥ ३५ ॥
 रत निज महिला भजनी ॥ हरिच्या, येणें गतभ्रमहि लाभ जनी ॥
 मानुनि मुनि अतितर, ते ॥ जाले अनुर्तर्भ भवनेदीपति तरते. ॥ ३६ ॥
 पति जाउं न दे, हातें ॥ धरि एका स्त्रीस, ते त्यजुन देहातें, ॥
 पावे परं माप तिला ॥ चैतन्यें; दे स्वरूप परमा पतिला. ॥ ३७ ॥
 "जाउं न दीजे वाया ॥ सिक्कें," कथुनि हें, दयानदी जेवाया ॥
 लागे बेल्लवविसरा- ॥ सह; जे न तदीयपादपल्लव विसरीं. ॥ ३८ ॥
 कौतुक गाढें करि; तो, ॥ त्या अन्नें, उदरिं धरि जगा, ढेंकरितों. ॥
 प्रेमें बहु धोला; हे ॥ तृप्ति असी अन्यथा न बहुधा लाहे. ॥ ३९ ॥
 तापवि वाडवैमतिं ॥ निजकर्म-मदारुण विष दुवाड; वमति तें. ॥
 वर्णिति गुरुसम जाया, ॥ कीं या हेतु स्वलाभ गुरु समजाया. ॥ ४० ॥

१ पति आणि पितृजन यांपासून भ्रष्ट जहालेल्यास. २ करावी. ३ सोडी, त्यजी. ४ माळ्या. ५ तापाणें व्याकुळ. ६ भति शीतळ. ७ अनाथनाथ (कृष्ण). ८ निंदा-रूपी हृष्टि ब्याचो. ९ पापचक्षु. १० पुण्यनदी. ११ देव. १२ नेहमी. १३ हे नवानो. १४ यज्ञाच्या समोरच्या वाटांनीं. १५ दुसऱ्या अशा. १६ स्त्रिया. १७ गेला आहे भ्रम ब्याचो. १८ पक्षा-त्तापाणें तापलेले. १९ संसारसागर. २० भ्रष्ट. 'माप' = लक्ष्मीपति, कृष्ण. २१ ज्ञानयोगें. २२ श्रेष्ठास. २३ व्यर्थ. २४ सित (भाताचें). २५ कृष्ण. २६ गौळिसमूहासकट. २७ जेतदीयपादपल्लव ते न वि-सरा. २८ भेटें 'धरि' = जरि धरीं तरिही. २९ नृपसाला. ३० बहूत प्रकारें करून. ३१ पावे. ३२ ब्राह्मणमतीला. ३३ मदच (गर्व) आहे नाम ब्यास. * 'पति' आणि 'तनय' स्तविताल इतकेंच नव्हे परंतु इतर जनही ६०

“हरिची रतिदा रजनी- ॥ दिवस अधिक भक्ति साद्विरति दारजनीं. ॥
 आपण तर्हित महा- ॥ सुज्ञानी;” ल्पणति, “वंचलो” स्वहितमहा.” ॥ ४१ ॥
 “भगवान् हरि, यद्दुपकृति ॥ स्वजनमुखे सचवी असी र्दुप कृती; ॥
 कर्ममदासवंपाने, ॥ नेणो न भजो दिल्यापदास वंपाने. ॥ ४२ ॥
 आम्ही अर्धुध न्याया- ॥ चार्थ जरी; स्त्रीहि सुमति बहु धन्या या. ॥
 निज दृष्टि असीम धुरा ॥ पी, या हरिगुणसुधानदी असि मधुरा. ॥ ४३ ॥
 शास्त्र पढोनि अशास्त्री ॥ आम्ही; परि धन्य, कीं जयांसि अशा स्त्री. ॥
 नेणो धर्म; ठकविते ॥ माया; भुललो; अभक्त, कर्मठ कवि ते. ॥ ४४ ॥
 कुल, विद्याभ्यास, कळा, ॥ व्रत, दीक्षा, कर्मकुशलता, या सकळा ॥
 लागो आग; मनाला ॥ भक्ति न, हरिच्याहि विमुख आगमनाला. ॥ ४५ ॥
 हरिली मति मायेनें; ॥ कर्मपथीं दीन हे भ्रमति मायेनें; ॥
 तारावें, संदयाला ॥ हरि! शरणागत असो तुला सदयाला. ॥ ४६ ॥
 घे न महाजन काने, ॥ ऐसा अपराध परम हा जनकाने ॥
 क्षमिजेचि; असी माया ॥ दीनि तुझी! साधु गातिल असीमा या.” ॥ ४७ ॥
 स्मरुनी निज पापाते, ॥ प्रार्थिति हरिला, धरुनि अनुंतापाते. ॥
 मुनिमानसहंसाचें ॥ दर्शन घेती; न भय मनीं कंसाचें. ॥ ४८ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजयेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

जो मुनिलोकां मेदंहा ॥ तारी सद्बुद्धे- सेव्यपद कोमद हा, ॥
 नरतनु हरि; या, गवळी, ॥ कळती, जे सिद्ध करिति हरियेगवळी. ॥ १ ॥
 जाणे, परि सानंदा, ॥ वृद्धा गोपांत जो नवासा, नंदा ॥
 प्रार्थुनि, दासभ्रमंहा ॥ पुसतो कीं, “आज कोण हो संभ्रमं हा? ॥ २ ॥

१ प्रियकर. २ सद्भाव. ३ निजस्त्रियांच्या ठायीं. ४ त्या “साद्विरति” रहित. ५ फसलो.
 ६ स्वहितोत्साहास. ७ यत्-उपकृति (जो उपकार). ८ यादवपालक. ९ कुशल. १० कर्म, आणि
 गर्व हेच कोणा एक आसव (मद्य), त्याच्या पिण्यानें. ११ मांसाने= गर्वाने, मस्तीमुळे.
 १२ मुखे. १३ न्यायाने चालण्यास सांगणारे. १४ अमर्थाद. १५ केवळ कर्ममार्गाने चालणारे.
 १६ यज्ञयागादि. १७ भ्रमनें. १८ सत्-अथ=साधूंचें कल्याणच असा जो तूं तुजला. १९ कृष्णाचें.
 २० गर्व हनन करणारा. २१ सत्बुद्ध- सेव्य-पद=साधु-समूहाने सेवन करण्यास योग्य आहे
 पद व्याचें. २२ इच्छा पूर्ण करणारा. २३ इंद्रयागा करिता बळी. २४ दासाचा भ्रम घाल-
 विणारा. २५ उत्साह, तयारी.

मी तों बाळ; परि संवा ॥ कां करितां, हें तुम्ही दयाळ परिसवा." ॥
 लीलामानवदेहा ॥ नंद क्रतुदेवताफळादि वदे हा. ॥ ३ ॥
 सुरपतियाग रहाया ॥ युक्ति वदे वेदशास्त्रसागर हा या; ॥
 मानेसाहि त्यांतें; ॥ गोद्विजमख करवि, लावि साहित्यांतें. ॥ ४ ॥
 टाकुनियां जंभरि, ॥ तद्यज्ञार्थ प्रकल्पितीं संभरिं ॥
 गोद्विजमख तें करवी ॥ अखिलेश्वर शक्रगर्वतिभिरैकरवी. ॥ ५ ॥
 अंनंवारहेमानें ॥ केले संतुष्ट विप्रवर हे मानें; ॥
 होमाच्या अर्वासांनीं ॥ पूजुनि गार्गीस तर्पिती यवसांनीं. ॥ ६ ॥
 पूजिति सांगे नगा, (ती ॥ राति मुखाचीच!) गोप सांगुनि गाती. ॥
 हरि बळें सांगे अहार्य- ॥ प्रदक्षिणा करिति सर्पशुवृंद संहार्य. ॥ ७ ॥
 बहु विश्वास गमाया, ॥ लोकांला रुष्ण दाखवी मग माया:- ॥
 रूपेतरं विभु धरि तो. ॥ पवित्रलीला करुनि जगदुद्धरितो. ॥ ८ ॥
 धरुनि वृहद्विपुशि, खरा ॥ गिरिसाचि वसे, अधिष्ठुनी नग शिखरा. ॥
 त्यांसि म्हणे "परिसा, रे! ॥ वाटतसां इष्ट अवयवांपरि सारे. ॥ ९ ॥
 कथितों सर्वांशि खरी ॥ वाणी; गोवर्धन स्वयें मी शिखरी. ॥
 शौचि भावें बाळक हो, ॥ दर्शन दिवले तुम्हांसि गोपाळक हो." ॥ १० ॥
 तोषवुनि पशुप, हारें ॥ श्रीचा सेवी समस्त मग उपहार. ॥
 श्रीवासे, हित कराया, ॥ जोडी आपणीह गोपसहित करा या. ॥ ११ ॥
 सिंधु अगाध रसाचा ॥ कुतुकाच्या हरि; नमी अगा! धरें साचा. ॥
 "धरुनी भाव नमा, गा," ॥ देव म्हणे, "यास वर निजोवन मागा. ॥ १२ ॥
 तोषवि नमन मन; करा ॥ जोडुनि याला, धरा विनय, नमन करा. ॥

१ यज्ञास. २ लीलें मानवदेह धारण केल्यास. ३ यज्ञाची देवता व फळ इत्यादि
 ४ इंद्रयाग. ५ गौरी व ब्राह्मण याकरितां यज्ञ. ६ इंद्र. ७ त्याच्या यज्ञासाठीं योजिलेल्या तथा
 रीत. ८ अविनाश. ९ इंद्रगर्व हाच कोणीएक अंधार त्यास महान् सूर्यच. १० अन्न, वस्त्र
 आणि सुवर्ण यांहीं. ११ शिवटीं. १२ गवतांनीं. १३ 'सांग' = यथाविधि. १४ सदार, वाइकांसह
 १५ बळराम. १६ स-आप्त = आप्तासकट. १७ पर्वतप्रदक्षिणा. १८ गाईंच्या समुदा-
 यासह. १९ वडिला सहवर्तमान्. २० अन्य रूप. २१ प्रभु. २२ पवित्र क्रीडा. २३ मोठें व्हड
 २४ चढून. (हें क्रियापद सकर्मक आहे). २५ पर्वतशिखरास. २६ पर्वत. २७ पवित्र. २८ गोप
 २९ रमापति. ३० सागर. ३१ पर्वत. हें 'नमी' याचें कर्म. ३२ निजरक्षण.

होय जना दरकारी ॥ हिंसक, त्या मूढ जे अनादरकारां. ॥ १३ ॥
 वंदां हो, गोत्रांतें; ॥ देखील कल्याण आमुच्या गोत्रांतें. ॥
 हा प्रभु गोवर्धन हो, ॥ गोवृद्धि करू; यथार्थ गोवर्धन हो. ॥ १४ ॥
 करवी याग असा; या ॥ जाय जनासह मग, स्थळास असाया. ॥
 त्याच्याचि पर्दां नमना ॥ करितों, स्थिति देउ दीनसख दीन मना. ॥ १५ ॥

इति श्रीरुग्णविजये चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

मर्दभाजून कोपाया ॥ इंद्र, कैरी हरि अमर्षजनकोपाया; ॥
 भंगिं काम खरा, हे ॥ गोष्टि कळे देवनायका, मख राहे. ॥ १ ॥
 मखभंगें शतकोटि- ॥ प्रहेरण गणि गोप मंतुच्या शत कोटी. ॥
 तृदायिं न संमवेचि ॥ क्रोध; अर्दंडा नया संसामा वेची. ॥ २ ॥
 जडले अंगा रचिते ॥ ताप, न डोळे, रूडिभंगारचि ते; ॥
 श्वासोष्वासाहि भाते; ॥ त्याचीच न सोसवे तयासाहि भां ते ॥ ३ ॥
 कोपें चोळूनि करा, ॥ बाहे कल्पांतर्करपयोधरनिकरा. ॥
 मांगे, "जाऊनि, करा ॥ नंद-व्रज नामशेष; जाऊ निकरा. ॥ ४ ॥
 सुन्न बरा, न उवाळा; ॥ त्या रुग्णा भजति गोप रानट वाळा. ॥
 कां साहेल? नैयज्ञा ॥ ईशो मजतहित करिति हेलेन यज्ञा. ॥ ५ ॥
 व्रज न जगो, पानीया ॥ वर्षा; केलें अनिष्ट गोपांनीं या. ॥
 क्षण न तगो धन; दावां ॥ उगवा; दृष्टिस पुन्हा न गोधन दावां. ॥ ६ ॥
 छाविति मज पद वडिला, ॥ कीं नाही श्रीमदावलेप दवडिला. ॥
 ऐसा दंडको राजा ॥ साहेल कसा? निघाचि, दंड करा जा. ॥ ७ ॥

१ भिवविणारा. 'त्या'=गोवर्धनदेवतेला. २ पर्वतांतें. ३ कुळांतें. ४ पर्वताचें नांव. ५ गाईस वाढविणारा. ६ होवो. ७ अनाथाचा मित्र. ८ गर्वपात्र, गर्वांनीं भरलेला. हें ("इंद्र" याचें विशेषण.) ९ याचा कर्ता "हरि" आणि "अमर्षजनकोपाया" हें कर्म. १० राग उंल्लज करण्याचा उपाय. ११ इंद्रास. १२ व्रजशस्त्री (इंद्र). १३ गवळ्यांच्या अपराधांच्या. १४ मावे. १५ सामासहित. 'वेची' = सोडी. १६ रुट्-वाशि-अंगार=क्रोधरूपी अग्नीचे निखारे. १७ तेज. १८ कल्पांत करणारेअसे जे मेघसमूह त्यास. १९ नाम मात्र शेष रहावें ज्याचें असे ("नंदव्रज")करा=अगदी नाश करावा. २० अनर्थास, नाशास. २१ निंदा करणारा. २२ न्याय जाणणारा, व देवश्रेष्ठ असा जो मी त्या मजसह. २३ निंदा. २४ गोकुळ. २५ पाण्यास. २६ जावा द्वेष. २७ दाखवा. २८ संपत्तीपासून जहालेला जो मद व गर्व तो. २९ अपराध.

मी ऐरावतनागा ॥ रूढचि येतोहि; उद्धेरा वदना गा. ॥
 निश्चित बोले, “खर्पती ॥ गोप, करा तें,” असेचि तो लेखेपती ॥ ८ ॥
 सोडिति जल, दगड, दया; ॥ पाडिति गृह, वृक्ष, अर्शनि जलद गर्दद या
 भासति ते दगड गडी ॥ काळांतें उग्र; मेघवृंदे गडगडी ॥ ९ ॥
 वर्षति बहुतर वारी; ॥ धनेकाळकरीं विजाचि बहु तरवारी; ॥
 धन्वी शरधारि; ती ॥ युद्धाची भासलीच बहुधा रीति ॥ १० ॥
 शब्द भयंकर; कार्नी ॥ शूळ उठे, वर्षतां मर्हाकरकार्नी; ॥
 अचळ्या हाले; खांचा ॥ पडती; संक्षोभ होय हा लेखांचा ॥ ११ ॥
 मर्नि इंद्र वदे, “वांचा ॥ खेळ हो, अपराध करुनि गुरुदेवांचा! ॥
 कृष्णनराश्रित राना ॥ गिरिलोहि पुजूनि, कां भयासि तरांनां? ॥ १२ ॥
 भीति अपारासि तानीं ॥ बाळें पावति सुनिष्कृपा रसितानीं; ॥
 दुःसह तो काळ; पति- ॥ क्रोडीं स्त्री, घेउनी स्वतौका, लपती ॥ १३ ॥
 करुं पाहाति घात बळें, ॥ काळपयोदावहप्रलयवातबळें ॥
 न घडे धारण; धरि ॥ स्थूला, उपमेसि होय धारण धरि! ॥ १४ ॥
 कांपे अयोसारा- ॥ निलपातें पशुपलोक नृत्यासारा ॥
 स्थळ उन्नत खळगे हा ॥ पूर भरी; न उरवी जलद खळ गेहां ॥ १५ ॥
 देही वसंतशिरा या ॥ गाथी झांकुनि, कृष्णचरणि शिराया, ॥
 येती; कांपति तानीं ॥ बाळें; करुणा कराचि कां पतितांनीं! ॥ १६ ॥
 औबाळस्थविर हिता ॥ गति नेणाति एक कृष्णनाथविरहिता; ॥

१ ऐरावत नामा हत्तीवर बसलेला. २ राखा. ३ अगा! ४ मरती. ५ देवांचा स्वामी (इंद्र). ६ वज्र. ७ मेघ. ८ कडाख्यानें. ९ मेघसमूह. १० फारच. ११ पाणी. १२ मेघरूपी काळाचे हातीं. १३ इंद्रधनुष्य पडलें असे कानून. १४ पाण्याच्या धारानीं हेच कोणी बाण त्यास धारण करणारे. १५ बहुत प्रकारानीं. १६ मोठ्या गारांनीं. १७ पृथ्वी. १८ देवांचा. १९ दुष्ट हो! २० कृष्ण मानवाचा आश्रय केला आहे ज्याणीं असे जे तुझी. २१ पवितास. २२ अत्युग्र. २३ मेघगर्जनांनीं. २४ पोटीं. २५ आपआपल्या मुलांस. २६ काळ-पयोद-भावह-प्रलय-वात-बळें=काळासरिख्या मेघांस आणणारीं प्रलय वायूंचीं बळें (समुदाय). २७ धरणें (सहन करणें). २८ मेघाच्या. २९ मोठ्या. ३० खांब. ३१ लहान. ३२ अति-भासार-आनिल-पातें=अत्यंत वृष्टि व वादळ यांच्या पडण्यानें. ३३ गवळी. ३४ नाचासारिखा. ३५ डेंच. ३६ घरांत. ३७ वासरांच्या डोक्यांस. ३८ पडलेल्यांनीं, (पातक्यांनीं), मेघानीं इ०. ३९ बाळापासून वृद्धा पर्यंत. ४० “गतिचें” विशेषण.

वरिती साँदर तरणी ॥ हरिपदयुगलीच, भरवसा दरतरणीं ॥ १७ ॥
 प्रार्थिति दीन जगाया ॥ कीं, "पाळक तूं दयानदीन जगा या; ॥
 सुर्महाभागा! रानीं ॥ मरतो गा वज्रसन्निभा गारांनीं." ॥ १८ ॥
 क्रोधवशातम न्यूनं ॥ मानें जो होय, त्याचि शतमन्यूनं ॥
 केलें हें, सकळ कळे; ॥ रक्षायी दीनं बंधु यांस कळकळे ॥ १९ ॥
 "श्रम जोले, खायाचा ॥ कीं न दिला भाग. काय लेखा याचा? ॥
 श्रीमद्भक्तम हानीच; ॥ त्रिदशपतिवोचि मत्तम हीं नीच ॥ २० ॥
 स्मरण घन वारावा; हे ॥ मद तों वरि, जों न दंडवारा वाहे ॥
 तारि कटाक्ष, मला जे ॥ नत; अळसें हींचि एकटा क्षम लाजे?" ॥ २१ ॥
 हें मनिं आंशि, खरा हो ॥ २१ ॥ ब्रजजनविश्वास, बिरुद आणिल राहो ॥
 गोवर्धन हरि हातें ॥ एके धरि; भय समस्तही हरि हां तें ॥ २२ ॥
 उकरुनि मुलासहित, ॥ छत्राका बाळ धरि तसा, श्रमरहित ॥
 लीलेनेचि धरितें ॥ उचली; काय प्रयास विश्वधरातें? ॥ २३ ॥
 सांगे नंदास मेहा- ॥ पूरुष, मोत्रादि गोपवृंदा समहा, ॥
 "या; धांका मनि वारा; ॥ पर्वतगती शिरा, निकाम निवारा ॥ २४ ॥
 गिरिच्यो, कां, पतनाचा ॥ धाक धरुनि, वृष्टिमांजि कांपत नांचा? ॥
 गोपविनिपा, तनया ॥ सत्य गणीं; मत्कराहुनि निपांत न या ॥ २५ ॥
 कर सोडिल नंग, मोहें ॥ चित्ताला तुमचिया कदा न गमो हें ॥ इति वा ॥ २५ ॥
 घनपर्वनासिहि न भिजे ॥ २६ ॥ तुमचें हाले न लोम, येथें न भिजे; ॥

१ आदरानें. २ नौका. ३ कृष्णपद. ४ भयापासून तरण्याविषयीं. ५ दया- नदी-ईन=
 दयासागर. ६ हे महा समर्था. ७ वज्रासारख्या. ८ क्रोधाच्या फार स्वाधीन. ९ अपमानानें.
 १० इंद्रानें ११ कृष्ण. १२ विश्वास, किंमत. १३ संपत्ती पासून जो गर्व तोच कोणीएक
 आधार. १४ इंद्रत्वानें. १५ फार माजलेला. १६ इंद्र. १७ गर्वरूपी पर्जन्य- अथवा गर्व आणि
 पर्जन्य. १८ दंडरूपी वारा. १९ योग्य ('लाजे' = लाजण्यास.) २० आणिलें. २१ होवो.
 २२ गोकुळांच्या लोकांनीं आपल्यावर ठेवलेला भरवसा. २३ नांव, प्रतिज्ञा. २४ कृष्ण.
 २५ निखळून. २६ अळब्यास. २७ पर्वतास. २८ विश्वाला धरणाऱ्यास. २९ आई वगैरे आनं-
 दित गोपसमूहास. ३० भयास. ('मनिं' = मनांतून). ३१ घालवा. ३२ पर्वताच्या दरिंत. ३३ स्वेच्छ.
 ३४ वाऱ्याविरहित. ३५ पर्वताच्या ३६ पर्जन्यांत: ३७ नाचता. ३८ गोप्य=अवनिपा हे गो-
 कुळपते! ३९ माझ्या हातांतून. ४० पडणें. ३५ पर्वतास. ४१ पर्वत. ४२ पर्जन्यानें तमचें
 लोम (केश) भिजणार नाहीं. व तें लोम वाऱ्यानें हालणारहि नाहीं. ४३ भ्यावें.

गोधनसह या, हो! या; ॥ स्थळ केलें स्वास्थ्य शीघ्र हृदया होयौ. ॥ २६ ॥
 धांवुनि जन, खळगा जो, ॥ त्यांत शिरति; सर्व म्हणति, "घन खळ गाजो. ॥
 ऐसाचि सेंबळबाहो ॥ रुष्णा! दीनावनक्षम सेंबळ, बा, हो." ॥ २७ ॥
 न प्रभु भागे; हातें ॥ गिरि धरि; धारण जसा उभा गेहातें. ॥
 पाहति वंदन टकटका ॥ जन; मोहि सुरांचियाहि नरनट कटका. ॥ २८ ॥
 नग धरि संपाह, रितें ॥ दावी वांछित करुनि दृष्टी हरितें; ॥
 मानि जो कां मदें, हातें ॥ तिमिराहि हरिरवि हरी स्वकामद हा तें. ॥ २९ ॥
 सांदर न स्तानि तौनीं; ॥ केलें उद्विग्न मनहि न स्तनितानीं. ॥
 घातकि पाताकि ते की ॥ गणुनि, त्यजिलोहि पक्षमपात कितेकीं; ॥ ३० ॥
 पीतां श्रीमुख खोणीं ॥ पाणी न स्मरति; उघडली सुखखोणीं; ॥
 लक्ष्मीचा अंघ टिका ॥ सप्ताह उभा; गणी मनीं जन घटिका. ॥ ३१ ॥ ॥
 केवळ त्या न नगाचा ॥ केला उद्वार, धा जडाहि जगाचा. ॥
 केवळ गिरिचि न उतरी, ॥ हरिमदंभरही मुकुंद भवसिंधुतरी. ॥ ३२ ॥
 "वृष्टि कशास? न वारि ॥ त्यजा," असें मेघ पाकशासन वारी. ॥
 कीं योर्चा सर्व हरी, ॥ दावुनि योगानुभाव, मदं गर्व हरी. ॥ ३३ ॥
 उभेले मेघ सरे हो; ॥ गर्व नगीं हरि चढे भ्रमे, घसरे हो! ॥

१ गाईसहवर्तमान. २ स्वस्थता. ३ व्हावया. ४ मेघ. ५ शक्तिमान आहेत बाहू व्याचे.
 (हें कृष्णाला संबोधन आहे). ६ दीन-अवन-क्षम, अनाथाचें रक्षण करण्यास योग्य.
 ७ बळरामासहित. ८ खांब. ९ घरातें. १० तोंड. ११ देवांच्या. १२ नराचें सोंग घेतलें
 आहे व्याणें (कृष्ण). १३ समूहास. "नरनट कटका," याच्या बरोबरीचा "कनकपट क-
 टका" असाहि मुळचा दुसरा एक पाठ आहे. १४ पर्वत. १५ सात दिवस. १६ रितामें, नि-
 रर्थक. १७ गर्विष्ठा. १८ इंद्रास. १९ गर्व. २० हातानें (गोधर्धन पर्वत धरुन). २१ अज्ञान-
 नरूपी अंधार. २२ कृष्णरूपी सूर्य. २३ निजांची (भक्तांची) इच्छा पूर्ण करणारा (कृष्ण).
 २४ आदरपूर्वक. २५ लहान मुलें. (कृष्णाच्या हाताकडेसच पाहत राहिलीं असा अर्थ).
 २६ मेघगर्जनांनीं. २७ पक्षमपात. (डोळ्यांचीं पातीं झाकणें)=अस्खलित दृष्टीनें पाहत राहिले.
 २८ कृष्णाचें तोंड. २९ खाणें पिणें. ३० सुखाची खाण. ३१ निर्मळ (कृष्ण). ३२ वर
 धरणें. ३३ पर्वतच. ३४ इंद्राचें गर्वरूपी ओझें (उतरी). ३५ संसारसागरां नौका (कृष्ण).
 ३६ पाणी. (पाऊस पाडूं नका असा भावार्थ). ३७ सांगि; आज्ञा करी. ३८ इंद्राचा. ३९ कृष्ण.
 ४० योगाचा=अमानुष शक्तीचा पराक्रम. ४१ अवसान व अभिमान. ४२ थांबले. ४३ पावसा-
 च्या वृष्टीस. ४४ गर्वरूपी पर्वतावर. ४५ इंद्र.

उरविल गर्व तामि रवी ॥ केंवि? पविपुढेहि धैर्य पर्वत मिरवी? ॥ ३४ ॥

देव वदे, "हो! सरुला ॥ घनं; तटिनीचाहि पूरही ओसरला; ॥

टाकूनि निघा त्रास, ॥ स्त्रीसुत घेऊनि गोधना, पात्रास." ॥ ३५ ॥

परिसुनियां जन सारे ॥ म्हणती, "क्षणमात्र येथ आज नसा रे! ॥

सर्वहि बाहेर चला; ॥ ऋणाच्या फार भार बाहे रचला." ॥ ३६ ॥

लोक निघे सर्व तसा, ॥ इंद्र मदाहि गर्व, उतरि हरी पर्वतसा. ॥

मुं दिव्य यशोदादि-सती ॥ जाल्या; उपमा न त्या प्रमोदा दिसतो. ॥ ३७ ॥

भेटति जन यास महा ॥ प्रेमं; मानो तदीय मन यासम हा. ॥

आशीर्वादाहि तां तें ॥ दिधले त्या, दे, यदीय पाद हितातें. ॥ ३८ ॥

सुर वाजविधि नगारे; ॥ यश गाति, दुजांसि म्हणति मुनिजन, "गा रे." ॥

हसति अमृतघनगारे, ॥ "हरिगुण तोपत्रयघ्न सेवि नगारे!" ॥ ३९ ॥

वाञ्छिति न सुधाचमना, ॥ माने स्वर्गापरीस वेसुधाच मना. ॥

विश्वाचाहि धणि वरी ॥ नरता; पाजी जनासि अमृत धाणिवरी. ॥ ४० ॥

गहिला घन तोयांचा; ॥ मग पुष्पांचा प्रमोदघन तो न्यांचा. ॥

गाति अदीनभंगा जे ॥ सुर, त्या गंभीर सुनिनदी नभ गाजे. ॥ ४१ ॥

पावे मन मोदास; ॥ स्तवन करुनि, म्हणति सर्वहि "नमो"दासि. ॥

सुख तें पर्व तदा वी; ॥ प्रभु बहु वात्सल्य, धरुनि पर्वत, दावी. ॥ ४२ ॥

येतां भाउ केलीला, ॥ तस्त्वतमोग्रंथि, करुनि भा, उकलीला; ॥

की हे भाउक लीला ॥ गाउनि, जन नामशेष भाउ केलीला. ॥ ४३ ॥ ॥

१ अंधाराच्या ठायीं. २ सूर्य. ३ वज्रापुढें. ४ पाऊस. ५ नदीचा. ६ काढला. ७ भय
८ सर्व. ९ बाहूला (हाताला). १० केला (जहाला). ११ कृष्ण. १२ आनंदित. १३ रिल्या.
१४ आनंदास (उत्साहास). १५ कृष्णास. १६ जनाचें. १७ अनुपम असा अर्थ. १८ नंदांन.
१९ ब्याचें (कृष्णाचें). २० दुसऱ्यांस. २१ ऋषिजन. २२ पाणी, मेघ, व गारा; यांस.
२३ कृष्णगुण. २४ तीन तापतिं नासून टाकणारें. २५ हे इंद्रा. २६ अमृतपानास. २७ पृथीच.
२८ स्वीकारा. २९ मनुष्यगणा. ३० तृप्ति होईपर्यंत. ३१ पर्जन्य. ३२ उदकाचा. ३३ आनंद आहे
फार ब्यांत. ३४ देवांचा. ३५ कृष्णभाग्यास. ३६ सुस्वरानीं. ३७ आकाश. ३८ आनंदास. ३९ सण.
४० उत्पन्न करी. ४१ इंद्र. ४२ तंब्यांस. ४३ तत्-स्व-तमस्-ग्रंथि=त्याचा अज्ञानांधाराचा
बंध. ४४ सोडिला, मोकळा केला. ४५ भक्त, भावी. ४६ नाम मात्र शेष राहिलें आहे ब्याचें
४७ मानवें. ४८ कलियुगाला.

विर्मद करी अगदमना ॥ जो प्रभु, तैदश भैवार्तिचें अगद मना. ॥
 स्वर्ग निरपट अर्धर; धर्रा ॥ यच्चरणे उच्च; भज तयाचि धरंधरा. ॥ ४४ ॥
 अंबुधरा, मारी मा- ॥ पति लाजवि, त्या मनोभिरामा रामा ॥
 भेटति; जलदवरा या ॥ टाकुनि, आल्या विजा, अमृतद वराया! ॥ ४५ ॥
 गोपनदेवानंद ॥ प्रेमभरें जेवि वासुदेवा नंद ॥
 भेटति सवपुरुहाया ॥ पर्दिआलिगोनरामभवपुरुहाया. ॥४६ ॥
 रक्षानि जन, घन बळहा ॥ याचा हरि गर्व, उरवि अनघ न बळ हा; ॥
 प्रकटूनि यश, स्वीया ॥ गोष्टा घेऊनि ये प्रभु यशस्वी या. ॥ ४७ ॥
 वेष्टानि जैयशालीला, ॥ सेविति जन कामधेनुपयशा लीला; ॥
 सत्य मुकुंद सुरभि ती; ॥ वत्स भजक गोप; इतर असुर सुर भिती. ॥४८॥

इति श्रीमत्कृष्णविजये पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

असि सबळें मुनिवितें ॥ वक्यसुनाशाद्रिधारणांतें वितें ३१ ॥
 कर्म केलीं; हो तीं ॥ आठविती, सर्व गोप विस्मित होती. ॥ १ ॥
 बदला जें काय कवी ॥ गैर्ग, व्रजनाथें तें तयां आयकवी, ॥
 कीं, "नारायणसम यां ॥ सांगे," हे गोप करिति तोंचि हां या समया. ॥ २ ॥

इति श्रीकृष्णविजये षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

विक्रम पाहुनि सुरभी, ॥ निज-संतति-रक्षणे सुखावे सुरभी. ॥
 ये ती पदनमनांतें; ॥ यांवांचुनि अन्य सुखद पद न मनातें. ॥ १ ॥
 अपराधी ये, कांतीं ॥ श्रीच्या जाणुनि देयांस्थिती, एकांतीं. ॥

१ गर्वहीन. २ इंद्रास. ३ त्याचें यश. ४ संसारसंबंधी दुःखाचें. ५ औषध. ६ अगदी. ७ खालीं. ८ मृत्युलोक. ९ ज्याच्या पादप्रसादें करून. १० गोवर्धनधारी कृष्णास. ११ मेघास. (श्यामवर्णानें). १२ कामदेवास. १३ लक्ष्मीपति (कृष्ण). १४ मनास आनंदकारक. १५ स्त्रिया. १६ मेघास. १७ मोक्षदेणारा. (कृष्ण) १८ मेघ. १९ इंद्र. २० निर्मळ (कृष्ण). २१ आपल्या. २२ गोकुळास. २३ यशस्वितास. २४ कामधेनुच्या दुधा सारिख्या. २५ कृष्ण. २६ कामधेनु २७ जे भजकानसतौल ते देव व दैत्य. २८ भोतात. २९ ऋषींचें वतन (कृष्ण) त्याणें. ३० वक्रि-असुनाश, -अद्रि-धारण, -अंतें= पतनेचे प्राण घेणें यापासून आरंभ होऊन गोवर्धन पर्वत. धरणें येथपर्यंत. ३१ प्रसिद्ध. ३२ ज्ञानी गर्ग ऋषि. ३३ नंद. ३४ कृष्णास. ३५ आक्षर्य. ३६ पराक्रम ३७ कामधेनु. ३८ गौरक्षणे. ३९ ज्ञानी. ४० कृष्णपदावांचून. ४१ स्थळ. ४२ इंद्र. ४३ कृष्णीं. ४४ दयला स्थान.

रविनिर्भुमुकुटीशर कवी ॥ पदिं ठेवि, तयांत रज भयैन्न शिरकवी. ॥ २ ॥
 वंदी हरि-वाँहं, तसे ॥ चरण, श्री ज्यां कुचांचिवरि वाहतसे. ॥
 शेषमळ्यासि उरकवी, ॥ लावुनि पदपूतभूतळ्यासि उर, कवी. ॥ ३ ॥
 जरि नाशी तम, उरवी ॥ गुहेत; करि ताप ही; न शीत मंड रवी; ॥
 रज लब्ध शतमखां जें, ॥ उत्तम, अमृतकर, न परवश तमखाजें. ॥ ४ ॥
 प्रणतीं सुमृदु, दर हरी ॥ जो, प्रभुवर्य क्षमी त्रिजगदुदर हरी; ॥
 जरिहि अतिकर्म, नि वळे, ॥ वंदी जेव्हां पदांसि शक्र, मानि वळे. २० ॥ ५ ॥
 "दे भाग्यमद भ्रम हा; ॥ केला अपराध तो न मम देभ्र, महो." ॥
 ऐसें हरि विनवि पदा ॥ प्रभुच्या, जो वंदितांचि उरवि न विपदा. ॥ ६ ॥
 वंदुनियां, स्तवन करी ॥ शक्र असें, श्लेष विभु जयास्तव न करी. ॥
 दंड कसा? धेव दावि ॥ करुणेची; तेचि एक साच वदावी. ॥ ७ ॥
 "तव चरण-सरोजांचा ॥ ध्यास न मच्चित्त लव्हेहि विसरो; ज्यांचा ॥
 भ्रमंतम रज कण वेची, ॥ वाणि न करि सत्प्रियतम रज कणवेची. ॥ ८ ॥
 सेवी शंभु-वन धणी. ॥ ३६ वरि पायांचें तुझ्याचि, तूं भुवनधणी. ॥
 विश्ववरा! कामाते ॥ वश जालों; श्रैष्ठ्यमद वरा का मांते? ॥ ९ ॥
 लघुता यश गौर विते; ॥ लंपादनता श्रुती अनिश गौरविते; ॥
 ते गणिली अध मानें; ॥ केला हितघात म्यां महा अधमानें! ॥ १० ॥
 फार असावधसाच ॥ प्रभु! मी कीं आपुला असा वध साच, ॥

१ सूर्याप्रमाणें लखलखीत मुकुट आहे ज्यावर असें मस्तक. २ मूर्तिकेचे कण. ३ भयातें
 नाशणारे. ४ इंद्र. ५ राहिलेल्या मळ्यास [अज्ञानास]. ६ संपत्ती. ७ कृष्णपदानें पवित्र ज-
 हालेल्या भूमोस. ८ अंधार. ९ मृदु. १० सांपडलेलें. ११ इंद्रास. १२ चंद्र; शीतल; मोक्षपद.
 १३ अंधाराचें खाजें. [हा समास संस्कृत भाषेच्या नियमाप्रमाणें नाही. एक शब्द "तम,"सं०
 असून, 'खाजें' हा प्राकृत आहे.] १४ शरणागतों. १५ भय. १६ क्षमाकरणारा. १७ त्रैलोक्य उद-
 रात आहे ज्याच्या असा. १८ आज्ञेचें उल्लंघन, अपराध. १९ क्रोधरहित जहाला. २० सद्य जहा-
 ला. २१ लुळक. २२ मोठा. २३ इंद्र. २४ विपत्ति. २५ प्रभु, कृष्ण. २६ गोडी. २७ धरगळ-
 णी कमळाचा. २८ चित्त. २९ किंचितहि. ३० भ्रमरूपी अंधार, किंवा म्रम भाणि, अज्ञान.
 हें पद "वेची" या क्रियापदाचें कर्म आहे. ३१ रजोगुण. हें हि पद: "वेची" याचें कर्म आहे.
 ३२ उणीव. ३३ साधूस अत्यंत प्रिय असा जो, रज:कण. ३४ करुणेची. ३५ उदक. ३६ पो-
 टभर. ३७ जगाचा स्वामी. ३८ हे विश्वश्रेष्ठा! ३९ थोरपणांविषयीं गर्व. ४० मजला. ४१ ल-
 हानपण. ४२ शुभ्र, निर्मळ. ४३ तुझ्या शरणागतास. ४४ वेद. ४५ नेहमीं. ४६ नीच.

सावध परि, वाराया; ॥ तूं गुरुवर, पाळिसी स्व परिवारो या. ॥ ११ ॥
 बा यापारिच यशातें ॥ जोडीं, सेवूनि पादैपारिचयशातें. ॥
 या विभवा सतरावा ॥ तूं दाविसि, लोक कीं भवांस तरावा. ॥ १२ ॥
 स्वैपर तरावे दास ॥ स्वयंशे, हें विदित परतरा वेदास. ॥
 तूं शुचिसत्व रसिकते ॥ देसि, तरिच बुद्धि भक्ति सत्वर शिकते. ॥ १३ ॥
 त्रिभुवनकल्पद्रो! हें ॥ बहु पाप त्वज्जनी अनल्पद्रोहें. ॥
 तूंचि रसेदयागातें ॥ अहं, श्रुतिशत असेचि सैदया! गातें. ॥ १४ ॥
 तूं प्रभु बहुल क्षमिता; ॥ मळत-अपराधकोटि बहुलक्षमिता; ॥
 दीनप! दासस्वामी! ॥ शरणागत होय तुज दासस्वा मी. ॥ १५ ॥
 प्रभुपदराजीवाचा ॥ स्पर्श, प्रिय शिष्य बुध वरा जीवाचा, ॥
 परि नखराजी वाचा ॥ स्तवुं न शके; गुण उणा खरा जीवाचा. ॥ १६ ॥
 निजपदपद्मपरागा- ॥ संकेद्रालीचिया, त्रिसंक्ष परो गा! ॥
 टाकूनि सरूप! रागा, ॥ अनुपूर्वी धरिं मनीं न शकपरागा. ॥ १७ ॥
 "सुख मजपासाव धरे ॥ होणार; स्वमनिं नांकपा! सावध रे! ॥
 लववि न माने स्तंभ^{३२}; ॥ श्रीमदमत्ताहि मला न माने स्तंभ^{३४}; ॥ १८ ॥
 कीं श्रीमदमत्त नुरे^{३५}; ॥ त्यासि गिळी काळ संभेद मत्तनु रे! ॥
 हारितों श्रीमद हो तों ॥ सरे, स्मरे मज; मग स्वकामद होतों. ॥ १९ ॥
 स्तंभ^{३६}, कशास? नमा जें, ॥ जा स्वपदा, भज विशंक, शासन माजें. ॥
 सदय अनुग्र हरी ती ॥ आपुलि सांगे अशी अनुग्रहरीति. ॥ २० ॥

१ सेवकास. २ पदप्राप्तिसुखें. ३ पराक्रमास. ४ संसारसागरास. ५ आपल्याविषयीं तत्पर. ६ श्रेष्ठा. ७ पवित्र आहे सत्व ज्याचें. ८ गोडी. ९ हे त्रिभुवनाच्या कल्पवृक्षा! १० तुझ्या जनीं—माझ्या ठायीं. ११ मोठ्या किंवा मोठ्याच्या द्रोहांनीं. १२ मेघयज्ञातें. १३ योग्य. १४ हे दयालु! १५ क्षमा करणारा. १६ बहु लक्षांनीं मोजलेली. १७ हे अनाथनाथा! १८ हे भक्तप्रभो! १९ भक्तांचें द्रव्य भसा जो तूं तुज. २० प्रभूच्या चरणकमलाचा. २१ बुद्धिमान. २२ बृहस्पतोचा. 'नखराजी'=(तुझी) नख पंक्तीहि. २३ आपल्या चरण कमलाच्या परागात. झणजे रजामध्ये आसक भसा जो इंद्ररूपी अलि, झणजे भ्रमर, त्याच्या. २४ हे लक्ष्मिपते! २५ हे श्रेष्ठा! २६ पुर्वीप्रमाणें. २७ इंद्राच्या (माझ्या) महान् अपराधास. २८ माझ्यापासून. २९ पृथ्वीला. ३० हे स्वर्गपते! (इंद्रा!) ३१ मानेला. ३२ खांब. ३३ संपत्तीच्या योगें मोजलेला. ३४ मूर्ख, गर्विष्ठ. ३५ न उरे. ३६ भ्रमविणारा. ३७ मच्छरीररूपी. ३८ इच्छा परविणारा. ३९ गर्व. ४० आज्ञा ४१ कौमल. ४२ उपदेशरीति.

जो विमल्यशःसुरभी, ॥ ज्या पासुनि पावती असाधु असुर भी, ^३ ॥
 काळ महा भ्यांसुर भी, ॥ प्रार्थी त्याला नमूनि भावें सुरभी; ॥ २१ ॥
 “कृष्णा! तुज वर दासी ॥ मागतेंसे भुवनपाळका वरदासी. ॥
 सर्व भितों हरिवाहा; ॥ तूं गोविप्रामरेंद्र हो, हरि! वाहा. ॥ २२ ॥
 कोण महानलगेहा- ॥ श्रय करि! कुळधर्मकाम हा नलगे, हा! ॥
 गोक्षिति- ^१ देवास वधी; ॥ बहु निष्ठुर फार भीति दे वासेवधी. ॥ २३ ॥
 अभिषेकाच्या विधिर्ला ॥ आलें, पुसुनी त्वदीय पुत्रा विधिर्ला. ॥
 क्षितिर्भर- विप्रहं सारा ॥ हरिता तूं शुद्ध सत्वविप्रहं, सारा!” ॥ २४ ॥
 विनंवि असा धेनुं; तिला ॥ वश होय सैभक्तिलाचि साधे नुतिला. ^{२२} ॥
 स्वैरसवरक्षीरानीं ॥ अभिषेकी, जो स्वव्द्रा रक्षी रानीं. ॥ २५ ॥
 हरिखेनदी पांनीयो ^{२५} ॥ वर्षे, निजमुकुटरत्नदीपांनीं यो ^{२६} ॥
 नाथपदा नीराजी, ॥ घे माथां तीर्थसंपदा नीरा ^{३१} जी. ^{३२} ॥ २६ ॥
 नमुनि पदे, वासव दे ॥ सैत्रत्नाकल्प वासुदेवास, वदे, ॥
 “गोविंद,” असं नामीं; ॥ अर्थ गवादींद्र तूं, प्रभु! असेनां, मी. ॥ २७ ॥
 सुंबर नारद, याचें ॥ गाती दोषधं यश उदारदयाचें. ^{३१} ॥
 गमति सुर समस्त वनीं ॥ प्रभुपादांभोजवंबरसम स्तवनीं. ॥ २८ ॥
 करिति मनोरम लींस्या ॥ निजरललना कलावती कमलास्या. ^{३२} ॥
 वृष्टि रसदसुमनांची, ॥ जाली सुखसंपदाचि सदसुमनाची. ॥ २९ ॥

१ निर्मळ यशांतें कामधेनुप्रमाणें देणारा. २ दुष्ट. ३ भय. ४ भयंकर. ५ कामधेनु; (इंद्र स्तुति करून याचे तोंपर्यंत कामधेनु त्याच ठिकाणीं होती असें वाटतें). ६ वर देणारा असा जो तूं तुजपासीं. ७ इंद्रास. ८ गाई, ब्राह्मण, आणि देव यांचा इंद्र. ९ पाळण कर. १० मो-
 व्या भग्नीच्या घराचा आश्रय. ११ गाई आणि ब्राह्मणास. १२ इंद्रमति. १३ मार्ग, संस्कार.
 १४ तुझ्या. १५ ब्रह्मदेवास. १६ पृथ्वीचा भार. १७ तंटा. १८ सर्व. १९ सत्वच आहे देह
 ब्याचें. २० हे मूलतत्वा! २१ भक्तिमान्; (हें “नुतिला” याचें विशेषण). २२ नमनास. २३ आ-
 पल्या रसभरित श्रेष्ठ दुधानीं. २४ आनंदाची नदी. २५ पाण्यास. २६ आपल्या मुकुटांतोल
 रत्नरूपी दीपांनीं. २७ कृष्णास. २८ कृष्णपदा. २९ ओवाळी. ३० तीर्थाचें शुद्ध स्थान.
 ३१ पाणी. ३२ कामधेनु. ३३ इंद्र. ३४ शुद्ध रत्नाचे अलंकार. ३५ गाई आदिकरून जनाचा
 इंद्र. ३६ दोषांचा नाश करणारे. ३७ उदार आहे दया ब्याची अशाचें. ३८ कृष्णाच्या पादरूपी
 कमलाचे भ्रमर जसे. ३९ मनास रमविणाऱ्या. ४० नृत्यास. ४१ देवांगना. ४२ कमलाप्रमाणें सुंदर
 मुखें ब्याचीं अशा. ४३ मधुर पुण्यांची. ४४ सत-असु-मन-संज्ञानाचे प्राण व मन यांची.

तै अतिशय दुध वाहे ॥ गार्गीचें; भू निवे, वश यदुधवा २हे;
 स्रवती ३म मधु रानी ॥ पूर्ण रसांनीं सपत्रसुम मधुरांनीं ॥ ३० ॥
 त्या तत्तदुदुधिधमधुनी ॥ आल्या वाहतचि घृतपयोदधिमधुंनीं ॥
 नैकरसप्रसव धुनीं; ॥ कीं सेवावैचि सर्वरसेधिस वधुनीं ॥ ३१ ॥
 हे वसुधा वुधरमणी ॥ त्यजिति न; कीं धरिति धरं सुधावुधरमणी ॥
 हे तरं गुरुं सुरतरुचे; ॥ तच्चित्ताते न नंदनीं सुरत रुचे ॥ ३२ ॥
 १कुरं जात्या सत्वं; ॥ जाला निर्वरेभाव ज्या त्या सत्वं! ॥
 २संभतिलाभ व्याला ॥ व्याघ्रा! जीवौघे पावला भव्याला ॥ ३३ ॥
 अभिषेकानि वरदास ॥ श्रीगोगोकुलपतीस सुरवरदास, ॥
 गोविंदाज्ञासुमनां ॥ धरुनि शिरीं, स्वर्ग करि सर्नाथ सुसुमना ॥ ३४ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजयेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

एकादशयुपवासा ॥ करि, पूजा व्रजपति त्रिविष्टपवासा ॥
 बहुरात्रीं अपगेलीं, ॥ साधाया द्वादशी, व्रजाधिप गेला ॥ १ ॥
 स्नान करी, अरुणाचा ॥ उदय न जो; असुरभृत्य तो वरुणाचा ॥
 निजवेळेंत हारि; खला- ॥ इति- हरिजनक न कोळे, मनांत हरिखलीं ॥ २ ॥
 नेला जेथें वरुण ॥ व्रजपति. हा उगवला प्रथम कीं अरुण; ॥

१ कृष्ण पतीस. २ पृथ्वी. ३ वृक्ष. ४ पत्रें, पुष्पें, याहीं युक्त. ५ गोड असे जे तिहीं,
 (हे "रसाचें" विशेषण). ६ तत्-तत्-उदधि- मधुनीं=त्यांच्या त्याच्या (आपापल्या) समुद्रांतून.
 ७ तूप, दूध, दही, व मद याहीं. ८ अनेक रसांतें प्रसवणाऱ्या. ९ सर्व रसांच्या कोशा-
 स. १० स्त्रियांनीं. ११ देवांगना. १२ पर्वत. १३ अमृताच्या मेघांतील श्रेष्ठ. १४ वृक्ष. १५ बाप
 (श्रेष्ठ). १६ कल्पवृक्षाचें. १७ देवांगनांच्या मनांस. १८ नंदनवनांत. १९ "सत्वं" याचें
 वाच्य. २० जातानें (स्वभावानें). २१ प्राणी, जनावरें. २२ मित्रत्वाची बुद्धि. २३ साधुजें.
 २४ सर्पांस. २५ जीवसमूह. २६ कल्याणास. २७ कृष्णास. २८ लक्ष्मी, पृथ्वी व गोकुल यां-
 च्या स्वामीस (कृष्णास). २९ इंद्र हा सेवक. ३० गोविंदाची आज्ञा हेंच कोणी एक पुष्य, त्यास.
 ३१ स्वामी आहे ब्यास. ३२ सु-सु-मनस्=फार चांगलें मन जहालें आहे ब्याचें, फार चांगल्या
 मनाचा, संतुष्ट. ३३ एकादशीच्या उपवासास. ३४ नंद. ३५ त्रिविष्टप (स्वर्ग) आहे वास ब्याचा
 अशा देवास. ३६ नदीस. ३७ राक्षससेवक. ३८ आपल्या प्रदेशांत. ३९ नेह. ४० दुष्टांचा
 शत्रु असा जो त्या कृष्णाचा बाप. ४१ आनंदला. ४२ ही उत्प्रेक्षा आहे; नंद हाच कोणी एक
 अरुण; आणि त्याच्या मागून येणारा जो कृष्ण तोच कोणी एक हंस म्हणजे सूर्य, इ०

शीघ्रं तमोर्घं संकरुण ॥ प्रकटेल हि लोकैबंधुहंस न तरुण ॥ ३ ॥
 गिळिला नंद नदीनें, ॥ मग गोपजनें तदीर्यं नंदन दीनें ॥
 प्रार्थयला हरि तात- ॥ प्रिय; ज्याचे पाय भवैभया हरितात. ॥ ४ ॥
 स्वाभयंदं यशोधरं हा ॥ कृष्ण म्हणे सदय, “मी करिन शोध, रहा ॥
 स्वस्थ; धरा विश्वास,” ॥ स्वमुखें काथि हें प्रमाण जो विश्वासै. ॥ ५ ॥
 जो संकरुण भव नाशी, ॥ गेला जगदीश तो वरुणभवनाशी. ॥
 निजवैभवाकलशांतें ॥ पाहुनि, पावे जेलाधिप सकल शांतें. ॥ ६ ॥
 पस्सुनि पदरा, जीवीं ॥ प्रार्थावीं, त्या मुकुंदपदरांजीवीं ॥
 दिधली भेटि परम; हां ॥ धन्य सुरुतासिंधु. पावलाहि पर महां. ॥ ७ ॥
 बंदी प्रभुपदनालिनें, ॥ जीं न त्यजिलीं लवार्धमात्र सैदलिनें; ॥
 होती निर्मळ; मलिनें ॥ स्मरतां ज्यांतें, निजेंत भ्यावें कलिनें. ॥ ८ ॥
 पूजी हरिपद, काशी- ॥ पतिमुखें जपती जया महापदकाशी. ॥
 तेजें नगर विराजे, ॥ ऐसे लेवावि विभूसि नग रविराजे. ॥ ९ ॥
 वरुण वदे, पद नमुनी, ॥ “शिवति प्रत्यक्ष जें सुखास्वद न मुनी, ॥
 तें कामदे गा राया! ॥ आलें, (वर्णाल कोण?), मदगारा या. ॥ १० ॥
 जालें पावन मी, न ॥ स्तवनीं पंटु परि, भवत्करोवनमीन. ॥
 मुनिजनसर्वस्वा! मी ॥ सफल जनन पावलोंचि सर्वस्वामी! ॥ ११ ॥
 हा तात तुझा कृष्णा- ॥ नीरांतुंनि, न कळतां, मदनुगें कृष्णा! ॥

१ लवकर. २ अज्ञानरूपी अंधकारास हनन करणारा. ३ दयावान्. ४ लोकबंधव
 (लोकांचें हित कर्ता=कृष्ण) हा सूर्य. ५ 'न तरुण'=वाळ सूर्य. ६ नंदाचा ७ मुलगा-
 ८ हें 'जनें' याचें विशेषण. ९ संसारभयास १० स्व अभयद= आपल्या जनास अभय
 देणारा. ११ यशस्वी. १२ लोकांस १३ कृष्ण. १४ वरुणाच्या घरांत. १५ आपल्या वैभवाच्या
 उण्यास (कृष्णास.) १६ वरुण. १७ मुखें. १८ कृष्णाच्या पदरूपी कमलांनीं. १९ वरुण
 २० 'परमहा'=श्रेष्ठ उत्सवांत. २१ सत्-अलिनें=साधुरूपी भ्रमरांनीं. २२ शिवादि. २३ सूर्यच
 असे ('नग'=भूषण). २४ सुखस्थान. २५ ज्या पदाचा स्पर्श मुनींलाहि होत नाही तें
 कामद (इच्छा पूर्ण करणारें) पद मदगारा (मत् अगारा=माझ्या घरास) आलें. 'मदगारा'
 हें 'आलें' याचें अधिकरण. किंवा 'आलें' याचें अधिकरण आणि 'वर्णाल' याचें कर्म, असें
 एकदम कारितां येईल. मग मात्र हा उत्तरार्थ असा लिहिला पाहिजे;—तें कामद गा राया! ॥
 आलें, वर्णाल कोण, मदगारा या ? २६ तुझी कृपा हेंच वन (=उदक) त्यांतला मोन
 (=मासा); इ० कृपा नसेल तर मरेन हा भाव. 'मुनिजनसर्वस्वा' =मुनिजनप्रिया. २७ यमुना
 नदीच्या उदकांतून, 'मदनुगें'=माझ्या चाकरांनीं.

आणियला नंद; मना ॥ भय दे अपराध, थोर हा खळदमना ! ॥ १२ ॥
 भय दे आंग मनातें, ॥ परि कारण हें तुझ्याहि आगमनातें; ॥
 चुकला तो मूढ; कलि- ॥ ध्वांतार्का! पदनता मज न तूं ढकलीं. ॥ १३ ॥
 न्यावा हा निजतात; ॥ प्रभु! तव- पद- सांवलींत जे निजतात, ॥
 त्यातें नुठवि न खवळी, ॥ जो द्विपरार्थांत काळ उरन्निरखवळी. ॥ १४ ॥
 हे फुलली, पालवली, ॥ फळली, वैकुंठवळि सरुपा! लवली; ॥
 देउनि वैभव, नीचें ॥ प्रभु! केला धन्य, येउनी भवनींच. ॥ १५ ॥
 गंगाख्यौ धाम रसा ॥ जें, या वंदन तुझ्याचि पदतामरसा. ॥
 मायामानवदेहें ॥ क्षमिजे हा, ” वरुण निरभिमान वदे हें. ॥ १६ ॥
 मग तातासह, साची ॥ करुणा करुनि, ब्रजासि ये सहसाचि. ॥
 आणी नंदन वासा- ॥ प्रति; गोपांला गमे स्वनंद नवासा. ॥ १७ ॥
 ऐश्वर्य भुवनपतिचें, ॥ निजपुत्राचें महत्वाहि भुवनपतिचें ॥
 गोपां सहसा नंद ॥ प्रकट करी, विस्मयाहि सह सानंद. ॥ १८ ॥
 पहिलें ईश्वरसा च ॥ प्रभु भासे त्यांसि आजि ईश्वर सांच. ॥
 ह्यणती जन मनिं, “जगती- ॥ धर पावविल ब्रजाहि सूक्ष्म निजगति. ॥ १९ ॥
 र्जड सुरतरु पूरवितो ॥ स्वाश्रिततृष्णा, त्दृष्टि - सलिलपूर वितो ॥
 चिंतामणिहि; तदधिप ॥ प्रभु न कसा करिल भक्तजनहित दधिप^१? ॥ २० ॥
 ब्रह्महर्दी मज्जन ते ॥ करिती, कीं हरि ह्यणे, “घडो मज्जनते;” ॥
 श्रुति^२ संस्तुत आपण हा ॥ वैकुंठीं शांतिचा उघडि आपण हा! ॥ २१ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजये ऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

१ अपराध- २ कलिरूप (=दोषरूप) ध्वांताच्या (=तमाच्या) सूर्या! ३ द्वि-परार्थ-अंत =
 कल्यांतीचा. ४ हे प्रभो! वैभव देऊन हा नीच (=मला) अपण धन्य केला. ५ गंगाख्या
 (गंगा हें नाम आहे ज्यास अशा) रसा (=उदकास)=गंगेला जें धाम (=स्थान)
 त्या या तुझ्याचि पदतामरसा (=उदकमलास) वंदन (असो). ६ जगस्यतिचें. 'भुवनपतिचें
 ऐश्वर्य' =वरुणाचें ऐश्वर्य. ७ प्रथमता इश्वरासारखा दिसे, पण आतां खरोखरच ईश्वर असा
 दिसला. ८ अचेतन. ९ आपल्या आश्रिताची तृष्णा. १० मनांत इच्छिलें तेंच जणु उदक
 त्याचे पूर. ११ तत्-अधिप =त्यांचा राजा, श्रेष्ठ. १२ दधिभक्तक. १३ ब्रह्मसुखाच्या डोहीं.
 'मज्जन' =स्नान. १४ माझ्याभक्तांस. १५ वेदस्तुत. १६ दुकान.

॥ अथ रासक्रीडा प्रारंभः ॥

लेशहि शरदमळं नृ, भो ॥ धवली अमृतांशुचीहि, शरदमळनभा; ॥
 अंबर सितरुचि, रजनी- ॥ विलासिनी धरि, भमौक्तुकें रुचिरं, जनीं. ॥ १ ॥
 मंगल सुतिलक अलिनीं. ॥ कुमुदाक्षीं भरि सुरम्य कज्जल अलि कीं. ॥
 चंद्रमुखी ते हरिला ॥ रुचली; श्रीकांत योगिपति पारि हरिला. ॥ २ ॥
 प्राचीमुख चंद्र करी ॥ स्वोदर्यारंगे करीं अरुण मोदकरीं. ॥
 ये प्रिये बहुदिवसां, जे ॥ देयिता, तद्वदन कुंकुमें भरि सांजे! ॥ ३ ॥
 कुंकुमपिंजरितरमां- ॥ मुखनिभेशशिमंडळीं दिसे द्युति परमा. ॥
 पाहुनि वनहि धवळेंल, ॥ हरिमन. गाय्त्रासि मधुर बहुविध वळेंल. ॥ ४ ॥
 ऐकति युवतिमृगी तें, ॥ तों तद्दृद्यांत संचरे स्मरं गीतें; ॥
 वनेवसुधा वेगानें ॥ पावति, हरि जेथ घेति धांवे गीतें. ॥ ५ ॥
 हरिनें बहुशुभगानीं ॥ हरिलें मन; टाकिलें सदन सुभगानीं. ॥
 लज्जा भय न पळ टिके; ॥ व्यवहार त्यागवी गुंजनप लटिके. ॥ ६ ॥
 काढित असतां धारा, ॥ टाकुनि, अनुसरति युवति जगदाधारा. ॥
 तापावितां दुध मीर्णकीं, ॥ त्यजिति; अमृत पाजितो बहु विबुधमाणि कीं. ॥ ७ ॥
 चुळीवारिच करपती ॥ अनें, गांठिति बंधु प्रमोदकरपति. ॥
 पडतां ध्वनि तो कानीं, ॥ स्तन काढुनि, जाति, चोखितां तोकानीं. ॥ ८ ॥
 करितां वाढप, रि चवी ॥ करेपात्र; स्वगुरुभयाहि वाढ, परि, चवी ॥

१ शर-द-, मळ= मेघसंबंधी मळ. २ तेज, कान्ति. ३ शुभ्र करी. ४ अमृत-अंशु, चंद्राचा.
 ५ शरत्-अमळ-नभा, शरदतूच्या स्वच्छ आकाशास. ६ आकाश; व रूपकासार्वी वस्तुभसें ध्या-
 वयाचें. ७ शुभ्रकर्तीचें. ८ रात्र हीच विलासकरणारी एक स्त्री. ९ नक्षत्ररूपी मोर्त्ये.
 १० सुंदर ११ ललाटे. १२ कुमुदरूपी नेत्रांत. १३ भ्रमर. १४ चंद्रच आहे मुख जीचें.
 १५ लक्ष्मीकांत जरी होता, व जरी योगिपति होता, तरी हि भुलविला. १६ भुलविला. १७ पूर्व-
 दिशेचेंमुख. १८ स्व उदय रांगें=आपल्या उदयाच्याकर्तानें. १९ (मोदकर=आनंदकर) किरणां-
 नीं. २० तांबडें. २१ प्राणनाथ २२ स्त्री. २३ कुंकुमानें लेपलेल्या लक्ष्मीच्या मुखासारिखां जो
 चंद्र त्यावर. २४ परम कान्ति. २५ स्त्रीरूपीहरिणी. २६ तत्त्वहृदयांत. २७ कामदेव. २८ गाय-
 नानें. २९ जागा. ३० श्रेष्ठगायनांनीं ३१ घर. ३२ स्त्रियांनीं ३३ श्रेष्ठजनस्वामी ३४ जगत्-
 आधारा=कृष्णास. ३५ डेव्यांत. ३६ देवश्रेष्ठ. ३७ 'कीं' = 'त्यजिति' याचें कारण. ३८ स्त्रिया.
 ३९ आनंददायक पति. ४० मुलांनीं. ४१ ठेवी. ४२ हातांतिल भांडें. ४३ आप्तश्रेष्ठीचें भय जरी
 'बाढ' (=थोर) होतें तरिही.

घेतां गांनसुधेची, ॥ त्यजिले व्यवहार. हे असार सुधेचि. ॥ ९ ॥
 न रुचे पतिसेवा यां. ॥ वाटति हे मानिले स्वपतिसे वायां. ॥
 भेटाया निजपतितें ॥ गेल्या; फळलें सदैवही मनिं जपति तें. ॥ १० ॥
 हरिचा स्वांतो टकळा ; ॥ भोजन करितांहि, ढकलिली ताट; कळा- ॥
 गांनाख्या दूति सत्या ॥ खोळंबविती क्षणार्ध न वधू मितस त्या. ॥ ११ ॥
 स्त्री संपविति न उटिला, ॥ उठती न्हातां न देह धुतला, उटिलीं. ॥
 सांवरली हि न कुटिला- ॥ लकसंहति; लाविलें न कुंकुम निटिलीं. ॥ १२ ॥
 कोण्ही कुशला, केला ॥ अंजित टंकप्रांत लावुनी शिलेकेला, ॥
 तो त्यजिति; वेणु सुचवी ॥ कीं, "याहुनि कृष्णरंग देइल सुचवी." ॥ १३ ॥
 भूषण उत्तम नाकीं, ॥ तें कानीं धरिति; हरि अनंत मना कीं. ॥
 कानाचें ये नाका; ॥ वस्त्राच्या धारणीं असें येनां कां? ॥ १४ ॥
 पांघुरल्या लुगड्याला ॥ ऐशाही मानल्या दयालु गड्याला. ॥
 प्रेमें सरसा, जरि या ॥ व्यर्थस्तंबरविभूषणा, साजरिया. ॥ १५ ॥
 त्यजिति अपत्या; दिसती ॥ अनिवार्या; मानिती न पर्यादि सती. ॥
 जातीच परमहेला ॥ करुनी, जैशा विटांप्रति परमहेला. ॥ १६ ॥
 गोप खरे श्रमहेला- ॥ पात्रचि; गेल्या त्यजूनि उचित महेला. ॥
 कीं हरिविषयीं न चले ॥ वारण हे तर्क मतिस नाहीं सुचले. ॥ १७ ॥
 गोप दुरोसद नीच ॥ स्त्री रोधीति ज्या सुदुर्धरा सदनीच, ॥
 त्या, ध्यानद्वारासी ॥ उघडुनियां, पावल्या स्वमुद्दारासी. ॥ १८ ॥
 करिति गळाटा; काया ॥ रोधीति; पडती पती गळां टाकाया. ॥
 स्त्रीमत काय, "चिरा हे, ॥ भाजा, खा;" कीं गृहांत कायचि राहे. ॥ १९ ॥

१ गायनामृताची. २ व्यर्थ. ३ खरोखरच. ४ नेहमीं. ५ मनास. ६ 'कळा' (कळावान, मधुर) गायन या नामाची जो दूति. ७ उटणें लाविलेला. ८ कुटिल-भलक-संहति, वक्रकेशसमूह. ९ ललाटास. १० पिंजरित. ११ इष्टाचा प्रांत, झणजे कडा, स्थान. १२ अंजन लावण्याची काडी. १३ काळा रंग १४ सु-चवि=उत्तमकाति आहे ब्याची=कृष्ण. १५ प्रेमरूपी रसानें भरलेल्या. १६ व्यस्त-अंबर-विभूषण=अव्यस्थित, अंबर (वस्त्र) व भूषणें आहेत ब्याचीं. १७ मुलास. १८ पति भादि. १९ हेलना. २० जाराकडे. २१ परस्त्रिया. २२ हद्दी. २३ स्व-मद-नार=आपल्या आनंदाचा समूह, कृष्ण.

पोवलि॒या संद॑या यो^२; ॥ पाहूनि म्हणे अ॒सदु॒रासद॑, “या, या; ॥
 रात्रि॑ महाभा॒गा! या ॥ वनिं कां हो? कोण काम हा भागाया! ॥ २० ॥
 मी प्रिय करिन संकळ; वा ॥ आहे कीं जन अहो असाध्वस? कळवा. ॥
 निर्व॑सा घरिं; घो॒रींनीं ॥ रात्रिं॑ फिरावें; शिवे॑च्छु न रिघो रानीं. ॥ २१ ॥
 शोधित असतील पति- ॥ प्र॑भृति स्वजन्म; त्यजूनि अ॒संती लपती. ॥
 उचित तुम्हां कुलजांचें ॥ अकपट॑ गु॒रुम॒जन, कीं विमळ कुल ज्यांचें. ॥ २२ ॥
 जे सु॒भ्रमा हे रानीं, ॥ चंद्र॑करांनीं सुधास्व॒भाहेरांनीं, ॥
 देखिलि? जा; ताप वनीं ॥ शमला कीं सर्व सूर्यदुहितांपवनीं? ॥ २३ ॥
 व॑सतनपदुहितांची ॥ भूक न हरितांचि, पातलां दुहितांची. ॥
 समजावा; निर्ल॑याला ॥ जा; जें हें कृत्य, धर्म वा॒निल याला. ॥ २४ ॥
 मजचि पहाया येणें ॥ स्नेहें हें जरि, सुखी असें मी येणें. ॥
 जाणतसें प्रेमा, जें ॥ सुखदर्शन वांचितें सदा हें माजें. ॥ २५ ॥
 पति॑तद्वांधवसेवा ॥ हा स्त्रीचा मुख्य धर्म, यातें सेवा. ॥
 वाळातें पोसावें; ॥ हित भेषे॑ज लागतां कटुहि सोसावें. ॥ २६ ॥
 अ॒गुण स॒गुण पति॑ तातें ॥ दिघला त्यजिजे न; टाकिजे २ पतितातें. ॥
 कीं जारीं सुख न २ संती ॥ वांचिंति; दोन्हीहि लोक तेणें नसती. ॥ २७ ॥
 माझ्याठायीं भोव, ॥ श्रवणें कीं दर्शनें विग॑तपरिभाव, ॥
 जेंवि निर्द॑ढचि होतो, ॥ ध्यानें संकी॑र्तनें, न संगें हो तो २९. ॥ २८ ॥
 यास्तव चि॑तितजावें; ॥ तेणें साधेल सर्व चि॑तित; जावें.” ॥
 निष्ठुरता क्षण दावी ॥ हरि असि; अद्भुत ख॑रांशुभा क्ष॑णदा वी. ॥ २९ ॥
 स्त्रीजन विप्रिय॑वाणी ॥ परिसे बहु यापरी नवि प्रिय॑वाणी. ॥

१ कृष्णाकडेस. २ स्त्रिया. ३ असत्-दुर-आसद=खलास जो दुर्लभ=कण्ठ. ४ अ-साध्वस=निर्भय. ५ राहा. ६ हे भाग्यवंत स्त्रियांनीं. ७ भयंकरांनीं. ८ कल्याणाची इच्छा करणारा. ९ नवरा इत्यादि आप्तजन. १० छिनाल. ११ वडिलांची सेवा. १२ शोभा. १३ चंद्रकिरणांनीं. १४ अमृताचें माहेरें (स्थानें); “चंद्रकरांनीं” याचें विशेषण. १५ यमूनेच्या वाण्यांनीं. १६ वासरें, मुलगे, लेंको, यांची. १७ दूध काढित असतांच. १८ घरीं. १९ स्तुति करील. २० नवरा व त्याचे आप्त यांची सेवा. २१ औषध. २२ द्वाद. २३ गुणवान्. २४ पातकी. २५ पतिव्रता. २६ विश्वास, भक्ति. २७ आनंदित. २८ दड. २९ भाव. ३० ध्यान करित असवें. ३१ फार तीक्ष्ण अशा किरणांची कांति द्वाणजे ताप.(कृष्णानें असा उपदेशकरिताच गोपींस फार अस्वस्थता प्राप्त जवली, इ०). ३२ रात्र. ३३ प्रीतिविरहित अशी. ३४ कृष्णवाक्य.

आशेच्या परिभावे ॥ खिन्न मनं; हरिपदे स्मरति परि भावे ॥ ३० ॥

भ्याल्या मर्दनदवाला; ॥ धांवति सेवावया पर्दनद बाला; ॥

तो बहु-दुस्तर वाटे ॥ मध्ये यां धर्मनर्म रो धीच वाटे ॥ ३१ ॥

पंकांत इभी रुतती, ॥ ते व्याकुळ जाहलीच तसि भरुतति ॥

चरेणांगुष्ठं महिला ॥ खणिति; शिरायासि काय दुःखित महिला ! ॥ ३२ ॥

अंबळांचा धीर गळे, ॥ सांजननयनांतुनी जसे नीर; गळे ॥

दाटाति; ओष्ठं हि सुकले ॥ उष्ण श्वासं; स्तन स्वशोभे मुकले ॥ ३३ ॥

केले रामावर जे ॥ क्षण औदासिन्य सदयरांभावरजे, ॥

ते दे बहु भी; रुसती ॥ स्वजी वनी, न जगजीवनी भोरु सती ॥ ३४ ॥

अभिलेषित- सुरत, रुसवे ॥ न; मना लावी नवी नतसुरतेरु सवे, ॥

शब्द उदासीन; मनं ॥ भ्याल्या त्या; करिति हरिस दासी नमने ॥ ३६ ॥

प्रणय- क्रोध- वैशमती ॥ सुंदती वदती, विलोकुनी धव, सुभती ॥

“क्रूर, विभो! न वदावे; ॥ दर्धाते काय जाळिसी नवदावे? ॥ ३६ ॥

साहेना आंग मन ॥ स्मरेषुची; तवपदां बुजो आगमन ॥

टाकुनि सर्व विषय, मा- ॥ पति! केले; वदति जे असह्य विष यमा ॥ ३७ ॥

हरि! मीन सखे दासी; ॥ लोटीं विरहाभिमाजि न सखेदासी ॥

जे देवा वांचविते ॥ दे न, अधिरिचिचि अमृत देवा! चवि ते ॥ ३८ ॥

१ खंडनां. २ परंतु; (आशापरिभावे मनं खिन्न, परंतु, इ०). ३ कामरू-
पी वणव्याला. ४ कृष्णपदरूपी नदास. ५ स्त्रिया. ६ कृष्णाने धर्माच्या संबंधाने केलेली धंदा.
७ बांध. ८ भासे. ९ चिखलांत. १० हस्तिनी. ११ भित्त्यांचा (स्त्रियांचा) समूह.
१२ पायांच्या आंगघ्रांने. १३ पुष्पोला. ही उपप्रेक्षा आहे. १४ स्त्रिया. १५ स्त्रियांचा.
१६ भंजन (काजळ इ० आहे ज्यामध्ये अशा डोळ्यांतून). १७ पाणी. १८ ओठ. १९ स्त्रि-
यावर. २० उदासीनपणा; अवकृपा. २१ सदय-राम-अवरज = बळरामाच्या कृपाळू बं-
धूने = कृष्णाने. २२ भय. २३ आपल्या जीवावर. २४ कृष्णावर. २५ भ्यालेल्या (स्त्रिया).
२६ इच्छिले आहे सुरत ज्यांनी. हे “न रुसवे ” याचे कारण आहे. २७ शरणागतीचा कल्प-
वृक्ष, (कृष्ण). २८ सर्वई (विप्रिय बोलणे ही). २९ स्तुति व राग यांच्या स्थायीन केल्या आहेत
मति ज्यांनी. ३० सुंदर (सुंदर दंताच्या). ३१ कृष्ण. ३२ सुखी होती ३३ आधीच जळा-
लेल्यास. ३४ अपूर्व किंवा नव्या वणव्याने. ३५ अग्नि (ताप). ३६ कामरूपी बाणाची.
३७ नुड्या पदकनळी. ३८ हे लक्ष्मीपते! ३९ सोसण्यास कठीण. ४० समज. ४१ आझा दुःखि-
तास. ४२ चुंबनीतील.

मुक्ति पंचतपा, दासी ॥ याही पंचेषु तप्त, नत पादासी. ॥
 तूं पुरुषोत्तम हातें ॥ धरिं, निववीं जें प्रतप्त चित्त महा तें. ॥ ३९ ॥
 न जरी आवडि, लीचें ॥ त्वद्भजेनाच्या, करूं भजन वडिलांचें. ॥
 या विण, गेहीं न सवे ॥ लागे; कैची क्रिया? उगेही नसवे. ॥ ४० ॥
 'वचन करा गे! जावें' ॥ ह्मणसी हें न मनि मन; न रागेजावें. ॥
 कीं बहुवर्ष खेद वसे ॥ पति-पुत्रां; होत तौपद सखे! देवसे. ॥ ४१ ॥
 शिंपिलिया तरबुड, तें ॥ दळ-फळकुसुमांत जळ मिळे, कीं बुडतें? ॥
 कथिलां तो धर्म; पण ॥ त्वच्चरणां अर्पितां, खरें धर्मपण. ॥ ४२ ॥
 आत्माप्रिय, नित्य धणी ॥ तूं; पावति कुशल तव पदींच सुखधणी. ॥
 त्वर्धररसपानाशा ॥ बहु दिक्सांची, न योग्य, सरुपा! नाशा. ॥ ४३ ॥
 कल्पतरू! पाहसि तें ॥ केलगीतें कामकांतरुपा! हसितें ॥
 होय समुर्ध्व; दमन ॥ स्मरोग्रिचें यांत तर्कि दाह वद मन. ॥ ४४ ॥
 कामदेहीं कापूर ॥ स्त्री होति; तथां सुखावह निको पूर ॥
 अधरसुधांचा वाहो; ॥ तुमचा अवळासमूह वांचावा हो. ॥ ४५ ॥
 मन हरिलें कलगीतें; ॥ दासी करितों तुझ्या पदीं सलगीतें; ॥
 तुज, विरहदेहनशमनीं, ॥ ध्यानें. पावोचि, तूंचि कीं अनिशमनीं. ॥ ४६ ॥
 सर्वस्वें जो सवदा ॥ साधिति साधू, रमात्तदब्जोत्सर्वदा ! ॥
 ज्या पासुनि, तवचरणा ॥ शिवलौ, वनेजन, सख्या ! सुभद्राचरणा ! ॥ ४७ ॥
 विटलो ओका रीती ॥ भवदेन्याची रुचे न, ओकारी ती. ॥

१ पांच आहेत तप ब्यास. २ पंच-इषु तप्त= कामानें तापलेल्या. ३ शरण. ४ फार संताप
 लेंलें. ५ तुझ्या भजनरुपा लीखानें; (=स्त्रीकार करिशाल तर इ०). ६ मान्य करितें (मन). ७
 (भाषण) रागें भरूं नये. ८ फार. ९ ताप देणारे. १० दावाप्रीसारिखे. ११ पांन, फळें,
 पुष्पें, यांत. १२ धार्मिकत्व. १३ चतुर. १४ सुखाची समृद्धि. १५ त्वत्-अधर-रस-पान-
 भाशा= तुजें अधरामृत पीण्याची इच्छा. १६ मंजुळ गायनानें. १७ कामदेवाप्रमाणें सुंदरभा
 रूप ब्याचें त्या तूं! १८ हास्यानें. १९ महान् उत्साह, आनंद. २० कामरुपी भगिनीचें
 २१ कामाप्रीत. २२ चांगल. २३ अधरामृतांचा. २४ स्त्रीसमूह. २५ विरहरुपी
 भगिनी प्राप्त जहालयास तो क्लिबवावयास: २६ नेहमीं. २७ आपलें सर्व देऊन. २८ हें
 रमेच्या त्वादयकमळास आनंद देणाऱ्या! २९ भाई अरण्यांतिल जन. ३० उत्तम कल्याणरूपभा
 आचरण ब्याचें अशा तूं. ३१ परास. ३२ भवत्-अन्य= तूं खेरीजकरून दुसऱ्या कोणाक अ
 चरण. ३३ रीति.

पिकगुणकायजि! ^२ भेकीं? ॥ कांजीं ^३ अमृताधिकीहि काय जिभेकीं? ^४ ॥४॥
 करिती दैवर्त पाहों ^५ ॥ श्रीपद या एकदा सदैव तपा हो ! ॥
 अशि ती ही वरि तुळसी, ॥ सह पदधूळी धरूं शिरीं निस्तुळ्सी. ॥ ४९ ॥
 तूं सुरपादप राया ! ॥ दासींते दे स्वहास्य, पादपरा यां. ॥
 तव वदनस्मित ^६ रूचिर ॥ प्रेक्षुं ^७ नि, मनिं कामतप्त आहों ^८ सुचिर. ॥ ५० ॥
 श्रीमुख वेष्टित अलंकीं, ॥ अलिकुलपरिवृत सुधांशुविव, कमल ^९ कीं! ॥
 कुंडलरूचि गं डोतीं; ॥ अधरिं अमत; वांचवीं विरहगंडातीं. ॥ ५१ ॥
 हरि तापसमूह ^{१०} सितें ॥ हसितेसहवर्तमान जें पाहसि तें. ^{११} ॥
 विश्वंभर भुज, गाजे ॥ यश देवसंभेत, लाजाविति भुजगा जे. ^{१२} ॥ ५२ ॥
 मुत्प्रेर्भवक्षम नादे ॥ जेथें ^{१३} श्री हें प्रमोद वक्षें मना दे. ॥
 वाटे अंबट कीं तें ॥ अमृताहि! हें रूप गोड या वटकीतें. ॥ ५३ ॥
 ऐसी कोण, हरि ! सती ॥ त्रिजगीं, जे मधुर वेणुगीत ^{१४} पुरिसती, ॥
 पाहे तुजहि, रमेनीं ! ॥ त्रिभुवनरूचिरा ! व्रत त्यजून, रमेना ! ॥ ५४ ॥
 खग, मृग, सनगजग, रति- ॥ प्रदंरूपें मोहती; न कां तुज ^{१५} गर्ती ? ॥
 तूं विश्वंभर साच; ॥ प्रसन्न हो; न तरि, देह हा भरसाच. ॥ ५५ ॥
 तप्तस्तनता पसरे; ॥ कैरंकंज न ठेवितां, न हा ताप सरे. ॥
 दुर्वह देह; टकवणें ॥ नातःपर; सह्य होति हें हट कवणें? ॥ ५६ ॥
 त्वययीं रामां निशितें ^{१६} ॥ कामशरें विद्धं ^{१७} सुंदरा; मानिशि तें ॥

१ कोकिलेचा गुण. २ वेडकाच्या अंगीं. ३ पेज; "कांजीं" हा शब्द या ठिकाणीं स्त्रीलिंगीं आहे. ४ अमृतापेक्षा अधिक. ५ किंवा. ६ देव. ७ पाहावयास. ८ लक्ष्मीचीं स्थाने अशा व्या या तुळसी. ९ निरुपम अशी. १० कल्पवृक्ष. ११ पायांच्या ठायीं तळींन. १२ आह्मी. १३ किंचित हास्य. १४ सुंदर. १५ पाहून. १६ फार दिवस पर्यंत. १७ केसांनीं. १८ भ्रमरांनीं वेष्टिलें, (अलक हेच भ्रमर). १९ चंद्रविव. २० किंवा. २१ कुंडलांची शोभा. २२ कानसुलावर. २३ विरहरूपी अपमृत्यंत. २४ पादरे, शुभ्र. २५ हास्यासह २६ तूं हासत पाहतोस, तें तुझे पाहणें तापसमूह हरी. हास्यासशुभ्ररंग असतो असें मानितात. २७ भुज, २८ आनंद उत्पन्न करण्यास योग्य. २९ लक्ष्मी. ३० आनंद, उत्साह. ३१ छाती ३२ स्त्री. ३३ ऐकिते. ३४ रमा-ईन, हे रमेशा ! ३५ त्रिजगीं सुंदर. ३६ पक्षी, सावजें, व वृक्ष आणि इतर जग. ३७ प्रियकर. ३८ "मोहती" हें क्रियापद पुनः लाविलें. ३९ ओझ्यासारिखाच. ४० हस्तकमल. ४१ जड. ४२ या नंतर नको. ४३ स्त्रिया. ४४ तीक्ष्ण अशा (कामशरें). ४५ जखमी.

करिं; तवसंमुख रानी ॥ बडबड केली यथेष्ट या मुखरानीं ॥ ५७ ॥
 चिंतो भव्य सुरमणी ॥ कीं, "जरि मत्संग दुर्लभ, व्यसु रमणी ॥
 होतिल;" यास्तव नाते ॥ श्रीचें दे, सफळ करुनियां स्तवनाते. ॥ ५८ ॥
 इच्छति पदरज सुरती, ॥ गोपी करितो सुखें तयासह सुरता! ॥
 चंद्र अर्जन, तारा या ॥ भूसति; दावी चरित्र जन ताराया. ॥ ५९ ॥
 गज जैसा स्ववंशांला, ॥ गोपीला रमवि हरि वनीं स्ववंशांला. ॥
 लज्जापर मी^३ केली; ॥ लक्ष्मीऐसीच होय परमा केली.^{१५} ॥ ६० ॥
 मानी आपुलि नीच ॥ ज्योत्स्ना पूर्णदु^{१६} ही, अशा पुंलिनीच ॥
 कृष्णेच्या, देव रमे; ॥ स्मरतां विस्मय रमा मना दे, वरमे. ॥ ६१ ॥
 धृतकुमुदामोदरसा- ॥ निल तेथें करि विलास दामोदरसा; ॥
 जाला भीत रवीन्वी ॥ केन्या लंघुनि; तिच्याहि भीतर^{२२} वीची. ॥ ६२ ॥
 "देजं कां मी न रसा ॥ भक्ताते?" ह्यणुनि देव, कामी नरसा, ॥
 ध्याती प्रमद^{२४} मनि जें, ॥ आलिंगन, दे सुखें मुखें दामें निजें. ॥ ६३ ॥
 "मृदुता न कुसुमदामीं, ॥ कठिनीं, जरि तरि न लेशही श्रम दामीं. ॥
 प्रेमें बन्ध सदा मी," ॥ देव म्हणे गोपिकांसि; दे रस दामीं ॥ ६५ ॥
 तों सौभगमैदमानां ॥ त्या स्त्री मळतां, न साधुकोमद मानी. ॥
 येणें सुखहानीच; ॥ प्रभुहि विटे; फार मानमद हा नीच. ॥ ६५ ॥
 पावे अंतर्धान ॥ प्रभु हा सद्गुरुदुर्हर्षनिधान; ॥
 कीं कुमति न सोसवती; ॥ श्रीचा केल्याहि, हें परि नसो, सवती. ॥ ६६ ॥

इति श्रीमत्कृष्णविजये रासक्रीडायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ २९ ॥

१ तुझ्यासमोर. २ वाचाळानीं. ३ कल्याण. ४ कृष्ण. ५ वि-असु, गुतप्राण.
 ६ रित्या. ७ स्त्रीचें. ८ देवसमूह. ९ कृष्ण. १० करिणीला. ११ आपल्या स्वामीन जहालत्या
 अशा व्या त्यांस. १२ लज्जाभारित. १३ लक्ष्मी १४ महान्. १५ क्रीडा. १६ चांदणें. १७ पूर्णचंद्र.
 १८ तटावर. (पूर्णदुच्या चांदण्यापेक्षाहि शुभ्र होते असा भावार्थ). १९ यमुनेच्या. २० धृत-कुमुद-
 आमोद-रस-अनिल, कमळांचा सुवास व रस धरिला आहे ब्याणें असा वायु. २१ यमुना.
 २२ लाटा ('भीत' जहालत्या). २३ कामातुर. २४ स्त्रिया (गोपी). २५ चुनि.
 २६ फुलांच्याहारीं. २७ द्राव्यांच्या अंगीं. (यज्ञोद्दिने दाव्यांनीं बाधिलें, तेव्हां तीं फुलांच्या हाराहून
 मृदु होतीं. ०). २८ आपल्या भाग्याच्या गर्वांनीं व मानांनीं. २९ साधुंची इच्छा पूर्ण करणारा
 (कृष्ण). ३० गुप्त (जहालत्या). ३१ भक्तसमूहाच्या आनंदाचे भांडार. ३२ लक्ष्मीच्या.

क्रीडे स्त्रींसह; साहे ॥ गर्व न; सुखमूर्ति विरहद सहसा हे; ॥
 यन्मय चर अग जंग; जी- ॥ वनि शोधित, जेवि यूथनाथं गर्ज गंजी ॥ १ ॥
 त्दया देववि लास ॥ स्वविरहहस्तेचि वासुदेव विलास; ॥ १
 स्मरति चरित्रे सुरुति- ॥ १ ध्येया; करिती तदात्मिका तदनुकृति ॥ २ ॥
 विरहे दग्धवर्षु सती ॥ अश्वत्थादिद्रुमासि माधवं पुसती ॥
 गृह न स्मरती; रानी ॥ फिरती, उन्मत्तशा, क्षत शरीरानीं ॥ ३ ॥
 "जो वधि अलिचिंकर बकां ॥ देखियला काय चिंतचोर कुरवकां ॥ ॥
 तूं तरि सांग, अशोकां! ॥ हे गोपीमंडळी करावि अशोकां ॥ ४ ॥
 हे पुत्रागा ! नागा ! ॥ सांग, करी विमद जो महात्मा नागा; ॥
 भ्यालें कंपकरी या ॥ कामशरा, कृष्ण सांग, 'चंपकराया ! ॥ ५ ॥
 तूं तरि सदये तुळसी ! ॥ वद हरिचरणप्रिये ! (रमेसीं तुळसी). ॥
 जरि अवलोकन, कपटा- ॥ कर कोठें सांग, भूल्लों कनकपटा!" ॥ ६ ॥
 प्रार्थुनियां मालतिला, ॥ पुसती त्या कांतिनिर्जिततमाल तिला ॥
 गोपी, "श्रीमल्लीला- ॥ निधि कोठें?" हें विचारिती मल्लीला ॥ ७ ॥
 "निष्ठुरं जे, असु जाती; ॥ सुमदु तुम्ही जातियूधिके ! असु जाती ॥
 ऐसें त्दया वाटे; ॥ गेला कीं तो नभवसुद्ध या वाटे ? ॥ ८ ॥
 जलदर्शयामा, कंदा ॥ मोर्दाच्या, देखिलें तुवां मांकंदा ? ॥
 यश संपादा दानीं ॥ प्राणांच्या; हे किंजे रुपा दांदांनीं ॥ ९ ॥

१ वियोग करणारा. २ एकाएकी. ३ जेणेकरून युक्त. ४ चराचर सृष्टि. ५ करि-
 णींचा पति. ६ हस्ती. ७ हत्तिणी. ८ चुरका. ९ आपल्या विरहरूपी हातानें. १० मागें
 केलेल्या कृत्याच्या योगानें. ११ कुशलाचा ध्यान करण्याचा विषय (कृष्ण). १२ गोपी.
 १३ तत्-अनुकृति, कृष्णानें केलेल्या चरित्राचें पुनर्दर्शन (= सांग आणणें इ०). १४ जवळें
 आहे शरीर ब्याचें. १५ पिंपळ इत्यादि वृक्षांस. १६ कंटकादिकांनीं फाटलेल्या. १७ राक्षस
 विशेष. १८ कृष्ण. १९ वृक्षविशेष. २० वृक्षविशेष. २१ शोकरहित. २२ कालियास. २३ काप-
 विणाऱ्या (कामरूपी बाणास). २४ कृष्णचरणास प्रिय अशी जी तूं. २५ तुलना पावतेस.
 २६ कपटखानि. २७ पीतांबरधारि कृष्णास. २८ निजकांतीनें जिकिलें आहे तमालास ब्याणें.
 २९ श्रीमल्लीला- निधि, महान लालचें कोठार (कृष्ण). ३० वृक्षविशेष. ३१ एथपर्यंत
 संबोधिलेले वृक्ष कोठार; आतां तुझी तरि हे जाई! जुई! सांगा. इ०. ३२ भसो. (याचा
 कर्ता "जाती"). ३३ प्राण (भामचे). ३४ शिवाचा मित्र. ३५ भेषःश्यामा, कृष्णास. ३६ भानं-
 दाच्या मुळास (कृष्णास). ३७ भांवा. ३८ करावी. ३९ आपण.

तुज नती पनसो ! हे ॥ स्त्रीसंहति; हरिवियोगवाप न साहे. ॥

सदया ! पाव, (देवार्ता ॥ हरिणीशा;) करुनियां रुपा, वद वार्ता. ॥ १० ॥

व्याळविदारक सारे ॥ न कथां हे अनस! कोविदार! कसा रे ? ॥

तुज जंबूद्रो ! हाते ॥ बंदुनि पुसतो अघाकृतद्रोहाते. ॥ ११ ॥

सन्नतिदांपक दावा, ॥ सांगा भेटेल गोपरीय कदा वा. ॥

यमुनीतटतापस ! रे, ॥ न कसे उपकृति करा ? न हा ताप सरे. ॥ १२ ॥

रे, रे, साधो ! अर्का ! ॥ जाणसि तरि सांग खळतमाच्या अर्का. ॥

वद त्वांसाक्षी वकुळा ! ॥ वरिल अलीच्या भला, कसा क्षीव, कुळा ! ॥ १३ ॥

टाकुनि युवतिकेदंबा ॥ गेला, तो देखिला न काय कदंबा ? ॥

आणी वनि पाजाया ॥ अधरामृत, टांकि कितव नीती ! जाया. ॥ १४ ॥

त्वां केलें तप महि ! तें ॥ तें नेणों, कीं पुलकीतों हरिपदें महितें. ॥

वद, तू सतीवरी, हें ॥ सुख त्रिविक्रमपदें किं आदिवरीहें ? ॥ १५ ॥

वद हरिणिसखि ! प्रभु, जा ॥ दयितेच्या ठेउनी निजांसि स्वभुजा, ॥

गेला याचि पथानें; ॥ कीं तीचीं कुंकुमं सुचिंचित थानें ? ॥ १६ ॥

आलिंगनसहवासं ॥ हरिचें कुंदसुमदाम दुःसहें वासं ॥

आम्हां हेंच सुचवितें, ॥ लाधलि तवदृष्टि दर्शनामृतचवितें. ॥ १७ ॥

सफळ तरू लवले, यां ॥ भाविति, हरिपादधूलिचें लवें लेया. ॥

आलिंगित लतिकीर्हा ॥ त्यांसहि पुसती, मनोज्ञ बोलति कांहीं. ॥ १८ ॥

१ शरणागत. २ हे पणसा! ३ स्त्रीसमूह. ४ वणव्यानें भाजलेल्या. ५ सर्प- (=कालिया) मर्दन करणारा. ६ सर्व. ७ वृक्षविशेष. ८ हे जांबुळीच्या वृक्षा ! ९ अघासुरेंही अकृतद्रोह (यज्ञस्वोपणें द्रोहविरहित) अशा; " अघाकृत द्रोहाते, " असाहि दुसरा पाठआहे. १० मोक्ष देणारा (कृष्ण). ११ कृष्ण. १२ कीं १३ यमुनेच्या तटावरील तपस्वी. १४ उपकार. १५ वृक्षविशेष. १६ दुष्टजनरूपी अंधाराच्या सूर्यास (कृष्णास). १७ लोकत्वदयानिल विचार पाहणारा (कृष्ण). १८ ओवळीचा वृक्ष. १९ भ्रमराच्या. २० मन. अलीच्या कुळाला भला वरील; क्षीव कसा वरील ? (भ्रमरसमूह क्षीव म्हणजे रसातें न उखल करणारा वरित नाही; तुझावर भ्रमरकुळ दिसतें आहे; तेव्हा तुझी क्षीव नाही; पास्तव कृष्ण कांठें आहेहिं सांगा, असा भावार्थ). २१ स्त्रीसमूहास. २२ वृक्षविशेष. २३ हे पृथ्वि! २४ कारण कीं. २५ रोमांच समाजे जीचे. २६ कृष्णचरणानें. २७ पूजितानें (वदानें). २८ कृष्णास. २९ कृष्णपदें. ३० वराह अवतारें. ३१ स्त्रियेच्या. ३२ निजार्थसि-आपल्या खाद्यावर. (दयितेच्या अंसि, स्वभुजाला; व निजांसि, दयितेच्या भुजाला असा अन्वय). ३३ सुशोभित. ३४ कुंदीच्या फुलांचा हार. ३५ अघ; (सवतीनें आलिंगन देतां कृष्णांगीं तें दाम होतें अणून). ३६ गोपी. ३७ अंश. ३८ वल्लीनीं वेष्टित असलेल्या वृक्षास. ३९ सुरस.

दुःखे निजतनु कारा ॥ वाटे; मग पूतनावधादानुकारा ॥
 करिती वाचा काय; ॥ स्वातीं त्यां धाक या भवांचा काय? ॥ १९ ॥
 करुनी चरितानुकृती, ॥ शोधिति जो भवतमक्षयीं भानु हती, ॥
 सुखधन, गावे लीला- ॥ गुण ज्याचे, पुसति. तो नर्गां वेलोळा. ॥२०॥
 वृंदावनिं ताप दया- ॥ निधिविरहें धरिति गोपवनिता; पद या ॥
 प्रभुचें भुवनादिसतीं ॥ प्रिय, तन्मुद्रा रजांत नयनां दिसती. ॥ २१ ॥
 ते, साधुमनोमठसे ॥ दिसती लोचनचकोर पदसोम, ठसे; ॥
 जे बहुमंडित लक्ष्मी- ॥ नयनोब्जरवि ध्वंजाद्वखंडितलक्ष्मीं. ॥ २२ ॥
 त्या धुंडिति पर्दवीतें, ॥ तों देखति जें सुसंपदा पद वीतें. ॥
 (जी परमरूपा दानीं ॥ स्वसुखाच्या) दृष्टि वैधिल्या पादांनीं. ॥२३॥
 पर्दजळज वळखि जायां ॥ जे ते; तों हेतु होय जवळि खिजाया; ॥
 कीं दिसति तयासाहितें ॥ युवतिपदें; न गमतीच मनिं त्यांस हितें. ॥ २४ ॥
 “अगइ ! विलासवतीनें ॥ प्रेमगुणीं कृष्ण गोविलीं सवतीनें ! ॥
 सर्वस्वा हरि; लाजे ॥ दे आम्हा, गेलि धेउनी हरिला जे.” ॥ २५ ॥
 पावति तापा; “उलतें ॥ उर; जाणो वज्र सवतिचें पाउल तें ! ॥
 तीचें अतुलतप, नसे ॥ संशय, जीचे पदांक तोहि तपनेसे !” ॥ २६ ॥
 द्वेषे होय तडफडा; ॥ म्हणती, “चित्ताब्धिची अलभ्य तंड; फडा ॥
 जसि निधिवरि^{३१} सापिणिची, ॥ संगति हरिसीं तसीच या पापिणिची! ॥२७॥
 न लवूनि पळ, विलास ॥ त्यागवुनी, हरि ! जिणें वनीं पळविलास, ॥
 असि कोण रुत-व्रत^{३३} ती ॥ शृंगारसुरद्रुमींहि चढली व्रतती ? ॥ २८ ॥

१ बंदोखाना. २ पूतना. वध. अनुकार, पूतनेचा वध इत्यादि कृष्णचरित्रांच्या पुनर्दर्शनास. ३ शरीर. ४ अंतःकरणों. ५ संसाराचा. ६ संसाररूपी अंधाराचा सूर्य. ७ चतुर. ८ वृक्षांस. ९ दयासमुद्राच्या (कृष्णाच्या) विरहानें. १० गवळणी. ११ पृथ्वीतील इत्यादि साधूंंस. १२ धुळींत. १३ साधूंच्या मनांचे मठ (विश्रंतीचीं स्थानें.) १४ नैत्ररूपी चकोररुप्यांचे पदरूपी चंद्र. १५ सुशोभित. १६ लक्ष्मीचे डोळे हींच कर्मळ त्यांचा सूर्य. १७ धजादिकरून भखंडित(सर्व) चिन्हांनीं. १८ मार्गास. १९ चरणकमल. २० स्त्री. २१ रोषाया. २२ स्त्रीचीं पाउलें. २३ विलास करणाऱ्या स्त्रीनें. २४ प्रेमरूपी दोरांनीं. २५ बाधिला. २६ निरूपम. २७ पदचिन्हें. २८ सूर्यासारखे. २९ चिंतासमुद्राचा. ३० किनारा. ३१ द्रव्यावर. ३२ पळविला गेलास; (हा कर्मणि प्रयोग). ३३ व्रत केलेली. ३४ शृंगार रसाचा. कल्पवृक्षच भसा जो तूं, हे कृष्णा ! त्यावर. ३५ वल्ली.

ये कांती तडागाल, ॥ जीवन दे; हा न दे, खचित डागाल. ॥
 कर्मविपत्ती सारें ॥ हें तापविलें सुधारुपाकासारें. ॥ २९ ॥
 जे प्रीतिस ये कांती, ॥ घेउनि गेला मुकुंद तिस एकांता; ॥
 कृष्णा न सये कांती, ॥ रानी त्यजितां वधूतिस ये कांती ! ॥ ३० ॥
 स्कंध अनुभवि भुजांचें ॥ स्पर्शसुख, तिचा प्रदान करि विभुजांचें; ॥
 कीं नियंतु पदराजी ॥ एकिकडे; दे मनास तापदरा जी. ॥ ३१ ॥
 ईश्वरपदसारस ती ॥ जाली आराधिती निगर्मसार सती; ॥
 कीं नेली एकांता ॥ ते; अस्मत्समृति मनांतहि न ये कांती ! ॥ ३२ ॥
 गतिजितबालकरेणु ॥ श्रीशेपदांभोज- भक्तपालक- रेणु ॥
 हे धन्य; विधिभैवानी ॥ पतिलक्ष्मी ब्राहिती शिरोबुभैवानी. ॥ ३३ ॥
 सिद्धी परमा दे, वी, ॥ जे जननी, हें त्रिविष्टेप रमादेवी, ॥
 ते हीताप सराया ॥ बरि रज हें, प्रिय शिवादि- तापसरया. ॥ ३४ ॥
 हे पीयूषघन; तगे ॥ ताप न; होतो विनष्टविपदेघ नंत गे ! ॥
 स्व विधि कसा गेरल वसे ? ॥ तीचे पद गमति अमृतसागरलवसे. ॥ ३५ ॥
 भाग्यास न माप तिच्या; ॥ अस्मत्सर्वस्व त्या हरुनि, मापतिच्या ॥
 अर्वाचा परम पिते ॥ रस एकांती; स्मरे न सख्य किंमपि ते. ॥ ३६ ॥
 अमृतांत विषलवस ॥ स्थिति; कीं सन्मंडळीं महांखळवास; ॥
 सुमदांमांत विखारे ॥ किंवा वरमाणिकांत वसति निखारे ! ॥ ३७ ॥
 तैसें सादर जांत ॥ स्वसुखसमृद्धी मुकुंदपादरजांत, ॥

१ एकादा थकलेला मनुष्य. २ कर्माच्या परिणामा. ३ सुधाच अशी कृपा ज्यांत अशा सरोवरे. ४ गोपी. ५ सखे! ६ कृष्णास. ७ स्त्रीसमूहास. ८ सुंदर (कृष्णास). ९ खांद. १० (स्कंध). ११ देणें. १२ (भुजांचें). १३ नियमित. १४ पदमालिका. (" आहे " या क्रियापदाचा अध्याहार करावा). १५ तापभय. १६ (राजी). १७ ईश्वराचें चरणकमल. १८ वेदसार. १९ आमची आठवण. २० पतीस. (कृष्णास). २१ गतिविषयी जिकिले आहे लहान लहानसे व्यापणें. २२ कृष्णपदकमल. २३ रजःकण. २४ ब्रह्मा, शिव, आणि लक्ष्मी. २५ शिरोरूपी कमळांनीं. २६ गज. २७ साषादि महान् तपस्वी लोकांस. २८ अमृताचे मेघ. २९ नष्ट जाहली आहे विपत्ति व पातक व्यापणें. ३० शरणागत. ३१ देव. ३२ विष. ३३ अमृताचे लहानसे समुद्र. ३४ आमचें सर्व धन. ३५ रमापतीच्या (कृष्णाच्या). ३६ ओढाचा. ३७ कि-अपि, भगदीहि. ३८ विषाशास. ३९ साधुच्या मंडळींत. ४० महान् दुष्टाचा सहास ४१ कुलाच्या हारांत. ४२ सर्प. ४३ श्रेष्ठ रत्नांत. ४४ भाद्र पूर्वक.

त्यांत पहा ! आली हो ॥ तत्पदधूली सुदुःसहो, आली ! हो!" ॥ ३८ ॥

वर्णिते वदनि श्रेणी^५ ॥ कृष्णपदांची, विमुक्तिपदानिश्रेणी. ॥

"चंदननिधिनी^६ अहितें ॥ त्यजिलें; कीं न जवळी पदे तीं अहितें! ॥ ३९ ॥

भूमीतें नांतळेवे, ॥ यवसायीं विद्धे^७ अपटु^८ गर्मनां तळेवे; ॥

यास्तव त्या सुभंगेला ॥ स्वस्क्रंधीं वैसवुनि वळुभं गेला!" ॥ ४० ॥

ऐसें तर्कवर्षे^९ वळी ॥ तदपांत शिरोन बहुत तापवि, खवळी. ॥

जळति मनीं कोपानें, ॥ कीं केलीं तच्छिरें^{१०} तिणें सोपानें. ॥ ४१ ॥

"या तरुचीं अतिशयितें ॥ प्रेमं कुसुमेंहि वेंचिलीं निज दीयितें; ॥

येथें प्रेम्हा मानें ॥ भूषविली स्वकररचितसुमदामानें; ॥ ४२ ॥

कीं पौदाग्रेंचि पहा ॥ दिसती हरिचीं; प्रियार्नुकूल सकेप हा! ॥

आपणाचि फुलां वेंची; ॥ आवडतीच्या गुंणाप्रति भुलावेंची!" ॥ ४३ ॥

जानुंयुगीं वसकेला ॥ चिन्हें जाणानि, लक्षणति, "हा वश केला; ॥

बोणि तिची घातलि ही! ॥ या भाळीं विधि^{११} असा कसा घात लिही! ॥ ४४ ॥

असि करुनि कृपा, सुभनें ॥ लेवविलीं तदधरासर्वपिपासुमनें, ॥

नंदमुतें शोभविलें; ॥ सवतानें हें कसें तदय लोभविलें! ॥ ४५ ॥

हीं चिन्हें कथिति, जसीं ॥ सूचक नेत्रें, मुकुंद रमला तिजसीं; ॥

पाजुनि अधरासव ती, ॥ भुलवुनि या, भोगिती^{१२} नगर्वरा सवती!" ॥ ४६ ॥

"एवं गोपी विकळी ॥ विमनस्को धुंडिती हरोतें सकळा. ॥

१ त्या स्त्रियेच्या पायांचे रजःकण. २ सहनकरण्यास फार कठीण. ३ हे सख्याने! ४ सुखांनीं. ५ मालिका. ६ मोक्षपदास चंदन जाण्याची शिडी, निसण. ७ चंदनवृक्षांनीं व द्रव्यांनीं. ८ सर्पातें. ९ त्या गोपीचीं न आवडणारीं अशीं पाउलें. १० चालवेना. ११ तृणाच्या अग्र्यांनीं. १२ टेंचलेले. १३ अकुशल (= गैरमाहिती). १४ चालण्यांस. १५ स्त्रीला. १६ आपल्या खांद्यावर. १७ पति. १८ विचाररूपी विष. १९ बलवान्. २० तत्-शिरें. २१ पायऱ्या. २२ फुलेंहि. २३ निजपतानें. २४ स्त्री. २५ शोभविली. २६ आपल्या हातानें गुंतलेल्या फुलांच्या हारानें. २७ पायांचीं अग्रें, शेवटें. २८ प्रियांस अनुकूल. २९ सदय. ३० गुणरूपी दोरीस. ३१ दोन्ही जागांवर, मांडांवर. ३२ कृष्ण. ३३ या (आमच्या) कपाळीं. ३४ ब्रह्मा. ३५ फुलें. ३६ तत् - अधर-आसव-पिपासु-मनें, तिचें अधरासव (=मद्य) पिण्याविषयीं नृषित भशा मनानें. ३७ चाहाडखोराच्या नयनाप्रमाणें. ३८ भोगित्ये. ३९ गोवर्धनधरा. ४० याप्रकारें करून. ४१ कळारहित. ४२ निराश.

एनि भरलें. ^१प्रेमपिसें ॥ स्त्रीमंडळ तें वनांत हिंडे कैपिसें. ॥ ४७ ॥
 दुलभ हरिपद^३युगली ॥ पाउनि, तेही मनांत गोपी फुगली. ॥
 कीं "बहुतापरि, ^१कळा ॥ स्त्रींत वरी जाणतें तयांपरिस^४ कळा." ॥ ४८ ॥
 घेउनि वल्लभ गेव्हा ॥ जोस, असा गर्व होय त्वा सुभगेलां; ॥
 हे बुद्धि कुडो^१ आली ॥ ब्रजशापाचीच, गर्व न उडो घाली. ॥ ४९ ॥
 पति लक्ष्मीचा लीला- ॥ नर त्यास म्हणे, "अशक्त मी चालीला; ॥
 न घडे हा श्रम; जाणें* ॥ तेथें न्यावें, न एकही क्रम जाणें." ॥ ५० ॥
 हांस कृष्ण; मग मनीं ॥ श्रीकांत म्हणे तिला, "बहु श्रम गमनीं; ॥
 स्पर्शसुखा दासाचा ॥ योग्य करीं तरि वसोनि खांदा साचा." ॥ ५१ ॥
 मानी स्त्रीचि^१त^२ कैमी, ॥ कीं, "वर्ते^३ वर्तवीं हरी जितका मीं;" ॥
 या मतिस न सोपा हे ॥ जाणे; स्कंधीं चढोनि वैसें पाहे. ॥ ५२ ॥
 श्रुतिनु^१ते^३सा, याला ॥ नेणे; स्कंधीहि जाय वैसायाला ॥
 जों ते री^१मा, लवला; ॥ अंत^२हित होय दीपसा मालवला. ॥ ५३ ॥
 "कंठीं हार विलासीं ॥ अहा! प्रमा^१दें करुनि हारवि^२र्दासी! ॥
 चंद्र न हा ^१रवि लासी; ॥ करिल ^२उरीं स्मर^३शर प्रहार^३ विलासी! ॥ ५४ ॥
 करिंचा निधि^२ हारविला ॥ तेणें. जो ताप, लाजविल हा रवि^३ला!" ॥
 करि बहु हारा^२वां हे ॥ स्व उरावरि अश्रुच्याचि हारा वाहे! ॥ ५५ ॥
 करिं फार विलापा हे; ॥ हरिविरहीं हिम^३करांत रविला पाहे. ॥
 गेला जो धे^२व नीति-॥ अंशें, ॥ न^३पवे तदीय शोध वनीं ती. ॥ ५६ ॥
 "चंद्र न भागे, लासी ॥ तृदया; कां प्राणवल्लभा! गेलासी? ॥
 धांवुनि दे ^३खेव; दये ॥ करिं; मृत्यु घडेल, जरि न देखें; वद ये. ॥ ५७ ॥

१ प्रेम(ममता)रूपी वेद. एक शब्द संस्कृत व दुसरा प्राकृत अशांच्या समासाचें हें एक उदा-
 हरण होय. अथवा 'प्रेम' आणि 'पिसें' अशां दोन पदें वेगवेगळीं लिहून 'पिसें' हें 'मंडळ' याच
 विशेषण करावें. २ वानरांसारखें. ३ जोडी. ४ व्यापेक्षा. "बहुतापरि" = अनेकप्रकारें.
 ५ स्त्रीस, दुष्ट ६ वाईट. ७ सखा. ८ लीलें मनुष्य झालेला. ९ पाउल. १० जाणें. ११
 स्त्रीनें जिंकिलेला. १२ कामाधीन. १३ वेदांनीं नमिलें आहे न्यास. १४ स्त्री. १५ गुप्त. १६
 विशाल. १७ गर्वांन. १८ माझ्याकडून गमावला गेलास. १९ सूर्य. २० भाजी. २१ तृदयीं.
 २२ कामरूपी बाण. २३ घाव. २४ विलास करणारा. २५ द्रव्य. २६ सूर्याला. २७ हा!
 भारावा, खेदशब्दास २८ चंद्राच्या ठायीं. २९ पति. ३० लाहे. ३१ आलिंगन. *जाणें असेल
 तिकडे मला न्यावे, पण माझ्यानें तर स्वतः चालवत नाहीं.

आचरलें आर्गा मी ॥ दुर्मति; नेणेंचि ताप हा आर्गामी ॥
 या मानसखेदासी ॥ वारीं; टांकीं वनांत न सखे! दासी". ॥ ५८ ॥
 करि नैक विलाप वनीं, ॥ तो ध्वनि गोपींस आयकविला एवनीं. ॥
 भेटति तीस झडकरी, ॥ जीवरि हरिविरहवाह्निभेघ झड करी. ॥ ५९ ॥
 आळ विटविलासाचा ॥ ज्यावरि, आत्मा हरी विटविला साचा, ॥
 वृत्त कथी फार, जिणें ॥ गणिलें कमळासुपतिविणें भार जिणें. ॥ ६० ॥
 सुखधामं गवळणीस ॥ त्यागी; आल्या समस्त मग वळणीस. ॥
 होय उदासीन मन ॥ जेणें, तें स्मरुनि, करिति दासी नमन. ॥ ६१ ॥
 धुंडिति पुनरापि, नाकी ॥ वांछिति यच्चरणैरेणुला सपिनाकी. ॥
 त्यालां विधु रचि दिवटी ॥ दाविल कीसि? वृक्षभूलतंम जिस निवटी. ॥ ६२ ॥
 म्हणती, "दाट नेगे वसे; ॥ छायातीरांत कृष्णवाट न गवसे! ॥
 न शमे तापहि;" ल्याया ॥ पदरज, जाती स्छळासि त्या पहिल्या, या ॥ ६३ ॥
 चेष्टा- वचन- मनेहीं ॥ त्या तन्मय सर्व; अन्य उद्यम नाही. ॥
 नंदकुलभवनदीपा ॥ गाती, पुलिनीं वसोनि, शर्मनदीपा. ॥ ६४ ॥
 इति रासक्रीडायां द्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥ ३० ॥
 "व्रज उल्लष्ट तव जनि- ॥ स्तव हरि! कीं, श्री वसे सदा मुदित जनीं; ॥

१ अपराधास. २ येणारा. ३ अनेक. ४ वार्युनीं. ५ कृष्णाचा विरह हाच कोणी एक
 अग्नीचा पर्जन्य. ६ ब्यारकमी विलासाचा. ७ लक्ष्मीच्या प्राणपतीशिवाय. ८ ओझें. ९ जगणें.
 १० सुखाचें घर, (कृष्ण). ११ नम्रतेस. १२ या शब्दातील "न" हें अक्षर पादांतस्थ
 असल्यामुळे दीर्घ जाणावें. व आर्षी छंदातील पहिल्या चरणास पाद असें मानून तदंतस्थ अक्षर
 ऱ्हस्व असल्यास, त्याच्या मात्रा दोन मानाव्या, हा नियम मोरोपंतांनी आपल्या ग्रंथांत
 स्वीकारिल्याचें हें एक उदाहरण आहे. १३ "त्यास" याचा अध्याहार करून, या क्रियापदाचें
 कर्म करावें. १४ देव. १५ ब्याच्या पायांच्या रजःकणास. १६ सांगासहित. १७ गोपींस
 १८ चंद्र. १९ निजकातिरूपी मशाल. २० झाडांच्या मुळांजवळचा अंधार. २१ काढून टाकी
 नाशी. २२ वृक्ष; (एकाच वृक्षाविषयी बोलतात असें नव्हे, परंतु एकवचनी नामाविषयी बोलून
 तद्जातीय अनेक व्यक्तींचा बोध या ठिकाणीं केला आहे. या वचनास जात्येकवचन असें
 झणतात.) २३ सांपडे. २४ गोपी. २५ हलनचलन, बोलणें, आणि मन यांहीं. २६ कृष्णमय
 २७ उद्योग २८ गोकुलरूपे घरातील दिवाच, असा जो (कृष्ण) त्यास. २९ तटी
 ३० कल्याण समुद्रास (कृष्णास). ३१ गोकुळ. ३२ सुखी. ३३ जन्मासाठीं तं जन्मास
 आलास झणून). ३४ लक्ष्मी. ३५ आनंदित.

प्रण त्वंदर्थ दासी ॥ धरुनि, हुडकितो दिशांत; दाविं पदासी! ॥ १ ॥
 शरद्वेजुगर्भरुची ॥ चोरी^३ तुक्षिदाष्टि जे सुखवरदगुरुची, ॥
 तीणें फुकटा दासी, ॥ मारिसि; हा वध न काय या प्रेमैदासी! ॥ २ ॥
 विषर्जळ, दाव, वर्ष, घने-॥ श्वसनाशनि अन्यभय, मयात्मज, अघ, न ॥
 बाधों दिभलें, सदया! संप्रति^{१२} दुःखांत गोपिका कां वद या. ॥ ३ ॥
 गोपाकुर्वीतून^३ ॥ प्रकट जहालासि विश्वसाक्षी तूं न; ॥
 जगद्वना उदय जनीं ॥ यदुवंशीं तुज सख्या ! विनवि कमळजनी. ॥ ४ ॥
 यदुप्रति ! भवैभित मनीं ॥ जे, तव पद वरिति साधु तद्रयशमनीं; ॥
 जें पटु धरि करिं कर्मळा, ॥ वरदा ठेवीं शिरीं तया करिकर्मळा. ॥ ५ ॥
 वीरा ! त्रैजाति-शमना ! ॥ करिसी गतैर्व तूं स्मिते स्वजनमना; ॥
 दासी न विरहेदावीं ॥ टाकि, सख्या ! भेटि दे; मुखांबुजे दावीं ! ॥ ६ ॥
 हरि नम्राच्या शर्मला, ॥ पशुपाठें फिर, जयांत नादे कर्मळा, ॥
 जें नुरवि फणिमदभळा, ॥ काम मयीं, ठेवुनी कुचीं पदकर्मळा. ॥ ७ ॥
 सधियवाक्या वीणी ॥ जींत न, असि सुनयना ! तुझि मधुरे वीणी, ॥
 तीणें दासी मोहा- ॥ कुळ विरहीं; अधर-अमृत पाजि; शमो हा. ॥ ८ ॥
 'तसातें वांचवितें ॥ तव सुकथामृत,' कवींद्र वीणिति चवितें. ॥
 अघ, मद, हरि; सुख करितें ॥ श्रवणें, ते बहुद कथिति जे बहु हरि! तें ॥ ९ ॥
 प्रेमनिरीक्षण, हसितें, ॥ ध्यानीं सुख जें, प्रिया ! विहार विलसित, ॥

१ जुझ्यासार्थी. २ शरद्वेजुगर्भरुची शोभा. ३ हरण करी; (त्या-प्रमाणें सुंदर इ०). ४ सुख
 आणि वर देणारे जे कोणी असतील त्यांत श्रेष्ठ असा जो तूं तुझी. ५ स्त्रियांस. ६ विषयुक्त
 पाणी; (यमुनेच्या डोहातील). ७ वणवा. ८ बैलाचें रूप घेऊन आलेला राक्षस. ९ मेघ, वारा
 आणि वज्र. १० मयासुराचा मुलगा. ११ अघामुर. १२ तून. १३ यशोदेच्या उदरांतून
 १४ जगत्-भवना = लोककल्प्याणार्थ. १५ कमळोद्भव. १६ संसारास भ्यालेले. १७ लक्ष्मी.
 १८ हस्तरूपी कमळास. १९ गोकुळातील दुःखशमन करणाऱ्या ! २० नम्र. २१ वियोग-
 रूपी वणव्यांत. २२ मुखकमळ. २३ पातकास. २४ गार्हमागून. २५ लक्ष्मी. २६ कालियाच
 गर्वरूपी मळ. २७ चरणकमलास. २८ उणाव. २९ गोड. ३० वचन. ३१ मोहानें व्यथित
 झालेल्या. ३२ चुंबनामृत; (हा शब्द सामासिक आहे झणून सांघिनियमानें अपधरामृत असा
 लिहावयाचा; पण समास असताहि सांघि न करिता अशीं असंगित पदें, मोरोपंतांनीं घेतल्याचें
 हें एक उदाहरण होय). ३३ मोह. ३४ तुझें गोड चरित्र हेंच कोणी एक अमृत. ३५ पातक.
 ३६ गर्व. ३७ दयाळ. ३८ प्रेमानें (प्रातिनें) पहाणें. ३९ हास. ४० सुंदर.

एकांत विनोद, मना ॥ जडले, खवळिते; करीं कपटिया ! शमना. ॥ १० ॥
 पशु चारित फिरासि वनीं, ॥ कांता हे कळवळे सदा तेव भवनीं. ॥
 तृणकाणिसअंकुरानीं, ॥ कीं, दुखतिल कमळ मृदुल तवपद्द रानीं ॥ ११ ॥
 धूळीधूसरअलकीं ॥ वेष्टित समधुपपरौग फुल्ल कमळ कीं ! ॥
 सांजे घडि घडि वदना ॥ दावुनि, वीरा ! मनांत अपिसि मदना ! ॥ १२ ॥
 पुरवि मनोरथ नमनें, ॥ श्रीसिंहि जो पूज्य भूविभूषणहि, मनें ॥
 ध्यावा संकटतरणा, ॥ ठेवीं स्तनिं त्या प्रिया स्वनिजचरणा. ॥ १३ ॥
 वाढवि सुरता, नुरवी ॥ शोका, दे स्वरित वेणुला रुचि बरवी, ॥
 अन्य सुखेच्छा न जना ॥ स्मरवी, स्वाधररसासि दे या अजेना ! ॥ १४ ॥
 फिरासि वनिं दिसा, युगसा ॥ त्रुटि होय तुला न देखतां; जें दिससी, ॥
 कुटिलकचवदनपानीं, ॥ पातीं करि ह्यणुनि मन विधिसि जडे मानी. ॥ १५ ॥
 त्यजुनि स्वजनसुतपती, ॥ आलों निशि निकट तव सुगतिवृत्तमती; ॥
 इंगिते जाणासिहि; अति ॥ प्रभु षेठ तं; त्यजिल अन्य पूरुष युवती? ॥ १६ ॥
 श्रीगृहे, विशाळ उर, स- ॥ प्रेम स्मित, दृष्टि, मुख विलोकुनि सुरस, ॥
 तव विजन नैर्म खवळी ॥ स्मरें; सुरतेच्छा उठे; मना भ्रम कवळी! ॥ १७ ॥
 ब्रजजन-दुःखासि हरी ॥ तुझी अभिव्यक्ति सर्व कुशलनिधिलहरी. ॥
 तव वांछागद मनिं या; ॥ लव तरि दे स्वार्तिहर अगद करुनीयां. ॥ १८ ॥
 जें तव पदकमळ तया, ॥ कठिण कुचीं हळुच ठेवुं सखया सभया. ॥
 तेणें फिरासि वनिं, कडे, ॥ खुपति, ह्यणुनि जीवना ! सुबुद्धि गडवडे. ॥ १९ ॥

१ स्त्रिया, (जात्यैकवचन). २ कांता. ३ घरीं. ४ धूळीं व काळ्या केसांनीं. ५ भ्रमरांनीं व पुष्परजांनीं युक्त. ६ लक्ष्मीस. ७ पृथ्वीचें भूषण. ८ या पदांत "स्व" याचा काहीं उपयोग नाही; अशाप्रकारें हा एकाक्षरी शब्दयाचप्रथात बहुतेक ठिकाणीं भटळेल ९ स्वरांनींयुक्त भशा. १० आपल्या अधरामृतास. ११ (स्वाधररसास). १२ हे जननरहिता! १३ दिवसाला १४ युगासारिखी. १५ निमित्त. १६ वक्र केश व वदन तद्रूप रसपान आझी करितों तेव्हां. १७ उदाहरणाचीं पातीं हालतात तितक्यानेच कांहींवेळ इष्टि चालित होते ह्यणून इ० १८ ब्रह्मादे वास. १९ मूर्ख. २० रात्रीं २१ उत्तम गायनानें हरिल्या आहेत माते वगैर्या. २२ तात्पर्य २३ लबाड. २४ तरुण स्त्रिया. २५ लक्ष्मीचें स्थान. २६ प्रीतिपुरःसर. २७ हास्य. २८ एका तींचें. २९ विनादे. ३० काम. ३१ गोकुळांतिल लोकांच्या दुःखास. ३२ मूर्ते. ३३ कोशव्यसा. गराचीं लाट. ३४ इच्छारूपी रोग. ३५ किंचित. ३६ स्व-आर्ति-हर. आमच्या व्याधीस हर. गारें. ३७ भौषध. ३८ (आझी).

एवं बहु आळविते ॥ गोपी गुण गाउनी गळे वाळविते ॥
तामरसाक्षी वसती, ॥ रडति, पडति, विकळमानसा क्षीवसती ! ॥ २० ॥

इति रासक्रीडायां तृतीयोध्यायः ॥२॥ ॥३॥

त्या युवतिसभे टर्कळा ॥ पतिचा; न सुचे मनांत तिस भेटकळा. ॥

जाल्या हिंपुटि^७; कार्या ॥ सावरिति न; हरिदयाचि तर्दसु टिकाया! ॥ १ ॥

वृंदावनि रमणीया ॥ विरहदेवे करपल्या उदारीमणी या. ॥

करुणामृतघन निववी, दर्शनमात्रेच त्या समस्ताहे जिववी. ॥ २ ॥

विरहोष्णांत करपल्या ॥ युवतिरुमुदिनी विकासकांतिहरपल्या. ॥

तत्परिपाळकं रजनी- ॥ पातिसा उगवे मुकुंद अमृतकर जनीं. ॥ ३ ॥

पाहे वदनाला जे दृष्टि, ॥ ह्मणीयासै रुचिर मदना लाजे, ॥

ऐसा सुखदेह, सितें, २० ॥ ताप निवारुनियां, कुशल दे हेसितें. ॥ ४ ॥

प्राणांविण अचळ, वळ. ॥ क्षीणेंद्रियेगण, तसा करी न चळवळ; ॥

तो विरहीं जवळ वळे ॥ शक्तिप्रदे तोंचि युवतिवर्ग वळवळे ॥ ५ ॥

त्यंत प्रकटे सहसा; ॥ धांवति, पाहुनि वरास्थेजलजा सहसा. ॥

अमृतकर सतारक हो ॥ तो स्वचकोरसुविवेकरसतारक हो. ॥ ६ ॥

कोणी धरि कर-कमळा, ॥ स्वीकारी जो अनंत सुखकर कमळा; ॥

घे प्रमदावाहांतें ॥ स्वीसी, जा साधुमन सदा वाहांतें. ॥ ७ ॥

एकि ह्मणे, "तांबूल ॥ प्राशुनि, व्हांवे उरीं गुणें तांबूल." ॥

एकि धरी पदकमला, ॥ "कुची"; ह्मणे, "हेंचि आवडे पदक मला." ॥ ८ ॥

१ या प्रकारें करून. २ तामरस-अक्षिन्, कमलनेत्री. ३ व्याकुळ आहेत मनें ब्याचीं.
४ षट- (= कृष्ण)स्त्रिया. ५ युवतिसमूहास. ६ व्यास. ७ श्रमयुक्त. ८ देहें. ९ तत् भसु, =
पौंचे प्राण. १० विरहरूपी वगव्यानें. ११ उदार रत्नें. १२ करुणारूपी अमृताचा मेष-
(कृष्ण). १३ विरह उष्णांत. १४ स्त्रीरूपी कमळणीं. १५ प्रफुल्लित तेज. १६ त्यांचें
परिपाळण करणारा. १७ चंद्रासारखा. १८ मोक्षप्रद. १९ सुंदर. २० शुभ (हास्य).
२१ कल्याण. २२ हास्यानें. २३ वळानें क्षीण अशीं इंद्रियें. २४ हलनचलन. २५ शक्ति देणारा (कृष्ण)
२६ स्त्रीसमूह. २७ पतीच्या सुखकमळास. २८ हास्यानेंयुक्त अशा. २९ चंद्र. ३० नक्षत्रांनीं
युक्त. ३१ आपल्या चक्रोरास विवेकरूपी रसानें (अमृतानें) तारणारा. ३२ लक्ष्मी. ३३ स्त्रि-
यांच्या बाहें. ३४ स्व-अंसी, आपल्या स्कुंभावर. ३५ बोलावितें. ३६ विडा. ३७ तांबडें.

एकि करी कोप, तिला ॥ प्रीत्यालिं हणने जरी, “छळं नको पतिला.” ॥
 चावुनि ओष्ठ, कटाक्षीं ॥ ताडी; शिरलीच काय बद्धकटाक्षीं! ॥ ९ ॥
 एकि परम सार सती ॥ अनिभिषं नयनें मुकुंदमुखैसारस तीं ॥
 पी बहु, जेवि अधासी; ॥ तृति नसे जसि पदाब्जलुब्ध बुधासी! ॥ १० ॥
 एकी नयनांवाटे ॥ ने श्रीकार्ता त्दब्जशयनी वाटे! ॥
 पावाले शर्म विपुल, कीं ॥ नेत्रे झांकी, तनूहि सारी पुंलकीं. ॥ ११ ॥
 पावुनि, मुंमुक्षु निवती ॥ ब्रह्मज्ञानेचि, तेवि हरिला, युवती. ॥
 गोपींस बहू शोभे, ॥ परमांशकीस हर जसा; मन लोभे. ॥ १२ ॥
 यमुनापुलिनिं मुकुंदं ॥ प्रभृतिकुसुमसुरभिवायु जेय, मुकुंदं ॥
 स्त्री ने चांदणियांत ॥ क्षीरधेनं^१ दिधलिया स्व आंदणियांत. ॥ १३ ॥
 बसविति हरि सव्यानीं ॥ रुतासनीं त्दयपंकजीं भव्यानीं; ॥
 जो ध्यावा साधुनीं, ॥ बहु बहुजन्मीं महासुकृत साधुनीं! ॥ १४ ॥
 निज अंकांवर पाया ॥ घेती, तत्स्पर्शमुखसुधा वरपायी. ॥
 करजलजांसि उरोजीं ॥ टोविति, देती न ताप लेश उरों जीं. ॥ १५ ॥
 त्या प्रणयक्रोधवती ॥ संमर्दन करिति हळुच चरणीं युवती; ॥
 धृतरौमांचेवपु सती ॥ जनवृत्तोपरिच वृत्त अभिनेव पुसती. ॥ १६ ॥
 “एक भजति, जे भजनीं ॥ रत त्यांतें; एक अभजकोप्रतिहि जनीं; ॥
 एक न भजती उभयां; ॥ सख्या जना वद हरी! निवडुनी शुभ या.” ॥ १७ ॥
 जाचें अरुतज्ञपेण ॥ स्थापिते तें त्यांकडे तदुक्तेचि, पण ॥
 साक्षी तत्स्वसंखा, तें ॥ जाणे, जें दुःख युवाते- वादिस खातें. ॥ १८ ॥

१ प्रीतिरूपी सखि. २ वैरिणी. ३ श्रेष्ठ. ४ पातें न हालवित. ५ कृष्णाचें मुखकमल.
 ६ (कृष्णाच्या) पदकमलां लुब्ध जहालेल्या ज्ञान्यास. ७ जोळ्यानें खुणाऊन. ८ कृष्णास
 ९ त्दयकमळां निद्रा करण्या साठीं. १० कव्याण, सुख. ११ रोमांचांनीं. १२ मोक्षेच्छु
 १३ पार्वतीस. १४ यमुनेच्या तीरावर. १५ मुकुंदइत्यादि पुष्पांच्या सुगंधानें युक्त असावायु.
 १६ कृष्ण. १७ अंतरसागरानें. १८ पुण्य. १९ मांडीवर. २० त्याच्या (पायांच्या) स्पर्शापासून
 जहालें जें तेज तेंच कोणी एक अमृत. २१ अधासीपणानें पाण्यास
 २२ हस्तकमलांस. २३ स्तनीं. २४ नम्रता व तसाच क्रोधहि याहीं युक्त. २५ स्त्रिया. २६ ध-
 रिले आहेत रोमांच वपुंनीं (शरीरांनीं) ब्यांच्या २७ सर्व लोकांस सामान्य असें वर्तमान
 २८ नवीन. २९ आपली भक्ति न करणारास. ३० आपली भक्ति करणारा व न करणारा. ३१ या
 तिहींतून चांगलें. ३२ अपकारीपण. ३३ कृष्णाकडे. ३४ परंत. ३५ (या पदांत “स्व” याचा
 काहीं उपयोग नाही झरलें असतां चालेल.)

कृष्ण ह्यने, "परिसा, जे ॥ भजति परस्पर, न रीति ते बरि साजे; ॥
 कीं स्वार्थचि तें भजन, ॥ स्नेह, सुकृतही न ते विधृतदंभ जन. ॥ १९ ॥
 ज्यास न भजनोपेक्षा, ॥ वनभवनीं तुल्य चंद्रिकारूपेक्षा ॥
 ज्यांची, सदय पितर ते; ॥ तद्धृदयीं स्नेहधर्मही सतत रते. ॥ २० ॥
 उभयासाहि न भजति जे ॥ पुसिले ते सांगणें तुझांसि मज तिजे ॥
 'आत्मारामज्ञानी ॥ एक तथामाजि', वैर्णिलें तळानीं; ॥ २१ ॥
 कीं आप्तकाम दुसरे; ॥ किंवा अकृतज्ञ; मूढ ऐसे तिसरे; ॥
 स्वगुरुरोही चरम, ॥ स्वातीं जे सर्वदाहि निष्ठुर परम. ॥ २२ ॥
 संदय-परम-^१कोटींत, ॥ श्रुतिचा जो ख्यात, तो चरमकोटींत." ॥
 गणुनि हळुच हसती, तें ॥ जणुनि, बोले दयैकगेह^४ सतीतें; ॥ २३ ॥
 "ऐका सख्यानों हें ॥ यांत, परी, एकही स्वयें मी नोहें. ॥
 न भजें भजकाला गे ॥ तरिहि मजकडे न दोषगंध^५ हि लागे. ॥ २४ ॥
 जाणति गुज स्तंभिर हें ॥ सतत ध्यान-प्रवृत्ति होते विरहें; ॥
 निर्धन पावे^६ निधितें; ॥ मग चित्तौर्मुख्य हरपतां निर्वधि तें. ॥ २५ ॥
 लोकेश्रुति स्वजनेता ॥ टाकुनि जालां तुझी समस्तभजनेता; ॥
 हो प्रीति असीमा, जी ॥ हे मद्विरहें, सुबुद्धिच असी माजी. ॥ २६ ॥
 स्नेह करा गे! जावें; ॥ मनिची मी कठिन, हें न रागेजावें ॥
 आळ वृथा आली हो ॥ निष्ठुरतेची; न हे खरी आली! हो. ॥ २७ ॥
 दे प्रेमालाप^७ रती; ॥ टाकीं मी यापुढें सुधेर्ली परती! ॥
 गुप्त जवळि कां नसणें ॥ जरि तपावे तृपार्त हे कान सणें. ॥ २८ ॥
 तोडुनियां गृहवेडेयां, ॥ आलां, झालां, न देखतां मज, वेड्या. ॥
 न फिटे हें स्नेह-रिण; ॥ प्रिया तुम्ही मधुरगीतवश मी हरिण. ॥ २९ ॥

१ शोभे. २ दंभरहित. ३ दुसऱ्यानें आपलें भजन करावें अशी इच्छा. ४ अ-
 रण्यांत किंवा घरांत. ५ चांदणें जसं वनभवनीं तुल्य तसेंच पहाणें (बघावें)
 ६ तिसरे. ७ आत्मज्ञानी. ८ तत्त्वज्ञानें (तत्व) जाणणाऱ्यांनीं. ९ स्वार्थी. १० शेषठचे.
 ११ भंतःकरणीं. १२ भागांत. १३ गाविलेला, श्रुतीनें (वेदानें). १४ दया-एक-गेह, दयेचें मुख्य-
 स्थान (कृष्ण). १५ दोषाचा वास, कण-सुध्धा. १६ ज्ञानकृ. १७ द्रव्यातें. १८ चित्त-
 भौतमुख्य=चित्ताधी उत्सुकता. १९ अमर्याद. २० लोकांचे कर्ण. २१ आप्तजनसमूह. २२ नम्र
 २३ हे सख्यानों! २४ प्रेमयुक्त आलाप. २५ प्रीति. २६ भ्रमृताला. २७ एक शब्द संस्कृत भाषि
 एक प्राकृत अर्थाचा समास मोरोपंत केव्हा केव्हा करितात त्याचें हें उदाहरण होय.
 २८ गोड गायनास वश.

मन्मानसा नचकेळ ॥ भवदुपकारामृतौब्धिमाजि बुचकळे. ॥
 न घडे ऋणपारिहार ॥ प्रीतिचि दे हें महा जयापरि हार! ॥ ३० ॥
 उपकृतिसागरतरणीं ॥ सखिहो! तुमची सुशीलता वर तरणी; ॥
 स्वप्रत्युपकृति होडी; ॥ मज ष्ठावी शक्ति; गति इची बहु थोडी!" ॥ ३१ ॥
 हे अजित पराभूती ॥ दावी भक्तां परंतु न परा भूती; ॥
 शरणागति बहु मानी; ॥ वसवी निर्जोर्केररी प्रसादविमानां. ॥ ३२ ॥

इतिश्रीरासक्रीडायां चतुर्थोध्यायः ॥ ४५ ॥ ३२ ॥

मग तेथें हरि रास- ॥ क्रीडा करि चेतवुनि अशरीरसं. ॥
 वेष्टिति कनकदुकूला ॥ मंडलरूपे प्रिया स्त्रिया अनुकूला. ॥ १ ॥
 बहु जाला घडिमाजी ॥ दोघी दोघांत; म्हणाति, "आवाडि माजी ॥
 पतिला, कीं आपलिया- ॥ जवळी; गोपी अशाचि परि व्यापलिया. ॥ २ ॥
 क्षितिचा तो हार; मणी ॥ मारकत ईश्यामकांति हरि हा; रमणी ॥
 गौरी- स्वर्ण- मणिगणीं, ॥ भुजगुणसुषुमा मनोहरा कोण गणी? ॥ ३ ॥
 बाहु समपी विभुजा ॥ स्त्रीचा स्कंधी, स्वयेंहि मग तेविं भुजा, ॥
 अतुल सुखां द्यायाच्या ॥ सुरतरुचा व्रत तिसीचे खांद्या याच्या! ॥ ४ ॥
 भास्वर देवविमानें ॥ ध्योमीं दाटाति, अनेक सूर्यसमानें; ॥
 वाटे तीं न खेयानें; ॥ तें मिष केलें चि पाघिनीसख्यांनं! ॥ ५ ॥
 वाजाति दुंदुभि; केली ॥ पाहुनि, सुर्मवृष्टि निर्जरीं नंभि केली; ॥
 सस्त्रीक स्वर्वासी ॥ जन आला; इष्टलाभ हा सर्वांसि. ॥ ६ ॥
 गाती हरिचीं अमलें ॥ सांगनं गंधर्वपति यशें तटतशमलें. ॥

१ मन्मानसा, माझ्या मनास. २ भवत्-उपकार-अमृतौब्धि-माजि=तुमच्या उपकाररूपी
 भूमत सागरांत. ३ (याचा कर्ता " मानस".) ४ उपकाररूपी समुद्र तरून जाण्याविषयीं
 ५ चांगला स्वभाव. ६ श्रेष्ठ. ७ नौका. ८ मो जो उलट उपकार करीन तो. ९ पराजय
 १० श्रेष्ठ. ११ अद्भुत शक्ति. १२ आपल्या दासी (गोपी). १३ प्रसादरूपी विमानांत.
 १४ कामास. १५ कनक (पीत) आहे दुकूल (वस्त्र) ब्याचें, अशा कृष्णास. १६ अनेा
 करूपी. १७ मरकत रत्नासारखा. १८ कृष्णवर्ण. १९ गौर आणि सुवर्ण वर्णाच्या ब्य
 स्त्रिया हेच मणि, त्यांच्या समूहांत. २० बाहुरूपी दोंरीची शोभा. २१ कल्पवृक्षाच्या.
 २२ बल्लोसमान. २३ तेजोमय. २४ आकाशीं. २५ आकाशवहानें (विमानें). २६ सूर्यांनं.
 २७ क्रीडा. २८ पुष्पवृष्टि. २९ देवांनीं. ३० आकाशीं. ३१ स्वर्गवासी. ३२ निर्मळ. ३३ स्त्रि-
 यांसह. ३४पतिक हरणारीं.

नादें नभ तें कोंदे; ॥ त्यांतहि निजगीत विभु तयां ऐकोंदे! ॥ ७ ॥
 सुरजन सविनेयें नाचे ॥ हरिचा; सकळेष्टही पुरवि नयनांचें; ॥
 म्हणति, " नको पास्यांची ॥ क्रिया; रुसे आजिवरि-सकोपां त्यांची! ॥ ८ ॥
 हरिसह त्या कमळास्या ॥ करिती पुलिनीं सतत मनोरस लास्यां ॥
 किंकिणि- नूपुर- वलय- ॥ व्रातांचा लावि वृत्तिलागि खं लय. ॥ ९ ॥
 कृष्णतनुघनानीकीं ॥ स्त्री चपलां भाविल्या बुधमनांनीं; कीं ॥
 गर्जित गीत; तुषार ॥ स्वदेहि चातक मयूर सज्जनवार. ॥ १० ॥
 जें ज्यानृत्ये गीतें. ॥ हर्ष, न वदवति विलासरुप्ये गीतें ११ ॥
 वेणुपरिस तांनांहीं ॥ स्त्रींच्या न भुले, असा परिसता नाही. ॥ ११ ॥
 दे भगवान् स्वर; संकळा ॥ गातां बहुविध अमिश्रितस्वर सकळा; ॥
 त्या विश्वगुरूवराली- ॥ गानाची स्तुति करील कोण निराळा? ॥ १२ ॥
 आइकतां गीतगती, ॥ देहादि स्मृति न अंतरंगीं तगती ॥
 विधिगुरुही तो मानी; ॥ डोलावें कां न सुरशिरस्तोमांनीं? ॥ १३ ॥
 त्या परमोदारासीं ॥ नटतां पावति सती प्रमोदा रासीं; ॥
 जे श्रंतां स्कंधाला ॥ धरि, तत्स्पर्श तिचा निर्जाल्मा धोला.- ॥ १४ ॥
 उत्पलसौरभ जा ये, ॥ तो स्वसिंह हुंगिताचि बलवजाये, ॥
 हरिभुज निववी रासीं, ॥ जे भागे गात नटत यदुवीरासीं. ॥ १५ ॥
 जो योगा यागाला ॥ दुर्लभ, त्या गाल मिळवुनीयां गाला ॥
 घे यदुराजविडा जे, ॥ ते स्त्री श्रीच्या मनास लाजवि डौजे. ॥ १६ ॥
 तंतननाथाथानीं ॥ श्रंतां हरिकर सरोज तप्त थानीं ॥
 ठेवुनि, युवाति निवे; कीं ॥ हें छत्रचि सुखद सेविलें स विवेकीं. ॥ १७ ॥

१ कृष्ण. २ नम्रतेनें. ३ क्रोधयुक्त (क्रिया). देवास डोळ्यांचीं पातीं नाहीत. ४ कमलवद-
 ना. ५ नृत्या. ६ समुदायाचा. ७ नाद. ८ लक्ष. ९ कृष्ण-तनु घन अनीक, कृष्णाचीं जीं (त्या
 वेळेस धारण केलीं) अनेक देहें तोच मेघ, त्यांच्या समूहांत. १० विजा. ११ देवांच्या मनांनीं.
 १२ धर्म. १३ सब्जनांचा समूह. १४ वाणति. १५ उंच स्वरांनीं. १६ ऐकणारा. १७ कळेनें.
 १८ बहुत प्रकारांनीं. १९ भिन्न भिन्न स्वरांनीं. २० कृष्णसख्यांचें गायन. २१ मनीं.
 २२ ब्रह्मदेवाचा वाप (कृष्ण) २३ देवांच्या भस्तकसमूहांनीं. २४ परम-लदारासीं, कृष्णासीं
 २५ दमलेली. २६ शंतरात्मा. २७ संतुष्ट झाला. २८ कमलाचा सुवास. २९ स्व-अंसीं
 भापल्या खाद्यावर. ३० गोपीला. ३१ रासक्रीडेंत. ३२ कृष्णासीं. ३३ लक्ष्मीच्या. ३४ डाग
 देई ३५ गायनांतील स्वरविशेष. ३६ थकलेली. ३७ कृष्णाचें हस्तकमल. ३८ विवेकांनीं.

लाजुनियां, श्री लपती ॥ जाली; कीं गोपिकावश श्रील पती; ॥
 कारि फार रमा नवला ॥ कीं केवळ वनचरींस वर^२ मानवला. ॥ १८ ॥
 करि सुगुणश्रीशाला ॥ गोपी जो, त्या दयाकरा श्रीशाला ॥
 गाती, या नाचविती. ॥ भुलवी अत्यंत गगनयांना चवि ती. ॥ १९ ॥
 गोपी सकळा श्रीशा ॥ तितकें होणें पडे रमाया श्रीशा. ॥
 मुदितभना नारी ती ॥ रति रां सीं पावल्याचि नानारीती. ॥ २० ॥
 युवतिसभे हा रतिला ॥ दे, सांपडला रमासुधाहार तिला ॥
 जो कर वरि अनर्घा मां ॥ पुसि सुरतश्रीगोपिकाननघामा! ॥ २१ ॥
 जलकेली वनकेली ॥ करुनि स्त्रीमंडळी सुपावन केली. ॥
 विज्ञवी कामर्ज्वलन ॥ प्रभु परि झालें नचरमधातुस्खलन. ॥ २२ ॥
 विश्वात्मा विश्वपती ॥ पावन चरितें करी, जया मुनि जपती. ॥
 भक्तेच्छां हरि पुरवी ॥ विषयिजेनाज्ञानदोषातिभिरिपुरवि. ॥ २३ ॥
 बहुदीर्घा अमृतकरे- ॥ द्युति धवलशरनिशा, तयांत सुखकर ॥
 प्रभु गोपीतें रमवी; ॥ कामज्वरदोहें अंगसंगें शमवी. ॥ २४ ॥
 आणिक एकहि माया ॥ हरिची दावी असा^२ व्रजो महिमा या; ॥
 मानिति सदानिं जसे जे ॥ नित्यव्यवहार युवतिसीं निजसेजे^{२६}. ॥ २५ ॥
 त्यांसि ह्मणे हरि, “ जा, गे, ॥ जों नाहीं जाहले स्वजन घरिं जागे. ॥
 दे सुखधर्म निरोपा, ॥ तोषवि, तरूचाचि होय तैर्मानिं रोपा. ॥ २६ ॥
 जाति पहांटे जाया, ॥ गोपांच्या, धरुनि वसतिवाटे, जांया. ॥
 सोडीना मन पाय ॥ प्रभुचे; कीं सौख्यधाम ते अनर्पाय. ॥ २७ ॥
 इतिश्रीरामकृष्णविजये रासक्रीडायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ इतिरासक्रीडा समाप्ता.

१ आपलें (लक्ष्मीचें) पाणिग्रहण करणारा. २ नवरा. ३ सद्गुण व शोभा यांचीं स्थाने.
 ४ रमापतीला. ५ देवांच्या विमानास. ६ शोभा. ७ लक्ष्मीसमान. ८ कृष्णास. ९ आनंदित
 आहेत मनें ब्यांचीं. १० रासक्रीडेंत. ११ स्त्रीसमूहास. १२ रमेचा अमृताचा घोट.
 १३ निमळ. १४ लक्ष्मी. १५ सुरतानें श्रमलेल्या गोपिकांच्या तोंडावरील घाम. १६ उदकातील
 क्रीडा. १७ वित्र. १८ कामरूपी अग्नि. १९ पतन. २० भक्त-इच्छा. २१ विषयी लोकांचें अज्ञान व दोष
 हाच अंधार त्याचा शत्रु सूर्य. २२ अमृतकर-द्युति-धवल-शरत्-निशा, चंद्रकांतीनें शुभ
 भशा जो शरदनुतील रात्र. २३ कामरूपी बवराचा दाह (उष्ण). २४ गोकुळांत. २५ स्त्रि-
 रीसों. २६ आप आपल्या विद्यान्यावर. २७ सुखाचें स्थान (कुण). २८ गोपींच्या मनांत.
 २९ पराच्या मार्गांस. ३० स्त्रिया. ३१ ब्यांपासून अपाय होणें नाहीं.

गोपांसह सानंद ॥ ब्रजपति तो अंबिकावनाला नंद ॥
 गेला; सांबे- शिवाला ॥ पूजा विध्युक्त, जो हरी अशिवाला. ॥ १ ॥
 पशुपतिला अंबेला ॥ वाहति गोपाल भक्तिपूर्वक बेला; ॥
 विप्रांला मोदानें ॥ देती स्वर्णवर्चसह गादात्रें. ॥ २ ॥
 सेवुनियां नीरासी ॥ निजनि अधिष्टानि सरस्वती- तीरासी; ॥
 तों रात्रीं ये जवळी ॥ क्षुधिताजंगर, ब्रजधर्पिला कवळी. ॥ ३ ॥
 आक्रोशें हरितातें ॥ खसुता बाहे, यदंघ्रि भय हरितात. ॥
 “ये ऋष्णा! सापायाँ ॥ मज रक्षीं; ग्रासितो, वधीं सापा या.” ॥ ४ ॥
 गोप महा उग्रार्सी ॥ ताडिति बहु उर्लमुकीं, तथापि ग्रासी. ॥
 सद्विभवां सापा या ॥ मग लावी शीघ्र-प्रीतवार्सी पाया. ॥ ५ ॥
 जळलें अशुभें व्यांला- ॥ कृतिसह, पावोनि पदरजा भव्याला; ॥
 दावी तेज स्वीयाँ ॥ चरणांचें अहिसे^{२२} देव तेजस्वी यो^{२२}. ॥ ६ ॥
 हरि दग्ध करी राशी ॥ पापाच्या; तत्क्षणींच सुशरीरासी ॥
 विद्याधरपति पावे; ॥ त्या तेजें गोपवृद्धाष्ट दिपावे. ॥ ७ ॥
 श्रीचेतुराननतातें ॥ पुसिलें वृत्त स्वपादनलिनैनतातें. ॥
 मुनिसेर्वस्वा चरणा ॥ नमुनि कथी तो मुंदेर्शन स्वांचरणाः— ॥ ८ ॥
 “श्रीरूपें दार्षित^{३२} मी ॥ विद्याधर; मज मदीयें^{३३} मद अर्पि^{३४} मीं; ॥
 हिंडें लोक विमानें ॥ बैसुनि न विरूपें आंगिरसें के वि मीनीं. ॥ ९ ॥
 खळ निरूप हा साधी ॥ अंघ्रं, योजुनि त्याचिया स्वउपहासा धी^{४२}. ॥

१ आनंदी. २ पार्वती सहवर्तमान. ३ विधियुक्त. ४ अकल्याणास. ५ शिवास. ६ पार्वतीस.
 ७ आनंदानें. ८ सुवर्ण, वस्त्र, अन्न, इतक्यांसह. ९ पाण्याला. १० व्यापून. ११ क्षुधित-
 .अजगर, भुकेलेला अजगर, (सर्प) १२ नंदाला. १३ नंद. १४ यत् अंग्रि, ऋचें चरण
 १५ अग्रायंत सांपडलेल्यास. १६ कोलितनीं. १७ भाग्यवानास. १८ पीत (पिवळें) आहे वास
 (वरल) व्याचें तो (कृष्ण). १९ पाप. २० सर्वशरीरासह (हें “अशुभाचें” विशेषण आहे).
 २१ आपल्या. २२ सर्गांस. २३ “विद्याधर” हा देवांत एक जाति आहे; त्याचा हा राजा असे.
 २४ गोपसमूहाचा हाष्टि. २५ ब्रह्मदेवाच्या पितृगर्भेणें=कृष्णानें. २६ वर्णन. २७ आपल्या
 चरण कमलां नम्र असा जो (विद्याधरपति) त्यास. २८ मुनीचें सर्व धनच असा जो
 चरण त्यास. २९ हें त्या विद्याधरपतीचें नाव. ३० स्व-आचरणा. ३१ संपत्ति व सौंदर्य याही
 ३२ गर्विष्ट. ३३ माझा. ३४ भजानांत. ३५ कुरूप. ३६ हें एका ऋषीचें नाव.
 ३७ ज्ञानी. ३८ यात्रा कर्ता “मी”. ३९ निर्लेब्ध. ४० पातक. ४१ या शब्दांत “स्व”
 याचा कांहीं उपयोग नाही. ४२ जुद्धि.

हे श्रीकर! अजगर ते ॥ वसले क्रोधाख्य, पावलों अजगरते. ॥ १० ॥

सुतपोषेन शापा या ॥ अंतकथिति तव दयैकघनशा पाया; ॥

मद मळ सहसा धूते ॥ ज्यांची शारोर्किही सदय साधू तें! ॥ ११ ॥

भवशमना देवास ॥ प्रार्थितसें, निजपदीं मना दे वास. ॥

नाशिति अवलेपा या, ॥ तुजिया ज्ञाते हणोनि लवले पाया. ॥ १२ ॥

वारी पन्नागतेतें ॥ जें तव पादांबुज, प्रपन्नगते! तें ॥

न बहु; भवभ्रम राहे ॥ न, स्मरतां; शक्ति विदित सदभ्रमरा हे." ॥ १३ ॥

आज्ञा, पद वंदुनि, घे ॥ सुदर्शन; व्योमपार्थ, जसा इंदु^{१०}, निघे; ॥

अद्भुत गुण हरिचे ते ॥ जाणुनि, नंदादि होति विस्मिर्तचेते. ॥ १४ ॥

केली यात्रा सारी; ॥ हरि दे गोपांसि विस्मर्या त्रासौरि. ॥

आले घोषां; गाती ॥ नंदाची मुक्ति; ऐकती सुभगा ती. ॥ १५ ॥

एका समयीं रातीं ॥ गाती गोपीगणांत असुहृदराति ॥

जे बळरुण भाते, ॥ वर्णे जिंकिति सितासिता^३ अत्रा ते. ॥ १६ ॥

स्मरबांधवतारांनीं ॥ धवल निशामुख; सुगंध भवता रानीं ॥

कोलाहल मधुपानीं ॥ मत्तानीं कुमुद- मल्लिकामधुपानीं. ॥ १७ ॥

सन्मानिमानसहंसीं ॥ बळगोविदीं समस्तदेववतंसीं, ॥

आरंभियलें^{२६} असीं ॥ गायन, ठेवूनि गाल डाव्या असीं.^{२९} ॥ १८ ॥

गाणें त्या दोघांचें ॥ श्रीसच्चित्सुखरसाचिया ओघांचें ॥

देहस्मृति योषांची^{३२} ॥ हरि, तद्यज्ञं जेवि वासना दोषांची. १९ ॥

१ क्रोधनामें. २ सर्पता. ३ सु तपस् धन, उत्तम तपच आहे धन व्याचें. ४ दयेचा मुख
मेघ भशा. ५ गर्व रूपी मळ. ६ शापवचनहि. ७ संसार नाश करणारा. ८ याचा कर
"पाय." ९ गर्वास. १० दूर करी. ११ सर्पणास. १२ चरणकमल. १३ हे शरणागता
गति देणाऱ्या! १४ संसारसंबंधी भ्रम. १५ साधुरूपी भ्रमरास. १६ आकाशमार्गी. १७ चं
१८ विस्मित अहित चिंतें व्याचों भसे. १९ भयाचा शत्रु. (हें "हरि" याचें विशेषण आहे
२० गोकुळास. २१ मोकळीक. २२ असुहृत् भराति=दुष्टांचे शत्रु. २३ शत्रु व काळें अन्न
(अनुक्रमें, बळराम व कृष्ण हे जिंकिति.) २४ कामजनक तारांनीं. २५ कमळ आणि मल्लिक
या फुलांचें मधु पिऊन मत्त जालेल्यांनीं. २६ साधु व मुनी यांच्या मनोरूपी मानस सरोवरां
हंसप्रमाणें भसणारे जे त्यांनीं. २७ सर्व देवांचे तुरे भसे जे त्यांनीं. २८ रात्रीच्या आरंभी. २
खाद्यावर. ३० ज्ञानसुख हाच कोणी एक रस व्याच्या. ३१ शरीरस्मरण. ३२ तरुण स्त्रि
यांची. ३३ त्या दोषां ओघांचें यज्ञ (हें पद "हरी" या अर्थातद्वत क्रियापदाचा कर्ता आहे

करिती आलापा हे ॥ धनदानुग शंखचूड आला, पाहे ॥
 स्त्रीरत्नें; हा कामी ॥ धृष्ट "न नेऊं," म्हणे, "स्वगेहा," कां, "मी!" ॥२०॥
 न गणी देवा; घाला ॥ घाली; या गृष्टि, भाति त्या वाघाला ॥
 जिकडे उत्तर हरिता, ॥ तिकडे गोपीजनांसि घाला हरिता ॥ २१ ॥
 सार्धज हरि हा, कानीं ॥ लागुनियां, विनविला वधूहाकानीं, ॥
 कीं, "रक्षी निज आली; गातां, कसि दैनबंधुला निज आली!" ॥ २२ ॥
 शत्रुतमोरवि शाल- ॥ द्रुम घेउनि धांवले किं शोर विशाल ॥
 अभयप्रद हाकेला ॥ देती^३ स्त्रीभीतिपात्र खळ हा केला ॥ २३ ॥
 त्रिभुवनपालक रानीं ॥ आले, कवळूनि उग्र शाल करानीं; ॥
 जों आदिपा पाहे ॥ तों काळीच बाटले मनीं पापा हे ॥ २४ ॥
 दुर्मति तदमर्त्तसं ॥ व्यापी त्या गुह्यकास परम त्रांस ॥
 सोडुनि गोपी रानीं, ॥ शीघ्र पळे गांठिं घालितां वीरानीं ॥ २५ ॥
 स्त्री रक्षी बळ शाली ॥ गांठी चोरासि कृष्णजी बळशाली ॥
 तोडि करेचि शिरोमणि^{२२} ॥ दे रामा; तुष्टि धरिति फारशि रमणी ॥ २६ ॥
 हरितां युवति संपत्ते ॥ गुह्यकनीचे, वधूनि तो लघुयत्ने, ॥
 बळ तच्छूडारत्ने ॥ भूषविला, लोक निज यशोहि, प्रत्ते ॥ २७ ॥
 इति श्रीमत्कृष्णविजये चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
 रात्रा हरिसीं रमती, ॥ दिवसा, गोपी, वियोगदुःखें श्रमती; ॥
 गाती लीला सुमती; ॥ युर्गदीर्घ दिनासि परम कष्टें गैमती ॥ १ ॥

१ धनद-अनुग, कुबेराचा सेवक. २ हें त्या सेवकाचें नांव. ३ दांडगा. ४ गोपीरूपी लहानगायी. ५ दिशा. ६ स-अग्रज (वडील भाऊ), बळरामासहित. ७ स्त्रियांच्या झुकांनीं. ८ सखा. ९ शत्रुरूपी अंधाराचा सूर्य. १० शालनामक वृक्ष. ११ मुलगे. १२ हें 'द्रुम'पाचें विशेषण. १३ "भिजं नका" अशी हाक. १४ पहिल्यानें स्त्रियांस जी भीति प्राप्त जहाली तेता तिचें पात्र, नंतर, हा खळ केला; झणजे त्यांस निर्भय करून त्यास सभय केलें. १५ राम-कृष्ण. १६ वेगास. १७ पाण्यास. १८ तत्-अमत्रास, त्यागुह्यकरूपी पात्रास. १९ भय. २० शालवृक्ष हातांत धरिला आहे ज्याणें. २१ बळाचें स्थान. २२ शिरोरूपी मणि. २३ स्त्रिया. २४ शत्रूनें. २५ बळराम. २६ शिरोरत्ने. २७ आदिपुरुषें (कृष्णें) २८ युगाप्रमाणें लीला वाटणारा. २९ फार कंटाळ्यानें घालवित्ती.

गात बसति वृजिनारी- ॥ प्रभु लीलातें स्छळस्छळीं त्रैजि नारी; ॥
 करिती काळक्रमणा, ॥ आळवुनी वेणुगानपटु त्दरमणा. ॥ २ ॥
 नयना सुख दे वेश; ॥ त्रिभंगललिगारुती सुमुख देवेश. ॥
 वर्णिति भास्वर; जाती ॥ ताप, अंशा वेणुच्या शुभा स्वरजाति. ॥ ३ ॥
 अतिसुखदा या दासी ॥ गाति, कथा; स्मरति नंददायीदासी. ॥
 दिठरचर मोहुनि, उरली ॥ शक्ति जिची, वर्णिति मनःप्रिय मुरली. ॥४ ॥

इतिपंचत्रिंशः ॥ ३५ ॥

व्रजजननयने कुमुदे ॥ विकसवि, विरहार्कदुःख नाशानि, सुमुदे ॥
 यदुचंद्र सदा सजे ॥ उगवे, दे स्मिर्तसुंधा; प्रिया दासां जे. ॥ १ ॥
 नामे असुर " अरिष्ट " ॥ प्रभुवरि ये एकवेळ भूत अरिष्ट; ॥
 हरि गौरव शैलेंचे ॥ ऐसे धरि रूप दुष्ट तो बैलाचें. ॥ २ ॥
 व्रज कांपवि वृष; भाचा ॥ कंसाचा भी न काळ त्या वषभोचा. ॥
 वेप्रासि उकारि, शृंगे ॥ विंध्यगिरीचीं हि लज्जिते करि शृंगे. ॥ ३ ॥
 शहें भय दे; हगत ॥ स्वल्प खणित भूसे, दावि वळ देहगत. ॥
 ककुदाश्रितजीमूत ॥ स्तब्धाक्ष, पदोपदीं विसर्जो मूत. ॥ ४ ॥
 उचलूनि अतुच्छाते ॥ धरितो, अभ्रलिहो, निजा पुच्छाते. ॥
 गोगोपीचे गळती ॥ गर्भ, रवे ज्याचिया, भयें पशु पळती. ॥ ५ ॥
 भ्याला व्रज या वाहे ॥ हरिला कीं, "रक्षि जे स्वजनतो वा हे." ॥
 रुष्ण बलीवर्दा या ॥ दापी, इच्छा करी वळी मर्दाया. ॥ ६ ॥

१ वृजिन-अरि-प्रभु लीलातें, पातकाचा शत्रु भसा जो प्रभु, त्याच्या लीलातें. २ गोकुली. ३ स्त्रिया. ४ मधुर शब्दे प्रार्थून. ५ वेणुवर गायन करण्यांत कुशल भसा ६ मनोरंजका (कृष्णास ७ तीन ठिकाणीं (गातनां) भंग वाकविल्यामुळे सुंदर आहे भाकति ब्याची, भसा. देवश्रेष्ठ. ९ सुंदर. १० चांगल्या. ११ अत्यंतसुख देणाऱ्यास. १२ नंदाच्या मुलास. १३ गं कुळांतील जनांचीं नेत्रें होंच कमळें. १४ विरहरूपी सूर्यापासून जहालेंले दुःख; (कुमुदेहीं चंद्र विकसितें कमळें असतात). १५ सर्व. १६ संध्याकाळीं. १७ हास्यरूपी भमूत. १८ राक्षस १९ मूर्त्तमान. २० पर्वताचें. २१ बैल. २२ बैलाचा. २३ उंचतवासा, डोंगरीस. २४ शिखरे २५ भूमिंस. २६ शरीरांत असलेलें. २७ ककुत्-आश्रित जीमूत. (मानेवरच्या) कोव्याने आश्रित भाहेत मेघ ब्याच्या. २८ स्तब्धनेत्री. २९ टांकी. ३० मोठ्यास, भयंकरास. ३१ भाकासार गगलेल्या. ३२ स्वजनसमुह. ३३ बैलास. ३४ भिववी.

निजसुहृदंसीं वाहे ॥ ठेवुनि, त्या चंद्रकोणतंसी वाहे ॥
 क्रोधें वृषहि फुफाटे, ॥ ज्याच्या खुरकुडनें धरातळ फाटे. ॥ ७ ॥
 योजी शृंगां, " राहां," ॥ शूळा जीं म्हणुनी; मूर्तशृंगारोहा ॥
 वृष जाय विदाराया, ॥ विश्वास्या मोक्षदा त्रिपोदीरा या. ॥ ८ ॥
 धांवे उद्दामोक्षां ॥ शृंगें हांगावया स्वशुद्धा भोक्षा; ॥
 धरि शृंगें. हरि हा तीं ॥ ज्या श्रीच्या पाणिपंकजां वरि हातीं. ॥ ९ ॥
 शृंगें धरुनि ढकलिला ॥ मागें अठरा पदेहि; तो टढ कलिला ॥
 ये उडुनिहि घामेला; ॥ जन भावी. 'वांचला, जरि मघा मेला!' ॥ १० ॥
 ये कोपें खवळोनी, ॥ तों श्रीशें तद्विषाणयुगं कवळोनी, ॥
 पाडुनि तो पादानें, ॥ आक्रमिला खळ*जगत्रयोपादानें. ॥ ११ ॥
 जेवि पटां ओल्याला, ॥ पिळितां रक्तांगरांग, वृष तो ल्याला; ॥
 तडुंगें तो कुटिला; ॥ घातक निजगुणांचि होय अतीं कुटिलां. ॥ १२ ॥
 बाधिला कनकपटानें ॥ वृष, जेणें त्रासिले स्वजन कपटानें. ॥
 वर्षति सुर कुसुमांनीं ॥ वाद्य- स्तुति- गीत- नाद उठति विमानों. ॥ १३ ॥
 संहारुनि अरिष्ट ॥ ब्रज रक्षी विश्वपाळ सर्व-वरिष्ट. ॥
 स्त्रीनयनतृषा रातीं ॥ भेटुनियां, हरि सहाय्रजें वृषारोती. ॥ १४ ॥
 वृषमथनोपरि, नातें ॥ हरिच्या श्री नारदें परोपरि नातें ॥
 कथिलें कंसा; नदें ॥ रक्षित बळरुष्ण शौरिसुतें सोनदें. ॥ १५ ॥
 स्वरसपिपासूच कसा ॥ मुनि घात करील शौरिचां सूचकसा ? ॥
 सांगे भोजेपतीतें; ॥ यास्तव कीं देवकार्य हो जपती तें. ॥ १६ ॥
 बाधिले जे तत्पुरुष, ॥ प्रकट करि रहस्य सर्व तें सत्पुरुष. ॥

१ आपल्या मित्रांच्या खाद्यावर. २ मयूरपिच्छावरील चिन्हें आहेत वतंसीं ह्यणजे तुऱ्यात
 व्याच्यांती. ३ बोलावी. ४ भूमिची सपाटी. ५ कृष्णास. ६ प्रिय आणि उदार अशास.
 ७ उद्दाम उक्षा, दाडगा बैल. ८ करकमळांस. ९ कृष्णानें. १० त्याचीं दोनहि शिंगें. ११ घाला
 घातला. १२ जगतय-उपादान, त्रैलोक्याचें कारण. १३ वस्त्रास. १४ तांबड्या रंगाची कांति.
 १५ दुष्टास. १६ पातावरधारी कृष्णानें. १७ फुलांनीं. १८ स्त्रियांच्या डोळ्यांची तहान (इच्छा).
 १९ सह-अग्रज, बळरामासहित. २० वृषासुराचा शत्रु. २१ वृषासुराच्या मथना (मदना) नंतर.
 २२ नातवांन. २३ वसुदेवाचे मुलगे. २४ आनंदयुक्त (नंदानें). २५ निज रसाविषयीं (भक्ती
 विषयीं) तृषित. २६ वसुदेवाचा. २७ चहाडखोरासारखा. २८ कंसास. २९ होवीं. ३० कंसाचे
 पुरुष (राक्षस इ०). ३१ गुह्य. ३२ नारद.

दे बहु संतापा जी ॥ प्रभुचरित्तुभाहि कीं भसंतो पाजी ॥ १७ ॥
 हे वार्ता तो धर्मनी ॥ पेटवि कंसाचिया शिखी-क्रोध मनीं ॥
 शौरिवंधा तरवारी ॥ घेत्या, मुनि, युक्ति कथुनि लघुतरं, वारी ॥ १८ ॥
 कीं “ तात-वधा कानें ॥ परिपुनि, बळरुर्ग पळति तव धाकानें; ॥
 ह्यणूननि तदसु देवां! ॥ रसावे; वद्ध मात्र करिं वसुदेवा.” ॥ १९ ॥
 हंतुंमुद्धिच ही डाय्या ॥ साधाया, मानवे मुनिचंहाडा या ॥
 गेला सांगोनि गंडो ॥ साधूंचा बांधवोनि शौरी निर्गंडां ॥ २० ॥
 यत्नहुम अंबकेशी ॥ जाले, परि धाडि कंस दानव केशी ॥
 कीं मारवितो भाचे, ॥ विलास हे जीविताचिया लोभाचे ॥ २१ ॥
 धाडुनि हरिपु केशी, ॥ मळामात्यादिकांहि मग न चुकेशी ॥
 युक्ति कथी बाहूनी, ॥ वाराया आत्ममृत्यु त्या बाहूनीं! ॥ २२ ॥
 इतरां ठेविति जेठी ॥ बहुवळ चाणूरमुष्टिकाभिध जेठी, ॥
 त्यां बोधि, “ असा रंगी ॥ सिद्धचि; व्हा सिंह शौरिसुतसारंगीं ॥ २३ ॥
 रे, वीर मेहामात्र! ॥ द्वारीं रंगाचिया परम हा मात्र ॥
 तंही कुवलयो पीड ॥ स्थाप सवळहंस हरि कुवलयोपीड.” ॥ २४ ॥
 रिपुवधयुक्ती सुचवी; ॥ कामुकमख मळरंग मंचुंही सुचवि ॥
 आणवि मग अक्रुरा; ॥ गोष्टी सांगे तया स्वयं अक्रुरा ॥ २५ ॥
 ‘ तूज अशा साधूनीं ॥ साधावें यश, सुदृढयशा साधूनी; ॥

१ कृष्णचरित्ररूपी अमृत. २ दुर्जनास (कंसास). ३ फुकणी. ४ क्रोधरूपी अग्नि. ५ वसु-
 देवास मारण्याकारितां. ६ घेणाऱ्या (कंसास). ७ थोडकीच (‘युक्तो’चें विशेषण). ८ बळराम
 व कृष्ण. ९ तत-असू, वसुदेवाचे प्राण. १० हे राजा! ११ बुद्धिहीन. १२ कंस. १३ द्वेषास.
 १४ नारदास. १५ नारद. १६ विज्यांनीं. १७ यत्नरूपी वृक्ष. १८ निर्गंड. १९ केशीनामक दैत्य. २०
 जावाच्या. २१ कृष्णशत्रु. २२ मल्ल-आमात्यादिकांसहि. २३ बोलावून. २४ “जेठी” या पदाचे दोन
 भाग केले असतां ‘जे’ आणि ‘ठी’ असे होतात; त्यांतून जेठी झणविणाऱ्या इतरांस ‘ठी’ इतका
 भाग ठेवणारे, झणजे इतर सर्व ‘जेठी’ अर्थे जेठी असैं मानणारे (च्याणूर ई०). २५ चाणूर,
 मुष्टिका, हीं नावें आहेत ज्यांस. २६ मळांगणीं. २७ वसुदेवाच्या पुत्ररूपी मृगाविषयां. २८ हे महाता!
 २९ हत्तीविशेष ३० बळरामासहित “हंस”=कृष्ण. ३१ कुवलय-अपीड, कमलाचा तुरा आहे
 ज्यास असा = कृष्ण. ३२ कृष्णवधाची युक्ति. ३३ धनुर्याग. ३४ वसण्याचीं उंच स्थानें. ३५
 हूर नव्हे असा जातो त्यास. ३६ सुदृढ-यशा = आप्तांच्या कीर्तिस. ३७ संपादून.

गुरुबळ सुत्राम्पते, ॥ स्वर्गत गणिलें अदीर्घसूत्रा! म्या तें ॥ २६ ॥
 माजा तूं हित साच, ॥ स्वर्गेशा विष्णु, साधु! तूहि तसाच. ॥
 शौरिर्तनुज आणि, खरे ॥ मन्मृत्यू; आस मज नसे आणिख रे! ॥ २७ ॥
 नंदहि आणावा; हें ॥ कळतां, भीतां मदथ आणा वाहें; ॥
 कीं, 'कारि नृप हा यागा ॥ धनुराख्या, दा उमार्यन, पहा, या, गा!' ॥ २८ ॥
 मारू शत्रुस-^१ही; या- ॥ परि तद्वधयोग; मल्ल मजहि सहायां; ॥
 या दहर्ना मारुत हो; ॥ शिशुं तृण ते; मज न सज्जना! मारुत हो. ॥ २९ ॥
 वसुदेवदि तदिष्ट^२, ॥ स्वपिता देवकहि, वधिन मी हर्तदिष्ट. ॥
 जैसी स्त्री नवि, भूमी, ॥ भोगिन, निष्कंठका करून, विभू! मी. ॥ ३० ॥
 प्रिय मी सोसुरघते ॥ मगधपतीतें; भितीं सदा सुरे यातें. ॥
 द्विविदसखा, शंबर वा, ॥ बाण, नरक, मित्रभाव यांसीं बरवा. ॥ ३१ ॥
 पुरमखेतृष्णा नयनां ॥ उपजवुनि, करीं सरामरुष्णोनयना. ॥
 तुज बहु नैय पाठ; वळीं ॥ अर्जुजयुता आणि, जा, सख्या! पाठवळा! ॥ ३२ ॥
 अक्रूर हणगे, "होतें ॥ होणार; चुके न शाहणपणें हो! वें. ॥
 जरि विधि^३ कर दे वांचे; ॥ फळति मनोरथहि देवैर्नरदेवांचे." ॥ ३३ ॥
 तो मानवदेवांचा ॥ निरोप घे, जाय, अहित न वदे वाचा. ॥
 तव कथुनि खळा या ॥ काय, सजे धर्मसेतु जो निखळाया? ॥ ३४ ॥
 इतिश्रीमत्कृष्णवि० ॥ ३६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 कुंसा जो भाकेशी ॥ दे, धरि हरिघातपापलोभा^{३३}केशी, ॥
 तो तनु घे अर्थांची ॥ ये यदुसिंहावरी पिसाच^{३६}थांचि. ॥ १ ॥
 धरि अद्भुत हयदेहा, ॥ भूमि खुरांनीं खणी, ब्रज्जा भय दे हा. ॥

१ बृहस्पतीवें बळ. २ इंद्रातें. ३ मजजवळ आहे असें. ४ हे चपळा ! ५ बळ. ६ मित्र. ७ इंद्रास. ८ वसुदेवपुत्र. ९ धनुः-आख्या-यागा, धनुर्योगा. १० नजराणा, करभार. ११ मी. १२ त्यांच्या वधाची संधि. १३ मदतीस. १४ अप्रोस. १५ वारा. १६ मुलगे. १७ तत्-इष्ट, त्यांचे मित्र. १८ देवहीन. १९ शत्रुसहित. २० हे प्रभो ! अथवा, 'मी' याच्या बरोबर घेतुलें तरी बरेंच. २१ सासऱ्यातें. २२ देव. २३ द्विविद, शंबर, बाण, नरक, हीं दैत्यांचीं नावें आहेत. २४ पुरांत होणाऱ्या यज्ञास पाहण्याची तृषा. २५ सराम, कृष्ण, आनयन= बळरामासहित कृष्णास आणणें २६ न्याय. २७ बळरामास. २८ भाक्या बंधू-(कृष्णा) सहित. २९ देव. ३० हात. ३१ देव व राजेलोक यांचे. ३२ राजाचा. ३३ राक्षसविशेष. ३४ घोड्याचा. ३५ कृष्णरूपा सिंहावर. ३६ कुत्राच. ३७ घोड्याच्या शरीरास. ३८ गोकुळास.

वर्णाया योग्य कशा ॥ होती, जयाच्या सटा मुराभ्रांस कशा! ॥ २ ॥
 बहु दीर्घ सटा याच्या; ॥ पाठि विमानाचियाहि घसटायाच्या. ॥
 जैसा वेग मनाचा ॥ तैसाचि; उणा न बोलवे गमनाचा. ॥ ३ ॥
 दे त्रास जनां, हेंसे; ॥ ते होरी वधिई, कर्ण यां नाहींसे. ॥
 असुरा हयवेषांची ॥ व्याकुळ गोकुळ करी क्षणें हेषांचि. ॥ ४ ॥
 धावे हुडकित; वार्हा ॥ या वाहे हरि तदंतकरें कितवां; हा ॥
 गर्जे, जेवि ^१हरि ^२हरी, ॥ खवळे, शब्दें जरि स्वर्गव ^३हरि ^४हरी. ॥ ५ ॥
 धांवुनि घोटकें, राया ॥ विश्वाच्या, ये समीप घोट कराया. ॥
 कीं हा राहू नीच ॥ ग्रासूं ये विधुसं जपत राहूनीच. ॥ ६ ॥
 कुंकुम ज्याला थां नीं ॥ त्या श्रीच्या मुद्रिता उरा लाथांनीं ॥
 ताडाया हा वीं जी ॥ झाडी पद; तो प्रहार जों व्हावा, जी, ॥ ७ ॥
 तों चकरुनि, देव हयां ॥ धरि त्या चरणींच सज्जन-सुखावह; यां ॥
 फिरवुनि गरगर तुरगा ॥ उडवि धनुःशत जसा खगेश्वरें उरगा. ॥ ८ ॥
 दगड जसा गोफणिचा, ॥ पक्षिपतिक्षिप्त भोगे कीं तो फणिचां ॥
 दूर उडविला साचा; ॥ दैवी महिमा हरी भुजविले साचा. ॥ ९ ॥
 संजे-सह तो, डाया ॥ धरुनि, पुन्हा ये रमांधवा तोडाया. ॥
 वाटे साचा विलेया ॥ नेइल, काळस्वरूपसा चाविल, यां. ॥ १० ॥
 दानवहयमुखविवरां ॥ माजि शिरवि, जो प्रपन्न जन सुखावे बरा, ॥
 स्वभुजा सर्व्यां, लपती ॥ ज्याच्या देखोनिं कांतिस व्यालंपति. ॥ ११ ॥
 गुण ज्याचा वेदांतें ॥ प्रिय बहु, तो बाहु, दुष्ट चोवे दांतें; ॥
 शिवतां तसायांतें ॥ गळति, तसे रूद; सुदुःख दृष्टीं यांतें. ॥ १२ ॥

१ मानेवरचे अयाळ. २ देवांस व अभ्रांस. ३ चाबूक. ४ किंकाळी ५ बहिरे. ६ घोड्याच
 वेष घेतला आहे ज्याणें त्यानी. ७ किंकाळी. ८ घोड्यास. ९ त्याचा (घोड्याचा) अंत कर
 पारा (कृष्ण). १० दुर्जनास. ११ सिंहासारखा. १२ हा घोडा. १३ कृष्ण. १४ हरण करी
 १५ घोडा. १६ चंद्रास. १७ ज्याला श्रीच्या धानांनीं कुंकुम त्या मुद्रिता उरा लाथांनीं, ता
 डाया; असा अन्वय. १८ घोडा. १९ घोड्यास. २० सज्जनास सुखद (कृष्ण). २१ "तुरगां
 याचें दर्शक. २२ गरुड. २३ सर्पास. २४ गरुडानें फेकलेला. २५ शरीर (सर्पाचें). २६ सर्पा
 चा. २७ बाहुप्रतापाचा. २८ सावध होऊन. २९ द्वेषास. ३० कृष्णास. ३१ अंतास. ३२ कृष्णास. ३
 घोड्याचें रूप घेतलेला दैव त्याचें तोंड तेंच कोणीएक विवर त्यांत.(स्वभुजा शिरवि इ०). ३
 शरणागत. ३५ उजव्या. ३६ सर्वश्रेष्ठ ३७ तप्त अया, तापलेल्या लोखंडास. ३८ दांत. ३९ गर्विष्ठास

जाइल जो खंडाया ॥ मंदमती परम तसलोखंडा, या- ॥
 परि, डसतां वरंदा, हें ॥ सैद्य घडे; गळति दंत भूवर दाहें^१ ॥ १३ ॥
 वाढे भौमय समहा- ॥ मणिभुज देहीं उपेक्षितामयसम हा; ॥
 मग असदसुरविरोधी, ॥ वायुसि निर्गम सु. मार्ग-न उरवि, रोधी. ॥ १४ ॥
 ज्यापरि मीनं गळाला ॥ हा तेवि, समर्थ विक्रमी; न गळाला, ॥
 हें उचित अनाचरणा ॥ फिरवी, झाडी, विशाळ नयना, चरणा. ॥ १५ ॥
 सोडी हा लेंड गळन्- ॥ मूत्र, परी यासि मरण आलें डगळ; ॥
 कीं याला विभु^२, ज्याला ॥ चिंतिति योगी, अशाहि लावि भुजाला. ॥ १६ ॥
 कर्माच्या परिपकिं ॥ कर्कटिकाफळ उले जयापरि पाकें, ॥
 ह्येदेह तसा उलला; ॥ भासे रक्तार्द्रपेळस जैसा फुलला ! ॥ १७ ॥
 सहज हरुनि गेलवाहे, ॥ काढुनि घे असेहि विश्वमंगल, वा ! हे. ॥
 कीर्त्यमृतपिपासु मनीं, ॥ सुरें पूजिति था क्षतार्द्रपिपा सुमनीं. ॥ १८ ॥
 असि कीरि बहुवार दया ॥ दासावरि जो, पहावया नारद या ॥
 प्रभुला, ये एकांती; ॥ प्रेमा याचा अपार लक्ष्मीकांती. ॥ १९ ॥
 स्तवानि म्हणे, “ हाकेशी ॥ ज्याच्या भीती सुधांधसाहि, हा केशी ॥
 अंता नेला वाजी ! ॥ यापरिच यशांत कविमनें लावा जी ! ॥ २० ॥
 भूसुरखेदक्षपणी ॥ हे तव भुज याचि सारिखे दक्षपणी ! ॥
 वधिं त्या मूढा; सळिती ॥ साधु श्रुतिसेतु^३ खळचमू^३ दासळिती. ॥ २१ ॥
 तूं सदैवनपर, वांचे ॥ कंस कसा? मारिसी दिसीं परवांचे ॥
 कमलारंगा ! माजी दृष्टि ॥ निवविसील भल्लरंगांमाजी. ॥ २२ ॥

१ कृष्णास. २ स्वरित. ३ जमिनीवर. ४ उष्णतेनें. ५ तेजीमय. ६ महामण्यानें युक्त अशा सर्पासारिखा भुज. ७ उपेक्षित-आमय-सम, उपेक्षा केलेल्या रोगासारिखा. ८ असत्-असुर-विरोधी, दुष्ट दैत्यांचा द्वेषी (कृष्ण). ९ गम्य. १० मासा. ११ पराक्रमी. १२ दुराचान्यास. १३ मुतरा. १४ मोठें १५ प्रभु. १६ परिणामानें. १७ फळविशेष. १८ पक्वतेनें. १९ घोड्याचें शरीर. २० रक्तकरून आर्द्र (भिजलेला) असा पळसाचा वृक्ष. २१ गळ्यातील वाहा (बाहु) २२ प्राणहि. २३ कृष्ण. २४ कीर्तिरूपी अमृताविषयीं तृपित. २५ देव. २६ क्षतानीं आर्द्र (भिजलेला) असा जो पातकी न्यास. २७ फुलांनीं. २८ पुष्करवेळ. २९ कृष्णीं. ३० सुधा अंभस्, अमृतच आहे अन्न व्यांचें ते (देव). ३१ ब्राह्मणांचा खेद घालविण्याविषयीं, जी चलाखी तीत. ३२ कंसास. ३३ वेदरुहीसेतु. ३४ दुष्टसमूह. ३५ सत्-अवन-पर, साधूंच्या रक्षणाविषयीं तत्पर. ३६ हे रमापते ! ३७ मलांच्या समेत.

मग वध पंचजनाचा ॥ यवननरकमुरमुखामरोरिजनाचा ॥
 देखेन; तदुपरि भव- ॥ भ्रमहूर कल्पद्रुहरण शक्रपरिभवै. ॥ २३ ॥
 बहु तन्ववल्लभाचें ॥ स्त्रीरत्नाचें हि कुतुक नव लभाचें. ॥
 मग उत्थारिसिल नृंग ती ॥ पाहेन द्वारकेंत लीला नृगती ! ॥ २४ ॥
 सुश्रीमंत कराया, ॥ स्त्रीरत्नासह मणि स्यमंतके राया ! ॥
 येइल, ते आळ सरे, ॥ स्मरतां यज्ञ, कीर्तनीं, हरिल आळस रे ! ॥ २५ ॥
 मृतपुत्रोपादानें ॥ विप्र सुखविजेल विष्टपोपादानें. ॥
 पिडिल जगा, तव सोंगा ॥ घेउन, पौंड्रक, दंतं गात वसों गा ! ॥ २६ ॥
 मग जळतां काशिपुरी, ॥ तव शक्ति कळेल सर्व लोकांशि पुरी. ॥
 तुज भगवद्द्वैतातें ॥ गातिल कवि, मारिता मूर्खींचैचातें. ॥ २७ ॥
 हरि ! दंतवक्रनिधना ॥ करिसिल तूं शंकरादि सर्वमुनिधना ! ॥
 श्रीद्वारकेंत वसतां, ॥ चरितें गाईन, ऐकवीन तव सीतां. ॥ २८ ॥
 वीर धनंजय, साच ॥ द्वेषहविप्राशनीं धनंजयेसाच; ॥
 तूहि समीरणे या गा ॥ सारथि, पाहेन दास मी रणयागां. ॥ २९ ॥
 हरिलें महिमानस तां, ॥ कवि जगति न, हा प्राप्त्य महिमा नसतां. ॥
 आतां कां मन करणें ॥ न वळवि! भजकांस अन्य काम न करणें. ॥ ३० ॥
 अंशु वना रदनांचे ॥ प्रभुच्या धवळिति; नमून नारद नाचे; ॥
 कीं न तसा दास; कळा ॥ हे हरिची; पात्र सुप्रसादा सकळा. ॥ ३१ ॥
 चिंतित वदना रदन- ॥ द्युति सुभगा जाय, परि मनें, नारद न. ॥
 रिझवि रमावल्लभ या; ॥ सूचकतेच्या मुनी धरि न वल्ल भया. ॥ ३२ ॥

१ राक्षस विशेष. २ यवन, नरक, मुर इत्यादि जे देवांचे शत्रु त्यांचा. ३ संसारभ्रमाचें
 हरणकरणारें. ४ कल्पतरूचें हरण. ५ इंद्राचा पराजय. ६ तनु-अवलग्न, वारिक आहे कंबर
 व्याची असें जें स्त्रीरत्न त्याचें (कुतुक). ७ नृगराजा. ८ हे मनुष्यगते ! ९ मण्याचें
 नांव. १० मेलत्या पुत्राच्या हेतुनें, (मृतपुत्र आणिल्यानें.) ११ सादीपन गुरू. १२ विष्टपास
 (भुवनास) कारण असा जो तूं त्या व्हा. १३ दैत्यविशेष. १४ त्याचें मरण. १५ यज्ञार्थ. १६
 राक्षसविशेष. १७ दंतवक्राचें मरण. १८ शंकरादि सर्वमुनींचें धन असा जो तूं. १९ सा-
 धूस. २० अर्जुन. २१ शत्रुरूपी होमाज्ञ प्राशन करण्या विशयीं. २२ अग्नीसारिखाच. २३
 बापु. २४ युद्धरूपी यज्ञास. २५ जनांचें मन. २६ व्हा. २७ इंद्रियें. २८ किरणें. २९ रत्नांचे.
 ३० दंतशोभा. ३१ स्वच्छ. ३२ आनंदवी. ३३ कृष्ण. ३४ चहाडपणाच्या. ३५ बालभरहि.

सेवित चिद्रसवर्षि- ॥ प्रभुगुण गेल्यावरि स्वपुत्रभवौर्षि, ॥
 ये चारित पंशु भवैन ॥ श्रीचें पदिं; काय हो करि तप शुभ वन! ॥ ३३ ॥
 फलसुमपलवजाती ॥ घेती, चारीत धेनु/वल्लव जाती. ॥
 पर्वत-सांनूत नसे ॥ भय, होति विनोद^१अनर. नूतनसे! ॥ ३४ ॥
 हरिसह कौतुर्करीती ॥ एक असा खेळ तोषहेतु करीती; ॥
 किति जाले हो ! पाळ, ॥ स्वांगें किति मेध^१, चोर किति गोपाळ ॥ ३५ ॥
 चोरिति त मेपांतें, ॥ जे घेते तस्करांचिया वेषांतें. ॥
 हासविति विनोदानें ॥ सगुण^{१३}ब्रह्मासि गोप हे ^१मोदानें. ॥ ३६ ॥
 त्यजुनि भयास, भयौचा ॥ सुत ये व्योम^१ख्य विघ्न^{१७} या मयाचा; ॥
 धे वल्लववेष हरि- ॥ प्रिय^{१९}सेख जे.ते समस्त तो मेष हरी. ॥ ३७ ॥
 चोरी ज्या, त्यास दरी ॥ मध्ये घाली नेगांचिया हा सेंदरी; ॥
 मुख झांकि ^२घनें उपळें; ॥ पुनरपि ये तो दुजासि अर्ध नेउं पळें. ॥ ३८ ॥
 हरि पेशुपा, चपळा या ॥ न सुचे, उरतांहि चार पांच, पळाया; ॥
 हरि एवंच करानीं ॥ प्रभुच्या मरणार साधुवंचक रानीं. ॥ ३९ ॥
 साक्षी चिन्मय भूतें ॥ धरि, याविण गति नसे कचिन् मयभूतें. ॥
 कोठें खळ पळविल या ॥ कृष्णधना, ज्याचिया नको पळ विलया? ॥ ४० ॥
 कृष्ण धरी व्योमांतें; ॥ व्यापी, वाढोनि, तो अरि, व्योमांतें; ॥
 जरि हा बहुवेळ कटकीं ॥ असुरांच्या, तरि मधुघ्नभुज वळकट कीं. ॥ ४१ ॥
 काळ- विलोकित वांचे, ॥ न परि तगति जीव हरिपुढें कितवांचे. ॥
 पावे अनसु टकेला, ॥ काळाधीशोहि, सुकविजन, सुटकेला. ॥ ४२ ॥

१ आनंदरसाचा वर्षावकरणारे असे प्रभूचे गुण. २ स्व-पुत्र भव-ऋषि, ब्रह्मदेवापासून जहा-
 लेला ऋषी (नारद). ३ घर. ४ लक्ष्मीचें. ५ फळें, पुष्पें, पालवी यांच्या जाति. ६ गवळी.
 ७ कडव्यावर. ८ कौतुकाची रीति आहे ज्यांत. ९ आनंदजनक. १० अजापाळक. ११ बक-
 रें. १२ चोरांच्या. १३ सावतार ब्रह्मास (कृष्णास). १४ आनंदानें. १५ मयासुराचा. १६
 " व्योम " या नांवाचा. १७ " विघ्न " हा शब्द संसकृतांत पुल्लिंगी आहे. १८ गवळ्याचा वेष.
 १९ कृष्णास प्रिय असे गडे. २० पर्वताच्या. २१ सत्-अरि, सड्जनाचा शत्रु. २२ मोठ्या.
 २३ दगडानें. २४ पापरूपी. २५ गोपांस. २६ यासाठीं. २७ ठकविणारांतें. २८ ज्ञानमय
 (कृष्ण). २९ मय-भूः मयासुराचा मुलगा. ३० व्योमासुरास ३१ आकाशास. ३२ फार वळवान्.
 ३३ सैन्यांत= समुहांत. ३४ मधु दैत्यास मारणाऱ्या कृष्णाचे भुज. ३५ काळानें (टोकारून)
 पाहिलेला. ३६ दुष्टाचे. ३७ अन्-असु= गतप्राण. ३८ टकटक पाहण्यास. ३९ काळश्रेष्ठें (कृष्णें).

खळवधकाम करी, ती ॥ पशुमृतिची दावि वाळकां मखेरीति ॥
 शिवसेव्यपदांबु कलि- ॥ त्रासदं त्यां तोखं दे दिविपदां बुकळी! ॥ ४३ ॥
 जो साधुजनीं र्था स- ॥ द्वेषा तो मारिला विगतानिःश्वासं ॥
 ज्या स्वपदीं विश्वास ॥ प्रभु तारी त्यांसि, करि सुखी विश्वास ॥ ४४ ॥
 उघडुनान गुहापिथान, ॥ श्रीपाते घे दुर्लभ स्वभक्तनिधान ॥
 ह्यणत, “नमस्ते” नाचे ॥ मुरजन, वर्णानि भुज यमस्तेनाचे ॥ ४५ ॥
 त्या दासां गडियांचें ॥ स्तोत्रं रुचे बहु भवाढेसांगडियाचें ॥
 निवती अर्सु खेवंचि ॥ ब्रह्माच्या; प्राप्ति सर्व असुखें वेंची ॥ ४६ ॥
 जातां याला, “गे! हा,” ॥ ह्यणति सखी, “ प्राणनाथ आला गेहो ; ॥
 न ह्यणा कां वो? वळी ॥ विरहे कां? कांतपांदुका वोवाळा ॥ ४७ ॥
 आलों मुनिशीं सभते; ॥ त्यां आह्नां दिननिशाव्यवस्था सम;ते ॥
 आश्रित सखानंदा- ॥ तें; आह्नां टांकिला सकळ गृहधंदा ॥ ४८ ॥
 निंदास्तवनीं समता ॥ त्यांपरि आह्नां; नसे अहंता, ममता; ॥
 ते नित्य सुखी लोकीं; ॥ आह्नांच कशा निर्मम होतो शोकीं! ॥ ४९ ॥
 ते मुरली हे वाजे, ॥ धरि हरिदंतच्छदामृतीं हेवा जे; ॥
 वंशभर्वा खरि; असुनी ॥ विपदां, हित कथि; ह्यणे, ‘पुजा हरि असुनीं.’ ॥५०॥
 ऐसें बहु नवसांनीं ॥ गोपी पाहति हरीस रव्यवसांनीं, ॥
 ज्यांला शिवशिव ! सांनीं ॥ कल्पशतें दाविलीं विरहदिवसांनीं ॥ ५१ ॥
 ॥ ॥ ॥ इतिश्री कृष्ण विज० ॥ ३७ ॥ ॥ ॥

१ पशुमरणाची. २ यज्ञरीति. ३ ब्याच्या पायांचें उदक सांबांनं सेवन करण्यास योग्य तो.
 ४ कलियुगास भय देणारा. ५ त्या देवास. ६ संतोष. ७ बुकळणारा. ८ कुत्रा. ९ सज्जनांचा द्वेष
 करणारा. १० स्वासोच्छसन गेलें आहे ब्यापासून. ११ गुहेचें तोंड. १२ आपले भक्त हाच को
 णीएक द्रव्याचा ठेवा १३ नमःते, तुला नमस्कार. १४ यमाचा खोर; काळास नेणारा. १५
 सख्यांचें. १६ स्तुति. १७ संसाररूपी सागरांत नौका समूहच असे जे हे गोप; (हे “ दासां
 गडियांचें ” या पदाचें विशेषण आहे). १८ प्राण. १९ आलिंगनानेंच. २० घरास. २१ ह्यण-
 तां. २२ वाळता २३ ऋषींशीं. २४ बरोबरीला. २५ सत्य आनंद, खरोखर आनंदरूपी (कृ-
 ण्ण). २६ बुडलेल्या. २७ हरिदंतच्छद अमृतीं, कृष्णाच्या अधरामृतीं. २८ वेळूपासून जहाले-
 ली. (परंतु अलंकारासाठीं “संकुलोत्पन्न” असा अर्थ करावा). २९ शत्रु (हरीच्या अधरामृतीं
 हेवा धरी ह्यणून). ३० प्राणाहीं. ३१ रवि-अवसांनीं, सूर्यांशीं. ३२ लहानशीं (कल्पशतें). ३३ कल्प-
 ब्रह्मदेवाचा एक दिवस; मानवांचीं ४३२०००००० वर्षें ह्यणजे एक कल्प. ३४ विरहाचे दिवस.

केशिविनाश सकाळ ॥ स्वभुजें करि देव दासाध्वसकाळ; ॥
 मग भेटे नारद या, ॥ (व्योमबंधं त्यावरी, करि अपार दया;) ॥ १ ॥
 त्याचि गुरूपदा सांने ॥ अक्रूर नमी; वृी सहेप-दासां जें. ॥
 मूतर्परमनोरथ वा, ॥ वृष्णिमनाचाचि ये प्रभुसमेर थवा! ॥ २ ॥
 राशि तपाचा रया! ॥ आला अक्रूर हरिस पाचारया; ॥
 प्रेषी स्वफतिस कां या ॥ श्रीमधुरा मूळ सात्विकौघे सकाया. ॥ ३ ॥
 अक्रूर रथावरुनी ॥ व्रजासि येतां सुरस्तुतपथा-वरुनी, ॥
 चिंबि मनांत नतर्रति- ॥ प्रद ऐसें, ज्याविणे जनांत न तरती. ॥ ४ ॥
 "कंसाचें आंग मनीं ॥ नाटवि हा; गोकुळाचिया आगमनीं ॥
 सुमहा भांगवसन मी ॥ पाहेन," लणे; नृपाहि भागवत नमी. ॥ ५ ॥
 "आणाय शिशु भाचे ॥ मज पाठवि, लाभ फार यासि! शुभाचे ॥
 ते पाहिन पाय महा- ॥ सुखनिधिचे; मजवरी करि रुपा येम हा! ॥ ६ ॥
 काय मला पदरांचें ॥ सुकृत, कळेनाचि; कलिमलापदरीचें ॥
 चिद्रसदा चरणाचें ॥ दर्शन! हें फळ तरी सदाचरणाचें. ॥ ७ ॥
 विषयीं मन वीवरतें ॥ प्रेमें स्त्री- पुत्र- वित्त- विभेवोवरतें, ॥
 त्या तुज हरिभेटि कसी ॥ रे अक्रूरा! न तज्जनसभे टिकसी! ॥ ८ ॥
 दुर्लभ तसुगमाचें ॥ दर्शन मज, शूद्रसंभवा निगमाचें ॥
 उच्चारण जेवि; कसे ॥ पद नयनां दिसति, या तमीं जें विकसे! ॥ ९ ॥
 उत्साहे स्वमनांच्या, ॥ वाटे भेटेल मज सुरोत्तम नीचां. ॥

१ केशी दैत्याचा वध. २ प्रातः कार्त्त. ३ दासांच्या भयाचा काळ. ४ व्योमासुराच्या वधानें.
 ५ दयाळू (पद). ६ शत्रूचा (कंसाचा) मूर्त्तिमान् मनोरथ. (हा अक्रूरावर उद्येक्षा आहे).
 ७ यादवांच्या मनाचा. ८ हे राजा. ९ बोलविण्याला. १० किंवा. ११ आमंत्रण. १२ सात्विक
 भावाचा ओषध. १३ मूर्त्तिमान्. १४ गोकुळास. १५ देवांनां स्तुति केला आहे ज्याची अश
 मार्गास. १६ शरणागतस प्रियकर (कृष्ण). १७ अपराध. १८ सु महा-भाग-वतन, भाग्यवत
 (साधु) जे त्याचें वतनच असा जो कृष्ण. १९ कंसालाहि. २० अक्रूर. २१ मुलगे, लहान.
 २२ मला. २३ महा सुखाच्या देव्याची. २४ कंस. २५ पुण्य. २६ कलिमल-आपत्-अरि,
 पातक व विपत्ति यांचा शत्रू (कृष्ण) त्याचें. २७ आनंदरस देणाऱ्या (चरणाचें). २८ निमग्न
 असतें. २९ पराक्रम. ३० त्या सुलभाचें. ३१ शूद्रापासून जहालेल्यास. ३२ वेदांचें.
 ३३ अंधारात. 'जे'='पद.' यें लिंगांतर जहालें आहे. ३४ झळके. ३५ सुर-उत्तम, देवश्रेष्ठ.
 ३६ हें " मज " याचें विशेषण.

सरिता हरिती रासी, ॥ लागे तृण त्यांत एक तरि तीरासी. ॥ १० ॥
 सरलीं सारीं दुरितें, ॥ जन्म सफळ आज; दुःख गेलें दुरि तें; ॥
 जीं ध्याति मुनिजनमनं ॥ हरिपदनलिनांसि करिल शिरनिज नमनं. ॥ ११ ॥
 पूजिति विधिं सुर ज्यातें, ॥ सेविति सात्वत रमा मुनी सुरजातें; ॥
 पशुमागें पदनलिनं ॥ फिरति वनीं, गोप्युरोजकुंकुममलिनं. ॥ १२ ॥
 भुलली ज्याच्या संचितें ॥ श्रीभ्रमरी, हरिमुखाबुरुह चोरुचि तें ! ॥
 या दृष्टिस उज्विलसे ॥ शकुन हरिपंक्तिमांजि; या उजवि लसे. ॥ १३ ॥
 जालासे अज नरसा ॥ रक्षाया, स्वपद दावुनि, स्वजन रसा. ॥
 स्वनयनयुग रुचिरंतमां ॥ जडतां, मानीन सफळ त्या रुचिरंत मां. ॥ १४ ॥
 करिती माहि, मोनवते ॥ धरुनि, सुखीं; दाविती स्वमहिमा नैवेदे. ॥
 पाहुनि भौंड, तरेन; ॥ त्यजुनि रथा, धरं पदा शुभां, उतरेन. ॥ १५ ॥
 सारसभेव हें पाया ॥ ज्या चितिति त्या नमीन, भेव हें पाया. ॥
 कुंकुम माथानींचें ॥ ज्या, कर तो पाविजेल माथां नीचें. ॥ १६ ॥
 प्रणतांचा दर वारी, ॥ भ्रुंद बळि जांत सोडि सादर वारि, ॥
 भ्रुंजकजनवनवसंत ॥ प्रभुकर वर वरति नव नव संत ! ॥ १७ ॥
 जातों कंसाकडुन, ॥ स्वांतीं वाटेन यदुवतंसा कडु न; ॥
 कीं क्षेत्रज्ञा त्याला ॥ तेंव कळे सर्व ईश्वरी ज्ञात्याला. ॥ १८ ॥
 मनिं आलिंगन मां जें ॥ इच्छी, तें राहवील लिंगं न मांजें. ॥
 करिल पवित्र वपुं; निवे ॥ चकोरसंताप जो क्षुद्रुव पुनिवे. ॥ १९ ॥

१ नद्या. २ पातक. ३ कृष्णाच्या चरणकमलास. ४ ब्रह्मदेव. ५ यादव. ६ उत्तम असा जो रजःकृष्ण. ७ चरणकमलें. ८ गोपि-उरोज-कुंकुम-मलिन, गोपींच्या स्तनावरील कुंकुमानें माखलेलीं. ९ शोभितें. १० लक्ष्मीरूपी भ्रमरी. ११ कृष्णाचें मुखकमल. १२ सुंदर. १३ कृतकृत्य करील असे. १४ हरिणाच्या मालिकेंत. १५ ('पंक्ति') शोभे, धावे. १६ जन्म नाहीं इयाच्या १७ मनुष्यासारखा १८ पृथ्वी. १९ निजनेत्रद्वय. २० अत्यंत सुंदर असा जो कृष्ण त्याच्या, ठायीं. २१ शोभित निमग्न. २२ मनुष्यवणास. २३ नूनन. २४ बजराम. २५ मंगळ. २६ कमलौद्रव (ब्रह्मा). २७ शिव. २८ संसार. २९ घालवाया. ३० लक्ष्मीच्या स्तनींचें. (एकपद संस्कृत व दुसरें प्राकृत, भ्रुंजाच्या समासाचें हें एक उदाहरण आहे). ३१ म्यां. ३२ शरणागतांचा. ३३ भय. ३४ पृथ्वी दान करणारा. ३५ आदरार्थें. ३६ पाणी. ३७ भक्तजनरूपी वनांतिल वसंतऋतु. ३८ कृष्णहस्त. ३९ श्रेष्ठ. ४० अंतःकरणीं. ४१ यादवांचा तुरा (कृष्ण). ४२ आग्याला (कृष्णास). ४३ तास्य (माझ्यापेण्याचें हं). ४४ लक्ष्मी ४५ दोष. ४६ शरीर. ४७ क्षुद्र-उद्रव, भुकेची उदात्त. ४८ पौण्ड्रिक.

ज्यास विवृधभजतात ॥ ब्रह्मादि प्रभु हणेल तो मज "तात!" ॥
 ईश्वररुतसन्मान- ॥ प्राप्ति- फळ तदन्य- जंतुंच्या जन्मा न. ॥ २० ॥
 प्रिय, अप्रिय; हित, अहित; ॥ प्रभु या भावे कळुनियां जरि रहित; ॥
 सुरतरुसा निजभजूकां ॥ सत्फळ दे; विषम होय यास्तव मज कां? ॥ २१ ॥
 राम भगवदग्रजनी ॥ देईल आलिंगनें सुख, समग्र जनीं; ॥
 सदैनीं मज धरुनि करीं ॥ नेइल, सत्कार करिल निर्जननिकरीं!" ॥ २२ ॥
 ऐसें चिंतित काया ॥ विसरे; नकोळचि मार्ग तो तितका या; ॥
 पाके अस्तास रवी; ॥ ब्रजाहि हा; ॥ मार्गदिव्य^२ चिंता^३ सरवी. ॥ २३ ॥
 तों पाहे, अवांनितळीं ॥ अमृताचीं भवद्वैतजगद्वानिं तळीं, ॥
 कृष्णपदें^१ ज्ञानिहितें, ॥ ज्यांतील^१ रजे^१ हरादिचूडानिहितें? ॥ २४ ॥
 ज्यांहींच^१ धरिनि दिवां- ॥ रात्रि विभूषिते^२, मनांत न धरि त्रिदिवी; ॥
 ज्यां पविपयवांचे ॥ अंके^३, न यत्नतजनाधिसेंचय वांचे. ॥ २५ ॥
 आटांही भावांचा ॥ अक्रूर निर्वास सात्त्विकां भावांचा ॥
 वंदुनि माथां, घोळी ॥ तीर्थपदरजांत तनु, करी आंगोळी. ॥ २६ ॥
 रोजी साधू लीला- ॥ नरतीर्थपदाचिया असा धूलीला; ॥
 फळले कृष्णवसंतें ॥ मनि लावियले मनोरथद्रुम^३ संतें. ॥ २७ ॥
 न श्रुते मोहस्थानीं ॥ जे ते वळकृष्ण धेनुदोहस्थानीं ॥
 देखियले भागवतें ॥ सहजे^३ नतें; अन्यथा न कां भागवतें? ॥ २८ ॥

१ देव. २ प्राण्याच्या (मनुष्याखेरीज इ०). ३ कल्पवृक्षासारखा. ४ भगवत्-अग्रजनी, कृष्णाचा वडोलबंध. ५ घरांत. ६ आपल्या भाससमूहांत. ७ शरीर. ८ वर सांगितलेलें ब्रौलत चालला नितका. ९ सूर्य १० गोकुळास. ११ अक्रूर (पावे). १२ रस्त्याची लांबी. १३ वर सांगितलेलें चिंतन, मनन. हा 'सरवी' याचा कर्ता. १४ जमिनीवर. १५ संसाररूपी वणव्यानें दुःखित जनताच्या संरक्षणाविषयी. १६ ज्ञान्यास प्रहितकारक. १७ कृष्ण. १८ हर-आदि-चूडा निहितें, सावादिकांनीं आपल्या शिरावर धारण केलेलीं. १९ पृथ्वी. २० रात्रंदिवस. २१ सुशोभित. २२ स्वर्गास. २३ वज्र, कमळ व यव (आंगठ्याच्या खालच्या अंगांनीं असलेलें एक चिन्ह) यांचे. २४ चिन्हें २५ व्याच्या शरणागतांचा पापसमूह. २६ शरीर. २७ अक्रूर. २८ लीलेनें मनुष्य जहालेल्या कृष्णाच्या निर्मळ चरणाच्या. २९ कृष्णरूपी वसंतऋतूनें. ३० मनोरथरूपी वृक्ष. ३१ भुरग्यानें. ३२ ऐकिलेले. ३३ ओहांत पडलेल्यांनीं. ३४ दूधकाढण्याच्या ठिकाणीं. ३५ बंधू. ३६ त्यांस पाहून श्रमरहित जहाला; त्यांस जर न पाहता, तर तो तसाच श्रमलेला राहिला नसता काय? इ००

श्रीमृगमर्दकापुर ते ॥ निवविति गुणपरिमळें स्वभजका पुरते; ॥ १
 नित्यनवश्रीनिलये, ॥ सदैलिहितें, दिव्य पुंडरीककुंबलये. ॥ २९ ॥
 श्वेतश्यामल लीला ॥ १नेधि, जे दिसती न दृष्टिळा मळलीळा, ॥
 यमुनासरसरिदोष ॥ ब्रजा प्रयागासि आणितो सरि दोष^१, ॥ ३० ॥
 वर्ण सरसा रूप्या ॥ पाचूच्या धरिति धरणिधर सररूप्या; ॥
 असिता पीता चेली ॥ ल्याले; सौंदर्य न वदवे वाचला. ॥ ३१ ॥
 भय ज्याचें रिपुर्कटकी ॥ प्रलंब भुजदंड पीन शोभाति कटकी; ॥
 असुरांचें उर गाजे ॥ यत्स्मरणें, वर्ण्य कारिकरी उरगां जे. ॥ ३२ ॥
 लोकत्रयनेत्यांचीं, ॥ श्रीकेलि गृहचि वदननयनें, त्यांचीं; ॥
 त्याचि रुपाकारिणी ॥ जनिं अमृतें भंजकचंचरीकां सारीं. ॥ ३३ ॥
 अवलोकन-गेह^१; वसे ॥ तेथ रुपा; पुरवितां न भागे हवसे; ॥
 विश्वघटाचें निवणें^{३२} ॥ प्रेक्षण तें; सहज जेथ तप्त^{३३} निवणें. ॥ ३४ ॥
 श्रीभद्रदनेंदु, सर^{३६} ॥ स्मितामृताचीं; तुळे नवचनें दुसरें; ॥
 सन्मानसयादां तीं ॥ पोषिति सितपद्मखगंसमुदया दांतीं ॥ ३५ ॥
 सुमतुळसीहार गळां ॥ चित्तभ्रमरी विमोहिती वारगळां; ॥
 सेवुनि त्या सुपरिमळा, ॥ देवांचा इच्छिती न त्या उपरि मळां ! ॥ ३६ ॥
 मृगमर्दसत्तिलकांहीं ॥ उरविला न मर्द शशिभनांतिल कांहीं; ॥

१ बळकृष्णरूपी कस्तुरी व कापुर. २ आपल्या गुणरूपी सुवासनें. ३ नित्य
 नूतन अशा कर्तिकांचीं स्थानें. ४ सत्-अलि-हितें=साधुरूपी भ्रमरांस हितकारक. ५ शुभ्र,
 व श्याम कमलें; (अनुक्रमें बलराम व कृष्ण) ६ शुभ्र-व काळे. ७ लीलेचे समुद्र. ८
 यमुना-सरसरित्-ओघ, यमुना व भागीरथि यांचे ओघच (कृष्ण बळराम). ९ गोकुळास
 व प्रयागास. १० बरोबरी. ११ दोषे. १२ सुंदर १३ बळकृष्ण. १४ वर्णसाम्यतेस. १५ का-
 ळ्या. १६ पिबळ्या. १७ वस्त्रास १८ शत्रुसैन्यांत १९ लांब. २० पृष्ठ. २१ कडघांनीं. २२
 ब्या वाहूंच्या स्मरणानें. २३ वर्णायास योग्य. २४ हत्तीच्या सोंडिस. २५ सर्पास. २६ लोक-
 त्रय-नेता, त्रैलोक्याच्या प्रभूंंची. २७ शोभा, लक्ष्मी, यांच्या क्रीडेचीं स्थानें. २८ कृपेच्या
 तळांत. २९ भक्तरूपी भ्रमरांस. ३० सर्व. ३१ घर. ३२ घट ठेवण्याकरितां गवताचें वेगळें.
 ३३ तापलेल्यानें. ३४ ज्ञात व्हावें. ३५ त्यांचीं वदनें हेच कोणाचंद्र. ३६ तळीं. ३७ हास्य
 रूपी अमृताचीं. ३८ तुळणेल्या. ३९ सत् मानस यादा, साधूंचीं मनें हींच जलचरें, त्यांस. ४०
 शुभ्रकमलांवरील भ्रमरसमूहास ४१ फुलें व तुळसी यांचा हार. ४२ उनाड किरणान्या. ४३
 सुवासास. ४४ इंद्रभुवनेंचें नंदनवन. ४५ कस्तुरीच्या सुंदर तिलकांनीं. ४६ गर्ब. ४७
 चंद्राच्या मनांतिल.

स्तविजे चंद्र ५ न काय ॥ स्वांगें जो निववि नंदनंदन काय ? ॥ ३७ ॥
 हरि पापदरा, जिवां ॥ ध्यातां यद्रज, अशा सुपदराजीवां ॥
 ध्यावे निशिदिनिं शांतें ॥ ध्वजवज्राद्यंक शंकरादिनिशांतें ॥ ३८ ॥
 शुभ वासरिं दोघांतें, ॥ प्रेक्षुनियां त्या दयैकसरिदोघांतें, ॥
 उतरे यांनावरुनी, ॥ वज्रादि स्तंभें जें तयांनावरुनी. ॥ ३९ ॥
 पद सुखभिधिकलोळ; ॥ प्रेमसंखा सूचवी तया कीं लोळ ॥
 हां स्नानीं, पानिं; वरा ॥ उपदेश क्षय पळांत तापा निवरा ! ॥ ४० ॥
 दे फिरंभण गा तें ॥ जें दुर्लभ इंदिरेस त्या भणगांतें; ॥
 जाला आपण साचा ॥ रोमांचितें मुरगुं सखा पणसाचा. ॥ ४१ ॥
 त्या सरुपा, ह्यासाचें आलिंगन सुखद, तीर्थपादां साचें ! ॥
 दाटून गळा, याचे ॥ नेत्रांतुनि अश्रुबिंदु न गळयाचे ? ४२ ॥
 राम तया धरि वर्त्तीं, ॥ चिरदृष्टीं धेनुं जसि दयाकरि वर्त्तीं. ॥
 मिळला दीन उरा या ॥ प्रभुच्या, वर्षोपळचि हृदीं न उरया. ॥ ४३ ॥
 तो दास खरा मानें ॥ तोषविला वडिल दीनसख रामनं; ॥
 भक्त सुखाकर केला, भेद नसे सर्वतोमुखा करकेला ! ॥ ४४ ॥
 दाखवितो तोकरिती, ॥ पूजुनि खुरुती कर्तार्थ बहु तो करितो. ॥
 प्रेमा सज्जनिं त्यांनीं ॥ आत्मगते प्रगटिला अंगज्जनित्यांनीं. ॥ ४५ ॥
 गेह सदा नंदाचें ॥ वैकुंठ; स्थान तें सदानंदाचें. ॥

१ कृष्ण. २ देह. ३ पापभयास. ४ मर्यानीं. ५ व्याचा रजःकण. ६ सुंदर
 चरणकमलीं. ७ रात्रिदिवस. ८ सुखानें, आनंदानें. ९ ध्वज, वज्र आदिकरून चिन्हें. १०
 भुवनानें. ११ पाहुनियां. १२ दया-एक-सरित् ओष, दयारूपी महानदीच्या ओषांतें. १३ वहाना-
 वरून. १४ विगलित. १५ न-आवरून. १६ सुखाच्या समुद्राची लहरी. १७ प्रेमरूपी मित्र. १८
 उनावीळ. १९ अक्रूर. २० कठिणा (तापास). २१ आलिंगन. २२ लक्ष्मीस. २३ भिकाऱ्यास
 (अक्रूरास). २४ रोमांचांनीं भरलेला. २५ देवश्रेष्ठ. २६ (अंगावर काटा उठला झणून.)
 २७ कृष्णास. २८ त्ददयीं. २९ फुळवेळीं पाहिलेल्या ३० गाई. ३१ गार. ३२ जोहांत
 ३३ जोहीं गार पडली तर जशी वितुळते तसा हा प्रभू त्ददयीं चिकटला आणि एकरूप जहाला
 ३४ अनाथमित्र. ३५ सुख-आकर, सुखाची खाण. ३६ सर्वतस्-मुख, सर्व बाजूंनीं मुखें
 आहेत व्यास= ईश्वर. ३७ गारेलीं. ३८ मुलांची रीति (" रीति " असा हा शब्द आहे;
 पंतांनीं येथें 'रिती' असें लिहिलें आहे.) ३९ बापासारखा. ४० तृप्त. ४१ अक्रूरीं. ४२ आपल्या
 अंगाचा. ४३ जगाच्या उपज्जकार्यानीं. ४४ घर. ४५ सत् आनंद, साधूंचा आनंदरूपी
 जो कृष्ण त्याजें.

स्वैर्यं अदध्र मनासी; ॥ भगवद्भोगवतसंगम भ्रम नाशी ॥ ४६ ॥
 विश्रम हा नंदाने ॥ जेवविला भागवत महानंदाने ॥
 पुसिलें स्वसुहृत्त ॥ स्वातीं नाणून कंसरुत उहृत्त ॥ ४७ ॥
 “ मृतिदायक सापाची ॥ छाया भेका अवीसहि कसापाची; ॥
 ज्या कंस विभू तगणें ॥ कैसें त्या वृष्णिभोजसंभूतगणें ? ॥ ४८ ॥
 कोणनृपा पातेजे ॥ जो वाधि भगिनिप्रजा अपापा ते जे? ॥
 निद्रालाभ व्यसुचे ॥ या डोळे न वरितां मला भव्य सुचे.” ॥ ४९ ॥
 नंदाची असि कानें ॥ सेवुनियां सत्यवाक्सुधा रसिकानें, ॥
 त्यजिला दानपतीनें ॥ श्रम; वश ज्याला जगनिदान पतीनें ॥ ५० ॥
 ॥ ॥ ॥ इतिश्रीमत्कृष्णविजयेअष्टत्रिंशः ॥ ३८ ॥
 कसें जो धावडिला, ॥ प्रेमें हे त्या विशुद्धबोधा वाडिला ॥
 पर्यकीं निजवीती; ॥ ज्यांचे, भवनें अनेक, पद निज, वीती! ॥ १ ॥
 कृष्ण ह्मणे, “हो तात! ॥ स्वजनक-जनेनीस कष्ट बहु होतात; ॥
 देतो नृप जो नीच ॥ श्रम, ते मीच स्वयंच उपजोनीच ॥ २ ॥
 उद्धव हाहा! काय? ॥ स्वातां श्रम देतसे महा हा काय! ॥
 अशुभाचा हा निकर ॥ स्वजनां; सर्वास नुपजती हानिकर ॥ ३ ॥
 न मनीं अध मामाते, ॥ स्पर्शो बंधुधर्माव अधमा माते ॥
 यदुकुळगदनृपजागा ॥ मदपथ्ये; दोष माजिया उपजा गा ॥ ४ ॥

१ मोठें (हें 'स्वैर्यं' याचें विशेषण). २ कृष्णाचा व अक्रूराचा संयोग. ३ श्रमरहित, जहालला, किंवा श्रमरहित होई अशा रीतीनें. ४ मोठ्या आनंदानें. ५ स्व-सुहृत्-वृत्त, आपल्या आपांचें वर्तमान. ६ अंतःकरणांत ७ मसलत, कृत्रीम. ८ मारक. ९ वेडकास. १० मेळास. ११ राजा. १२ वृष्णि, आणि भोज यांपासून जहालल्या लोकसमूहांनें. १३ विश्वासिजे. १४ बहिणांची संतति. १५ निष्पाप. १६ वि-असु, प्राणरहित. १७ सत्य भाषणरूपी अमृत. १८ हें 'कानें' याचें विशेषण. १९ अक्रूरानें. २० जगत्-निदान, जगाचा उत्पन्न करिता. २१ मानानें, अन्नानें. २२ बळकृष्ण. २३ अत्यंत शुद्ध आहे बोध व्याचा त्यास. २४ पलंगार. २५ जगें. ('वीती' या क्रियापदाचें कर्म.) २६ आमच्या आईबापांस. २७ कंस. २८ जन्म. २९ स्व-आपां. ३० शरीर. ३१ अकल्याणाचा. ३२ समूह. ३३ हानि करणारीं मुलें. ३४ मान, समज. ३५ बंधुप्रता. (आपले बंधु कंसानें मारिले त्याचा दोषी मीच इ०) ३६ यादवांच्या कुळाचा रोगच असा जो कंस तो. ३७ मी हेंच कोणी एक अपथ्य, तेंणेंकरून. ३८ जन्मा.

मति वधकामा, म्याचि ॥ स्वप्रभेवें केलि वातका मांम्याची; ॥
 येतों ना उदराशी, ॥ गुरु खेदाचा न देखते उदराशी. ॥ ५ ॥
 तव दर्शन, वा ! पांचा ॥ प्राणां सुख; लाभ हा जननिबापांचा; ॥
 नामाचि भेद जिभे दे; ॥ तुमचें आत्मैक्य तें कसें अजि ! भेदे ? ॥ ६ ॥
 ताता ! सांग मनाचें ॥ इच्छित, कारण मला तवार्गमनाचें; ॥
 एकावा तो कानीं ॥ सारा वृत्तांत तेथिलो लोकांनीं. ॥ ७ ॥
 धृतवां रिरुडयकीं ॥ स्वकरीं चुरितां स्वभक्तपद पर्यकीं, ॥
 पुसिलें कोमलें तातें ॥ विधिच्या; फळ भक्ति दे, न सोमलतां, तें. ॥ ८ ॥
 ते सुभर्ग, “ वदा ” ज्ञाते ॥ वंधुं लणति; तो करी भगवदाज्ञा ते. ॥
 सांगे सहस्रशीर्षा ॥ पुरुषा स्वागर्भनहेस्तु कंसाचिकोर्षा. १० ॥ ९ ॥
 ऐकुनि, महीनुभावां ॥ हांसें ये फार रामरुणां भावां. ॥
 कीं तो पंभर दोन ॥ स्वबळेंचि लणे, ‘त्रिलोकैपा मरेदीन’ ॥ १० ॥
 मग भोजवतंसाची, ॥ आज्ञा नंदासि कथिति हे, कंसाची; ॥
 कीं “अक्रूर वेहाया ॥ आला, मथुरेंत चौपयाग पहाया.” ॥ ११ ॥
 “ घेउन गोरस जावें, ॥ करितो नृप. चाप याग थोर; सजावें; ॥
 अक्रूर बहायाला ॥ आला; जाऊं समस्तहि पहायाला. ॥ १२ ॥
 त्रैजरक्षाधिरुतातें ॥ केली आज्ञा असीच मोर्धवतातें ॥
 तो घोष करि असा, “रे ! मथुरे जायासि सर्व सिद्ध असा रे.” ॥ १३ ॥
 परिसुनि हा होकारा, ॥ व्रज जाला गोपिकांसि हाहा ! कारां. ॥

१ वधातें इच्छणारी. २ माझ्या उत्पत्तीनें. ३ मामाची. ‘माभ्या’, ‘काक्या’,
 ‘दाद्या’, ‘बाब्या’ अशीं सामान्यरूपें कचित् करितात; अथवा नाहीं झटलें तरी चालेल.
 ४ भाईबापें. ५ समुद्र. ६ तव आगमनाचें तुझ्या येण्याचें. ७ धृत वारिरुट्-आरे अंक्र, धरिलों
 आहेन कमळ, चक्र, हीं चिन्हें ब्यानीं अशा (स्वकरीं). ८ अक्रुराचे चरण. ९ पलंगां. १०
 भंजु स्वराणें. ११ ब्रह्मदेवाच्या. १२ चंद्रबलि. (कल्पवृक्षाच्या सारिखे गुण असतात जींत
 अशा एक.) १३ भाग्यवान्. १४ बळकृष्ण. १५ भगवत्-आज्ञा, ईश्वराची आज्ञा; हें पद ‘करी’
 या क्रियापदाचें कर्म आहे. आज्ञा करी= आज्ञा मानीं. १६ कृष्णास. १७ आपल्या येण्याचें
 कारण. १८ कंसाची इच्छा. १९ महान् आहे अधिकार ब्यांचा. २० मूर्ख, (कंस). २१
 त्रैलोक्यपाळांस. २२ मदींन. २३ भोजकृष्णाचा किरिट (कंस). २४ बोलवाया. २५ अनुयाग
 २६ व्रज-रक्षा-अधिकृत= गोकुळ राखण्याचा अधिकारी. २७ नंदांन. २८ प्रसिद्धि. २९.
 देवडो. ३० बंदिखाना.

हा वृत्तांत हरि बळा, ॥ 'आला अकूर न्यावयासि हरिवळा.' ॥ १४ ॥

गोष्टि नव्या परिसे जे ॥ ते स्त्री गणि तापल्या तव्यापरि सेजे. ॥

होय तनू निज लोहे; ॥ मूर्ख वांचूनि कोणती निज लोहे ? ॥ १५ ॥

तो दुःसह रायाचा ॥ न, यमाचा दूत जीव न हरायाचा. ॥

स्त्रीमनि बहु धाक सिरे; ॥ झणति, विधे ! लिहिलि हानि बहुधा कसि रे ? ॥ १६ ॥

“ धरि नामा दुसरी, ती ॥ लोपुनि अकूर कपटमादुसरीति; ॥

अथवा जन न क्रूर ॥ त्रिजगांत दुजा झणोनि हा अकूर ! ” ॥ १७ ॥

“ चोर, न साव; धरा हा, ॥ निश्चय निजधन हरील, सावध राहा; ॥

कीं अरुप दैवडा जी ! ॥ घालुनि, मनि सर्वतापदरव डाजी. ” ॥ १८ ॥

“ गळती कुंतळ पेट हो; ॥ अकूरा स्त्री झणति, “ तुजें तळपट हो; ॥

हरिसी कामसणा स- ॥ द्वेष्या ! गेलासि तूं न कां मसणास ? ” ॥ १९ ॥

“ मनिं कोपहि लेकांहीं ॥ नंदाच्या धरियला, न पहिलें कांहीं ॥

सख्य स्मरति; न वसती ॥ आह्लाहानि सुंदरी पुंरेंत नव सती ? ॥ २० ॥

हे दोषे भाउ दया ॥ करितिल; थांची मुखेंदुःशोभा उदया ॥

मनिं आणिल रतिपां; तीं ॥ त्या स्त्रींचीं कां लवें न विसरति पातीं ? ॥ २१ ॥

स्फुरतां भुज वामाक्षि, ॥ प्रेमदिव असतील सर्व पुरवामाक्षी ! ॥

समयीं गोदोहांचे ॥ स्वप्नेहि सूचक सुलाभ-संदोहांचे ! ॥ २२ ॥

भाग्ये लक्ष्मीसम या ॥ स्वोभयकुळमंदिरींचिया मणि-समयीं, ॥

ज्या हरिमुख पाहतिल ॥ स्तंभें चित्रारुती तशा राहतिल. ॥ २३ ॥

ज्याचे सुविलास गळा ॥ धारितिल, हरि मोहतो ल महिलां सगळा ॥

त्याग कसा करवेल ॥ स्त्रीचा र्थ ? सोडि न तरुचा कर वेल. ॥ २४ ॥

१ कृष्ण व बळराम यांस. २ लाही. ३ पावे. ४ जीव. ५ हे ब्रह्मदेवा! ६ बहुत प्रकारांनीं ७ लपवून. ८ कपट्याच्या पेशीची सामाना. ९ नासि क्रूरतरी यस्मात्= ज्याहून दुसरा एखादा अधिक क्रूर नाही. या सर्व 'अकूर' या नामाच्या अर्थविषयी उपप्रेक्षा किंवा कवना होत. १० घाला. ११ सर्वास ताप देणारा शब्द. १२ केश. १३ वस्त्र. १४ होवो. १५ इच्छा पुरविणाऱ्यास. १६ हे दुर्जना! १७ मथुरेंत. १८ मुखरूपी चंद्राची कांति. १९ कामास. २० डावा डोळा. २१ आनंदित. २२ मथुरेंतील स्त्रिया. २३ धार काढण्याच्या. २४ (हा शब्द पुल्लिंगी आहे). २५ उत्तम लामांचा समूह. (यां पदाना संबंध " स्त्रम" याकडे.) २६ स्वउभय-कुळ-मंदिरींचिया. २७ रत्नखचित समया. २८ गतसंज्ञनेन= देहभान जाऊन. २९ स्त्रिया. ३० कृपास.

हा जर्न रानट; काय! ॥ स्त्री त्या चतुरा हरी बरा नटकाय. ॥
 मिळतां नयनां नयन, ॥ ब्रजपतिनधीन पुत्रनयनांनयन. ॥ २५ ॥
 अस्मत्प्रेमा अळणी; ॥ कीं आर्त्ती वनचरी प्रसिद्ध गवळणी; ॥
 प्रेमा त्यांचा लवणें ॥ युक्तचि, लागेल माधवा चालवणें. ॥ २६ ॥
 प्रिय न वदावे, दारि - ॥ प्राणहर, प्रकट अदय, दावेदार; ॥
 हे^१ सजती तडक, रि^२ती ॥ दाखाविति नवीच; गोप तांतड करिति. ॥ २७ ॥
 अंध-निजस्त्रविरहित, ॥ दोष असाहा; जन ब्रजस्त्र विरहित ॥
 न जगेचि असें; तरुणी ॥ न देखिजे डोळसीं खळीं निष्करुणीं? ॥ २८ ॥
 वेष प्रिय सौवीचें; ॥ रिपु चोरचि हे; वधूजन कसा वांचे? ॥
 मानाचि कापलि; केला ॥ घात खरा, दाखवूनि आपलिकेला. ॥ २९ ॥
 राक्षस, मानव, धवें ते ॥ नव्हति; इतरथा स्वदारि यां न वधवते. ॥
 कीं कंसपुरा रिपुंसे ॥ प्राणधना नेति, काहिं न मुरारि पुसे! ॥ ३० ॥
 अक्रूरसह साची ॥ जायाची सिद्धता कसी सहसाचि ॥
 केली? आर्त्ता तारा! ॥ न निघे हा; नंद विचळला ह्यातारा. ॥ ३१ ॥
 न हणने बायेल याला ॥ कीं, 'देवा रामकृष्ण' वाड! 'लयाला ॥
 ब्रज जातो हा; ' नोति ॥ त्यजिलि; यशोदेसि लाभ जी हानी ती. ॥ ३२ ॥
 जरि त्दया त्रैसाची ॥ झळ झोवति, राहतीच यात्रा साची. ॥
 हें निघणें तां, डास ॥ व्याळ न घे; विघ्न दाविना तांडोस! ॥ ३४ ॥
 मेघसखी देवी जे ॥ ती पडती, परि न मति विधी^३ दे वीजे; ॥
 जरि एखादा मरता, ॥ तरि हणता नंद 'विघ्न' जाला, परता. ' ॥ ३३ ॥
 जाउं न द्यावा हा, या ॥ पार्थे लावूं अश्रुच्या नद्या वाहाया; ॥

१ आर्त्ती. २ नटशरीरी. ३ ब्रजपति-न अभीन, नंदाच्या दारिं नाही. ४ पुत्र- नयन आ-
 नयन, पुत्रास नेणें व आणणें. ५ आमची प्रीति. ६ वनांतकिरणान्या, राहणान्या. ७ मधुरे-
 तील स्त्रियांचा. ८ मिथानें. ९ स्त्रियांचे प्राण हरण करणारे. १० द्वेषी. ११ रामकृष्ण. १२
 तयार होती. १३ संस्कृतांत हा शब्द रीति, असा आहे. १४ प्रमाणिकांचे. १५ स्त्रीजन. १६
 मैत्रीला. १७ पति. १८ नाही तर. १९ स्वस्तिया. (हा शब्द पुढिगी आहे). २० शत्रूसा-
 रिखे. २१ कृष्ण. २२ यज्ञोदा २३ भयाची. २४ झाला. २५ सर्प. २६ हे निघून जाण्यापु-
 रीच आर्त्तास सर्पदंश होऊन आर्त्ती कां मरत नाही; अथवा दुसरें एकदिं विघ्न येऊन या जा-
 गारास अपशकुन कां होत नाही? इ० २७ वाज. २८ दैव. २९ हा शब्द पुढिगी आहे.

दृढ कास धरुं धिराची; ॥ घालुं बरी आण हरिस गैल-रुधिराची. ॥ ३५ ॥
 भय न धरा लेश; पथीं ॥ वारुं; हरिपाय काय चाले शपथीं? ॥
 माथा पाय नमुं, रडों; ॥ मग तरिहि म्हणेल कृष्ण काय न 'मुरडों'? ॥ ३६ ॥
 गुरुपितृपतिसुत-हीतें^३ ॥ भूषण म्हणती कुलस्त्रियांस, तन्ही, तें ॥
 दूषण; कीं अंत रति- ॥ प्रदपद- विरहें; इणें सुखें अंतरती. ॥ ३७ ॥
 हरि गेल्यावरि, साचें ॥ होइल भावड दडिल पळ वरिसाचें. ॥
 सरल्या जरि तेल टिके ॥ दीर्घाचीं, ल्पणति बोलें तरि ते लटिके. ॥ ३८ ॥
 ब्रज विषपाथोरशी ॥ होइल; विधुं करिल आतपां थोराशी; ॥
 तापजनक वणवा गे ॥ मारुंत, जीवंत मग जन कवण वागे? ॥ ३९ ॥
 मागावें सखि! तपतां, ॥ 'देवा! देऊं नको मृतीस', खितपतां; ' ॥
 भाविलें विरहानल गे ॥ क्षणक्षणीं मृत्यु; ज्या उशिर हा नलगे. ॥ ४० ॥
 सुखकर परि हा रस, ॥ स्मरतां, भाजील देह; पारिहारस ॥
 नेणें; त्या गेहिं वसा, ॥ जो^१ करिल हरीविणें कसा गे हिंवासा? ॥ ४१ ॥
 ऐसी चिंता ज्या त्या ॥ स्त्री जागोजाग करिति भीरू जात्यां; ॥
 अश्रुजळें जंबोला ॥ करिति, पहाती ब्रजां न अवलंबोला. ॥ ४२ ॥
 वदनीं हारोवा हे ॥ स्त्रीसंहति, तदुं अश्रुहार, वाहे; ॥
 प्रियविरह नको; मळकां ॥ जालीं बहु आर्जनं मनं कोमळ कीं. ॥ ४३ ॥
 " साधुनियां कां वुकेसी ॥ स्त्रीवंदे? रडवितोसि उकसावुकसी? ॥
 अक्रू! हाहा! रे, ॥ तूजपुढें अंतकहि खरा हा हारे. ॥ ४४ ॥
 तुजि सुखधामा! नवेली ॥ कसि फिरलि, जिला जगत्रयी मानवली? ॥
 जालें खरें मृदु धातें ॥ मन जेणें त्या विषत्व जेंवि दुधातें. " ॥ ४५ ॥

१ गळ्याच्या रक्ताची. २ परतून जाउया. ३ लब्धसे. ४ कृष्णचरणविरहें. 'इणें'—या लब्धसे-
 नें. ५ वर्षाचें. (वर्षाहून पळ लाव दिसेल). ६ दीपतेज. ७ 'तेलावाचून दिपाचि न टिके' हे श-
 ब्द. ८ विषसमुद्र. ९ चंद्र. १० तापास. ११ ताप उत्पन्न करणारा. १२ वायु. १३ ताप प्राप्त
 जहाला असता. १४ मरणास. १५ दुःखानें झुरत असताहि. १६ वाटेल; मानला जाईल; सिद्ध
 होईल. १७ विरहरूपी अग्नि. १८ रासक्रीडा. १९ निवारण २० हिंवा (=वर्षा) सारिखा-
 २१ स्वभावतः २२ चिखलास. २३ स्थानास, आभारास. २४ हा-आरावा='हा!' या दुः-
 खदर्शीक शब्दास. २५ स्त्री-समूह. २६ तत्-वर २७ अश्रूवा हार. २८ तोंडें २९ मारिसी
 ३० यमहि. ३१ सुखाचें स्थान. ३२ स्वभाव (पालटला.) ३३ तीक्ष्ण. ३४ तृप्त होतें.

विरह जळा यादासी ॥ हा; तापें लागल्या जळाया दासी; ॥
 जें नाही तेज चिते^२ ॥ तें दावी शीतमृदुहि जी सेजचि ते. ॥ ४६ ॥
 ओघांतें वाळविती ॥ श्वासें; हरिला परोपरी आळविती;- ॥
 करिती रोदन दीना, ॥ कीं पी अक्रूर^१घडज मोदनदीना. ॥ ४७ ॥
 तापसमुदयास विता^१ ॥ पावे अक्रूरभिन्न उदया स^१विता, ॥
 भंगुनि आशे, वधिला ॥ स्त्रीजन; कीं हरि तदेकसुखशेविधि^१ला. ॥ ४८ ॥
 प्राणचि हरि रीमांचे ॥ देह द्विविधौघमूर्त^३ हरिरीमांचे; ॥
 धरि मथुरा^१पथ हा कीं ॥ श्रु^१फलकसुतसूत; विभु^१ ह्मणे, “रथ हाकीं.” ॥ ४९ ॥
 रथें वाहुनि चालविलें ॥ मूर्त^१व्रजभाग्य तें, जया पाल^१विलें ॥
 मथुरा^१श्रीनें पदरें, ॥ अक्रूरें निर्मळें विम^१वतापदरें. ॥ ५० ॥
 पाहुनि नाथरथ^२रया, ॥ कांपति विरहें व्रजांग^३ना थरथर या. ॥
 आत्मा यांचा हरि तो, ॥ त्यातें कीं कंस^३दूत देखत हरितो. ॥ ५१ ॥
 “जाउनि तो रथ परतो” ॥ स्त्रीमनिं हें; कर^२ न दे मनोरथ पर^३तो; ॥
 भ्रमती चितो^१विता- ॥ माजि, ह्मणे न हरि ‘न भय, चिंता; व^२र्ता. ॥ ५२ ॥
 भागेंभागें दीना ॥ चालति; कीं आग^२मांवाधि निवेदीना^३. ॥
 श्रमाहि दिला हो पीनी^३ ॥ वक्षोजी^३, परि न मानिला गोपीनीं. ॥ ५३ ॥
 क^३रुणाब्धि परिवृ^३ढ वळे, ॥ कीं गोपीप्रे^३म मंदरें मनिं ढवळे. ॥
 रंजवि मानस यांचें, ॥ सादर पाहोनि सवहुमान स^३यांचें. ॥ ५४ ॥
 दूतमुखें सा^३मांतें ॥ करि, “येइन; कीं प्रिया बहु असा मांतें; ॥
 प्रेम धरा, गे! जावें ॥ सदनान्तें; मजवरी न रागेजावें.” ॥ ५५ ॥

१ जलचरास. २ स्मशानभुमिंतें. ३ थंड व मृदु. ४ विजाना इ० ५ रडणें. ६ अक्रूर-
 रूपी भगवि. ७ मोद-नदीन, आनंदसागरास (कृष्णास.) ८ अनेक तपास. ९ उत्पन्न कर्ता.
 १० सूर्य. ११ तत्-एक-सुख-शेवधि, त्यांचा (गोपींचा) सुखनिधि (=कृष्ण). १२ स्त्रियांचें.
 १३ द्वि-विध-ओघ, दोन मूर्तिमंत देह. १४ कृष्ण व बळराम यांचे. १५ मथुरेचा भाग. १६
 अक्रूर हा सारथी. १७ प्रभु. १८ गोकुळाचें मूर्तिमान् भाग्य. १९ खुणेनें बोलाविलें. २० मथुरा
 रूपीलक्ष्मीनें. २१ गेला आहे ताप व भय व्यापासून. २२ नाथ-रथ रथ, कृष्णरथाच्या वेगास. २३
 गोपी. २४ अक्रूर. २५ हस्त. मनोरथ हात देतो=पूर्ण होतो. २६ परंतु. २७ चिंता आवत=चिंतारूपी
 चक्रात. २८ रहा (सख्य). २९ येण्याची मर्यादा. ३० सांगिना. ३१ स्थूल. ३२ स्तर्गो. ३३
 क^३रुणासमुद्र. ३४ प्रभ. ३५ गोपिप्रेमरूपी मंदराचलानें. ३६ सख्यांचें. ३७ शांति, समजूत.

सांखुनि गेल्यावरि, त्या ॥ स्त्री धैर्यस्थैर्यलेश^१ जाल्या वरित्या. ॥
तनु टाकलि, यान; मनं ॥ हळु चालाया रथा करिति या नयनें. ॥ ५६ ॥
प्रार्थिति रथकेतूतें ॥ “ विलोकितां दूर दृष्टि न थके तूतें; ॥
दिसतां दूर नादि, सरे ॥ तृष्णेचा क्षोभ; धीर धरु मन, दिस रे ! ” ॥ ५७ ॥
गोपजनवधू लीला- ॥ नरतनुहारिरथसंमुत्थनवधूलोला ॥
पीति; मन रमे; घाली ॥ त्या चातक- तीति- भुखांत ते मेघाली. ॥ ५८ ॥
हारिरथपादरर्जांतें ॥ पाहत होत्या दुखुनि सादर ज्यांतें, ॥
तींहीं त्यांसि न दिसती; ॥ मग दुस्तर देखती स्वदुःखनादि सती. ॥ ५९ ॥
व्यग्र न हो स्वाधीनें ॥ गोपीजन, ह्यणुनि करुनि तर्कवाधीनें ॥
निज चरितें, हरि मथुरा- ॥ पथ धरि; तर्कचि वधूदृढय हरि मथुरा. ॥ ६० ॥
लभ्य अनंत तपानें ॥ जें^{१६} कृष्णयशोमृतैकसंततपानें, ॥
प्रियविरहार्थीत, गणें^{१५} ॥ गोपींच्या, देखिलेंचि कांहीं तर्गणें. ॥ ६१ ॥
मग जगदीश क्रमुनीं ॥ पथ, अक्रूरस मर्जनीं, शक्र मुनी ॥
ज्या नत लाख, विभु वनीं ॥ यमुनेच्या तें स्वरूप दाखवि भुवनीं. ॥ ६२ ॥
‘ होइल हानि खेळा, या ॥ बाळापासनि केविं ? ’ हा निखळाया ॥
शंकांशंक्रु अशेष, ॥ प्रकटी स्वाकार ज्यास मंचक शेष. ॥ ६३ ॥
त्रिभुवनेभासक लेश ॥ स्वजनमनीं धाक नुरवि हा सकलेश; ॥
दावि पद समस्त वनीं, ॥ ज्याच्या ब्रह्मादि निरत परम स्तवनीं. ॥ ६४ ॥
इति श्रीमत्कृष्णविजये एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥
तो अधैर्मेर्षणसमयीं ॥ अक्रूर बुडे^{३९} हर्दीं निजानंदमयीं. ॥

१ धीर व स्थिरता यांचा फार थोडा अंश. २ गमन. ३ रथाच्या ध्वजांत. ४ गोपस्त्रिया.
५ लीला-नर-तनु-हरि रथ समुत्थनवधूलोला, लीलेंतें मानव जहाल्लेला जो हरि, त्याच्या रथ
खालून उठणारा जो नवी भूळ, निजला. ६ चातकसमुहाच्या तोंडांत. ७ मेघपंक्ति. ८ कृष्ण-
रथाच्या चक्राखालून निघणारे रजःकरण. ९ स्व-आधीनें, आपण हाच कोणी एक भाषि
(मानसोक दुःख). १० त्यांच्या (गोपींच्या) स्वाधीन. ११ तनु-रुचि, कृष्णवैभव. १२ ‘त-
दुचि’ याचें विशेषण. १३ कृष्ण-यशस् अमृत-एक-संतत-पानें, कृष्णाचें यश हेंच कोणी एक
अमृत, त्याच्या श्रेष्ठ व नित्य पिण्यानें. १४ कृष्णविरहरूपी अर्थांत. १५ समुहानें. १६ जीवन.
१७ स्नानांच्या वेळें. १८ शरण. १९ अरण्यांत. २० उदकांत. २१ कंसास. २२ शंकारूपी
खेळा. २३ समूळ. २४ स्व-आकार, स्वरूप. २५ त्रैलोक्य प्रकाशक. २६ नउरवि. २७ सकल
ईश सर्वश्रेष्ठ. २८ तत्पर. २९ पापविनाशक विधिविशेष. ३० डोहीं. ३१ आपल्या आनंदानें
भरलेला, ध्यात.

प्रोक्षि सदा^१रारुष्याते, ॥ स्तवि भावे विश्व ज्या उदारा ध्याते. ॥ १ ॥

ते शेषांका^२वारिले ॥ दावुनि निजरूप मागुतीं आवारिले. ॥

मनिं अकूर समजला, ॥ “दे अलि^३स पंदा^४विजचा विभू रस मजला.” ॥ २ ॥

इति चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

मग यमुनाडोहाते ॥ त्यजि, विभुच्या शशि कंस नाडो हाते ॥

हणवुनि; उस्ताहाने ॥ मथुरेस वळा सुवर्णवासा हा ने. ॥ १ ॥

यमुनोपवर्णा टिकले ॥ तीचे पाटीरकस्तुरीचे टिकले. ॥

सद्भ्रमरी यश वास ॥ प्रिय ज्याचे; तादितेरास काय शैवास! ॥ २ ॥

“होतां कंसाते,” वन- ॥ प्रभवाक्ष हणे, “करुनि गुरुसांतवन, ॥

तव सदना मज कार्या- ॥ नंतर येणे असे खरे भजकार्या. ॥ ३ ॥

अकूरा! जा गेही; ॥ संकल्प स्वांतरीं वरा जागे हीं. ॥

न्यावे या यानाही; ॥ विस्मृति तूझी मदाशैया या नाहीं. ” ॥ ४ ॥

सुमहाभोग- वतन ते ॥ साधूंचे नाभि शिरं सुभोगवत नते; ॥

पावुनि भव्य, वसाया ॥ जाय पुरीं, करुनि या शुभव्यवसाया. ॥ ५ ॥

सत्पुद्गंधांबुजग दिन- ॥ व्ययसंमयीं शकट उतरवि त्रिजगदिन. ॥

गोपवळांसह मग, ती ॥ मथुरा पाहों निघे गजेद्रसमगति. ॥ ६ ॥

जात कनकेनगरीति ॥ प्रासाद अनेकविध असी नगरी ती. ॥

कांचनसंभणिखाचिते ॥ भवने; वैभव जगत्रयीं अणिखांचि ते. ॥ ७ ॥

ते यदुत्सासव तीते ॥ पाहाति अमरावतीचिया सवतीते; ॥

- १ सत्-आराध्य, (कृष्ण). २ शेषाच्या मांडावरील. ३ भ्रमरास. ४ चरण कमळींचा. ५ बळरामास. ६ कृष्णास. ७ यमुने जवळच्या वनांत. ८ चंदन व कस्तुरीचे; (अनुक्रमे बळराम व कृष्ण). ९ टिकले. १० सज्जनरूपी भ्रमरास ११ सद्भ्रमराशिवार्थ जे इतर ते या वासाविषयीं श्राववत् (प्रेतासमान); त्यास काय! १२ कंसमरण. १३ कमलनेत्र (कृष्ण). १४ आडवापास समजावून. १५ हे भक्तश्रेष्ठा! १६ घरास. १७ गाड्या ध्यानांत. १८ तुड्या घरीं येण्याचा. १९ वाहनासहि. २० मत्-आशया, माझ्या मनास. २१ कृष्ण. २२ अकूर. २३ नम्र, वाकविलेले; (हें ‘ शिरं ’ याचे विशेषण.) २४ व्हावयाचे; भविष्यकथन. २५ (कृष्णास आणण्याच्या) शुभ कृत्यास. २६ साधुत्त्वदयारूपी कमळांत असणारी (कृष्ण) २७ अस्तमानी. २८ गाडा. २९ त्रिजगत्-इन, त्रैलोक्यपति. ३० गोप आणि बळराम यांसह; किंवा गोपसमूहासह. ३१ गजश्रेष्ठाच्या सारिखी भाहे गति ब्याची. ३२ मेरूसारिखे. ३३ वाडे. ३४ पुष्कळ प्रकारचे. ३५ सुवर्ण व श्रेष्ठ रत्ने याहीं खाचित. ३६ घरे. ३७ निराले. ३८ यादव कुळांतले इंद्र (बळकृष्ण).

पुरयौर्वत अभिरौमा ॥ कृष्णा सांदर विलोकि त्या अभिरौमां ॥ ८ ॥
 रुचि-अवलोकनि वळघे ॥ सदनशिरीं, लाभ युवतिलोक, निवळ घे ॥
 ते क्षुधित चकोर सदा ॥ प्रभुचंद्रा ह्मणति, “ पद पळ टिको-रसदा! ” ॥ ९ ॥
 त्यजिल्या महिला भानें ॥ तनुच्या; भुलल्या अनंतसुखलाभानें; ॥
 विसरति भवना; वेधी ॥ नयनें मुख; लिगटलीच भवनावे ^{१६}धी. ॥ १० ॥
 ह्मणती, “ पाय कवळिती ॥ ज्याचे उरिं गोपि, लोकनायक वळिती! ॥
 नंदपंशु सुतनुं रवि ते ॥ हे गे वळकृष्ण दुःखीतिमिर नुरविते! ” ॥ ११ ॥
 प्रभुवरि सुर्मलाज्यातें ॥ वर्षति पुरयुवति, हर्ष गमला ज्यातें; ॥
 द्विजसमुदाय नहाती ॥ या अमृतीं; घेउनी उपायन हातीं. ॥ १२ ॥
 पूजिति साधु वसुमती- ॥ सुर सादर पैरुं लोक सोत्सव सुमती. ॥
 वार्णिति गोपी लर्पनीं ॥ देखति ज्या जागरींहि हरिला सपनीं. ॥ १३ ॥
 नाशी तम रज कानें ॥ पीतां यद्यशंसुतीर्थतम, रजेकानें ॥
 तो महिचा न ^{२२}धणिवर ॥ श्रीचा गणिला, न पाहिला हि धणिवर. ॥ १४ ॥
 भेटे हरि, परि टाचें ॥ पुण्य खळा कंसकिंकरां परिटाचें. ॥
 मोक्षेद याचकेरीती ॥ मागति वस्त्रें; प्रभू दयाच करीती! ॥ १५ ॥
 परि अपि न रजक पेट, ॥ प्रकट वदे शब्द, ज्यांत तम रज कपट. ॥
 शुभसामेग्री वेची ॥ ह्मणनि, हरि करी छिदां खलंग्रवेची. ॥ १६ ॥
 तापहर न तापविता, ॥ (रक्षी हरिकर दयाकर नती), पविती ॥
 धरि जरि जितनीरज; कीं ॥ खरें परें भावानुरूप कुजनीं रजकीं. ॥ १७ ॥
 पढतांचि रजकमाथा, ॥ पळती तदनुग भिवूनि या उन्माथां. ॥

१ पुरस्तीसमूह. २ सुंदरास. ३ आदरपूर्वक. ४ बळराम आहे जवळ ब्याच्या. ५ कांति. ६
 पेट. ७ हे अष्टरस देणाऱ्या! ८ स्त्रिया. ९ संसारनीकेस (कृष्णास). १० बुद्धि. ११ नंदाचे प्राण
 हे सुशरीरी सुवै. १२ दुःखरूपा अंधार. १३ पुण्य व लाह्या. १४ नजराणा. १५
 ब्राह्मण. १६ पुरातिल. १७ स-उत्सव=आनंदानें. १८ भावणीं. १९ तमोगुण, व रजोगुण. २०
 ब्याचें यशोरूपा महा तीर्थ. २१ परिटानें. २२ स्वामिश्रेष्ठ. २३ लहान, थोडें. २४ कंस से-
 वकाचें. २५ वळकृष्ण. २६ भिक्षुकासारखें. २७ वस्त्रें. २८ पुण्यसामाधि. २९ छेदन. ३०
 दुष्टाच्या गळ्याची. ३१ दया-आकर (=दयेची खाण); किंवा दया-कर (=दया करणारा).
 ३२ शरणागतास. ३३ वज्रता. ३४ जिंकिले आहे कमल ब्याणें (स्वसौंदर्ये). ३५ उग्र. ३६
 कृष्ण. ३७ परिटाचें शिर (हा समास, एक पद सं० व दुसरें म० अशा दोन पदांचा
 केला आहे). ३८ तनु-अनु-ग, त्याच्या मागन जाणारे, त्याचे शेवक. ३९ हननास.

जातां टाकुनि वासैं, ॥ सर्वेळें स्वीकारिलीं त्रिलोकनिवासैं. ॥ १८ ॥
 स्वीकारिति शिशु पगडी, ॥ अंगडि, सेला, विजार ते पशुप गडी. ॥
 धरुनी शोका, पडतें ॥ जालें धूर्ळीत टाकिलें कापड तें. ॥ १९ ॥
 सर्वस्वें निष्कपटी ॥ अर्चित विभु जे जगत्रयीं, निष्कपटीं ॥
 मंडितकाय विशेषें ॥ केले मग भक्त-तंतुवाप्यविशेषें. ॥ २० ॥
 दासा, देव वरद, या ॥ दे सारूप्यादि, करुनि, मुक्ति, वर दया. ॥
 तरला वायुके रीती ॥ असि; यास्तव साधु पदक पाय करीती. ॥ २१ ॥
 माळाकार सुदामा ॥ करिपूजन सानुंगा, समर्पि सुदामा ॥
 वारि तरी जीव संती ॥ हरिची पदभक्ति, सन्मना जी वसंती, ॥ २२ ॥
 ॥ ॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥
 देवाकि कुक्षिं ककुब्जा ॥ भित्रां, नैलिनी नमी सकौतुक कुब्जा; ॥
 देहीं वक्रा, सरळी ॥ मनिं; तीसीं रुचलि गोपशक्रौं रळी ॥ १ ॥
 काथे परिपाटी; राज्या ॥ दायाला नेत होति पाटीरा ज्या, ॥
 तेणें दे उट्टि काया, ॥ कीं हरि पादिं पद मनास देउ टिकाया. ॥ २ ॥
 प्रपदांवरि ठेवि पदा ॥ तीच्या हरि, यंत्रतोपरि तुटे विपदा; ॥
 सुरतरुसंदोहेनुतें ॥ उजरी करीं भ्रंश, उचलुनि तो हनुतें. ॥ ३ ॥
 जाली वरतनु, सरळी ॥ कुदशा, कीं स्वर्गसेवनां अनुसरली. ॥
 तीं ठायीं लवलीला ॥ दावी हरि भजनसुकृतवरलवलीला. ॥ ४ ॥
 क्षितिच्या ठायीं दसरी ॥ न तासि; मुखाची तिच्या करि न इंद्रुं सरी. ॥
 रूपा करि आवास ॥ ब्रह्मपिता, निजकरौं च भरि आवास. ॥ ५ ॥

१ वस्त्रें. २ बळरामासह. ३ मुलें. ४ गौळी, गोप. ५ सुशोभित. ६ प्रभु. ७ निष्क-पट= अलंकार, व वस्त्रें याहीं. ८ अलंकृत आहेत देह ज्याने. ९ वि-शेषें=शेषरहित, सर्वांगभर. १० कोणी एक साळवी जातीच्या भक्तानें. ११ वर देणारा. १२ तो साळवी. १३ नामविशेष. १४ सेवकांसह (कृष्णास). १५ पुष्पांच्या उत्तम माला. १६ साधूंच्या मनास. १७ स्थान. १८ दे- वकीची कूस. १९ दिशा; (येथें पूर्वदिशा घ्यावी). २० सूर्यास. २१ कमळणी. २२ स्त्रीविशेष २३ गोपिंद्रास (=कृष्णास). २४ लाड, प्रीति. २५ नित्यक्रम. २६ चंदनास २७ आत्मज्ञाच्या शेवटावर. २८ ज्याच्या शरणागतवर. २९ कल्पतरुसमुहानें नमिलें आहे ज्यास. ३० सरळ क री. ३१ बोधानेंच. ३२ श्रेष्ठ आहे शरीर जीचें. ३३ वाईट स्थिति. ३४ स्वर्ग-सेवन, कल्प तरूचा सेवाविषय (कृष्ण) त्यास. ३५ भजनाच्यापुण्याचा जो श्रेष्ठ अंश, त्याचा लीला. ३६ पृथ्वीवर. ३७ चंद्र. ३८ बरोवरी. ३९ स्थान. ४० अंगसौंदर्यास.

पुरयौवत अभिरौमा ॥ कृष्णा साँदर विलोकि त्या अभिरौमां. ॥ ८ ॥
 रौचि-अवलोकार्नि वळधे ॥ सदनशिरीं, लाभ युवतिलोक, निवळ घे. ॥
 ते क्षुधित चकोर सदा ॥ प्रभुचंद्रा ह्मणति, “पद पळ टिको रसँदा!” ॥ ९ ॥
 त्यजिल्या महिला भांनें ॥ तनुच्या; भुलल्या अनंतसुखलाभांनें; ॥
 विसरति भवना; वेधी ॥ नयनें मुख; लिगटलीच भवनावे १धी. ॥ १० ॥
 ह्मणती, “पाय कवळिती ॥ ज्याचे उरिं गोपि, लोकनायक वळिती! ॥
 नंदपंशु सुतनुं रवि ते ॥ हे गे वळकृष्ण दुःखैतिमिर नुरविते!” ॥ ११ ॥
 प्रभुवरि सुमँलाज्यांतें ॥ वर्षति पुरयुवति, हर्ष गमला ज्यांतें; ॥
 द्विजसमुदाय नहाती ॥ या अमृतीं; घेउनी उपायन हातीं. ॥ १२ ॥
 पूजिति साधु वँसुमती- ॥ सुर सादर पैरँ लोक सोरँसँव सुमती. ॥
 वार्णिति गोपी लँपनीं ॥ देखति ज्या जागरींहि हरिला सपनीं. ॥ १३ ॥
 नाशी तम रँज कानें ॥ पीतां यद्यशँसुतीर्थतम, रजँकानें ॥
 तो महिचा न धँणिवर ॥ श्रीचा गणिला, न पाहिला हि धणिवर. ॥ १४ ॥
 भेटे हरि, पारि टाँचें ॥ पुण्य खळा कंसकिँकरीं परिटाँचें. ॥
 मोक्षेदँ याचँकरीती ॥ मागति वखँ; प्रभू दयाच करीती! ॥ १५ ॥
 पारि अपिं न रजक पँटँ, ॥ प्रकट वदे शब्द, ज्यांत तम रज कपट. ॥
 शुभसामँत्री वेची ॥ ह्मणुनि, हरि करी छिँदाँ खँलप्रीवेची. ॥ १६ ॥
 तापहर न तापविता, ॥ (रक्षी हरिकर दयाँकर उँतँ), पवितीं ॥
 धरि जरि जितँनीरज; कीं ॥ खँरँ पँरँ भावानुरूप कुजनीं रजकीं. ॥ १७ ॥
 पडताँचि रजकँमाँथा, ॥ पळती तदँनुग भिवूनि या उन्माँथाँ. ॥

१ पुरस्त्रिसमूह- २ सुंदरास- ३ आदरपूर्वक- ४ बळराम आहे जवळ ब्याच्या- ५ काति- ६
 पँटे- ७ हे अष्टरस देणाऱ्या! ८ स्त्रिया. ९ संसारनौकेस (कृष्णास)- १० बुद्धि- ११ नंदाचे प्राण
 वेणी- हे सुशरीरी सूर्य- १२ दुःखरूपा अंधार- १३ पुण्य व लाढ्या- १४ नजराणा- १५
 ब्राह्मण- १६ पुरातोल- १७ स-उत्सव=आनंदानें- १८ भाषणीं- १९ तमोगुण, व रजोगुण- २०
 ब्याचें यशोरूमी महा तीर्थ- २१ परिटाँनें- २२ स्वामिश्रेष्ठ- २३ लहान, थोडें- २४ कंस से-
 वकाचें- २५ वळकृष्ण- २६ भिक्षुकासारिखें- २७ वस्त्रें- २८ पुण्यसामाधि- २९ छेदन- ३०
 दुष्टाच्या गळ्याचा- ३१ दया-आकर (=दयेची खाण) ; किंवा दया-कर (=दया करणारा)-
 ३२ शरणागतास- ३३ वज्रता- ३४ जिंकिलें आहे कमल ब्याणें (स्वसौंदर्य)- ३५ उष- ३६
 कृष्ण- ३७ परिटाँचें शिर (हा समास, एक पद सं० व दुसरें म० अशा दोन पदांचा
 केला आहे)- ३८ तत्-अनु-ग, त्याच्या मागन जाणारे, त्याचे शेवक- ३९ हननास-

जातां टाकुनि वासैं, ॥ सर्वेळें स्वीकारिलीं त्रिलोकनिवासैं. ॥ १८ ॥
स्वीकारिति शिशु पगडी, ॥ अंगडि, सेला, विजार ते पशुप गडी. ॥
धरुनी शोका, पडतें ॥ जालें धूर्ळीत टाकिलें कापड तें. ॥ १९ ॥
सर्वस्वें निष्कपटी ॥ अर्चित विभु जे जगत्रयीं, निष्कपटीं ॥
मंडितकाय विशेषें ॥ केले मग भक्त-तंतुवायविशेषें. ॥ २० ॥
दासा, देव वरद, या ॥ दे सारूप्यादि, करुनि, मुक्ति, वर दया. ॥
तरला वार्यके रीती ॥ असि; यास्तव साधु पदक पाय करीती. ॥ २१ ॥
माळकार सुदामा ॥ करिपूजन सानुंगा, समर्पि सुदामा ॥
वारि तरी जीव संती ॥ हरिची पदभक्ति, सन्मना जी वसंती, ॥ २२ ॥
॥ ॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥
देवाकि कुक्षिं ककुब्जा ॥ मित्रां, नलिनी नमी सकौतुक कुब्जा; ॥
देहीं वक्रा, सरळी ॥ मनिं; तीसीं रुचलि गोपशक्रोस रळी ॥ १ ॥
काथि परिपाटी; राज्या ॥ दायाला नेत होति पीठारा ज्या, ॥
तेणें दे उटि काया, ॥ कीं हरि पादि पद मनास देउ टिकाया. ॥ २ ॥
प्रपदावैरि ठेवि पदा ॥ तीच्या हरि, यैर्नतोपरि तुटे विपदा; ॥
सुरतरुसंदोहेनुतें ॥ उज्जरि करीं श्रेचि, उचलुनि तो हनुतें. ॥ ३ ॥
जाली वरतनु, सरली ॥ कुदशा, कीं स्वर्दुसेवनां अनुसरली. ॥
तीं ठायीं लवलीला ॥ दावी हरि भजनसुकुंतवरलवलीला. ॥ ४ ॥
क्षितिच्या ठायीं दसरी ॥ न तासि; मुखाची तिच्या करि न इंदुं सरी. ॥
रूपा करि आवास ॥ ब्रह्मपिता, निजकरौचि भरि आवास. ॥ ५ ॥

१ वस्त्रें. २ बळरामासह. ३ मुलें. ४ गौळी, गोप. ५ सुशोभित. ६ प्रभु. ७ निष्कपट= अलंकार, व वस्त्रें यांहीं. ८ अलंकृत आहेत देह ब्याने. ९ वि-शेषें=शेषरहित, सर्वांगभर. १० कोणी एक साळवी जातीच्या भक्तानें. ११ वर देणारा. १२ तो साळवी. १३ नामविशेष. १४ सेवकांसह (कृष्णास). १५ पुष्पांच्या उत्तम माला. १६ साधूंच्या मनास. १७ स्थान. १८ दे-वकीची कुस. १९ दिशा; (येथें पूर्वदिशा ध्यावी). २० सूर्यास. २१ कमळणी. २२ स्त्रीविशेष २३ गोपेद्रास (=कृष्णास). २४ लाड, प्रीति. २५ नियक्रम. २६ चंद्रनास २७ आनंदाच्या शेवटावर. २८ ब्यांच्या शरणागतावर. २९ कल्पतरुसमुहानें नमिलें आहे ब्यास. ३० सरळ करी. ३१ बोटांनंच. ३२ श्रेष्ठ आहे शरीर जीचें. ३३ वाईट स्थिति. ३४ स्वर्-दु-सेवन, कल्प तरूचा सेवाविषय (कृष्ण) त्यास. ३५ भजनाच्यापुण्याचा जो श्रेष्ठ अंश, त्याचा लीला. ३६ पृथीवर. ३७ चंद्र. ३८ बरोवरी. ३९ स्थान. ४० अंगसांदर्भास.

विभुचा धरुनि पदर ती, ॥ मागे प्रमदोत्तमा नमूनि पद, राति, ॥
 स्मरे सूचवि भोग मना; ॥ "स्वगृहासि," ह्मणे, "करा अजि विभो ! गमना." ॥ ६ ॥
 नेउं गृहा सेला जे ॥ ओढि, न ते, परि हरीच हांसे, लाजे. ॥
 "सहै गोपां दादासी ॥ न गणुनि वरिथ्ये बळेंचि पादा दासी! ॥ ७ ॥
 आप्तजनैस्वाधी न ॥ धंसीं तों मी शुभांगि! न स्वाधीन. ॥
 तन्मानसंरुत्सेहा ॥ पुरवुनि येईन; करिन असरुत्सेहा." ॥ ८ ॥
 जडलि घना या विजशी; ॥ तसि समजाविसि करी मना यावि जशी; ॥
 प्रीतिचि तो वोडि कसी ॥ सोडवि हरि, जी करासि ज्ञेबे डिकसी? ॥ ९ ॥
 स्वसुर-धराजनि-रोपा, ॥ दे सामें तीस, विबुधराज, निरोपा. ॥
 करि, तारित नतें, गमना; ॥ स्त्रीच्या, ज्यम-निरखितां, निधे न तग मना. ॥ १० ॥
 त्रिभुवननार्यक बरवा ॥ दिसतां, न स्मरात वसनें, काय, कवर, वां. ॥
 स्त्री चित्रारुति वरिती; ॥ हरिमूर्ति मनोहरा खरी क्षितिवरि ती. ॥ ११ ॥
 पुसुनि जना विबुधनुते ॥ स्थान, निरखिलें महेद्रधनुसम धनु तें. ॥
 जें अर्चितें, भोजपति- ॥ प्रिये, भेटें भलत्यासि देति न शिवें, जपती; ॥ १२ ॥
 तें घेतां, धन्ववन- ॥ स्थितें भट बहु रुई जेवि मरुधन्ववन; ॥
 ह्मणति, " शिवुन कोदंडा ॥ मरणे जरि, हरि! तरी भिवुं नको दंडा." ॥ १३ ॥
 जरि भुंकिति भटकुंतरे, ॥ धनुरिक्षुजिघृक्षुपुरुषगजमद नुंतरे; ॥
 सोडुनि ओझें पावे ॥ लघुपण तें उरगिं गरुड जें ज्ञेपावे. ॥ १४ ॥

१ अत्यंत प्रेदम २ काम. ३ ती; (' लाजे ' या अर्थात्कृत क्रियापदाचा कर्ता.) ४ हें, विशेषण आहे; ' बरोबर असलेल्या' (गोपां इ०). ५ आप्तजनांची मानसीक व्यथा, दुःख ६ हे सुंदरांगी ! ७ तत्-मानस-कृत्स्न-ईहा, त्यांच्या मनातील सर्व इच्छा. ८ नित्यस्नेहास ९ मेघास. १० समजून. ११ डिकासारिखा. १२ स्व-सुर-धरा-जनि-रोपा, स्वभक्तांचा, देवांच्या पृथ्वीवर (स्वर्गा) जहलिला बाळकृष्ण-स्वभक्तांचा बाळकृष्णवृक्ष १३ समजुनीं. १४ देवस्वामि. १५ शरणागत. १६ त्रिभुवनपति. १७ वस्त्र. १८ अथवा. १९ देवांनीं नामिले आहे ज्यास, त्यांपै. २० पहिलें. २१ इंद्रधनुष्यासमान. २२ पुजिलें २३ कंसास आवडणारें. २४ (रक्षक) वीर. २५ धनु-अवन-स्थित, धनुष्याच्या संरक्षणार्थ राहिलेले. २६ क्रूर, निर्दय, अनाद्री. २७ मरु-धन्व-वन, मारवाड व धनु (जळरहित एक दुसरा प्रदेश) यांतील वनासारिखे. २८ वीररूपी कुंतरे. २९ धनुः-क्षु-जिघृक्षु-पुरुष-गज-मद, धनुष्यरूपी उंसाविषयीं भुंकेलेल्या पुरुषरूपी (कृष्णरूपी) हत्तीचा मद. 'जिघृक्षु' च्या ठिकाणी 'जिघृक्षु' असाहि एक दुसरा पाठ आहे. ३० न उतरे.

नै गणुनि वारण साच, ॥ प्रभु घे सज्जुनि, उसास वारणसाच; ॥
 ओढुनि चापलतेतें, ॥ मोडी; साहति न वीर चापलतेतें. ॥ १५ ॥
 भवतेरुमोड करपवी, ॥ चित्रें न करि धनुलतेस मोड करपवि; ॥
 सुरदुष्कर दुःसह जें ॥ तें जो दावी स्ववीर्य कुतुके सहजें. ॥ १६ ॥
 भटर्जन धाके, तुकडे ॥ होतां धनु; धूमपूर्वधा केतुंकडे ॥
 धावे. आयुध राहे ॥ धरुनि पथिं; लणे, “ न यांस आयु, धरा हे!” ॥ १७ ॥
 वेदमता पाखंडा, ॥ तेंवि प्रभु दाविती प्रतापा; खंडा ॥
 धनुच्या धेऊनि करें, ॥ मारिति वीरांसि, मुक्ति देऊं निकरें. ॥ १८ ॥
 “ गमनं मानें जरि, पुसा रे! ॥ पतिचें प्रस्थान, ” लणति; निजरिपुं सारे
 वधुनि, भुर्वनहेतु कडे ॥ निघती, धनुचे मग त्यजुनि हे तुकडे. ॥ १९ ॥
 जाले नृपूर्वळ हारिते ॥ ऐसे त्रिजगत्पती सरूप बळ हारि ते. ॥
 हांसे आलेख्या ती ॥ नगरी, असि विभुं करुनि आले ख्याती. ॥ २० ॥
 करि शयना शकंटाळी- ॥ प्रति येउनि; रात्रि दुरितेनाशक टोळी. ॥
 जीत^{२३}, “ नृपा! मरशील, ” ॥ स्वप्न लणति, परि गणी न पामरशील, ॥ २१ ॥
 शोभा परमा रंगी^{२५} ॥ आणवि तो शत्रुमति-नृपरमैरंगी. ॥
 लोक वारिति मंच; रवि^{२७} ॥ प्रकटे, तों तेथ मल्लैवर संचरवी. ॥ २२ ॥
 शक्ति तें जे ठीक, रणी ॥ बाहूंचीं दाविणार जेठी करणी, ॥
 ते चाणुरादि. सले^{३०} ॥ त्ददयीं हारि; परि बलाढ्य लोकां दिसले! ॥ २३ ॥
 मिळती आटोकाट, ॥ “ स्वदृष्टिचा, ” लणति लोक, “आटो काट; ॥
 पाहों हरिवळलीला, ॥ चातक घनपंकिला जसे वळलीला.” ॥ २४ ॥
 गर्जति भेरी^{३५}, घनसे ॥ मल्लहि; समंत किति उभे; रीग नसे; ॥
 वरमंचीं नृप हा या ॥ जेठीचें बैसला नियुद्ध पहाया. ॥ २५ ॥

१ हत्ती. २ धनुष्याच्या दोरीस. ३ चपळपणास. ४ संसाररूपी वृक्षाचा अंकुर. ५ आश्चर्य.
 ६ हस्तात आहे वज्रव्याच्या. ७ देवांनीं करण्यासहि अशक्य. ८ स्वशीर्य. ९ वीरसमूह. १०
 धनाकडे. ११ तुकड्यास. १२ समूहांनीं (=एकदम). १३ कंसाचें. १४ नियणें (स्वर्गास).
 १५ शत्रु. १६ जगाचीं कारणें. १७ एक बाजूस. १८ कंससैन्य. १९ चित्रास. २० गौड्या
 च्या रांगेंत. २१ पापनाश करणारा. २२ घालवी. २३ शोभेंत. २४ मुखें आहे स्वभाव ब्या-
 चा. २५ समेंत. २६ कृष्णीं. २७ कृष्ण. २८ मल्लधेय. २९ शिवाविलेले. ३० ठुसठुसे. ३१
 सर्व. ३२ इच्छा. ३३ मेघपंकिला. ३४ जवळ आलेलीस. ३५ नगारे. ३६ एक मेकास चिक-
 टून. ३७ वर-मंचीं, उच्च स्थानीं. ३८ वृद्धयुद्ध.

ने तो स्वोपायन, "मी ॥ नंद, " असे कथुनि साप्त तो पाय नमी. ॥
 वार्षिककर भूधर्व घे; ॥ मंचीं बैसवि सनाथ वळव अवघे. ॥ २६ ॥
 त्यजि कंसा धीर; 'चला' ॥ प्राणांहि ह्मणे; असा महाधी रचला. ॥
 हृदया जरि कातरते ॥ चिंतावापी, न दावि परि कातरते. ॥ २७ ॥

॥ इतिश्रीमच्छृंगण० ४२ ॥ ॥

धरुनि मनीं रिपुरोषा, ॥ आइकतां मल्लतालदुंदुभिघोषां, ॥
 बळ हरि, निजगुण दोषा- ॥ वरि, तैसे जाति; हर्षवाति पुरयोषा^२. ॥ १ ॥
 रंगद्वारानिकटीं, ॥ ज्याच्या अलि मत्त दानधारांनीं कटीं, ॥
 होता मदनींग; मनीं ॥ जाणे हरि त्यासि हेतु 'मदनींगमनीं.' ॥ २ ॥
 भवरोगमहामात्रा ॥ प्रभुची मूर्तिहि रुचेचि न महामात्रा; ॥
 प्रेरि^{२२} हरिवरि करीनां^३ ॥ गतायुं खळ तो; विवेक लेश करीना. ॥ ३ ॥
 मग बळसिंधु परिकरा ॥ बांधी, अलकांहि उचलुनी उपरि करा. ॥
 कृष्ण ह्मणे, "कोपरती ॥ काटीं, आधोरणी! गजा; हो परता. ॥ ४ ॥
 गोचर हो^{३०} यमहाता ॥ तुमचा आत्मा; न दूर होय, महाता! ॥
 आला बळसिंधु; रहा ॥ आर्यासन्मुख, न काढि खळ सिंधुरे हा." ॥ ५ ॥
 ये समरा शिते^{३३} दतीं ॥ गज; हरि मन धारे सुवीर्याशि^{३५} तदतीं. ॥
 धांडनि येउनि जवळी, ॥ शंडादंडे निजांतका द्विप^{३२} कवळी. ॥ ६ ॥
 दाटाति सुरयुवातिगळे; ॥ करिहस्तांतुनि तदश्रुविदुंसह गळे. ॥
 चूर्णाचि करिता डिखळा- ॥ परि; कोपवि, मुष्टिनेचि हरि ताडि खळा. ॥ ७ ॥

१ स्व-उपायन, आपण भणलेला नजराणा. २स-आप्त. ३ पृथ्वीपति, (कंस). ४ नंदासहि-
 त. ५ गळी. ६ महा-आर्षी= मोठें मनोदुःख. ७ चितारूपी नदी. ८ भयभीतपणा. ९ शत्रु-
 क्रोधास. १० मल्ल-ताल-दुंदुभि (नगारा) यांच्या गजनेस. ११ त्यांचे गुण. १२ पुरस्त्रिया.
 १३ सभेच्या दरवाज्याजवळ. १४ भ्रमर. १५ माजलेले. १६ दान-धारांनीं, गंडस्थळापासून
 वाहणाऱ्या मदाच्या धारांनीं. १७ गंडस्थळीं. १८ या नांवाचा हत्ती. १९ मत्त-आगमनीं, मी
 न यावें आशा साठीं. २० संसाररूपी रोगावर महा मात्रा. २१ महातास. २२ पाठवी, घाली.
 २३ करी - ईन, गजश्रेष्ठास. २४ आयुष्यहीन. २५ बळसागर. २६ कंबरपट्टा. २७ वर.
 २८ क्रोधी. २९ हे महाता! ३० हवीं. ३१ थोरासमोर. ३२ हत्ती. ३३ तक्षिण. ३४ उत्तम
 शौर्याचा राशि. ३५ तन्मरणीं. ३६ निज-भतका, आपल्या काळास. ३७ देवांगनांचे गळे.
 ३८ हत्तीच्या सोंडींतून. ३९ इकडे हा गळे; तिकडे (देवांगनांच्या डोळ्यांतून) भश्रु गळति
 (बंद होती).

जन करिति नवल, पाला ॥ तेंवि रगडितां, पदांत सजव लपाला. ॥
 भी सुरपुंगवसेना; ॥ गज करि बहु यत्न, परि हरी गवसेना. ॥ ८
 शूंडायें तो गिवें शीं ॥ गज, ज्यातें न शकती धरुं मोगि वशीं; ॥
 तों करुनि वळ, हठ, कडे ॥ ये; ज्या जिक्कित न निर्मुनि कलह ठकडे^७. ॥ ९ ॥
 ओढी हा सर्प शुभें ॥ हस्तें; सुर होति विवेंस हासें; पशु भें^{१२} ॥
 धरि; शत हस्त खरखरा ॥ ने, अहिस^३ जसा खगाधिप प्रखर खरो. ॥ १० ॥
 पार्श्वी एके वळतो, ॥ तों ईतरीं हरि; गज श्रमे केवळ तो. ॥
 पाहे न वर्षुच्छाया; ॥ खेळे शिशुं काय धरुनि नव पुच्छा या! ॥ ११ ॥
 पुच्छ त्यजी; मग जाला ॥ सन्मुख, ताडी करें निकाम गजाला. ॥
 कौतुक दावि पळोत; ॥ द्विपधांवे, गांठलाचि भावि पळांत! ॥ १२
 पळतां सहसा पडला ॥ हरि; गज मानी 'भला स्वरिपु^३ सांपडला'! ॥
 ताडी वरदा, घांतीं ॥ तो चुकवी सांपडेचि न रदाघांतीं. ॥ १३ ॥
 झणझणलें सशिर^{२०} कले. ॥ वर रद भूर्मांत, चुकुनि हरिस, शिरकले. ॥
 मदमत्त असा पडतो ॥ तोंडघसीं. ह्यासि सज्जन न सांपडतो. ॥ १४ ॥
 कैला सोदमं हा^३ तीं ॥ माथा थोपटुनि तो सकोप महातीं, ॥
 धांवडिला अंतकासा; ॥ पारि गज दुरिचा करील हा अंत कसा? ॥ १५ ॥
 न धरी हरि खेद^{३३} मनीं, ॥ मुग्धा^३ भीती, सुरोध^{३६} हरिखे^{३६} दमनीं. ॥
 कवळुनि, जितमुर, गाळी ॥ द्विप तो मल मूत्र, करे असा मुरगाळी. ॥ १६ ॥
 पाडी अंवीनीनर हा ॥ हरि गज कीं, "तापलासि; निज, नीव, रहा." ॥
 पतित^{४१} शिरोपरि^{४२} चरणें ॥ आक्रिमिला, ज्याचिया तराति परिचरणें. ॥ १७ ॥

१ वेगानें. २ देवेंद्राचो सेना; किंवा 'सुरपुंगव=कृष्ण, त्याची सेना, (बरोबर आलिले गवळी इ०) ३ सांपडेना. ४ सोंडोच्या शेवटानें. ५ खुपसी; टोंचा. ६ वश करणारे. ७ ठक लोक ८ शेंपड. ९ देव. १० खुष. ११ हत्ती. १२ भय. १३ सर्पास. १४ गरुड. १५ 'अहिस' याचें विशेषण. १६ बाजूस. १७ दुसऱ्या (बाजूस). १८ शरीराचो छाया (कृष्णाच्या). १९ बाळ. २० नवा, लहान (बाळ). २१ इच्छेस आलें तेवदें. २२ पळण्यामधें (पळून). २३ स्वशत्रु. २४ कृष्णास. २५ मारते वेळीं. २६ रद-आघात, दांताच्या झपाच्यांत. २७ डोक्यास. २८ शरीर. २९ दांत. ३० स-उद्यम, उद्योगसहित, चपळ, हुषार. ३१ 'हातें' असाहि भाणखि एक पाठ आहे. ३२ प्रमासारखा. ३३ भय. ३४ अज्ञानी (स्त्रिया). ३५ देवसमूह. ३६ आनंद पावे. ३७ निवारणीं. ३८ जिंकिलें आहे मुरासुरास व्याणें, तो. ३९ सोंड. ४० जमिनीवर. ४१ पडलेला. ४२ डोक्यावर. ४३ (त्यावर) हक्का केला; चढला. ४४ सेवेन, भजन.

दर्शन तदंतो वलया- ॥ लंकृतहस्तें हरूनि, दंतावल या ॥
दंडें सुमहामात्र ॥ प्रभुनें वधिला; प्रयास न महा मात्रें ॥ १८ ॥
हो न कुवलयी पीडा, ॥ ह्यणुनि वधी हरि गजा कुवलयीपीडा ॥
कीं तर्सगीं केली ॥ न बरि; दलितंतनु धरी तर्सगीं केली ॥ १९ ॥
ऐसा असदंतकर, ॥ द्विपास्रमदविंदुचित्रंतनु, दंतकर, ॥
शोणितंजवाल, हरी ॥ करि, करिमर्थनीं, वळ्ळांनुनिधि, बाल-हरी ॥ २० ॥
रामहि हरिसम दांत ॥ स्वीकरि, दुष्टांत अशानि जो समदांत ॥
गोपांसह सोरंगीं ॥ सिंह, तसे देव शिरति सहसा रंगीं ॥ २१ ॥
जरिहि चिदेकरसद हा ॥ पाहति मळादि तेथ लोकरसे दहा ॥
धरि नृपमति काळजिला, ॥ वाटति ते रामकृष्ण निजकाळ जिला ॥ २२ ॥
न रुचे नीचांशि शुची; ॥ विप्रमुखा प्रीति देवकीच्या शिशुची; ॥
सुख होय बहु भल्याला; ॥ जो तो स्तंभोदि भूषणें शुंभ ल्याला ॥ २३ ॥
सुरुचिकराचि दोघांचें ॥ जन वर्णति चरित शुचिकर चिदोघांचें; ॥
निजयुद्ध गोकुळही; न ॥ प्रेम असे जेथ लेई तो कुळहीन ॥ २४ ॥
चाणूर वदे वाचा, ॥ एका हो रामकृष्ण! नरदेवाचा ॥
काम नियुद्ध पहाया; ॥ कारणहि तुलांसि येथ हेंच बहाया ॥ २५ ॥

१ दांत. २ तन्-अंत, त्याला मारण्यासाठी. ३ वलय-अलंकृत-हस्तें, आंगठीनें सुशोभित अशा हातानें. ४ या नावाचा महात. ५ किंचित. ६ भुगोलास. ७ हें त्या हत्तीचें नाव. ८ त्याबरोबर. ९ क्रीडा. १० पिष्टशरीरी. ११ पृथ्वी. १२ त्याच्या अवयवांनीं. १३ असत्-अंत-कर, दुष्टांचा संहार करणारा. १४ द्विप-अस्त्र-मदविंदु-चित्र-तनु, हत्तीच्या रक्ताच्या व मदाच्या विंदूनीं रंगित आहे 'तनु' झणजे शरीर ब्याचें असा. १५ दांत आहे हातांत ब्याच्या असा. १६ रक्ताचा विलखल. १७ गजमर्दनीं. १८ बळाचा समुद्र. १९ बालसिंह. २० वज्र. २१ गर्विष्ठ (हें "दुष्टांत" याचें विशेषण). २२ हत्तीवर; किंवा हरणावर. २३ समंत. २४ चित्त-एकरस-द, ज्ञान रस देणारा. २५ दहा रस याप्रमाणें वर्णिले आहेत;-

“रौद्रोद्धुतक्ष शृंगारो हास्यं वीरो दया तथा ॥

भयानकक्ष बीभत्सः शान्तः सप्रेम भक्तिकः” ॥

रौद्र, अद्भुत शृंगार, हास्य, वीर, दया, भयानक, बीभत्स, शान्त, आणि प्रेम. २६ मतीला. २७ कांति. २८ विप्र, (ब्राह्मण) आदिंकरून लोकांस. २९ स्तब्धता. ३० निर्मळ. ३१ फार सुंदर. ३२ प्रियकर. ३३ चित्त-ओघांचें, ज्ञानाचें ओघच असे जे (बळराम व कृष्ण) त्यांचें ३४ आपले यादव. ३५ किंचितहि. ३६ कंसाचा. ३७ इच्छा. ३८ द्वंद्वयुद्ध.

राजाज्ञा जन-नीति- ॥ ज्ञाते पूजिति; सदा प्रजाजननी ती. ॥

तूही हरिबळ कंठकीं ॥ गोपांच्या भुजरणीं महा बळकट कीं. ॥ २६ ॥

कृष्ण ह्मणे, “ धन्या या ॥ नृपप्रसादा नसे निषेध न्याया; ॥

तुष्ट धरापाळक हो; ॥ खेळो तुर्ल्यासवै; असां वाळक हो. ” ॥ २७ ॥

चाणूर ह्मणे, “ बळ हा ॥ क्रीडो या मुष्टिकासनें परबळ हा; ॥

दिसतां ज्मिर वाळकसे, ॥ लोकप्रख्यातशक्ति तरि; वाळ कसे? ॥ २८ ॥

त्यजुनि भय, व्रीडा, या ॥ आह्नां दोघांजणासह क्रीडाया; ॥

मजसीं तूं हरि-भीड; ॥ द्विप^२ वाधिला दशशोते^३भबळ तरि भीड! ॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

नीतिविरुद्धा लीकीं ॥ नृपरोति विनिदिली^१ नियुद्धालीकीं, ॥

“नेणेचि विकल^२ भाचे, ॥ विक्रम^३ गणिं तुल्य मत्तगर्जकलभाचे! ॥ १ ॥

लागो न ढका यांला; ॥ मळांला वश न होत दृढकायांला. ॥

रगडवि जळजां उपळें ॥ यां खळ; ” वदतात, “ सतिळें जळें जाउं पळें. ” ॥ २ ॥

न नेयां मान सभा जे ॥ दे, जातां तेथ, साधुमानस^३भाजे. ॥

“ हानिच, अन्या याला ॥ सिद्धि न; करितो नृपाळ अन्यायाला. ॥ ३ ॥

वदना धर्मकेणवहा ॥ यांच्या निरखि^२ न, परंतु धर्म कर्णव हा. ॥

अहह! नृपा सुकुमार- ॥ प्रकृति नियुद्धश्रमे पिपासु^३कुमार. ” ॥ ४ ॥

जनभाव सकळ कळती ॥ प्रभुला, कीं निजजयार्थ बहु कळकळती; ॥

क्रीडारस संपविला. ॥ चाणूर क्षीणशक्ति- गति कंपविला. ॥ ५ ॥

कळला हरि दुःसहसा; ॥ मुष्टियुगे^३ ताडे भगवदुर^३ खळ सहसा. ॥

१ नीति जाणणारे. २ प्रजेची आई. ४ समुदात. ५ नकार. ६ कंस. ७ होवी.
८ आमच्या बरोबरीच्या संगती. ९ बळराम. १० शत्रुबळनाशक. ११ लोकांत प्रसिद्ध आहे शक्ति ब्यांची, असे. १२ हत्ती. १३ दश-शत-इभ-बळ, सहस्र हत्तींच्या बळाचा. १४ फार दोषिली.
१५ नियुद्ध आलोक, द्वंद्वयुद्ध पाहताना. १६ कलाहीन. १७ पराक्रम. १८ माजलेल्या बाळूहत्तीचे.
१९ हट (बळकट) आहेत देह ब्यांचे अशा (मळांला). २० कमलांस. २१ दगडांने. २२ तिलांजलिसह. २३ पाणी. ‘सतिल पाणी जावें ’ = तो मरो. २४ न्यायास. २५ साधुचें मन.
२६ कंसाला. २७ घामाचे कण (थेंब) आहेत ब्यावर अशा (वदना). २८ पाहे. २९ देवा. ३० अत्यंत कामळ आहेत देह ब्यांचे असे. ३१ तृषित. ३२ क्षीण आहे शक्तीची गति ब्यांच्या. ३३ दोन मुष्टींनीं. ३४ भगवत्-उर, कृष्णबदय.

भासे लोकां पवि भू- ॥ धीरं पडला; परि वरी न तो कांप विभू. ॥ ६ ॥
 सज्जन ज्यास बुक्यानीं ॥ पूजिति, हाणी तथा उरास बुक्यानीं! ॥
 त्याचि भुजांसि तदैव ॥ प्रभुने चाणूर कवळिला हतदैव; ॥ ७ ॥
 विनतासुत सापाते, ॥ चाणूरा फिरवि गरगर तसा; पाते ॥
 जौ नयनीं न लवेचि, ॥ द्वेषिपतंगायु हाखिलानर्ल वेंच. ॥ ८ ॥
 आफळि भूवरि हाते; ॥ कौतुक दावी जनासि हरि अरिहा ते; ॥
 इंद्रध्वजसा पडला; ॥ वांचे अहि काय खगपतिस सांपडला? ॥ ९ ॥
 मुष्टिकर्मद या रामें ॥ हरिला सहजात साधुदयारामें; ॥
 वधिला रंगाते तळें; ॥ भरिलें रक्तें तदंगमंगाते तळें. ॥ १० ॥
 काळपदोत्तरकूट ॥ क्रूर तसा उसळला वळार कूट; ॥
 विंध्यधराधरकूट- ॥ प्रतिभट ये निकट; मूर्त दुर्धर कूट. ॥ ११ ॥
 कूटअचळ तोडावा, ॥ हें मनिं येताचि, रामभुज तो डावा ॥
 कृतमुष्टि भिरुवि पविता, ॥ रिपु तृणयनीं वळेंचि तिमिर विपविता. ॥ १२ ॥
 शल तो शलक हरिनें ॥ वधिले कुतुकें, गजेंद्र जेवि हरीनें. ॥
 उरले मळ न तगती, ॥ पंळति, न जाणोनि देवदेव-नतंगीते. ॥ १३ ॥
 जयिं वळदेव हरि खला- ॥ ग्रेसरें वधलब्धविजय, लोक हारिखेला; ॥
 प्रभुभुजविक्रमसूर्ये ॥ अरितेमं गिळिलें, ह्यणोनि गर्जति तूर्थ. ॥ १४ ॥
 जे गोप-सखे दास ॥ क्रीडति त्यासीं, सुरारिस सखेदास ॥
 अति दुःसह; तो सेना- ॥ मळबेलक्षय समक्ष बहु सोसेना. ॥ १५ ॥

१ वज्र. २ कृष्णीं. ३ कृष्ण. ४ तत्-एव, त्याच. ५ दैवहीन. ६ गरुड. ७ शत्रु-
 रूपी पतंगार्चें आयुष्य. ८ कृष्णवज्र हेच अग्नि. ९ अरि-हा, शत्रूस मारणारा. १० इंद्राच्याध्वजा
 सारिखा. ११ सर्प. १२ गरुडास. १३ मुष्टिकाचा गर्व. १४ साधु-हृदय आराम, साधूंच्या हृदयास
 भाव्हादकारक असा जो (बळराम) त्याणें. १५ समेत. १६ हाताच्या तळव्यानें. १७ त्याचें-
 मर्दन करिते वेळेस. १८ काळ-पद-उत्तर-कूट, 'काळ' या पदाच्या मागून 'कूट' हें पद
 जोडिल्या असा जो शब्द होतो त्याचा जो अर्थ तसा; ह्यणजे 'काळकूट' =विष. १९ बळरा-
 मावर. २० या नांवाचा मळ. २१ विंध्य-धराधर - कूट-प्रतिभट, विंध्यद्रीच्या शिखरा एवढा
 उंच व शूर. २२ मूर्तिमान्. २३ कपट. २४ सिंहानें. २५ देवश्रेष्ठ व शरणागतीची गतिच-
 (कृष्ण) २६ खल - अग्रेसर - वध - लब्ध - विजय, दुष्टांतील मुख्यांस मारण्याकडून जय मि
 ळिलें आहें ह्यांस. २७ आनंदला २८ प्रभुभुजाच्या पराक्रम रूपी सूर्यानें. २९ शत्रुरूपी अं-
 धार. ३० वाघें. ३१ खेदयुक्त असुरास (कसास). ३२ सेना व मळ यांच्या समुहाचा क्षय

वध करितिल है मनिं ^१भें, ॥ परि नेत्रें फिरवि तप्ततरहेमानिभें; ॥
 तूर्ये वारुनि करें, ॥ बोले तो लेखरिपुं शरीरू निकैरें. ॥ १६ ॥
 “उद्वृत्तांचि हे कपिसे ॥ वसुदेवात्मज अनादृतविवेक पिसे; ॥
 घाला बाहिर, नगरीं ॥ न वसोत क्षणाहि; इष्ट सन्निधिं न गरीं.” ॥ १७ ॥
 जालें पुष्कळ जवळी ॥ द्रव्य ह्यणुनि फार माजले खळ गवळी. ॥
 व्यसनं करुनि वांचविलें, ॥ वित्तं हरा तें असेल जें सांचविलें. ॥ १८ ॥
 बांधा नंदा निबरीं, ॥ गोपांनीं मानिला सुमंदांनीं वरा. ॥
 योग्य नं मोकळिकेला ॥ दुर्मति हा; या खळेंचि हो कळिकेला. ॥ १९ ॥
 आझुनि कां न वधा रे ॥ शौरिसं? खड्गाचिया धुवा नव धारे. ॥
 वधुनि, कराहित साची ॥ भाजा हे, मुख्य शत्रु, बाहि तसाचि.” ॥ २० ॥
 कंसा दुष्टा कुपितां ॥ वाटे वसुदेव शत्रु सुपिता कुपितां. ॥
 न शिवति संत तमा जे, ॥ त्यांसि ह्यणे, “हेचि अहितें संतत माजे.” ॥ २१ ॥
 गुरुलघन हानि, सरे ॥ आर्यु जिणें; नृप पदाहुनी हा निसरे. ॥
 होइल विपरीत मतें ॥ भद्र कसें? ज्ञान दाखवि, परी तें तें. ॥ २२ ॥
 दुरुदितं नायकवेचि ॥ क्षातिधनकण त्रिलोकनायकं वेची; ॥
 हरिसाचं टिके, वेळधे ॥ मंचीं; कीं कोप चित्त हटि केवळ घे. ॥ २३ ॥
 ह्यणती, “मर, पड!” ताळी ॥ वाहुनि, सुरें, कंस जें अंसी पडतीळी. ॥
 “कोण ह्यणे मातुळ त्या ॥ व्याघ्रवृकासीहि न जगदधमां तुळत्या?” ॥ २४ ॥
 केसरिमथना गजसा ॥ हरिवरि ये कंस; खग्वरीं नाग जसा. ॥
 धरिला, परि आर्व रितां ॥ पडला; कीं विमुखं विधिं धृतिं आवरिता. ॥ २५ ॥

१ भय. २ तप्ततर- हेम-निभें, फार तापलेल्या सुवर्णासारिखां (नेत्रें). ३ देवशत्रु।
 ४ पापी. ५ अनर्थीन. ६ उन्मत्त, उद्धत, वानरासारिखे. ७ वसुदेवाचे मुलगे. ८ विवे-
 काचा अनादर केला (=टांकिला) आहे ज्याणीं. ९ जवळपणा; सान्निध्य. १० विधीं. ११ पातक
 १२ द्रव्य. १३ उग्र्यास, वृद्धास. १४ कडजा. १५ वसुदेवास. १६ वापहि (उग्रसेनसुद्धा वधूनइ०).
 १७ कौपिष्टास. १८ दुष्ट वाप (चांगला असताहि वाईट वाटे इ०). १९ अज्ञानास. २० शत्रु. २१
 आयुष्य. २२ कल्याण. २३ अज्ञान. २४ दुर-उदित, दुर्भाषण. २५ क्षमारूपी द्रव्याचा कण.
 २६ कृष्ण. २७ सिंहासारिखा. २८ चढे. २९ देव. ३० तरवार. ३१ हातांत तयार धरी; हा
 लवी. ३२ वाघ, व लाडगा यांसीं. ३३ लोकांत पातकी. ३४ तुलना पावणाऱ्यांस. ३५ सिंहवध
 करण्यासाठीं. ३६ गरुडावर. ३७ सर्प. ३८ अवसान. ३९ रिकामा. ४० प्रतिकूल. ४१ देव
 ४२ धैर्यास.

खड्गवरा नागविया ॥ धरुनि उभा, परि हरी खळा नागवि या. ॥
 कवळुनि केश, वनींच्या ॥ तरुपरि रंगांत लोटि केशव नीचा. ॥ २६ ॥
 वरुनि रिपू ढकलीला ॥ न उठे, जो पतिते कंस मूढ कलीला. ॥
 वरि पडला शतकोटि- ॥ ब्रह्मांडाश्रय, मनीं जसा शतकोटि^६. ॥ २७ ॥
 हरिभारे असुजाती ॥ दडपे, रंगांत तक्षणीं अंसु जातां. ॥
 विक्रम तो दिग जाला ॥ क्षितिवरि त्या सिंह जेवि ओढि गजाला. ॥ २८ ॥
 खळ वधितां हा हेती^७ ॥ विण, शब्द उठे जनाननीं "हाहेति^९" ॥
 ह्यणीती, "मांविळि याला ॥ रविला, अस्ताद्वि^३कृष्ण, मावळिया^४ला." ॥ २९ ॥
 धाकें अशनीं, शीयनीं, ॥ पांनीं, यानीं, वनीं, जनीं, मानीं, नयनीं, ॥
 हरि पाहे परे; मरणीं ॥ होय हरिच; वरि अरोहि गति परम रणीं! ॥ ३० ॥
 कंकादष्ट अनुजनीं ॥ निरखुनि रंगीं व्यसु स्वबंधुतेनु जनीं, ॥
 अनृत्यार्थ, उसपिती ॥ असिअहि, रिपुरक्त^५ जे, धरुनि हउस, पिती. ॥ ३१ ॥
 फेडाया स्नेहरिण ॥ आत्याचें धांवले चि, परि ते हरिण; ॥
 येदुसिंहें बळभद्रे ॥ देखिलिया, केवि तगति असु, वळ, भद्रे^{२०}? ॥ ३२ ॥
 उठले समरी; माजे ॥ कलह; न जाणति कृतांतसम रामा जे. ॥
 बळदहनीं शलभानीं ॥ पडिजेलं त्या विनष्टकौशलभानीं. ॥ ३३ ॥
 सानुज कंस खपविला ॥ जेणें, त्यां स्तवि, न त्या, शचीसखें, पविला; ॥
 येठनि आशु, भवादि ॥ त्रिदश करिति पुष्पवृष्टिला शुभवादी. ॥ ३४ ॥
 भवकाश गर्गानि रसिती ॥ स्वर्भरीच्या उरोचि न मग निरसिती^{४३}; ॥

१ खड्गश्रेष्ठास. २ पडलेला, पातकी. ३ कडजाला. ४ शतकोटी ब्रह्मांडाचा आश्रय (कृष्ण). ५ पर्वतावर ६ वज्र. ७ अ-सुजाति, सु नाही जाति ब्याची, दुर्जनमा. ८ प्राण. ९ शास्त्रा-विण. १० जनभाननीं, लोकांच्या तोंडीं. ११ हा-हा- इति, हा! हा! याप्रकारचा. १२ मावळे असें करी. १३ कृष्णरूपी अस्ताचल. १४ मावळ्यास. १५ खाण्यांत, १६ निर्जंत; १७ पिण्यांत, पितेवेळीं. १८ गमनीं. १९ शत्रु (कंस). २० शत्रुहि. २१ कंकइत्यादि आठ धाकटे बंधु. २२ वि-असु, गतप्राण. २३ आपल्या बंधूचें शरीर. २४ उपकाररूपी ऋण फेडण्या करितां. २५ शरवार-रूपी सर्प २६ शत्रूचें रक्त. २७ कृष्ण. २८ प्राण, सामर्थ्य, व कल्याण, हीं. २९ मुद्धास. ३० बळरामरूपी अग्नींत. ३१ टोळानीं. ३२ नष्ट जाहलें आहे कौशल व भान ब्यांचें असे जे त्यांनीं. ३३ बंधूसह. ३४ कृष्णास. ३५ इंद्र. ३६ वज्रास. ३७ लोकर. ३८ साबादि ३९ देव. ४० शुभ बोलणारे. ४१ नादांनीं. ४२ स्वर्गाच्या नगाऱ्याच्या. ४३ फेकलेल्यानीं. ('रसिती' याचें विशेषण)

संसृतिची^१ वरदैयशें ॥ गाती गंधर्व तद्वधूससमुदय शें^२ ॥ ३५ ॥
 भोजेंद्ररसावरजा ॥ मारी साग्रजजगत्पती सावरजा; ॥
 करिति चिंर विलाप त- ॥ दार; हणति, “जाहलाचि रविला पातें” ॥ ३६ ॥
 मन जरि नांका जाया ॥ उत्कण्ठित, यारें सोडिना कां जाया? ॥
 त्यजुनि स्त्री वसु जाणें ॥ केलें कां-कठिन करुनि जाव सुजाणें? ॥ ३७ ॥
 हें अर्घं बहुविध; ‘वांचा,’ ॥ प्राण हणति, घात करिति बहु विधवांचा; ॥
 जाचिति हे हितरिपुसे^३; ॥ आह्वा मृत्यु न, जरि स्तवूंहि तरि, पुसे! ॥ ३८ ॥
 छाया कसि तग तरुची ॥ धरिल तरुविणें? पुरीसहित विगतरेचि ॥
 जालें तुजवांचोनी; ॥ अर्धलंबावा विलापभुज वांचोनी! ॥ ३९ ॥
 स्त्री, जैशा अग्रिचिर्ती, ॥ त्यजिल्यां; शंभ्याचि होति याउपरि चिंतां ! ॥
 मृत्यु गमे रुसवा हे ॥ भोरुमती केवि शोकमेरेसे वाहे ॥ ४० ॥
 न सुखकर क्षण भूतें ॥ जालासि, न पावलींच रक्षण भूतें^४; ॥
 सुकृततरुफळदेशें ॥ भोगिसि; बीजानुरूपचि फळद शेतें! ॥ ४१ ॥
 प्रस्थानीं धेवें पुसती, ॥ सांत्विति; हीं स्मरति तूज न स्ववपु सती ॥
 नेले भाउचि; तगती ॥ न तदसे; हे स्त्रीस वल्लभा! उचित गति!” ॥ ४२ ॥
 “हानि अंसीमा मीचि”; ॥ “व्यग्रा हळं” हरि हणने, “असी मामीची;” ॥
 योजुति सामा, वळणी ॥ आणी त्या विकळमनसा मावळणी ॥ ४३ ॥
 मृतसंस्कार करवितो ॥ सद्गतिलिनि^५ - प्रबोधकारकरवि तो ॥
 आपसदांचा; राशी ॥ करुणेचा, त्यजिल कां सदांचाराशी? ॥ ४४ ॥
 पितरांच्या भवनिगंडा- ॥ सह तोडी देव दीनवांधव निगंडा^६; ॥

१ संसाराची. २ कृष्णयशें ३ स्वस्त्रियांसह. ४ शोकडो. ५ भोज-इंद्र-रसावर-जा, भोजक-
 लाचा राजा उग्रसेन त्याच्या पुत्रास (कंसास). ६ स-अग्रज=वळारामासह. ७ बंधूसह; (‘भोजें-
 द्ररसावरजा’ याचें विशेषण). ८ फार वेळ पर्यंत. ९ तत् दार, त्याची बायको; किंवा बायका-
 १० पतन. ११ स्वगति. १२ द्रव्य, संपत्ति. १३ पातक. १४ हितशत्रु; हित सांगून नाश क-
 रणारे. १५ तेजोहीन. १६ आश्रय करावा. १७ शोकाचा भुज. १८ अनेकस्त्री. १९ विद्यानें.
 २० स्मशानभूमि. २१ भ्यालिली मति. २२ शोकरूपी मेरुपर्वतास. २३ प्रथीतें. २४ प्राणी,
 प्रजा. २५ पुण्यरूपी वृक्षाचें फळच अशी अवस्था. २६ बाहेर जाताना. २७ नवरे. २८
 आपलें शरीर. २९ त्याचे प्राण. ३० अमर्याद. ३१ कलाहीन आहेत मानसें व्यार्थी. ३२
 सद्गतिरूपी कमळणांस जागी करणारा सूर्य. ३३ आपसमुहाचा (संस्कार) ३४ सत्
 आचारासी. ३५ संसाररूपी विद्यासह. ३६ विद्या.

पुत्र चिदुदधी नमने ॥ करिति गुरुपदीं लवोनि मुदधीनं मनं ॥ ४५ ॥
 'यन्माया विश्व रची ॥ ते हे, न स्वसुत मनुज, जगदीश्वरचि, ॥
 ऐसें जाणुनि पितरें ॥ भेटति, न स्वांत होय शंकित भितरें. ॥ ४६ ॥
 कळवी संयुगौलीला- ॥ तत्व ह्यणुनि जडोडिति स्वकार्युगलीला. ॥
 श्रम न मनांमधिल टिके. ॥ तर्भ हरितिल न, तरि दिव्यधामधि लटिके. ॥ ४७ ॥
 ॥ ॥ इतिश्रीमत्क० चतुश्चत्वारिंश० ॥ ४४ ॥ ॥

स्वार्थतोटाकविजे ॥ होउं देती नझणाति तोटाकविजे ॥
 निजपरहितसाधूनो ॥ स्वस्वठतरिनानिर्भिलेजनसाधूनो ॥ १ ॥
 "न मुंतमुखरुचिद, धिग मी!" ॥ कृष्ण ह्यणे "नाडिलेचि गुरु चिदधिगमी" ११ ॥
 हा योग्य नसे उमज ॥ क्षण, याचें पुत्र ह्यणुनि, मन सेउ मज. ॥ २ ॥
 तात सद्दोर समीहें ॥ होचि धरूं इच्छितो; सदा रस मी हा ! ॥
 पुत्रप्रेमचि शुभं तें ॥ दुर्लभ लोकीं जसें सुरीभेचें दुभतें. ॥ ३ ॥
 वंदिल मायां वातें १६ ॥ ज्ञान; स्मरतां यदूत्तमां, 'यांता', तें ॥
 न ह्यणत, सर्भत यातें १९ ॥ होइल हें २० वशचि, मी प्रसन्न तयातें." ॥ ४ ॥
 करुनि वीचार असा, या ॥ पितरीं, मायेसि करि निदेश असाया; ॥
 कीं, "पुत्रप्रेमातें ॥ धरुनी, सेवुत सुखांबुधी २२ ते मातें." ॥ ५ ॥
 दुःखशमन मायेनें २३, ॥ पितरांचें, करुनि विवशमन मायेनें २४, ॥
 बोले मोहकरीती; ॥ ते शब्द मुदबेद, हरिति मोह, करीती. ॥ ६ ॥
 "हे अंब! अहो तात! ॥ क्लेश असे या मनास वंहु होतात; ॥
 येउनि भवदुर्दरातें ॥ सुख न दिलें लेश हरुनि शत्रुदरातें. ॥ ७ ॥
 चिंता या वाळविला ॥ पाळुनि तुल्ली स्वदेहेतेंरु वाळविला. ॥

१ चित्-उदधि, ज्ञानसागर. २ वडिलांच्या पायीं. ३ मुत्-अधीन आनंदाच्या स्वाधीन.
 ('मनं' याचें विशेषण.) ४ व्याचीं माया. ५ युद्ध-लीलेंचें तन्त्र, कारण. ६ याचा कर्ता 'पि-
 तरें.' ७ दोनहि हातास. ८ अज्ञान. ९ दिव्यधामकोश. १० पुत्रसुखाची रुचि देणारा. ११
 चित्-अधिगमीं, चिद्प्राप्तिविषयीं. १२ रत्नोसह. १३ सम्-ईहा, सुबुद्धि. १४ कल्याण. १५
 कामधेनुचें. १६ वसुदेवास. १७ मज्जला. १८ नम्र. १९ वसुदेवातें २० ज्ञान. २१ आज्ञा. २२
 सुखसागरास २३ नमनेनें, भाषीनें. २४ मोहानें. २५ मुत्-अब्द, सुखाचें भेष. २६ भवत्-उ-
 दरातें. तुड्या कुसीस. २७ शत्रुभयास. २८ लांकूड इ० पौखरणारे एक प्रकारचे प्राणी. २९
 निजदेहरूपी श्राव.

पाश गळां तो कांचे; ॥ वध अनुभविले सुदुर्बळा तोंकांचे! ॥ ८ ॥

नाहीं आबाल पण, ॥ स्वसुताचें पाहिलें नसां वाळपण; ॥

अमृत जयांत अनुभवो ॥ सुरदुर्लभ पावती कृतार्थजन्म भवो. ॥ ९ ॥

आत्मां दैवहतांनीं ॥ निजपितृगृहवास बहुसुखावह, तानीं ॥

ज्यांत सुरभवन वसुंधा ॥ गणिति, न तो पाहिला, जयांत नव सुंधा. ॥ १० ॥

सकळार्थदकृतिकाय- ॥ प्रदपितरांची फिटेल उपकृति काय? ॥

ज्याला चिंतुनि गर्भजे ॥ त्यजिति विषयिकांमपूरकस्वरगम जे. ॥ ११ ॥

शुश्रूष, भला, भजनीं ॥ रत पितरांच्या, तयासि शुभ लाभ जनीं. ॥

ऋग न फिटे परिसाचें, ॥ हेम कसें होय हो! अनृण परि, सांचें? ॥ १२ ॥

पुत्र संमर्थ न द्नेहे वितें ॥ पितरांसि जाविकेसि न दे, हें ॥

अर्थ, त्या ने अर्थ; मांस ॥ स्त्रीयचि खाणे पडे पुढे अधमास. ॥ १३ ॥

हें कंसा राज्याचें ॥ करणें, भय मानि लोक सारा ज्याचें; ॥

सुदुर्दांच्या अंतरतें ॥ भूषे पडलें, क्षमा करा, अंतर तें. ॥ १४ ॥

पोष्यजनासि न पोषी, ॥ जीवंतहि तो असोनियां शिव दोषी. ॥

आत्मां घडलें काहीं ॥ न भजन; दिधलें न सुख उघडलेंकाहीं. ॥ १५ ॥

तीं परम गभीर हितें ॥ प्रभुवागमृत्रे पिजनि मग भीरहितें ॥

दृढदयें, डिभे द्रवती ॥ मानुनि, दोषें विभूक्ति असि भवती. ॥ १६ ॥

वाटति कार्यज; नातें ॥ हें मोहक ठाउकें न काय जनातें? ॥

अंकी स्थापनि, शिशिरां ॥ वर्षति नेत्रोदकीं स्वमुखैराशिशिरां. ॥ १७ ॥

१ बळहीनाचे. २ मुलांचें. ३ विपत्ति. ४ अनुभव आलेला ('भवी ' याचें विशेषण.) ५ देवांसहि अलभ्य. ६ कृतकृत्य आहे जन्म ज्याचें ७ संसारांत असलेले प्राणी. ८ आपल्या अर्थापांच्या घरां राहणें. ९ देवलीक. १० पृथ्वी. ११ अमृत. १२ सकळार्थदकृति काय-प्रद-पितरांची, सर्व अर्थ देणारी कृति आहे ज्याची असा जो देह, तो देह देणारां जो पितरें, त्यांची (उपकृति). १३ उपकार. १४ हावभाव, डौल. १५ विषयी काम-पूरक-स्वर-अगम, विषयी लोकांची इच्छा पुगविणारे कल्पतत्त्व. १६ सेवा करणारा. १७ कल्याणाचा लाभ. १८ सुवर्ण. १९ ऋण न फेडलें. २० मुक्त. २१ द्रव्यवान्, शक्तिमान्. २२ द्रव्यानें. २३ पातक. २४ खालीं, अधोगतीस. २५ मांस. २६ आपलेंच. २७ आत्मांच्या. २८ अंत-रतें, नाशाविषयीं रत; तत्पर असा जो 'भूय' त्याच्या योगानें इ० २९ पाळण करण्यास योग्य. ३० प्रेत. ३१ प्रभु वाक्-अमृतें, कृष्णाचीं वचनं हींच अमृतें. ३२ निर्भय. ३३ मुलगे. ३४ विभु-जक्ति, कृष्णाचें वचन. नी ३५ कल्याणकारक, शुभ; योग्य. ३६ तनु-ज, मुलगे असे. ३७ मांडीवर. ३८ शीतल अशा. ३९ आपल्या सखाचे राशि असे जे बळ-कृष्ण त्यांच्या शिरावर.

जननोजनकमनीं या ॥ भरल्या सुखेंसिंधुमूर्ति जनकमनीया. ॥
 तनुजपुग अमृतसर तें; ॥ तापत्रय जाहळेंचि देखत सरतें. ॥ १८ ॥
 पूज्य सदा जो बाला, ॥ करि यदुनृप उग्रसेन आजोवाला. ॥
 “करुं पद भजना तूतें ॥ उचित” ह्यप्रो हरि, “अभीष्टं मज नातूतें. ॥ १९ ॥
 मी तव किंकर; भारा ॥ वाहिन; देतील नमुनि सुरकरभारा; ॥
 योग्य विमानवरा जे, ॥ ते भजतिल; मग न केविं मानवराजे?” ॥ २० ॥
 मग आणवि वरदेश^१ ॥ स्वजना, ज्यां नृपभयें दिला परदेश; ॥
 त्यांस वदे, वसुंधो, “मी ॥ तुमचा,” दे द्रव्य, वसवि, देव सुधोमीं. ॥ २१ ॥
 अमृतरससुखें दुभले ॥ स्वजनचकोरीं बळाच्युतमुखेंदु भले; ॥
 ताप न लेश तशांचे ॥ उरति कुभूपैर्वपें दिले शतशांचें. ॥ २२ ॥
 हरि रीती दावि नवी; ॥ प्रांजलि^{१५} साग्रजं सर्वोप नंदा विनवी, ॥
 कीं तो वा पहिला; जे ॥ वत्सलता, तीस शौरि वापहि लाजे? ॥ २३ ॥
 “करुणासरिदोघानीं ॥ तात! तुझीं वृद्धभाव परि, दोघानीं ॥
 आधि^{२३} अजी! वाहूनी, ॥ प्रिय केलें रक्षुनि स्वजीवाहूनि. ॥ २४ ॥
 स्वमुखें बोलाल न तें ॥ रक्षण, पोषप्रकार तो, लालन तें, ॥
 नित्यनिरवधिक तो कीं ॥ प्रेमा, आम्हापरीसाहि अधिक^{२५} तौकीं! ॥ २५ ॥
 रसाक्षम निज जन; कीं ॥ नृपभीत^{२७} त्यागिलेहि जननीजनकीं. ॥
 आह्लां वाटां अर्वनी- ॥ वरि पितर तुझी च पोषणीं पेटुं अर्वनीं. ॥ २६ ॥
 तुमची दृष्टि नवि सर ॥ प्रेमघनांची, तिचा पडेल न विसर. ॥
 अमृताचें अनव^{३२} सर ॥ त्वद्दृष्ट^{३३} या; धान^{३४} तेथ मज अनवसर. ॥ २७ ॥

१ आईबापांच्या मनांत. २ सुखसागराच्या मुर्ति. ३ जनांत सुंदर. ४ दोन मुलगे. ५ अमृ-
 ताचें तळें. ६ बापाला, (वसुदेवाला). ७ इच्छित. ८ दास. ९ श्रेष्ठ विमानास. १० भूप
 ११ वरद-ईश, कृष्ण. १२ पृथ्वी, जमीन. १३ उत्तम घरांत. १४ अमृत रसासमान सुखें.
 १५ प्रसवले, देते जहाले. १६ आप्तलोकरूपी चकोरास. १७ बळराम व कृष्ण यांचीं मुखें
 हेच चंद्र. १८ कु- भुप-आतपें, कंसरूपी सूर्यानें. १९ हात जोडून. २० स-अग्रज, बळरामा-
 सह. २१ उज्यांत अश्रु आले आंहेत असा. २२ करुणा-सरित्-ओषांनीं, करुणा रूपानद्या-
 च्या ओषांनीं. २३ मनोभ्रम, कष्ट. २४ नेहमी व अमर्याद. २५ बाळकीं. २६ रक्षण करण्यास
 योग्य. २७ कंसास भालेल्या. २८ पृथ्वीवर. २९ कुशल. ३० रक्षणीं. ३१ प्रेम-(प्रीति-)
 रूपी मेघानी. ३२ फार दिवसांचें. ३३ तळें. ३४ धत्-गृह, तुझें घर. ३५ गमन. ३६ अक्रा-
 ळचें, अनियमित.

कसें चित्त दुखाविलें ॥ सुल्लदांचें; म्या न तें ययेष्टं सुखाविलें. ॥
 इष्टरसद या लोकां ॥ होइन, तुमच्याहि पात्र सद्दयालोकां. ॥ २८ ॥
 न करिं विलंबा वा!जे ॥ मंत्राणा ते न धरु मंदवां वाजे. ॥
 पद-मुद्दुदधि देखायां ॥ येइन; मागेन झाय, दधि; दे खाया! ॥ २९ ॥
 'मैला, मारक राजा; ॥ निज गोवत्सांसि आकुर्मार करा, जा,' ॥
 झणतो राम, 'जतन या; हेंचि मनां याचि, द्या वरा मज तनया.' ॥ ३० ॥
 एसां सांत्वनेवाणी ॥ हरि बोले, जांत मधुरतेसि न वांगी. ॥
 भोजकुलकलंकारी ॥ स्वपित्यासह बलवांसिहि^२ अलंकारी. ॥ ३१ ॥
 जें कां कासें, पितळ ॥ स्वच्छ तयांचीं सुरस्य पात्रें नितळ, ॥
 कांति जयांवारि झळके ॥ ऐसीं दे. बहु, न ज्यांत गोरसं कळके. ॥ ३२ ॥
 नंद, "स्वसुखा या मी ॥ पुसां," ल्लणे ये परंतु न मुखा "यांभी;" ॥
 वाट फुटे कसि? रोधी ॥ वाणी ते शोकावांपरुद्धीसरोधी. ॥ ३३ ॥
 देतां परिरंभ, गळे ॥ दाटति; नेत्रांतुनींहि अंभुदंभ गळे. ॥
 नंदादि अनंघ राशी ॥ दुःखाचे वरिति; जाय न मन घराशी! ॥ ३४ ॥
 कृष्णसुखनिधी राहे; ॥ विरहें धरिती न गोप मानें धीरा हे. ॥
 होय अपाय नवा; हे ॥ असिधारा वाट काय! पाय न वाहे. ॥ ३५ ॥
 न धरवा विश्वास ॥ स्त्रीचा हें टांउकें असे विश्वास; ॥
 कीं मधुरेनें, जवळी ॥ येतां सर्वस्व हरुनि ठकविले गवळी. ॥ ३६ ॥
 स्वस्थानींचनगमनीं ॥ देवेंदिधला न तर्किलाचि नगमनीं ॥
 होयमहाउत्सवघे ॥ ज्याचा तो तेविगोप भासति अवघे. ॥ ३७ ॥
 पुत्रविरह वेहळ हळ ॥ स्वांत^{२५} विदारी; करी व्रजेश^{२६} हळहळ. ॥

१ यथा-इष्ट, मनासारिखें. २ इच्छित सुख देणारे. ३ सदय-आलोकां, सदय अशा अव-
 लोकेनांस. ४ ममप्राणरूपी असी जी. ५ मन्-अंवा माझीआई. ६ मंचकास; 'वाजेस धरपें'
 झणजे विरहानें अस्वस्थ होऊन विछान्यावर पडून राहणें. ७ मुत्-उदधि, आनंदसागर.
 ८ मुलांपासून किंवा सहित. ९ समजाविसांचीं वचनें. १० उणें, ऊनत्र. ११ भोज-कुल-कलंक-
 थरि, भोजकुलातील कलंकच (डाग) असा जो कंस त्याचा शत्रु. १२ गवळ्यांस. १३ सुंदर.
 १४ दुभवे. १५ कृष्णास. १६ सं० जातों. १७ शोकाश्रुतीं रोधिलेली आहे माण किंवा गळा
 व्याचा. १८ आलिंगन. १९ अमुत्-अंभ, दुःखाश्रु. २० न-अघ, निर्मळ, पायरहित. २१ कृष्णरू-
 पो सुखाचें भांडार. २२ तरवारीची धार. २३ फार मोठा. २४ नांगर. २५ अंतःकरण. २६ नंद.

तो तेथुनि जावासा ॥ समय नव्हे, पावला परि निजावासा ॥ ३८ ॥
 शोरी^२ र्गर्गाकरवां ॥ द्विजाति^३संस्कार आत्मजांचे करवी; ॥
 कथिलीं जीं वेदाने, ॥ तीं सत्पार्त्रीं समस्तही दे दाने. ॥ ३९ ॥
 सांदापिनिर्भवाने बट्टे ॥ प्रभु वसती (ब्रह्मचर्य ते भव निवट्ट;) ॥
 सर्वज्ञानखनि गदा- ॥ प्रजे सां प्रजे घे;- दुजा न गुरुमुखेनिगदा? ॥ ४० ॥
 अद्भुत अभ्यास; कळा, ॥ विद्या, शिकले भजोनि सभ्या, सकळा; ॥
 दोघे भाउ करीती ॥ कौतुक; दाविति जनास भावुं करीती. ॥ ४१ ॥
 प्रभुमत कां, ' 'महि माजे, ॥ प्रियसंत्योहितोक्ति साधुनिर्गमाहि माजे ॥
 सांगति; आचरण तरी ॥ कळं; तरी जन धरुनि गुरुचरणतरी. ' ॥ ४२ ॥
 प्रणत शुचि सदा सत्वे ॥ भजति, धरुनि गुरुपदीं रुचिस, दासत्वे; ॥
 लणुनि अवंतीवासी ॥ दे ज्ञान, कृतार्थ जें करी जीवासी. ॥ ४३ ॥
 गुरुसि गमे धोत्याची ॥ विश्वाच्या अद्भुताचि मेधां त्याची. ॥
 नबहुत अभ्यास, कळा, ॥ दिवसांतचि धरिति, त्या अलभ्या सकळा. ॥ ४४ ॥
 विनविति विप्रों ज्ञाने, ॥ द्याया गुरुदक्षिणा, कवि. प्रोक्षा ते ॥
 स्वस्त्री; ब्राह्मण तीते ॥ सांगे जें शिष्य आपणा लणती तें. ॥ ४५ ॥
 "अतुळ प्रतिभा, उमज, ॥ धुति यांची; ईशे गमति भाउ मज; ॥
 जरि नरंवाळवपु, ॥ सती! प्रभु हे, " ब्राह्मण लणे, " स्वअभिमत पुसती. ॥
 ईश्वर हे; महिम्यांतें ॥ जाणोनि, अनेर्व्य रत्न हेमहि^{३३} म्या तें ॥
 कांही न छींवासी ॥ मागितलें; कां मनास इच्छा वासी. ॥ ४७ ॥
 त्वंछा ब्राह्मणि! जे ॥ कळली; 'द्या सिंधुमर्धपुत्रा' लणिजे. ॥

१ स्वस्थानस, गृहास. २ वसुदेव. ३ गगमुनाच्या हातीनीं. ४ ब्राह्मणसंस्कार, व्रतबंध. ५ मुलांचें. ६ सांदापिनि नामक गुरुच्या परीं. ७ ब्रह्मचारी. ८ संसार. ९ सर्व ज्ञानाची खाण, १० कृष्ण. ११ बळरामासह. १२ गुरुमुखापासून उपदेशास. १३ भक्तीनि. १४ पृथ्वी-लोक. १५ प्रिय, सत्य, आणि हितकारक असीं वचनें. १६ साधु आणि वेद. १७ गुरुचरणरूपी नौका. १८ नम्र. १९ शुद्ध. २० सांदापिनि. २१ संसारी जनास. (हें एक वचन आहे; परंतु अनेकांथीच उपयोगिलें आहे; यास "जायिकवचन" असें द्वाणतात). २२ धारण करणाऱ्याची (कृष्णाची). २३ बुद्धि. २४ सांदापिनीस. २५ चतुर; हें "ज्ञाने" (= कृष्ण व बळराम) यांचें विशेषण आहे. २६ बुद्धिमान् ("स्वस्त्री"-चें विशेषण). २७ स्मरण. २८ कांति २९ ईश्वरासमान. ३० मानवी मुलांची शरीरे आहेत ब्यांस, असे. ३१ इष्ट, आवडलेलें. ३२ भगवत्पुत्र. ३३ सुवर्णाह. ३४ शिष्यांकडे. ३५ तुम्ही इच्छा. ३६ समुद्रांत बुडलेल्या मुलास.

त्याचा महिमा गाया, ॥ लोकीं हें योग्य असुंगम हि मागाया. ॥ ४८ ॥

स्वव्रत यामार्गे न ॥ क्षेत, परि 'सुत द्या' असें तयां मागेन. ॥

करुनि विचार असा या ॥ अर्था वरि बहुत काळ कीर्ति असाया. ॥ ४९ ॥

नोहे लुत्रा, ह्मणतो ॥ परि हें निज कर्णपतरुस सुब्राह्मण तो. ॥

“ सांगारद्वत पंडित हो ॥ सुत द्या; तुमच्या यशें भुवन मंडित हो. ” ॥

ज्या संकषा ध्यायाला ॥ सादर मुनि, नमुनि तो उपाध्यायाला, ॥

सांग्रज विप्रस्थाना- ॥ पामुनि करि भवतमोरवि प्रस्थाना. ॥ ५१ ॥

जाय सुरथ वेगानें ॥ प्रभुचा; हर्षे महीसुरथवे गांनें ॥

ऐकविती, दासांचे ॥ ज्याच्या मनि हरियशोभित सदा सांचे. ॥ ५२ ॥

रुष्णरथाचा कार्ना ॥ ध्वनि शिरतां, हरि भवव्यथा चाकार्ना; ॥

पूर्ण सुधाकर साचा ॥ लाजविला; भितिस याचि धाक रसाचा. ॥ ५३ ॥

गुरुसुतरसे त्राते ॥ गेले देव प्रभासक क्षेत्रां ते; ॥

सागर धाउनि वेळां- ॥ स्थितविभुचरणां नभी, न लाउनि वेळा. ॥ ५४ ॥

मंजुळवर्णवयांतें ॥ पाहे डोळेभरुनि अर्णव यां तें ॥

“ भवसागरनावा हे ॥ पाय, ह्मणे, रत्नभूषणमना वाहे. ॥ ५५ ॥

शौरिभवं नदीपातें ॥ ह्मणती, “ दे विप्रकुळभवनदीपातें; ॥

रत्नाकर परें तूं, न ॥ स्वीकारुनि दिसि रत्न जें परतून. ” ॥ ५६ ॥

सिंधु ह्मणे, “ हां! तेंनया ॥ विप्रांच्या सत्य लाविला हात न; या ॥

हरुनी ब्रह्मस्वा, मी ॥ कैसा भवदंभिभूजनाहं स्वामी! ॥ ५७ ॥

१ दुर्लभ. २ आपलें व्रत, नियम (न मागण्याचा.) ३ भद्र, मोडलेलें. ४ याचनेवर. ५ मुखस्तुति करणारा. ६ कल्पवृक्ष. ७ समुद्रानें हरण केलेला. ८ जूग. ९ सुशोभित. १० होवो. ११ दयाळ्यास. १२ गुरूस. १३ वडोळ बधूसह. १४ संसाररूपी अंधाराविषयीं सूर्य. १५ गमनास. १६ ब्राह्मणाचे थवे. १७ गायनें. १८ हरियश हेंच अमृत. १९ संसारसंबंधी व्यथा. २० चंद्र. २१ मृत्यूस. २२ गुरू-सुत-रक्षा, गुरूच्या पुत्राच्या रक्षणासाठीं. २३ तारणारे. २४ नांव. २५ स्थळ्यास. २६ किनाऱ्यावर असलेल्या प्रभुचरणांस. २७ मंजुळ-वर्ण-वय, सुंदर आणि योग्य आहेत वर्ण (कांति) वयरीं ज्यांचीं असे जे त्यांस. २८ समुद्र. २९ संसाररूपी समुद्रातील नौका. ३० रत्नें, भूषणे, व मन यांस. ३१ वसुदेवापासून जहालले (वळकृष्ण). ३२ समुद्रास. ३३ ब्राह्मणकुलरूपी घरातील दिव्यास (गुरूपुत्रास). ३४ परंतु. ३५ इति आश्रये. ३६ मुलास. ३७ ब्राह्मणाच्या. ३८ ब्राह्मणाच्या धनास. ३९ भवत-भ्रिपुजन-अहं-नुड्या चरणायांची पुजा करण्यास योग्य.

मज्जळवासी जो गा, ॥ पंचजनासुराचि या कुकर्माजोगा; ॥
 तूही सर्वज्ञानी, ॥ शोधवें; हें कळेल सर्व ज्ञानी. ॥ ५७ ॥
 मग शोधुनि उदराशी ॥ विभु पंचजना वधी, चिरी उदराशी! ॥
 त्या यत्नातेंही न ॥ प्रभुच्या करि सफल; कीं द्विजसुतें हीन. ॥ ५९ ॥
 तो करि पंचजनाचा ॥ वध, जो हरि संहरी प्रपंच जनाचा. ॥
 शंख तेंदंग हरुनि घे ॥ सिंधू-वाहेर भक्तकल्पतरु निधे. ॥ ६० ॥
 गेले संयमनीतें, ॥ साधाया कार्य जें स्वकीयमनी तें. ॥
 वाजवि तेथ हरि दैरा, ॥ जो भजकर्मवाचिया समूळ हरि दैरा. ॥ ६१ ॥
 प्रभुच्या सहसा दैराजा ॥ नादा यम सेवि, पीति मुनि सौंदर जा. ॥
 जाय विनतें सामोरा; ॥ उत्सव जलदार्गभां हि न तसा मोरा. ॥ ६२ ॥
 अवलोकीना शंभन ॥ स्वर्गा, कीं भूल्लेंचि कीर्तीशमन. ॥
 हीं बहु सात्विक, भाव ॥ यां पाहुनि, वशचि होय सात्विक भावा. ॥ ६३ ॥
 प्रभुचे पाय मनाचे ॥ प्रिय गुरु वंदनि, सेतेपा यम नाचे. ॥
 सर्वस्व निवेदी; न ॥ ज्ञाता शेट होय, शठचि; न निवे दीन. ॥ ६४ ॥
 चरितें, नैकायास- ॥ प्रशमार्थ, करावयास, नैकायास ॥
 धरिते सद्देय महा- ॥ पुरुष, पुजी श्रेष्ठ साधूमध्ये यम हा. ॥ ६५ ॥
 “ करिजे आज्ञा; पाया ॥ नेतें जन हा; योग्य होय आज्ञापाया. ॥
 कांहीं सेवा याला ॥ सांगा जी! मन सकांन सेवामाला.” ॥ ६६ ॥
 प्रार्थित मौजानि यमें, ॥ वेले, “ आज्ञेत वससि माज्या नियमें; ॥
 येणें आर्यास मज ॥ त्वन्निर्कट स्वगुरुच्याचि कार्या समज. ॥ ६७ ॥
 तूं उग्रैनय न; दीनी ॥ निजकर्म मंत्र विप्रतनेथें नदीनीं ॥

१ माझ्या उदकांत राहाणारा. २ 'पंचजन' या नावाचा राक्षस. ३ सर्व जाणणारे. ४ समुद्र.
 ५ पोटास. ६ ब्राह्मणपुत्रकरून. ७ नत्-अंग, त्याच्या अंगां असलेला. ८ भक्तांचा कवचवृक्ष. ९
 यमपुरास. १० शंखास. ११ भक्तांच्या संसाराच्या. १२ भयस. १३ शंखापासून जहालेल्या
 १४ आदरपूर्वक. १५ नम्रहोस्ताता. १६ मेघआला असताहि. १७ यम. १८ स्व-अंगा, आप-
 ल्या अंगास. १९ त्याचें (यमाचें) मन. २० बळ कृष्णास. २१ प्रेम, शौर्य, आश्चर्य, इत्यादि
 अष्टभवांस. २२ सत्-तपस्, उत्तम अहि तप ब्याचें असा. २३ ठक. २४ नरकवासातील श्रम
 निवारण करण्याकरिता. २५ मानवी शरीरास. २६ सत्-ध्येय, साधुनी ध्यान करण्यास यो-
 ग्य जो त्यास. २७ शरण. २८ सेच्छ, उस्तुक. २९ रमापति, कृष्ण. ३० श्रेष्ठास. ३१
 तुझ्याजवळ. ३२ उग्र आहे न्याय ब्याचा असा, जुलुमी. ३३ बुडलेला. ३४ ब्राह्मणाचा पुत्र.
 ३५ नदी-ईन, समुद्रांत.

त्या, सखया! दे; शिकवी ॥ जो आह्लां ज्ञान, तो तया देशिक वी. ॥ ६८ ॥
 सुत गुरुवर्या देसी, ॥ तरि तूं प्रभु पाळिता स्वमर्यादेसी. ” ॥
 भाव असा जाणविला, ॥ यमधर्मे शीघ्र तोंचि शिशु आणविला. ॥ ६९ ॥
 त्रिजगत्पालक वळसा ॥ करुनि असा, रक्षि वाळ काळकवळसा. ॥
 हें, उपदेश, कराया ॥ लोकां; दे मुत्र यदुप देशिकराया. ॥ ७० ॥
 आलिंगुनि वत्स तिघे, ॥ विप्र ह्मणे स्त्रीस, “ सुत रथावत् सति! घे. ॥
 या पसरिति पदरा जे ॥ स्वर्गादिहि, त्या प्रजांत हरिपद राजे. ॥ ७१ ॥
 ज्यांच्या सन्मनु जपणें, ॥ अवरले ईश तेचि हे मनुजपणें. ॥
 निजजन विपदसादा ॥ वोभातां, देति दुरितवनदव सादा. ” ॥ ७२ ॥
 हर्षे तो कवि तरणि- ॥ प्रभवपुरांनांत नैजतोकवितरणां. ॥
 विनवी आणिव; रीति ॥ प्रभुची कपिलेसि उगिव आणि खरी ती. ॥ ७३ ॥
 तो गंतलेभ, “ वश मला ॥ मन आहे,” मुनि ह्मणे, “ मनोभवं शमला; ॥
 हेचि पुरे देशिकता ॥ तुमची; मणिहुनि न मोदे बहु दे सिकता. ॥ ७४ ॥
 ज्यां गुरुराजे, पण जे ॥ ज्ञानी, तैसेचि बाप, आजे, पुणजे, ॥
 यांहि दिली रसिकानां ॥ शिष्यांनां दक्षिणा श्रुते न असि कानीं. ॥ ७५ ॥
 कीर्तिस वीरमणी हो! ॥ तुमच्या छजित पयोधिची रमणी हो; ॥
 लाजो रात्रिभव, लता ॥ देवांची, दुभराशिचीहि धवलता. ॥ ७६ ॥
 तरतिल लोक छंदें ॥ तुमच्या; भजतिल भवेधृतदोक छंदें; ॥
 नैचित्त नभोगुरु जे ॥ रक्षत भवहुणागद, न भोगुरुजे. ” ॥ ७७ ॥
 करुनि बहु पर्वड; वदे ॥ आशी, आज्ञा तयां सरुप वाडव दे. ॥

१ गुरु. २ यमानें. ३ मुलगा. ४ फेरा. ५ काळाच्या तोंडातील घासासारखा. ६ कृष्ण. ७ गुरुराजास. ८ होते तसे. ९ स्वरू-भग-आदि, कल्पवृक्षादि. १० सन्मंत्र. ११ ईश्वर. १२ मनुष्यपणें. १३ विपन्-अवसादा, विपत्ति क्षीण करण्या करितां=हरण करण्या करितां. १४ दुरित-वन-दव, पातकरुणी वनांतील दावाग्नि. १५ हाकेला. १६ सादीपिनी. १७ तरणि-प्रभव-पुर-आनांत-नैज-तोक-वितरण. सूर्यापासून उत्पत्ति झपाची (यम) त्याच्या नगराहून आणिलेल्या आपल्या पुत्राच्या दानानें. १८ कामधेनूस. १९ गेला आहे लोभ ह्यापासून, निलोभी. २० इच्छा. २१ गुरुपणा. २२ आनंद. २३ वाळू. २४ भक्तीनीं. २५ ऐकिली. २६ हे वीरश्रेष्ठीनीं. २७ क्षीरसागराची. २८ स्त्री. २९ होवी. ३० चंद्र. ३१ शुभपणा. ३२ भवत्-वद-ओक, तुमची वदये हींच घरे. ३३ गीतें. ३४ नम्र-आहे चित्त ह्याचें त्यास. ३५ नभस्-गुरु, आकाशाहून मोठे; ३६ भवत्-गुण-भगद, तुमचे गुण हींच औषधें. “अगद” हा शब्द पुर्वी आहे. ३७ रोगास. ३८ स्तुति. ३९ आशीर्वाद. ४० ब्राह्मण.

वंदुनि आले मथुरे; ॥ लोक हणति, “ मूर्त हे निजानंदधु रे! ” ॥ ७८ ॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥

ब्रज आनंदावासा ॥ करुनि विचार, स्वभक्त नंदावासा ॥

पाठवि; जो उद्धव दे, ॥ उद्धव, देवप्रियाप्त, हितशुद्ध वदे. ॥ १ ॥

“ बहु पाहति वाट, कळा- ॥ हीन ब्रँजनधन, नित्यहि नवा टकळा ॥

घालुनि मजवरि; साचा ॥ क्षण देतो दुःख भोग ज्यां वरिसाचा. ॥ २ ॥

भोगिति दुःखकंदवा ॥ नंदपिशा वृद्ध शुद्धबुद्धि मंदवा ॥

वाटे ब्रज ओस, कळा- ॥ हीन जना ताप देतसे ओ! सकळा. ॥ ३ ॥

जें देव करि न वनीं, तें ॥ विरहें; मनें क्वेविं सोसितिल नवनीतें? ॥

गुरुंजन तो हँवि, घर तें ॥ कुंडाचि; दहनीं कठोर लोहें विघरतें! ॥ ४ ॥

शृंगारवुंजसरसी ॥ गोपवधुंमंडळी वसे मजसरसी. ॥

हरिच्या सेजारा ती ॥ पावलि मृगि, तिस चिंतीचि सेजा रती! ॥ ५ ॥

तीव्र मनोगदें; वांचे ॥ कोण? तृण प्राण ते वियोगेदेवाचें. ॥

मज जोडुनि कर, ‘ पावें,’ ॥ हणति, ‘ किती विरहपाविकां करपावें? ’ ॥ ६ ॥

स्व तेंनुं जन निवासासु ॥ प्रियं सुत हि न मानुनी जननि वां सासु, ॥

मिळति नद्या वाहात ॥ स्वपातिस मज; म्या क्षसा न द्यावा हात? ॥ ७ ॥

गोपी सारखि जे ते; ॥ छळहि न मानुनि मनीं असार खिजे ते; ॥

‘ तवपद या लोभ जनीं ॥ वाढवि,’ हणती, ‘ वसों दयालो! भजनीं. ’ ॥ ८ ॥

पसरिल तरि कर पेजे, ॥ चातकरसना तृषेकरुनि करपे जे? ॥

१ मूर्तिमंत. २ निज-आनंदधु, आमचा आनंद. ३ आनंदावा असा. ४ गोकुळास. ५ उस्ताह, आनंद. ६ देव-प्रिय-आप्त, कृष्णास प्रिय आणि आप्त. ७ गोकुळातील जनाचे डोळे. ८ अत्यंत मोठी आळ (पाहण्याचा इच्छा). ९ वर्षीचा. १० दुःखसमुदायास ११ माझी आई. १२ दावाभि. १३ याचें क्रियापद “ करी ” हें अध्यात्मत आहे. दव जें वनीं न करी, तें विरह (घरीं) करी, असा अन्वय. १४ लोण्यासारखीं. हें “ मनें ” याचें विशेषण आहे. १५ आईबापि. १६ होमद्रव्य. १७ लोखंड. १८ वितुळतें. १९ शृंगाररूपी कमळें आहेत ज्यांत अशा तऱ्हासारखी. २० गोपींचा समुदाय. २१ मजलवळ. २२ स्मशान. २३ रात्री. २४ मनाचा रोग. २५ वियोगरूपी वणध्याचें. २६ विरहरूपी अग्नींत. २७ शरीर. २८ निवास-असु, घटें आणि प्राण. २९ हें, “ तनु,” “ जन,” “ निवासासु,” “ सुत,” “ जननि,” “ सासु,” यांचें विशेषण आहे ३० अयत. ३१ गोपीरूपा नद्या. ३२ रुसे. ३३ चानकाची जिह्वा.

तेवि मदि^१तरनर मति- ॥ प्राति न, स्वर्माहि वाटति वैर न, रमती ॥ ९ ॥
 मी जीवन^३, मीन^३ सती; ॥ प्राण कुशल उद्धवा! स्वधामिं नसती ॥
 प्रथमहि मन घावरंवी ॥ दिनविरहहि; तद्रती न अंनघा! बरवी ॥ १० ॥
 होइल संगम नाशा ॥ यास्तव; पावति^१न कीं मदांगनाशा ॥
 मत्प्रिय^१ तो जन वाटे^१ ॥ देखतुचि असेल अकृतभोजन वाटे! ॥ ११ ॥
 यास्तव ज्या, पितरांते ॥ समजावीं, गोपिकादिकां इतरांते ॥
 जाणसि साम, निरोपे ॥ स्वसुखाचीं लाविं त्यांचिया मनिं^{१३} रोपे ॥ १२ ॥
 घेऊनि निरोप^१वेनें, ॥ आज्ञारूपेहि शीघ्रगति हो प^१वेनें; ॥
 र्थगनीं वे^१; न ते ॥ ब्रजार्थी विरह^१दव गिळो; घे घे^१नते ॥ १३ ॥
 उद्धवनामसद्भ्र, ॥ प्रभुसंदेशरूपे^१अमृतं ज्यांत अ^३दभ्र, ॥
 त्या ब्रज^१नेकेकींते ॥ भेटो जाय; प्रमोद^१उं शके कीं ते ॥ १४ ॥
 रवि बहुधा मावळला ॥ लाजे; कीं सोधु नंद^१धोमा वळला ॥
 आपण तोपद^१ वारि- ॥ प्रदास; तो लोकशांततापद वारो ॥ १५ ॥
 पाहुनि सहसा, नंदे ॥ पूजियला साधु युवतिसह सा^३नंदे; ॥
 त्या सु^३धना चातक वा ॥ मोर भजे हा; दिसे मनाचा त^३कावा ॥ १६ ॥
 वाढवि पायस खाया; ॥ पुसिला कुंशली, चुळुनि पाय, स^३खा या ॥
 धैर्याचा न^३र्गाहि, वैर ॥ ब्रजभू^३चा, परि तया धरे^३ न गहिवर ॥ १७ ॥
 नंद वदे, “ सांग, मने ॥ स्मरते आह्मां ? घडेल कृष्णागम^३ने ? ॥

१ मन्-इतर-नर, माड्या शिवाय दुसरा पुरुष. २ नवरा. ३ पाणी. ४ मत्स्य. ५ आपल्या
 घरीं. ६ एक दिवसाचा वियोगहि. ७ हे निष्पाया! ८ संयोग, भेट. ९ मन्- भाग्यमन-
 भाशा= माड्या येण्याची भाशा. १० मला प्रिय. 'सत्प्रिय' असाहि पाठआहे. ११ मार्गीस. १२
 उपोषित, उपवासी. १३ लहान झार्डे; (हा शब्द या टिकाणीं नपुसक लिंगीं उपयोगिला
 आहे). १४ निरोपरूपी उदकें. १५ वायुनें (आज्ञारूपी). १६ रथरूपी आकाशांत. १७ चढ. १८
 गोकुळरूपी अरण्य. १९ वियोगरूपी वणवा. २० मेघपणाला. २१ उद्धवरूपी उत्तम मेघ. २२
 कृष्णाची आज्ञा या नाभेकरून अमृत (उदक). २३ फार. २४ गोकुळवासी जनरूपी मो-
 रारंस. २५ आनंदवायास. २६ अभ्र. २७ उद्धव. २८ नंदगृहास. २९ ताप देणारा. ३० वारि-
 प्रदास = उदक देणाऱ्यास (उद्धवास). ३१ लोकांच्या शांततेचें स्थान (उद्धन). “ वारो ”
 = त्यजा; सोडून जाई. याचा कर्ता “ तो ” = सूर्य, आणि कर्म “ लोकशांततापद. ” ३२ स्त्री-
 सहवर्तमान. ३३ आनंदभरितें. ३४ उत्तम मेघास. ३५ इदता, शक्ति. ३६ सुखरूप. ३७ कृष्ण.
 ३८ पर्वत ३९ पति. ४० गोकुळाचा. ४१ धरवे. ४२ कृष्णाचें मन. ४३ कृष्णाचें धेणें.

पाहों मुखराजीवा ? ॥ अमृताचा लाभ तो बहु खरा जीवा. ॥ १८ ॥
 दार्वादिक् मृत्युचि तें ॥ कृष्ण निवारी भुजें सद्दुपकृत्युचितें; ॥
 त्या वीर्या, त्या तिथिला, ॥ स्मरतां होते क्रिया समस्तां शिथिला ! ॥ १९ ॥
 त्या प्रथमावस्थानीं, ॥ दुष्टांची ओळखोनि मावें स्थानीं ॥
 ज्या, खळसंतदाति केली, ॥ स्मरतां कुंठित्त करी मनोगति केली^{१०}. ॥ २० ॥
 त्यजिलीं यदुकुळतिलकीं ॥ विरहदवें तीं स्छळें गमति उलतिल कीं. ॥
 रोदन शुकापिकरेंव तें; ॥ तृदय चिरे कृष्णपदविपोगकरवतें. ॥ २१ ॥
 कर्म काय करवती ! ॥ निष्ठुर बळहरिवियोग काय करवती. ॥
 श्रम ज्याहीं हरंपावे, ॥ भ्रम ते देताति हे मनोहर पावे ! ॥ २२ ॥
 बोल खरे गर्गांचे ॥ ' अवतरले ईश्वर त्रिदशर्वगांचे ' ; ॥
 भयहर भूस्वर्गांचे; ॥ गेयगुणचि रामकृष्ण हे भर्गांचे^{२१} ॥ २३ ॥
 कृष्णा रामा, नेवेलें ॥ चरितें, जनमन दयाकरा मानवलें. ॥
 केलें यज्ञ शुध रणीं ॥ खळमर्दनीं, सप्तदिन नगसमुत्थरणीं. ॥ २४ ॥
 पडली चरमा माजे ॥ दृष्टिस गति, वरि सहानुचर मांजे. ॥
 न क्षेम नर परम रणा, ॥ पावे न इतरकरेंदि सुरपर मरणा ! ॥ २५ ॥
 जे बहुधा मायेवी ॥ खळ, ज्यांची भीति जिष्णुधर्मा यावी; ॥

१ मुखकमल. २ वणवा इत्यादि, (१७ व्याख्यायांत सांगितलेला). ३ सैल, दिली. ४ प्रथम-अवस्थान, पहिल्या स्थितींत, बाळपणांत. ५ दुर्जनाची. ६ कपट. ७ बसलेल्या ठिकाणीं. ८ हें " स्थानीं " याचें संबंधी सर्वनाम आहे. ९ दुष्टाचा नाश. १० क्रीडा. ११ कृष्ण. १२ कीर आणि कोकिल्या यांचा जो शब्द (गायन), तें आतां ' रोदन ' झणजे रडें असें वाटतें इ. १३ कृष्णचरणाचा विरह हाच कोणी एक करवत, तेंचें करून. १४ देह. १५ कापतो. १६ घालावे. १७ गर्गऋषांचे. १८ देवांचे. १९ पृथ्वीरूपी स्वर्गांचे. २० गाण्यास योग्य आहेत गुण ज्यांचे असे. " भर्गांचे हे (बळकृष्ण) गेयगुण आहेत " झणजे भर्गांनीं (साबांनीं) ज्यांचे गुण गाण्यास योग्य असे. २१ सांबाचे. २२ " चरितें " याचें विशेषण. २३ दया-आकरा, दयानिधीस (' कृष्णा ' व ' रामा ' याचें प्रत्येकीं विशेषण.) २४ दुष्टमर्दनीं. २५ पर्वताच्या (गोवर्धनाच्या) समुद्ररणा, विषयीं = उचलून भरण्याविषयीं. २६ शैवटींची (गति) = मरण. २७ सह-अनुचर, सहपरिवार. २८ कंस. २९ योग्य. ३० दुसऱ्याच्या हातानें. ३१ देव-ज्ञान, कंस. ३२ कपटी. ३३ इंद्रलोकास

* सत्-उपकृति-उचितें=साधुवर, किंवा चांगले, उपकार करण्यास योग्य भशा (भुजें).

तीही जाले शलभ ॥ ज्वलनीं कृष्णीं, बळीहि^३ सिंहीं कळभ." ॥ २६ ॥
 होय यशोदा विकळा, ॥ प्रेमाश्रु तदीक्षणींबुजीं दावि कळा; ॥
 पुत्रोदार-कथांनीं ॥ ये पान्हा कंचुकीविदारक थानीं. ॥ २८ ॥
 त्यांचा उद्धव दे हा ॥ प्रेमा; विसरे मुहूर्त उद्धव देहा. ॥
 स्वमनिं ह्मणे, " या लाभें; ॥ संसृतिचें^१ सर्वथा नसे यांला भें^२ " ॥ २९ ॥
 सुख उद्धवपिक लाहे; ॥ कृष्णप्रेमान्न गोकुळीं पिकला; हे ॥
 ससंगमं मधु; रव दे ॥ सुभजनकामासि बळ, असें मधुर वदे;— ॥ ३० ॥
 " धन्य तुझी; परिसा, जे ॥ सुतभावे प्रीति ईश्वरीं^१ परि साजे; ॥
 विश्वगुरुजगज्जनकीं ॥ लाजविले या सुभक्तिनें सज्जन कीं. ॥ ३१ ॥
 यांच्या चरणस्मरणीं ॥ जो जन् वसवी भन क्षण स्थिर मरणीं, ॥
 होतो मुद्राशि, शुचि; ॥ (त्यांहीं क्रीडार्थ धरिलि मुद्रा शिशुची!) ॥ ३२ ॥
 साधुपरित्रायाच्या ॥ गातां, आकांक्षितां चरित्रा त्याच्या, ॥
 जालीं तत्पर करणें; ॥ काय तुझाला असे अतःपर करणें? ॥ ३३ ॥
 मातेला जनित्याला ॥ सत्वर भेटेल वेत्सला; जनि त्याला ॥
 क्षणमात्र नसे विसर; ॥ प्रिय मानस, हंस कां मग न सेवि, सर! ॥ ३४ ॥
 मारुनि कंसा राज्या, ॥ तुजसीं गोष्टी स्वयें वदे सारा ज्या, ॥
 करिलचि त्या सत्या गा, ॥ धैर्य नसे वत्सलास त्यास त्यागा. " ॥ ३५ ॥

१ टोळ. २ कृष्णरूपी अप्रीत. ३ बळरामरूपी सिंहीं. ४ हत्तीचा छावा. ५ सविसाव्या
 भायेंपुढें सत्ताविसाव्या आयेंत दुसऱ्या चरणातील काहीं शब्द आढांस सापडले नाहींत; झणून
 आहे तेवढीच आर्या खालीं लिहिली आहे;—

" ऐसीं पुत्रचरित्रें ॥ वर्णा विकिलें

॥

तो ये फार गहिंवर; ॥ स्रवतिजळें लोचनें अपार महिंवर." ॥ २७ ॥

६ कळाहीन. ७ तत्-ईक्षण-अंबुजीं, तिच्या नेत्रकमळांत. ८ पुत्रांच्या उदार (सुखकारक) कथा-
 नीं. ९ चोळी फाडणारा. १० आनंद. ११ संसाराचें. १२ भय. १३ उद्धव हाच कौकिलपक्षी.
 १४ कृष्णप्रेमा हाच कोणी एक आवा, (गोकुळरूपी वागेंत पिकलेला). १५ साधूंचे संयोगे.
 १६ शब्द. १७ उत्तम भजनाच्या इच्छेस. १८ "सुतभावे प्रीति (आहे) परि, ईश्वरीं साजे" इ०
 भसां अन्वय. १९ विश्वगुरु-जगन्-जनकीं, ब्रह्मदेव व जगन् यांचा जो वाग (कृष्ण) त्याच्या
 ठायींच्या भक्तीनें लाजविले इ०. २० मूत्-राशि = आनंदाचा राशि. २१ पवित्र. २२ आकृति. २३
 मुलांची. २४ साधु-परित्राता, साधूंचें संरक्षण करणाऱ्याच्या. २५ ऐकती. २६ इन्द्रिये. २७ यागाला. २८
 'मातेला' आणि 'जनित्याला' यांचें विशेषण. २९ सरोवराचें नांव (हें 'सर') याचें विशेषण). ३०
 सरोवर, तळें. ३१ श्रेष्ठ; (हें 'गोष्टी' याचें विशेषण). ३२ त्याग करण्यास, (तुमचा).

दे सुखसंदोह, गळे ॥ त्यांचे हातीं धरुनि तो; मोह^२ गळे; ॥
 तत्व असें आयकवी ॥ श्रीउद्धव^३ बुद्धवस्तु^३ बुधराय^४ कवी. ॥ ३६ ॥
 सत्संगक्षण दे तें ॥ सुख अद्भुत; कोण आठवि^५ क्षणदेते? ॥
 परमामृतखनि शांत- ॥ प्रेमरस पितांचिं, दाखवि मुख निशांत. ॥ ३७ ॥
 ब्रजयुवतिजन रहाटे ॥ दधिमथनीं; कृष्णचरित गाय पहाटे. ॥
 प्रेमोद्दीर्घनं गानीं ॥ करिति, हरिति तर्माहि, जेवि दीप, नंगीनीं. ॥ ३८ ॥
 तें हरि तर्म^६ हो दधिचें ॥ मथन; यश जयांत सुचरितर्महोदधिचें. ॥
 गाती डुलत, नुरी^७वि तें ॥ प्रेम श्रम; फिरविती मृदुलतनु^८ रवितें. ॥ ३९ ॥
 बाणें^९ कंठ निरुद्ध, ॥ स्वर गद्गद, परि न गीतरीति विरुद्ध. ॥
 स्वसुखाचे कोंव, रवे^{१०} ॥ प्रेममुधेचेचिं, वर्ण ते हो वरवे ! ॥ ४० ॥
 भो^{११}नुकृशानु उगवता ॥ जाला, जाळुनि तर्मा^{१२} जुन्या मउ गवता; ॥
 लागे धूर वळकट, ॥ स्व^{१३}ळांवर यामुळेंचि होय मळकट ! ॥ ४१ ॥
 स्त्रीजन ते; जेवि^{१४} रवी, ॥ रथ देखति जो तम स्वतेजें विरवी; ॥
 त्या कांचे^{१५}नमणिखिचिंतें ॥ आश्चर्य दिलें ब्रजेक्षणीं^{१६} अणिखाचि तें. ॥ ४२ ॥
 ह्मणती बळेवमहिला, ॥ “ जो अस्मत्प्राणपश्यतोहर पहिला, ॥
 तो अक्रूर, कु^{१७}नर पी ॥ ब्रजे^{१८}जीवन, पातळा असेल पुनरापि. ॥ ४३ ॥
 त्या कंसा अधमास, ॥ ब्रजयुवतीचा करुनियां वध, मास, ॥
 श्राद्धीं पिंड कराया, ॥ नेणार असेल तृप्तिदायक राया. ॥ ४४ ॥
 स्वामी नृप शूरहि, तै^{१९} ॥ प्रिय करि^{२०} मांगेहि साधु अक्रूर हित. ॥

१ सुखसमुद्र. २ नाशपावे. ३ बुद्ध वस्तु. जाणिलें आहे तत्व व्यापणें, असा. ४ ज्ञानिश्रेष्ठ. ५ च-
 तुर. ६ रात्रीस. ७ परम-अमृत- खनि. ८ सकाळ (निशा-अंत), पहाट. ९ गोकुळा-
 तोल स्त्रीजन. १० प्रेम-उद्-दीपन, प्रेमाचें (प्रीतीचें) उत्तेजन. ११ अंधार. १२ अलंकारा-
 नीं. १३ अज्ञान. १४ सुचरित-महा-उदयि, उत्तम चरित्रांचा समुद्र (कृष्ण). १५ न उ-
 रवी. १६ क्रोमलागी. १७ नेत्रोदकें. १८ प्रनिवद्ध, भरलेला. १९ सद्गदित. २० उल-
 टी, छंदाचा भंग आहे जांत. २१ गोलें. २२ सूर्यरूपी अग्नि. २३ नमोस्त्वै वाळलेल्या गवतास. २४
 स्वच्छ आकाशास. २५ सूर्य. २६ सूर्यवर्ण व रत्नं याहीं जडलेल्या. २७ गोकुळजनाच्या नेत्रास. २८
 वेगळेंच, फार. २९ गोपस्त्रिया. ३० अस्मन्-प्राण-पश्यतोहर, आमच्या प्राणांस (= कृष्णास)
 (आमच्या समक्ष!) चोरणारा ३१ दुष्ट मनुष्य. ३२ गोकुळाचें “जीवन”=जीवरूपी उदक. ३३
 तृप्ति देणारा (अक्रूर). ‘राया’ हें ‘कंसा’ चें विशेषण. ३४ त्याला भवडता (अक्रूर). ३५
 मेला तरीहि.

त्यजुनि अशाहि जिवलगा, ॥ कंसा! गेलासि हें तुजेंहि नवल गा! ॥ ४५॥

वदति असें; तों सुरसा- ॥ पुष्करमालाधर स्मितानन सुरसा ॥

पाहे भगवदनुग या ॥ अंतर्धृतविष्णुचरणयुवतितनुगया ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

दृग्गतिथि उद्वयांहीं ॥ केला कृष्णोपभुक्तशुद्धवयांहीं; ॥

जेंवि विशद यज्ञानी ॥ निर्मळ मोक्षेच्छु नीच सदय ज्ञानी ॥ १ ॥

ह्मणति तृप्तनयन रमणी, ॥ “ हा अच्युतवेष भूप कोण नरमणि? ” ॥

देववधूप्रतिभाशा ॥ वेष्टिति त्याला, जशा मधूप्रति माशा ॥ २ ॥

ते गोपस्त्री-जननी ॥ जाली हरिदासचरणसरसीजननी; ॥

मग एकांतों वसका ॥ केली, प्रकटावया निर्जाशय अंतका ॥ ३ ॥

रिसीं हरिच्या तूयें, ॥ स्त्रीरनें ज्यांत कोटिभरि चातूयें, ॥

हा महिमा जीवांचा; ॥ तदुक्तिरससिंधुमंत्रं माजी वाचा ॥ ४ ॥

सप्रेमा कोपांचे ॥ बोल वदति फार दीर ते गोपांचे; ॥

जाणों यदुपाळांचा ॥ सेवक तूं उग्रसेनसुतेकाळांचा ॥ ५ ॥

पाठविलेंसे, स्मरणा ॥ धरुनि, तुला येथ निजपितृप्रियेकरणा; ॥

बो अर्धवर्गद मुनिंहीं ॥ स्वस्नेहोधीन, करेणवर्ग दमुनिही ॥ ६ ॥

आठविजे काय दुजें ॥ या घोषी, त्यजुनि जननिर्जनका यदुजें! ॥

१ सुरसा-पुष्कर-माला, -धर=पुष्करांच्या सुरस माला धारण करणारा. २ स्मित-आनन, हा-स्थमुख ३ देवासारिखा. ४ भगवत्-अनुग, ईश्वराचा दास. ५ अंतर्-भूत-विष्णु-चरण-युवतितनु-गया, ध्यानीं आहेत कृष्णाचे चरण भरिलेले ज्यांनीं अशा गोपिस्त्रीया 'गया'—गंगा. ६ दृग्-अतिथि, 'दृष्टीचा अतिथि (केला)' = कृपादृष्टि केला, असें वाटतें. ७ कृष्ण-उपभुक्त-शुद्ध-वय, कृष्णाचें उपभोगिलें ह्मणून शुद्ध आहेत वयें ज्यांचां. ८ पवित्र. ९ मोक्ष इच्छिणारा. १० कृष्णाचा वेष आहे ब्याकडेस. ११ राजा. १२ पुत्रप्रेत. १३ देवगणांच्या आकृतीं समान; 'वेष्टिति' या क्रियापदास 'रमणी' (गोपी) हा अध्यात्मन कर्ता घावा. १४ गोपीसमूह. १५ हरि-दास-चरण-सरसाज-नता, साधूच्या (अकुराच्या) चरणकमली लीन. १६ निज-आशय, आपला अभिप्राय. १७ सर्व. १८ रासक्रीडेंत. १९ नादाचा. २० तत्-उक्ति-रस-सिंधु-मग्न, तच्छब्दरूपी क्षीरसागरांत निमग्न. २१ स्त्रिया; (हा शब्द पुल्लिगी आहे). २२ कंसारी, कृष्ण. २३ आपल्या बापास प्रिय असलेलें करण्यासाठीं. २४ मोक्ष देणारा. २५ आपल्या स्नेहाचा स्वाधीन. २६ इंद्रियसमूह. २७ गोकुळी. २८ आईबापास. २९ कृष्णाचें. * वाचें.

इतरों कार्यापुरती ॥ मैत्री; संस्कार ते मनीं मग नुरती. ॥ ७ ॥
 पुरुष रस-पिपासु मनीं, ॥ स्त्रीठायीं सख्य; जेविं मधुपा सुमनीं. ॥
 त्यजिजे आंगण, कानीं ॥ ऐकुनि चाटूहि, त्दत्तधना गणिकानीं. ॥ ८ ॥
 जेथ रुपा सत्य, जिती ॥ प्रजा तया; गर्तवळा नृपास त्यजिती. ॥
 जो विद्या दे, शिकते ॥ जे शिष्य सुविद्य, सेडितो देशिक ते. ॥ ९ ॥
 धरि पदतोर्ज, मान ॥ प्रव्ह करि जो, असाहि तो यर्जमान, ॥
 टाकिति ऋत्विज, यर्जनीं ॥ होतां निजदक्षिणोदशीर्ष्य जनीं. ॥ १० ॥
 खगाहे त्यजिति अर्गाते ॥ विरळाते, स्मरति तदुपकृत न अगा ते. ॥
 दंतूगुहांत अतिथि जे, ॥ तन्मनही योवदशनमात्र अति थिजे. ॥ ११ ॥
 दग्धवनीं मृग विटती; ॥ भोगुनि टाकी अर्तम जीं स्त्री विटती. ॥
 ऐसें बहुतचि वदतो, ॥ निर्लज्जा रडति, कृष्णपदरति सुंदती. ॥ १२ ॥
 तों व्रजवामान्यतमा, ॥ कळवाया भाव उद्धवा मन्यतमा, ॥
 बोलतसे मधुपासीं; ॥ तो रस नाहीं सुधाकरा विधुपासीं:- ॥ १३ ॥
 " स्नेह मनीं आठविला, ॥ ह्यगुनि मधुपदूत वल्लभें पाठविला, " ॥
 कल्पुनि ऐसीच वदे ॥ मधुपा अन्योक्ति; सुधीं न तसी चव दे*:- ॥ १४ ॥
 ' इच्छा कायशि ? वांया ॥ मधुपा ! धांवसि, धरून पाय, शिवाया; ॥
 विदित अससि किंतवाचा ॥ बंधू तूं; वदसि मधुर संचाकेत वाचा. ॥ १५ ॥'

१ अंगाररसाविषयीं तृषित. २ अमरास. ३ पुष्पी. ४ द्वारापुढच्या जाग्यांत. ५ प्रियकर आणि गोड अशां खोटीं भाषणें. ६ हरण केलेंआहे धन व्यापासून अशाला, ७ कलावंतिनींनीं. ८ जीवंत. ९ गेलें आहे बळ व्यापासून, निर्वळ. १० चांगले विद्वान (जहाले द्वाजजे). ११ गुरू. १२ चरणक्रमल. १३ दररोज. १४ यज्ञ करणारा. १५ यज्ञी. १६ निजदक्षिणा-उद-शीत=आपल्या दक्षेच्या उदकानें थंड आहेत हान व्यांचे. १७ पत्नी. १८ वृत्तास. १९ त्याणें (वृत्तानें) केलेंले उपकार. २० दात्याच्या घरीं. २१ यावत्-अशनमात्र, जो पर्यंत जेवण असेल तोंपर्यंत मात्र. २२ एकादिकाणीं राहें. २३ जळलेल्या अरण्यास. २४ तृप्त न जहालेली. २५ जार. २६ कृष्णचरणीं प्रीति आहे व्यांत. २७ सुंदर आहेत दंत व्यांचे; सुंदर. २८ व्रज-वामा-अन्यतमा, गोपिकांतून कोणी एक स्त्री. २९ मान्यश्रेष्ठ (उद्धवांचें विशेषण). ३० सुधा-कर- (किंवा, आकर-) विधु, अमृतप्रसवणारीं करिणें आहेत व्याचीं; किंवा अमृताची खाणच असा जो चंद्र, त्याजळ. ३१ पत्नीं. ३२ मधुपा-अन्योक्ति, मधुपासीं संबोधून पण अक्रूरास उद्देशून बोललेली वाणी. ३३ अमृत. ३४ शशाचा, ठकाचा. ३५ आश्चर्यकारक + उग्राच्या, यज्ञकाम चालविणारा. * या अधोत " कि-सुधा " हा ज गग नसव्यामुळें हें अर्थ सशेष आहे. " व्या " याच्या बदली " अमृत " असें वाचण्यास बरोबर जमेल.

वनमाला सवतीच्या ॥ भरली कुचकुंकुमें विलासैवतीच्या, ॥
 तें त्वंज्जीवन; मिसियाँ ॥ पिवळ्या कीं निख्खापा! पदासि नमिसि या? ॥ १६
 र्झाधरमधु पाजो जी ॥ आवडती, त्या शंठास मधुपा! 'जी! जी!' ॥
 समजावीं मानवती ॥ त्या कितवा! तुज'तयास ज्या मानवती. ॥ १७ ॥
 जेवि रसपिपासुमनें ॥ तूं चुंबुनि द्राक्कितोसि मधुपा! सुंमनें; ॥
 त्यजिलें आह्लांहे तसें, ॥ भुलवुनि अधरामृतें; ह्मणों त्या हितसें^{११}? ॥ १८ ॥
 मन मोहुनि टाकि तवा। स्वामी, ऐसा प्रसिद्ध रे हा कितवे; ॥
 कसि चरण शिवे, कर्मळा ॥ याचे? तीचा कसा धरि विवेक मळा? ॥ १९ ॥
 कळलें पिउनि भुललि तें ॥ अनृतकथामृत तदाननेंचि सुंललितें; ॥
 नेणुनि भाव, सुरा ॥ ती पी; न धरि विवेक, जशि विभावसु राती. ^{२०} ॥ २० ॥
 कंसाचा रिपु^{२१}, रणो ॥ वृष्णींचा^{२३}, श्रेष्ठ, कामचारि, पुराणो, ॥
 गासी येथ तशास ॥ भ्रमरा ! इतरा जनासमीप कशास ? ॥ २१ ॥
 येथुनि मधुपा ! जावें; ॥ हरिसखियांतें^{२६} स्वगीतमधु पाजवें; ॥
 करितिल भवदिष्ट; गदा- ॥ ग्रजे त्यांच्या हरि निरंतर. उरोजगदा. ॥ २२ ॥
 ज्या स्त्री लोकत्रितया- ॥ माजि दुरोपा, न त्या अरे पत्रि* ! तया; ॥
 ध्रुयुग कनकपटाचें ॥ नाचे बहु-रुचिर^{३३}, हसित^{३६} गृह कपटाचें ! ॥ २३ ॥
 करुनि महा तप, दासी ॥ श्री^{३७} लावि रजोर्थ मात्र हात पदासी; ॥
 तेषं काय कर्द वना- ॥ लयंदारांचा ! न कामसायक दर्वनां. ॥ २४ ॥

१ कृष्णाच्या अंगावरची माळ. २ विलास करणाऱ्या, ('सवतीच्या'). ३ तुझें अन्न. ४ मिशा. ५ हे निलेड्या! ६ आपलें अधरामृत. ७ ठकास (कृष्णास). ८ स्त्रिया. "जी! जी," ह्मणून समजाविशी कर. ९ रसाविषयो तृषित अशा मनानें. १० पुणें. ११ हितकरणारा असें ह्मणावें? १२ ठक. १३ लक्ष्मी. १४ मळ्यास ('धरी') या क्रियेचें कर्म). १५ खोद्या कथा हें च अमृत. १६ कृष्णमुखानें. १७ सुंदर ('आननें') याचें विशेषण). १८ मद्य. १९ सूर्य. २० रात्र. २१ शत्रु. २२ राजा. २३ यादवांचा. २४ स्वेच्छ. २५ आद्य, जुनाट. २६ कृष्णप्रिय स्त्रियांतें. २७ तुझें गायनहेंच मधु. २८ भवतु-इष्ट. तुझें इच्छित. २९ कृष्ण. ३० उरसू-जगद. स्तनज व्याधि. ३१ त्रैलोक्यांत. ३२ दुर्लभ. ३३ दोनहि भिंवया. ३४ पीतांबरधारी कृष्णा चें. ३५ फार सुंदर. ३६ हास्य. ३७ लक्ष्मी. ३८ रजसु-अर्थ=चरणरजःकृष्णासाठीं. ३९ पदार्थ, किंमत, विश्वाह. ४० वन-आलय-दार. भरण्यासाठी गवळ्यांच्या वायकांचा. ४१ काम-वाण; (आह्लांजे त्यास. माळूं ते). ४२ बेलासारिखी एक विष्णुप्रिय वनस्पतिविशेष.

* हे पक्ष्यां, भ्रमरा !

तदपि दया जरि रूपणां- ॥ वरि करिसिल, 'उचित उत्तमश्लोकपणा,' ॥
 ऐसेंचि कळिव, राजा ॥ कितवांचा जो, तयाप्रति अळिवरां ! जा. २५ ॥
 कां चरणां शिवशि ? वहा ॥ न शिरों पाय; प्रणाम भर शिवशिव ! हा. ॥
 तन्मुखरस चाटूनी ॥ आलासि; कळे, वेळे न मन चाटूनीं. ॥ २६ ॥
 करुनी खोलैशि कविता, ॥ जाला तो कितकतूज वोल शिकविता; ॥
 तें आह्मां सकळ कळे; ॥ आठवुनि मुकुंद या जनास, कळकळे ! ॥ २७ ॥
 हें सुख दाविं; श्वासें ॥ ओठ करपले, रडों सदा विश्वासें, ॥
 तळमळ दिनिनिर्निर्शि, वांचे ॥ न व्रँज, होतिल विलास सदांनि शिवांचे^{१०}. ॥ २८ ॥
 ज्याकरितां निजपतितें, ॥ तोक^१ जगद्वयदि, ज्या सुमुनि जपती, तें^{१३}, ॥
 त्यजुनी ध्यास^{११}, त्यजित्या ॥ जालों; त्या वाटलों मृतां सत्य जित्या. ॥ २९ ॥
 त्या अजितस्वांतातें ॥ काय भजोनी ? भजों हित स्वांतातें^{१८}; ॥
 सख्य पुन्हा फुटकळ, तें ॥ फळ कळलें; अन्न बहु शितें^{१९} अटकेळतें. ॥ ३० ॥
 रावण ज्या वोवाळी ॥ स्वमुकुंटा^{२१}मणिदीपकीं असा जो वाळी^{२२}, ॥
 त्यास वधी लुब्धकसा; ॥ सेवावा व्यर्थ परनिधने^{२४} लुब्ध कसा ? ॥ ३१ ॥
 आपण तों स्त्रीजित, कीं ॥ सीतावेश; करि तदीय^{२६} वाक्यें जितकीं. ॥
 वरि तैन्वर्पण, खोजे, ॥ बहुत विटंबी तसीहि शूर्पणखी^{२८} जे. ॥ ३२ ॥
 दाता, शूर, मृदु बळी;^{२९} ॥ ज्याच्या कीर्तीपुढें सुधैरुचि दुवळी, ॥
 छळिला तो, करि पूजे ॥ सर्वस्वें तरि; न देति शोक रिपू जे ! ३३ ॥
 वर्णी महिमा, गेही^{३१} ॥ जाउनि त्याच्या; त्रिपादे^{३२} महि^{३३} मागे हीं. ॥
 देतां, सर्व हरि^{३४} हरी; ॥ बांधुनि घाली रसातलीच हरिहरि ! ॥ ३४ ॥

१ आह्मां गरिबांवर. २ उत्तम पवित्रता. ३ हे भ्रमरश्रेष्ठा ! ४ मिथ्या व गोड भाषणां
 नीं. ५ गूढ अशा. ६ लबाड, ठक. ७ आह्मांस. ८ आत्रांदिशस. ९ गोकुळ. १० कोव्हांचे.
 (विलास) होतील= घरें ओसाड पडतील. ११ मुलें. १२ इह लोक व परलोक. १३ जगद्वयदि-
 १४ मुलाबाळाचा इ० १५ मेलेल्या. १६ जीवंत. १७ अजित (जिंकिलें नाहीं) अंतःक
 रण ब्याचें. १८ स्व-अंत, आपल्या मरणास. १९ (भाताच्या) एकच शितानें. २० समजनें.
 २१ आपल्या मुकुटांतिल मणिरूपी दीपकांनीं. २२ वानरविशेष. २३ पारध्या सारिखा. २४
 वुसत्याच्या मरणाविषयीं तत्पर. २५ सीतेनें वश केलेला. २६ सीतेचीं. २७ तनु-अर्पण
 देहाचें अर्पण. २८ रावणभगिनी. २९ राक्षसविशेष. ३० अमृताची गोडी. ३१ घरास. ३२
 तीन पावली एवढी. ३३ पृथ्वी. ३४ कृष्ण. ३५ पृथ्वीच्या खालीं.

ऐसा भोजपरिपु रे; ॥ तत्सख्येयामाजि बहुत चोर्ज, परि पुरे. ॥
 म्हणसी जरि " कां गातां," ॥ भजिजेतें कंजें बांधि तरि कां गा तों? ॥ ३५ ॥
 जाणों व्यर्गलतेतें ॥ कृष्णकथेच्या, खणी त्रिवर्गलतेतें^{१०}; ॥
 पारि हरिभृत्या! गायां ॥ रसनां रत, नक्षमां सकृत्^{११} त्यागाया. ॥ ३६ ॥
 कृष्णानुचरित लीला ॥ तें कर्णामत धुतें कुपंककलीला; ॥
 तीची जे कीं कणिका ॥ लाजे साध्वीस त्या सुधाखर्षा गणिकां. ॥ ३७ ॥
 तीचे सेवन-^{१२} करिते ॥ द्वंद्ववियोगासि^{१३} पावती लौकरि ते; ॥
 ह्यणुनचि होति विनेष्ट, ॥ त्यजिति गृह कुटुंब दीन ज्यांत सुकष्ट. ॥ ३८ ॥
 आपणही बहु दीन ॥ भ्रमण करिति सर्वभोगसौख्येविहीन, ॥
 ऐसे बहुत बिहंगे^{१४} ॥ प्राणार्थहि भौक भागतात असंग. ॥ ३९ ॥
 कृष्णकथासेवकणिका ॥ मोहितसे चतुरमानसा! जसि गणिका. ॥
 न धरि तयाउपरें मती; ॥ लोकेव्यवहृतिरुचि क्रिया उपरेंमती. ॥ ४० ॥
 सकुटुंब सदन सुटतें; ॥ श्रुति, लज्जा, स्नेह, लोकबंधन तुटतें; ॥
 मान लेंव जनांत नुरे; ॥ स्मरे स्वपूर्व-प्रियाहि न मना तेंनुरे. ॥ ४१ ॥
 गेले कामांतूनि ॥ छेदें या बहुत जन फुका मूर्तूनि; ॥
 मग हाता पसरीती ॥ उदैरार्थ; पडे गळांचि तोंपसरीति. ॥ ४२ ॥
 हें जाणत गोपी तों ॥ जाणूं; कीं जीव हा क्षण तगो, पोतों ॥
 हें परमांमृत कानीं; ॥ मानियलें व्रजजनींहि या मूर्तकानीं. ॥ ४३ ॥

१ कंसशत्रु. २ त्याच्या मैत्रिंत. ३ गुह्य, सुख. ४ कमळ. ५, ६ सहायते, आभारानें,
 ७ मोह, कर्म, आणि संपत्ति यांच्या गणरूपी बळीतें. ८ हे कृष्णसेवका! ९ जिव्हा. १० योग्य
 शक्तिमान्. ११ एकादाहि. १२ कृष्णाच्या अनुकृत लीला = कृष्णानें जीं चरितें केलीं तींच
 (आर्त्तां) करून दाखविलेलीं. १३ दुष्ट पातक आणि कलह यांस. १४ कण, अंश. १५
 पतिव्रतेस (कणिकेस). १६ सुधा-आख्या, अमृत नामक. १७ वेद्या विशेष. १८ उपभोक्ते.
 १९ कलहाच्या वियोगास (पावती) = कलहापासून मुक्त होतात. २० सर्वव्यक्त. २१ फार
 कष्ट. २२ सर्व भोग आणि सुख याविरहित जहालले. २३ पक्षी. २४ संगहीन, एकटे. २५
 कृष्णाची कथा हेंच कोणी एक मद्य, त्याचा अंश. २६ हे शहाण्या! २७ न्यावर. २८ लोक-
 संबधी कामें. २९ नाश पावतात. ३० किंचितहि. ३१ पूर्वी आपणास प्रिय असलेली (तनु) -
 ३२ शरीर. ३३ फुकट. ३४ गुंग होऊन. ३५ पोटासाठीं. ३६ तपस्याची चालचलणुक. ३७
 श्रेष्ठ (कथारूपा) अमृत. ३८ मेलेल्यानीं. *वार्ता.

गेलो ओकित वमना ॥ आम्हां, वार्ताचि ते असो; कितवमना; ॥
याची काय रुचि? रहा ॥ उगला आतां; नकोचि काय रुचिर हा. ॥ ४४ ॥
मृगयु जसा गाय महा ॥ मधुर, गमे साधुमानसा! गा यम हौं; ॥
मांससतृष्ण वधूं तें ॥ करि कपट कळे न शुद्ध कृष्ण वधूंते ॥ ४५ ॥
तो खाया पळ, उर तें ॥ भेदि शरें; आयु काय मग पळ उरतें ॥
होय गति भ्रमरा! हे; ॥ प्राण मधुर गीतं हाहें न भ्रम राहे. ॥ ४६ ॥
हरिणीस न पाप, शुचि; ॥ परि आम्ही त्या वनेचरी वा पशुचि, ॥
त्या याही भीरुचें; तें ॥ दृग्युगही सम; न गीत दे भी, रुचतें. ॥ ४७ ॥
'न पडो भय्या धोमीं ॥ तोटा त्याच्या', हणें, 'शुभ', व्याधा मी; ॥
कीं हरिणी माराया ॥ उशिर न लेवी; दया न ये माराया. ॥ ४८ ॥
भुलवी विश्वा, सोंगा ॥ घेउनि; आम्ही तयास विश्वांसों गा; ॥
जाणों सुखजनक रवे ॥ तच्छब्द; त्यागबुद्धि सहज न करवे. ॥ ४९ ॥
गणितां तद्वच, नखें रे! ॥ करिति कुचीं शिबुनि तीव्र रतिपतिनेखरे; ॥
अनुभवुनि स्वमन खरे, ॥ 'हरिंपरिस' हणें, 'दुरात्रेही कवि न खरे.' ॥५० ॥
स्मर करि अर्हा पीडा, ॥ कीं भूत; न बोल बहि-बर्हापीडां. ॥

१ ओकीस. २ कृष्णाचें विशेषण. ही प्रथमा आहे, संबोधना नव्हे. ३ गोडी, शोभा ४ पारधी. ५ कृष्ण. ६ मांसाविषयी आशाभरित. ७ आझास. ८ पारधी. ९ मांस. १० वाणानें. ११ आयुष्य. १२ शुद्ध, पवित्र. १३ वनांत फिरणाऱ्या; असा समास प्राकृतांत बहुधा येत नाहीं, परंतु 'वने' या सप्तमीचा लोप होऊन 'वनचरी' असा येत असतो. १४ आझी. १५ भितऱ्या. १६ दोनही उल्लेख. १७ ('कुरंगनेत्री' असें स्त्रियांस हणतात हणून 'सम' असें झटलें आहे.) १८ भय. १९ कल्याणास. २० घरांत. २१ कल्याण, इष्ट. २२ याचा कर्ता 'व्याध'. २३ कृष्णास. २४ विश्वास ठेवात होती. २५ सुख उत्पन्न कारणारे (रवे = तुकडे, गोलें.) २६ कृष्णाचे शब्द. २७ कृष्णाचें वचन (गणितां = मनास आणलें असता). २८ नखें. २९ कामाचे नखरे = उचेजनें. ३० दाहास, (कामापासून होणाऱ्या). ३१ कृष्णापिक्षा. ३२ अशक्य असेल तरीहि ग्रहण कारणारे. ३३ सत्य. सर्वांचा अर्थ:— त्याचें वचन मनास आणलें तर नखें (आझास) स्पर्श करून कुचीं कामाचे नखरे (= नखांनां केलेलीं कांहीं कृत्यें) करित असत; मग (त्या कामापासून जाहलेल्या) दाहास अनुभविण्या (=सहन केल्या) नंतर आमचें मन असें झणें कीं- 'होण्यास अशक्य अशा गोष्टीहि स्वीकारणारे असे जरी कवि असतात तरी त्याणीं, या कामदाहापासून किती दुःख होतें, असें जें वचन केलें आहे, तें अगदी अपूर्ण; पण कृष्णानें आपल्या स्पर्शानें, तें दुःख किती होतें, तें प्रत्यक्ष दाखविलें.' ३४ योग्य; (स्मर = काम). ३५ पिशाच. काम पीडा करी हें योग्यच आहे; कांकीं तें कोणी एक भूतच होय. ३६ बहि-बर्ह-भापीड, मयूरपिच्छाचा तुरा आहे व्यास = कृष्ण.

'भीरुसि' होय झडपणी; ॥ करिती ब्रह्मप्रेहादि काय धडपणी? ॥ ५१ ॥
 तूं चिरजीवें; दवाँता ॥ वृष्टि तसी, मधुकरा! दुजी वद वार्ता; ॥
 कीं झांकुनि मुख राहें; ॥ किति कथिलें परि न ऐकसी मुखरा! हें. ॥ ५२ ॥
 न र्छापुन राग मना. ॥ माजि भ्रमरा! किमर्थ पुनरागमना ॥
 केलें? तुज पाठविलें, ॥ प्रिय सखया! काय, केशवें^{१०} आठविलें? ॥ ५३ ॥
 आगमन तुव पुन्हा, या ॥ निववाया, विरहदहनगंतवपु न्हाया, ॥
 प्रिय-संदेशामृत कीं ॥ द्याया? जावें न काळदेशां मृतकीं. ॥ ५४ ॥
 त्दयेपिसित कुंशालिवरा ॥ मार्गे तूं पारितोषिकाहें^{१७} अळिवरा! ॥
 तसंगम तों लंबा- ॥ लोलदलां प्रांबुविंदुसख रोलंबा! ॥ ५५ ॥
 जा वेड्या! नव घडवें ॥ प्रेम चूटिते^{२२}? न जडे, पडे अवघड तें; ॥
 हेंहि असो, हरिशील^{२३} ॥ द्रं^{२४}; त्यागसहिष्णु^{२५}हि न हरिशील^{२६}. ॥ ५६ ॥
 न वदें फार कथकसी; ॥ अस्मन्लयनोचित प्रकार कथ कसा. ॥
 किति सुकुमारा! खणिशी ॥ नैगे नखरें? सहचि ते रमा राखणिशी! ॥ ५७ ॥
 यश रोलंबा! गा जें ॥ बहु ह्यगती श्री हरिप्रिया; वा! गाजें. ॥
 नांदे तदुरोधार्मी, ॥ साहेन तिसीं पळार्ध न विरोधा मी. ॥ ५८ ॥
 ऐसें बहु संकट, कीं; ॥ निधिपरि^{३४} वरि वेढिला फणीच्या^{३५} कटकीं; ॥
 तदुरोवासवतीतें ॥ माने न विपक्षजन नवा सवतीतें. ॥ ५९ ॥
 करुनी गुरुकुलवासी ॥ आला कीं विजित चंचका! कुळवासा? ॥

१ भालेल्यास. २ ब्रह्मराक्षसादि. ३ अमर, कालांतरपर्यंत जगणारा. ४ वणव्यानें
 त्रासलेल्यास. ५ हे भ्रमरा. ६ किंवा. ७ हे बडवड्या. ८ धस्न. ९ पुनः येण्यास. १०
 कृष्ण. ११ विरहरूपी अग्नीत पडले आहेत देह व्यांचे. १२ कृष्णाची आज्ञाहेंच अमृत. १३
 मृगुस्थज्वाला. १४ मेलेल्यांनीं (आझीं). १५ मनोभेष्ट. १६ कल्याणदायकांच्या श्रेष्ठास-कडे. १७
 बक्षिसास योग्य. १८ हे भ्रमरश्रेष्ठा. १९ कृष्णाची संगति. २० लंबा-लोल-दल-अग्र-अंबुविंदु-
 सख, कडू भोंपळ्याच्या हालणाऱ्या अशा पानावरील पाण्याचा जो विंदु त्याचा सखा. २१
 हे भ्रमरा! २२ तुटलेलें. २३ हरण करिसील. २४ कड्या. २५ त्याग-असहिष्णु, त्याग करणेंहें
 सहन होत नाही व्याला. २६ हरीचा स्वभाव. २७ गोष्टी सांगणाऱ्यासारखा. २८ आमच्या
 नयनास योग्य असा. २९ वृक्ष. ३० राखणारी तसी. ३१ लक्ष्मी. ३२ कृष्णास आवडणारी. ३३
 कृष्णाच्या वक्षस्थळीं. ३४ द्रव्याच्या ठेवी सारखा. ३५ सर्पीच्या. ३६ वर्तुळांनीं, घेयांनीं, वेटा-
 व्यांनीं. ३७ कृष्णवक्षस्थळीं वास करणारीस. ३८ शत्रुजन. ३९ गुरूच्या घरीं राहणें. ४०
 आपल्या कुटुंबाच्या स्थळास.

मयुरेंतचि वनमाळी ॥ आहे कीं आर्यपुत्र जनवनेमाळी! ॥ ६०

केव्हां तरि वदतो रे ॥ या दासीची कथा प्रियवद तो रे? ॥

तूं साधु अली^१ कानीं ॥ पडली तरि सांग, फटिव न अलीकानीं. ॥ ६१ ॥

जो स्वर्दुर्गुरु सुरभी ॥ नाथ श्रीरुष्णबाहु सदगुरुसुरभी, ॥

तो केव्हां निववील, ॥ छत्रत्व धरुनि, किंकरी जिववील ” ॥ ६२ ॥

इत्यादि व्रजवनिता- ॥ सूक्तिसुधा तन्मुखामृतद्युतिजनिता; ॥

उद्धव सुचकोर तिला ॥ सेवुनि, पावे महा रसिक तो रतिलो. ॥ ६३ ॥

वक्तृवरा जीवाचा ॥ शिष्य, मधुप रुष्णचरणराजीवाचा. ॥

बोले या वामांतें ॥ कीं, “ भवदवर्धानलेश यावा मातें. ॥ ६४ ॥

धन्य तुह्मी; कवि भुवनीं ॥ गाति यशा; “सेविलो जिलोकविभु^२ वनीं;” ॥

बहु-सुरुती^{२२} बहुजननीं ॥ साधे हरिभक्ति सर्वमंगळजननी. ॥ ६५ ॥

बहु बरव्योपैरि चरणीं ॥ हरिच्या भक्ति प्रवर्ताविल परिचरणीं, ॥

त्यजुनि पतिकुलगुरुभया; ॥ मुनिवर्षालाहि नव्हति सिद्धि सुलभ या. ॥ ६६ ॥

तुमचें प्रेम न मापीं ॥ सांठे, मोजील कोण त्या? मन मापीं. ॥

जालों कतरुय, हिमीं ॥ तप्त निवालों तसाचि, हरिभक्त्याहि मी. ॥ ६७ ॥

मानस आनंदेशा ॥ सूक्ति जयांत प्रियाचि^३ संदेशा ॥

त्या घेउनि आलों मी, ॥ ऐका; ताप न टिकेल एका लोमीं^{३३}. ॥ ६८ ॥

प्रीति धर्वाचि कदा त्या ॥ न उणि ह्मणा, मजहि सत्य वाचिकदात्या. ॥

संदेशसुधाधारा ॥ प्या हे, स्वांतीं धरुनि विबुधाधारां. ॥ ६९ ॥

‘प्रेमामृतभरितांला ॥ तृदयसखीला तुह्मां सुरुतंसरितांला, ॥

१ राजपुत्र. २ जनरूपी अरण्यातील माळी. ३ गोडबोल्या. ४ भ्रमर. ५ लबाड्यानीं. ६ कल्पवृक्षाचा गुरु (श्रेष्ठ). ७ कामधेनुचा स्वामी. ८ सन्-अगुरु-सुरभी, उत्तम चंद्रनाचा सुवास. ९ दासी. १० गोपींचें सुखाल हेंच अमृत. ११ त्यांच्या मुखरूपी चंद्रापासून उत्पन्न जाहलेली (सुधा). अमृतद्युति = अमृतांशु = चंद्र. १२ भक्त, आसक्त. १३ सुखाला. १४ वक्तृत्व करणारांत श्रेष्ठ अशा. १५ बृहस्पतीचा. १६ कृष्णनरण कमळाचा. १७ स्तियांतें. १८ भवत्-भवधान-लेश, तुमचें किंचित लक्ष. १९ जगीं. २० आराधिला. २१ त्रैलोक्यप्रभु. २२ फार पुण्यानीं. २३ फार जन्मीं. २४ सर्व कल्याणाची आईच. २५ साभूंसारिख्या. २६ सेवेंत. २७ ऋषिश्रेष्ठांस. २८ रमाधवीं. २९ हरिदास. ३० सु-उक्ति. ३१ कृष्णाच्या. ३२ निरोपास. ३३ केशीं. ३४ पतीचीं. ३५ वर्तमान देणाऱ्यास (“सत्य ह्मणा”). ३६ निरोपरूपी अमृताची धार. ३७ मनांत. ३८ विबुध-आधारा, देवांच्या आधारास (कृष्णास). ३९ प्रेमरूपी अमृतानें (अमृत = पाणी) भरलेल्यांस. ४० पुण्यनद्यांस.

त्रिजगद्दुःपादानासीं ॥ मजसी न विपोग कृतरूपोदानासीं ॥ ७० ॥
 खानिलशिखिजलभू ती ॥ हेतुवें वसति जसि चराचर-भूतीं; ॥
 मी तेविं मनोसुमतीं ॥ करणगुणानुगत जाणतो, जो सुमती ॥ ७१ ॥
 भेद नगां हेमा, या ॥ विश्वास मजहि तसा, उगा हे माया; ॥
 मी ज्ञानधन सती हो! ॥ आत्मा स्वर्गादि भेद लव नसती हो ॥ ७२ ॥
 अहिंस^{१३} न-जरि हार वितो,^४ ॥ भासे तत्सर्वता; न परि हारिवितो; ॥
 नसुनि विलोकवि; वर्ता, ॥ जाणा मजमाजि तेविं लोकविवर्ता^{१७} ॥ ७३ ॥
 शोर्ण^{१९} रुचि^९ स्फटिकाची, ॥ दावि जपापुंष्य भाव तो लटिकाची, ॥
 तसि माया स्वच्छा या ॥ आत्म्या लावी अनेकता स्वच्छाया ॥ ७४ ॥
 नियेमा मनः^{२३} घावरिया ॥ वृत्ती न करा; असाहि अनघा वरिया ॥
 मदुदितयोगांत^{२४} रती ॥ नावे, इणें साधु-मद्वियोगा तरती ॥ ७५ ॥
 स्थिति माने दूर सती! ॥ कीं प्रेमाचा विटोचि नेंदू^{२६} रस ती ॥
 मत्ष्यान बहु घडावें, ॥ स्वसुखनिधिद्वार आपणचि उघडावें ॥ ७६ ॥
 दूर प्रियजन^{२७} वसती ॥ देखाया करिति नित्य नवस नेंव सती; ॥
 सहवासीं त्यासम न, ॥ प्रेम धरुनियां, भजे सदा त्यांस मन ॥ ७७ ॥
 मी सुखधाम जपावा, ॥ ध्यावा, गाता, पथें अशा मज पावा ॥
 सुखनिधिला गिवसांल ॥ स्वपदीं, भेटोनि शांतिलागि, वसाल ॥ ७८ ॥
 न रति घडो जारासीं^{३०} ॥ मजसिं हणुनि, धव निरोधितो^{३१} ज्या रासीं^{३२} ॥
 अर्पुनि निजमानस त्या ॥ विरहीं मज, पावल्या मुनिसमान सत्या, ” ॥ ७९ ॥

१ त्रि जगत्-उपादान, त्रिलोक्याचें कारण (कृष्णासीं). २ किले आहे कृपेचें दान व्याणें, (हें १ चें विशेषण). ३ ख-अनिल-शिखी-जल-भू, आकाश, वायु, अग्नि, उष्ण, आणि पृथ्वी हीं पंचतत्त्वां. ४ स्थावर जंगम अशा भूतीं. ५ मनस्-असु-मति-करण-गुण-अनुगत. ६ बुद्धिमान्. ७ अलंकारास. ८ सुवर्णास. ९ जगास. १० भ्रम. ११ ज्ञानाचा पर्जन्य. १२ आपल्या मधील. १३ सर्पास. १४ उग्रज करितो. १५ त्याचा खरोपणा. १६ त्यागिला किंवा विसरला जातो. १७ लोकरूपी विवर्त. विवर्त = भ्रम; जसें, दोराच्या ठिकाणीं भ्रमानें सर्पता मानणें, यास 'विवर्त' असें द्वाणतात. माच आहे जेथें, तेथें लोकांचा भास मानणें याला 'लोकविवर्त' असें द्वाणावें. १८ तांबडी. १९ कांति. २० जास्वंदीचें फूल. २१ आपला छाया, भ्रम. २२ आकलनकरा. आकर्षा. २३ निर्दोषी. २४ मन् - उदित-योगांत, मी सांगितलेल्या योगांत. (रति = प्रीति). २५ नौका. २६ नदेंऊ. २७ पतिजन. २८ नवा. २९ पावाल. ३० छिनालासी. ३१ भटकवितो. ३२ रासकडेंत. ३३ आपलें मन. ३४ मुनीं पावतात तशा.

प्रियतम जो हरि, त्याचा ॥ संदेशाख्येप्रसाद भवैहरित्याचा ॥
 ऐकुनि, वरतनु रागे ॥ वदति स्वांतांत पूर्ण परि अनुरागेः— ॥ ८० ॥
 “ वधिला कंस अर्षती, ॥ उद्धरिली ज्ञातिवृद्धताचि अर्षा ती; ॥
 द्विडिभाचा अंकुश तें ॥ करि बरवें; हरिसं काय रिपुरंकुशतें? ॥ ८१ ॥
 धन सन्मान समुदित ॥ ज्ञातिस देउनि, करुनि मानस मुदित^३, ॥
 त्यांसह उद्धवजि! वसे ॥ हरि कीं, अन्योन्य लब्धउद्धव जिवसे? ॥ ८२ ॥
 पुसतो हरि दासां गा ॥ उद्धवजी! कीं यथार्थचि वदा सांगा. ॥
 श्रुतिरति^४ पुरवा; माया ॥ पतिचि असे काय, भजति पुरवामा या? ॥ ८३ ॥
 कृष्ण रमविला; सकळा ॥ जाणति त्या तन्ममोरमविलास-कळा? ॥
 पुसणें हें काय? शतें ॥ जन्मांच्या ये नं, करुनि हेकां, यश तें. ॥ ८४ ॥
 सुदृदंर्वुर्जरवि दुग्धा ॥ निजविरहोग्नीत या जना अविदुग्धा, ॥
 आठवितो गोष्ठांच्या ॥ केव्हां तरि काय अवसरों गोष्ठांच्या? ॥ ८५ ॥
 तूं यदुवोराशरैसा ॥ वससि, पुसों हणुनि; आठवी रासरैसा,— ॥
 कीं हरि जाला रमता ॥ नाचत, गात, प्रिया जया फार मता? ॥ ८६ ॥
 जाले जेवण व्यालां ॥ स्वविरहशोका तयाच, जे वणव्याला, ॥
 हे जन शुष्क अरण्य; ॥ प्रभुकृष्णाघन करील शांत शरैर्य? ॥ ८७ ॥
 न धरुनि परवा, टोळें ॥ कसें छळिलें उदंड, पर वाटोळें ॥
 जालें यादेवपातें; ॥ वश यास्तव सर्व आप्त यादव पातें? ॥ ८८ ॥
 नृपवरकन्या वरिल; ॥ प्रेम कसें हो तगेल वन्यावरिल? ॥
 या मायादावातें ॥ काय अधिक फळ वदोनियां? दावा तें. ॥ ८९ ॥

१ अत्यंत प्रिय २ 'निरौप' हेंच आहे नाम ब्यास. ३ संसार हरण करणाऱ्याचा. ४ सुंदर आहेत शरीरें ब्याचीं. ५ प्रीतिनें. ६ शत्रु. ७ आपांच्या तृदयांत गेलेली. ८ धार, भय. ९ द्विड-इभाचा, शत्रुरूपा हत्तीचा. १० कृष्णरूपी सिंहास. ११ शत्रुरूपी शेरडों हरिणांनीं. १२ उदय जहाला आहे जीचा अशा. १३ आनंदित. १४ सांपडला आहे उद्धव (उत्साह) ब्यास. १५ कर्णाची इच्छा. १६ नगरवासी स्त्रिया. १७ कृष्णाच्या मनास भाराम देणारा असा विलास. १८ आपांच्या तृदयकमळाचा सूर्य. १९ जळलेल्या. २० आपला विरह हाच अग्नि त्यांत. २१ मूर्खास. २२ गोव्यांतोळ. २३ वेळीं. २४ जवळ. २५ रासक्रीडेतील रसास. २६ मान्य. २७ (स्वविरहरूपी) सर्पास. २८ पालन करणारा. २९ यादवांच्या पतनानें; किंवा, कृष्णाच्या योगानें. ३० स्वामीतें. ३१ श्रेष्ठ राब्यांच्या कन्या. ३२ अरण्यीत राहणाऱ्या वरिल. ३३ मायारूपी दावाप्रातें. * भाग्रह.

आह्ला रानींच्यांनीं ॥ काय तया लाभ ईश्वरा नीचांनीं? ॥
 नृपकन्याही न वरा, ॥ तो आत्माराम भूतिचा कीं नवरा. ॥ ९० ॥
 'सुख नैराश्यापरते ॥ नाहिं,' ह्मणे पिंगलाख्यवेद्या, पर तें ॥
 न घडे देखा; परिस ॥ स्वर्णत्वप्रदेहि तें न दे खापरिस. ॥ ९१ ॥
 कोण सये! कांताच्या ॥ वार्ता सुद्धं शकेल'एकांताच्या? ॥
 इच्छीना हरि, पर ती ॥ श्री, पद सोडुनि, न होय पळभरि परती. ॥ ९२ ॥
 दुःख न होते विसरीं; ॥ दवदाह जसा तटीं, न हो तेंवि सरीं. ॥
 न स्मृतिस दावि मुख ॥ श्रीपतिचा विसर. कां सति! सदा विमुख! ॥ ९३ ॥
 स्मृति नुठवी मनिं यमुना, ॥ तरि काय क्षण मुकुंदकाम नियमुना? ॥
 नामें रूपें लक्षणा ॥ स्मरवि, ठकावि, शुक्तिं^१ जेवि रूपें^२, लक्षणा. ॥ ९४ ॥
 जेय वधी सदैरितें, ॥ तेंतें स्छळ मोहितेंचि धीसं^३ दरीतें ॥
 होय क्षोभ वनातें ॥ विलोकितां, करि जयांस तो भवनातें. ॥ ९५ ॥
 शुचित्पदद्या गाईतें ॥ पाहों जेव्हां हरिप्रिया, गाई! तें ॥
 वाटे आला पीत- ॥ दुतिवसंन, स्मरसंभूह आलापीत. ॥ ९६ ॥
 हें सर्वहि आठव दे; ॥ मन मतिसीं तद्गुण प्रहर आठ वदे; ॥
 जेंतेंही स्मरवीतें, ॥ स्मरण हरीचें, सुदुःसह स्मर वीतें. ॥ ९७ ॥
 असति उमटलीं पदकें ॥ श्रीधरणीच्या उरस्छळींचीं पदकें, ॥
 नयनांतें लोभविती, ॥ शोभविती भूमितळ, मन क्षोभविती. ॥ ९८ ॥
 स्मितगते ईक्षेण ललितें^{२३} ॥ मधुरोक्तें पाहुनि स्वबुद्धि भुललितें. ॥
 न शको विसरा विसरें ॥ स्वसुखांचा, चातकीं न विमूरावि सरें. ॥ ९९ ॥
 विरहींबुधि करिल गेट ॥ व्रजासि; तव-शोक-वोडवचि करि लगट. ॥
 'निजजनजीवित राहो' ॥ हें दान वेदान्यनाथ जी! वितरें हो. ॥ १०० ॥

* १ सुंदर, श्रेष्ठ. २ ऐश्वर्याचा. ३ निराशेहून. ४ पिंगला या नावाची एक कलावती. ५ सुवर्णपणा देणारा. ६ पतीच्या. ७ तळ्यांत. ८ 'विसराचें' विशेषण. ९ नियमांत ठेवणार नाहीं. १० शिपा. ११ रौप्य. १२ यमुना. १३ सत्-भरितें. १४ बुद्धीस. १५ घरें. १६ निष्कपटी, भोळ्या. १७ पीतांबरधारी. १८ कामसमूह. १९ या क्रियापदाचा कर्ता 'स्मरण'. २० पाउलें. २१ हास्य आहे व्हांत. २२ पहाणें. २३ सुंदरें. २४ समूह. २५ पावसाची. २६ विरहरूपी समुद्र. २७ "गट करणे" = खाऊन टाकणें. २८ वडवाभि. २९ दयाळूत श्रेष्ठ. ३० पसरा. *अगाई.

शोकांबुधि तीव्र, तरे ॥ न ब्रज; तूं रक्ष महदुपकृतव्रत रे! ॥
जो निकट उभा नुतरी, ॥ बंधु कसा? न निववी, अमृतमानु तरी?" ॥ १०१
वारिवहांभा गात्या ॥ जाल्या ऐसें सती महाभागा त्या. ॥
प्रियसंदेशीअंगदीं ॥ आधिग्याधि शमले, परि न ते अगदीं. ॥ २ ॥
तो प्रियकर भिन्नाचा ॥ पूजिति, नलिनी, जशा स्वकर भिन्नाचा. ॥
ह्रुवग समीहित सीते, ॥ मानो हरिदास मंडळीहि तसी ते. ॥ ३ ॥
त्यजि आत्मारामहि, ने ॥ तो उद्धव काळ गोकुळीं सा महिने; ॥
करि सत्सहवास, वदे, ॥ सेवी यश. सुख तसें न यदुवांसव दे. ॥ ४ ॥
लावि दयाळकथांनीं ॥ भजनीं मन, माय जेवि वाळक थांनीं. ॥
बहु सुख दे वारसर; ते ॥ जाले क्षण, चिंतितांचि देवा, सरते. ॥ ५ ॥
गोपोंचे रुष्णीं तें ॥ प्रेम जसें, सर्वथा नसे वृष्णीतें; ॥
सर्वाहे शुद्ध वरीती ॥ ब्रह्म सगुण, गाय तेचि उद्धव रीति. ॥ ६ ॥
"गोपी सकळ जनु जनीं ॥ आत्माधिक इष्ट ज्यांसि शौरितनुजनि; ॥
भक्त मुमुक्षु ज्ञानीं ॥ काय अधिक यासि पूजिजे मुज्ञानीं? ॥ ७ ॥
वाञ्छिति ज्या प्रेम्पातें ॥ साधु सकळ, येथ देखिलेंसे म्यां तें; ॥
जरि गोपवधु, तरि ते ॥ सिद्धि असे; यासि अन्य अवधूत रिते. ॥ ८ ॥
'हें ब्राह्मणजर्ननींच ॥ प्रेम शुचिलें घडे, इतर जन नीच,' ॥
ह्मणतां अन्यायाची ॥ जोडि असे; योग्यताचि अन्या याची. ॥ ९ ॥
यन्मन वाळक थांनीं ॥ लावियलें सदयविश्वपाळकथांनीं, ॥
त्यास अशा सन्मानीं ॥ काय? अधिक विप्र विप्रवर मानी. ॥ १० ॥
हेतु महत्वा चरण ॥ प्रसाद हरिचा; तयास जाल्याचरण ॥
ज्ञानहि न हेतु; भजन ॥ प्रभुचें केवळ तदिच्छु सर्व शुभ जन. ॥ ११ ॥
युवाति सदा रानींच्या, ॥ व्यभिचारपराहि, गोपदारा, नीचा; ॥
या कोठें, अजितरती ॥ कोटे? भजतां न जाणते अजि! तरती. ॥ १२ ॥
बोध न लेश वसे, जे ॥ दीर्घस्वार्थीं पहुडले शर्वसेजे. ॥

१ मोठे उपकार करणें हेंच आहे व्रत ह्याचें. २ चंद्र. ३ वारिवह-आभ, घनःश्यामास. ४ भाग्यवती. ५ प्रियाचें निरोप हींच औषधें, त्यांनीं. ६ कमळणी. ७ सूर्याचा (कर = किरण.)
८ वानर (मारुती). ९ फार इष्ट. १० यादवेंद्र. ११ दिवस. १२ यादवार्ति. १३ ब्राह्मणजर्ननींच.
१४ जाति-आचरण. १५ मोठ्या निजेसाठीं. १६ प्रेताच्या विडान्यावर.

त्याहि अजीवां न्ववितें ॥ नेणतयां, अमृत कीं अजी वांचवितें! ॥ १३ ॥
 जड न चुके; शंवरक्षा ॥ होतांही उठवि अमृत; “केशव रक्षा ॥
 न करी कां जी, भजनीं?” ॥ काथि हें श्रुतिचीच भाविकां जीभ जनीं. ॥
 श्री स्त्रीही परि रंभा- ॥ अमरवधू सुंदरीच बहु परिरंभा ॥
 नेणाति ही लव ज्या, यां ॥ रासीं त्या पुवल्याचि बळवजाया. ॥ १५ ॥
 यांचें भाग्य बहुचि; तें ॥ वानाया दशशताननेहि न उचितें. ॥
 शक्ति नसे, वानावें ॥ किति? गावुनि परि करावि सेवा नावें. ॥ १६ ॥
 रुष्णरुमा होउ, घडो ॥ प्रार्थित, हें सद्य दैव पाहों उघडो. ॥
 वाटे मज लाभ लता ॥ गुल्मतृणोद्भवहि येथ मजला भलता. ॥ १७ ॥
 जन्म असें मम नीच ॥ क्षुद्रं घडो हरि; सुखी असेन मनींच ॥
 साधुरुपाहि लहानीं ॥ दिसते; हें जाणवा न पाहिल हानी. ॥ १८ ॥
 इच्छीं अवर जनुस, तें ॥ यास्तव कीं पदसरोजभवेरेज नुसतें ॥
 गोपीचें असुलभ, या ॥ मायां ठेवुनि पाय, हरिल कुलभयां. ॥ १९ ॥
 जरि अनुकंपा दीन. ॥ स्वर्तुम हरि करिल, हेंचि संपादीन; ॥
 गोपीचें पायतण ॥ स्पर्श, व्हावें करुनि सदुपाय तण. ॥ २० ॥
 ज्याचें दुस्त्यज नातें, ॥ त्यजित्याजुल्या तृणापरि स्वजनातें; ॥
 धर्मालाही नमनें ॥ केलीं; गणिलेहि मृपुलाही न मनें. ॥ २१ ॥
 जें श्रुतिशतपद वीची ॥ स्वसुखांबुधिची, मुकुंदनिजपदवीची, ॥
 जरि परिभवहि, वरिलि; हे ॥ पुण्यर्था चित्रगुप्त न वहिवरि लिहे. ॥ २२ ॥
 ज्याची सतत अपचिती ॥ श्री कार, तपली तदर्थ तीव्र तपचि ती; ॥
 जें मुनिदैवत, शाला ॥ शांतीची, ध्याति भू सदैव तशाला. ॥ २३ ॥
 स्कंदोपिता पोथानीं ॥ ज्याच्या विषदाह शमवि; तापा, थानीं ॥
 वेवुनि त्या हरिचरणा, ॥ विज्ञविति गोपी, करुनियां परिचरणा. ॥ २४ ॥

१ प्रेताची राख. २ पालन. ३ वेदाची. ४ रंभादि-अमर-वधू, रंभादि देवांगना. ५ आ-
 लिंगनास. ६ “बळवजायाचें” दर्शक. ६ रासक्रीडेंत. ७ गोपी. ८ शंषानें. ९ गुल्मापासून व
 तृणापासून जाहलेली. १० हलकें. ११ नीच जन्मास. १२ पदकमलांपासून जाहलिले रज-
 कण. १३ कुलाच्या भयास. १४ दया. १५ दीनाचा कल्पतरू. १६ सत्-उपाय. १७ तृण. १८
 वैदशतांचें स्थान. १९ सुख-अंबुधिची = स्वसुखसमुद्राची. २० पुण्यवृद्धि. २१ पूजा. २२
 सर्वदा. २३ शिव. २४ उदकानीं २५ सेवनानें. * लाट, लहरी.

गोपींच्या पायाला ॥ नमन; नसे भेद शार्ङ्गचापां याला. ॥
 भजती हरिसख्यातें; ॥ प्रेमें गाती, स्मरोनि हरिस, ख्यातें. ॥ २५ ॥
 केलें हृतरिपुनीं, तें ॥ गाउनि सच्चरित सौख्यकारि, पुनीतें ॥
 भुवनें करिती, न मनें ॥ असोत यां निव्य जन्मभरि तीं नमनें. ॥ २६ ॥
 ऐसें तो उद्धव या ॥ गोपीतें गाय साधुतम शुद्धवया; ॥
 स्मरशरजां मनिं घाया ॥ करुनि, बेंर विनवि गंतुं काम निघाया. ॥ २७ ॥
 नाहीं मनिं जावासा ॥ प्रिय उद्धव माधवासम निजा वासा, ॥
 जाय तरि; असा नंद- ॥ प्रभृतिजन वदे कृतांजलि असांनंद. ॥ २८ ॥
 “अस्मन्मानसवृत्ती ॥ हंसीला हरिपदाब्जमानसवृत्ती ॥
 द्या ऐसें वरदास ॥ प्रार्थी जातांचि; मार्गतो वर दास. ॥ २९ ॥
 वाणीसहि लावु चटी ॥ हरिनाम, न विस्मृति क्षण जिला उंचटी; ॥
 आह्वां हा हो सण तां ॥ विनवावा; हरि मुखास ये वोसणतां. ॥ १३० ॥
 त्या सदुदास, वावा ॥ उद्धवजी! माग कीं सदा रावावा ॥
 सेवेंतचि देह; रिनें ॥ पळ न टळो; फार दास्य हें दे हरि तें. ॥ ३१ ॥
 कर्मचि परिभ्रमतां ॥ वारावा कर्मभोग न; परि भ्रम तां ॥
 उरवावा न मनांत; ॥ प्रेम असो फार माधवा! नमनांत. ॥ ३२ ॥
 निष्कामत्वे शुचिता ॥ संपन्ना सत्क्रिया घडाव्या उचिता. ॥
 स्वावर्नदेक्ष- भुजातें ॥ वद, ‘आश्रय दे पदांबुजेचि सुजातें. ॥ ३३ ॥
 न पदापरती राहो ॥ मति, सदय भवांबुराशिपरतीरा हो!’ ॥
 हे, हरिस वदा, ‘विसरा ॥ न तृषार्ता,’ जो कुलप्रसवें दावि सरां. ॥ ३४ ॥
 सौंजलि, साश्रु तदा स- ॥ व्रजपति जन काम करि असा श्रुत, दास. ॥

१ शार्ङ्ग = विष्णूच्या धनुष्याचें नांव. शार्ङ्गचापा = शार्ङ्ग आहे चाप (= धनुष्य) ब्याचें
 त्याला (= विष्णूला). २ चरित्रें; अथवा विशेषण मानून “ख्यातें प्रेमें” = सर्व प्रसिद्ध
 अशा प्रेमानें. ३ हत (= मारिले) आहेत (स्व) रिपु (= शत्रु) ब्याणीं त्या (= बळकृ-
 ण्णांनीं). ४ पावन, पवित्र. ५ केवळ (आपलीं) मनेंच पुनीतें करिती असें नव्हे, पण भुवनें
 पुनीत करिती. ६ स्मरशरापासून उत्पन्न ज्वाललेल्या (“घाया”). ७ जाण्यास इच्छिणारा.
 ८ घरीं. ९ अ-स-आनंद = सांनंद नव्हे = सखेद. १० उपटी. ११ स्त्री. १२ स्व-भवन-वक्ष-
 भुज = स्वजनांचें संरक्षण करण्याविषयीं समर्थ आहेत भुज ब्याचे त्या (कृष्णास). १३
 संसाररूपी सागराचें पैल तीरच असा जो तूं. हें संबोधन आहे. १४ कुलाची उत्पत्ति
 ब्यापासून. १५ सरोवरास. १६ स-अंजलि = हात जोडून.

दे विविधोपायनं तें ॥ घे उद्धव; नमि शिरोंचि तो पाय नतें. ॥ ३५ ॥

पावे मथुरापुर; तें ॥ ब्रजवासिप्रेम हरिस सांगे पुरतें;॥

बंदुनि मृदुपाय नतें ॥ स्वशिरे, अर्पी यथोक्त सदुपायन तें. ॥ १३६ ॥

॥ ॥ इतिश्रीमत्कृष्णविजये सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥

मांडुनि पाटी, रतिचा ॥ योग पुसे जे, गृहीतपाटीर तिचा ॥

ताप दयाघन सारा ॥ हरि; बंदू सावळ्या तथा घनसारा ॥ १ ॥

दे सकुतुक मलयज न, ॥ प्रभुचें घडलें दुजें पदकमलयजन. ॥

दीनाचा भाउ, जरी ॥ अल्प भजन, दे असीम शोभा, उजरी. ॥ २ ॥

सुरुचिरदेहा रमणी ॥ भोगी, जाउनि गृहासि; दे हार मणि. ॥

काम पुरविला साचा; ॥ दे दुर्माति घे वर स्मरविलासाचा. ॥ ३ ॥

सैरंगी कृतकृत्या ॥ केली जा, तनु कळनि धिःकृतकृत्या, ॥

पावे श्रीपरिस रति- ॥ प्रसाद; ज्यास न सुरांगना परि सरती. ॥ ४ ॥

वरद जलजनींभ जनीं ॥ दावी ऐसें महाफल जना भजनीं. ॥

संगें अर्तनुशि खंडी ॥ त्या स्त्रीच्या देव, जेंवि अहिस शिखंडी. १२ ॥ ५ ॥

अक्रू राला भवनीं ॥ भेटाया, द्यावया वरा लाभ वना ॥

त्या दयमान वसंत, ॥ प्रभु जाउनि, सुखवि देव, मानव, संत. ॥ ६ ॥

स्मरला भाके कीं तें ॥ बदलाहोता; दर्याब्द हा केकीतें १५ ॥

भक्तातें विसरेल ॥ प्रभु कां! तत्ताप सर्व केंवि सरेल? ॥ ७ ॥

पूजुनि शुद्धवृत्तें, ॥ अक्रूरें साधिला सदुद्धव वृत्तें. ॥

तो उत्सव दोंदी १७ न ॥ ब्रह्मांडसमीं धरे; किति वेदेंद्रीन? ॥ ८ ॥

“पसरुनियां आ, म्यांचि ॥ स्वावेर्च्या सेविली सुधा आर्म्याची. ॥

१ विविध-उपायन = अनेक प्रकारचे नजराने. २ नित्यक्रम. ३ मेघाचें केवळ स
असा जो त्यास. याचा अन्वय असा आहे:- पाटी मांडुनि, जे रतिचा योग पुसे, तिचा सारा
ताप गृहीतपाटीर (= स्वीकारिलें आहे चंदन व्याणें) दयाघन हरि (= हरण करी). ४
चंदन. सकुतुक मलयज हे इतकेंच नव्हे, पण प्रभुचें दुजें पदकमलयजन (= चरणरूपी
कमलाचें पूजन) घडे. ५ नीट करी. ६ फार सुंदर आहे देह जोचा. ७ दासी. ८ धिःकार
केला आहे कृत्याची जीणें. कृत्या = एक देवता. ९ “सरती” = बरोबरीस पोहचतात.
१० कमलनाभ. ११ कामास. १२ मोर. १३ घरीं. १४ दयेचा केवळ मेघच. १५ मोरातें.
१६ शुद्ध आहे शरीर व्याचें (=कृष्ण). १७ उदरीं. १८ आपल्याआईच्या. १९ स्तनाची.

गोडी आहे नार्मी, ॥ तैसी हरि! तीत^१ लेश पाहेना मी. ॥ ९ ॥
 पसरवि आ ह्यातारी ॥ दे अमृत, तुजीहि कीर्ति आह्यां तारी; ॥
 भजानां आमांतें ॥ जें दे आरोग्य, वा! न दे आमा तें. ॥ १० ॥
 बहु चिटि^२ तों, कांटाळा ॥ ये मग दे मर्या तेहि तोकां टाळा. ॥
 'नित्य चिटां कीं नार्मी ॥ श्रम न,^३ हणें, 'क्षणहि हेचि^४ टाकीना,' मी. ॥
 त्राणीं आळस, दापी ॥ जाणतया, अजि न जोस वाळ सदा पी; ॥
 धोरीं, आणि लहानीं, ॥ कीर्ति सम प्रीतिला, न आणि लहानी. ॥ १२ ॥
 कोणाहि न भी; डसती ॥ ते अहि पाजी; विलंघिहि न भीड सती ॥
 कीर्ति तुजी, जननीच्या ॥ परिस भली; करि सुखैकभार्जनं नीचा. ॥ १३ ॥
 कीर्तिसमाहि मातेला ॥ हणतों; ये काय आज्यमहिभा तेला? ॥
 हे माता अमृताची, ॥ न मृताची; कीर्ति, तों मृताअमृताची. ॥ १४ ॥
 तूज्या पदयुगलीची, ॥ रीति पहातां मनांत जों उगलीची, ॥
 सुरभीची अजि कडे ॥ घे दीना, धांवते पसरि आ जिकडे. ॥ १५ ॥
 धरिते भाव शनीच्या ॥ दृष्टीचा, भूतिबल्लभा! वशनिचा ॥
 करि पीडा परम; उशी ॥ शांतीची, अघनगांशनी, पर मउशी. ॥ १६ ॥
 सुख यद्रज दे, वांचे ॥ ज्या अमृतें विश्व, पाय मज देवाचे ॥
 हे नौकानाविक; ते ॥ ध्यावे, देऊनि चित्त, कां ना विकते? ॥ १७ ॥
 लागो मोर्घां भावां ॥ आगि; तुह्यां भेटले न दोषां भावां. ॥
 गेले भैव देवा! जे ॥ नेणत, एकहि न त्यांत फळ दे वांजे. ॥ १८ ॥
 धनेचि हा दीन, वर्मी ॥ नामें अगदें अहंममादी नव, मी. ॥
 हे तूज असे विनती, ॥ मात्रा भवगदचिकित्सका! सेविन ती." ॥ १९ ॥
 करि बहुशः स्तव, देहा ॥ चरणीं अक्रूर ठेवि, शर्स्त वदे हा. ॥
 तेथ असाया दास ॥ प्रार्थिं असें; लोभ जळि असा यादास. ॥ २० ॥
 देव वदे, "अजि तातें ॥ प्रेमें या जिकिलें तुवां अजितातें. ॥

१ "स्वावेच्या आम्हाच्या सुभेत." २ यशोदा. ३ आह्यांतें. ४ पीतों. ५ चुकवाचुकव.
 ६ प्या. ७ नुझी कीर्ति. ८ दटावी. ९ लहानपणा. १० सुखाचें मुख्यस्थान. ११ झणालोअस
 तों. १२ हे ऐश्वर्याध्यक्षा! १३ अघ-नग-भशनी (स्त्रोत्रालिंग). पापपर्वताला वज्र. १४ व्यर्थ. १५
 भक्तीला. १६ जन्म. १७ हे भगवदचिकित्सका! अहंममादि नव अगदेंमी वर्मी (भो-
 कर्तां), झणून नामरूपी मात्रा दे. १८ प्रशस्त. १९ जलचरास.

यदुच्चि अहो-भागवत ॥ श्रेष्ठा! न पवे उशीरंशोभा गवत. ॥ २१ ॥
 तुजला जनका काहीं ॥ भेद न हा पोष्य होय जन काकाहीं ॥
 जो हित तोका कानीं ॥ पाजावा सदुपदेश तो काकांनीं. ॥ २२ ॥
 तुमचा संता पद वा ॥ रुजचि स्मरतांनिवारि संतापदवा; ॥
 जरि मन सेविल याला ॥ अशुभाच्या उशिर पळ नसे विलयाला. ॥ २३ ॥
 बहुतांपरि साधूंतें ॥ श्रेष्ठज्ञाणों, तेंचि लेश परिसा; धूतें ॥
 सत्पदरज भजकमळा; ॥ तत्पूताला सदा भजे मज कमळां. ॥ २४ ॥
 सुखद न भजकां पुरते, ॥ स्वार्थपरांच देव; गमाते मज कापुर ते. ॥
 न धरी जरि लोक टुक, ॥ स्वच्छ हिमहि सुरभि होय परि तो कटुक. ॥ २५ ॥
 साधु भले साधु भले; ॥ हे सर्वां सर्वकामसुरसा दुभले. ॥
 लजिति न दीना, वाडे ॥ शांतीचे, संसृतीनदीनवाडे. ॥ २६ ॥
 दीना तो भाउ खरा ॥ साधुन धन दे; न सस्यंशोभा उखरा. ॥
 हो खळहि, तथापि कैवी ॥ तद्दृढयीं शांतिशालिसुकर्था पिकवी. ॥ २७ ॥
 तीर्थें तों तोय, शिळा ॥ मृन्मय देव, प्रसाद तरि होय शिळां; ॥
 कां करिति शुभा उशिरें; ॥ सुख द्या नमितां तुह्नी सदय भाउ शिरें. ॥ २८ ॥
 शुद्धविवेका काजें ॥ लोकोपरुतें समुदितें काका जें ॥
 हित परिसा; वापाजी! ॥ रुग्णापत्यासि सदसा वा पाजी. ॥ २९ ॥
 श्रीकुंती आका जी ॥ पांडुवियोगार्तमानसा, काकाजी! ॥
 श्रमते बहुविध, वेंचे ॥ जीवन शोकांत; ताप बहु विधवेचे. ॥ ३० ॥
 ती पंचसुता; पतिचें ॥ मरण; नवे भोगितें मन सुतापू तिचें. ॥
 बाळां चुलताचुलती ॥ पोषिति; वाहे प्रदीप्त चिंता चुल ती. ॥ ३१. ॥
 वाटे जूनदेव शतें ॥ पुत्रांच्या मुग्ध; त्यासि मन दे वश तें ॥
 पुत्रस्नेहा; लाहे ॥ कोण न मोही महामते! हाला हे? ॥ ३२ ॥
 सुत बहु नीच क्षुरें; जे ॥ तें करिल तिजेंहि झांकुनी चक्षु रजें ॥
 बहु अस्वच्छ विरहिता; ॥ आंतहि पाहत असेल न स्त्रीविर हिता. ॥ ३३ ॥

१ वाळ्याची शोभा. २ तेंणेंकरून पवित्र झाल्याला. ३ लक्ष्मी. ४ सुवास. ५ सर्वमनोर-
 थरूपी सुरसाला. ६ संसारनदीचे नावाडी. ७ धान्याची शोभा. ८ किरक्याला. ९ शांतीची
 कथा हेंच भाव. १० उशीरानें दिलेला. ११ धृतराष्ट्र. १२ वस्त्रा. १३ रजोगुणेंकरून. १४
 शूद्र. *साधु. †आमच्या मूळप्रतीत या अर्थातून एक मात्रा कमती आहे.

वैधव्यचि आधीं तें ॥ अंगारस्नान; दे सकळ आधीं तें; ॥
 शोकाचें गांव; तणें ॥ प्राण; तयातें दवाभिचें आवंतणें! ॥ ३४ ॥
 दुःखक्षोभा, ऊन ॥ छत्र तसें, हरुनि, करुनि लोभा ऊन ॥
 पूर्ण करा. भाऊ न ॥ यजिती, आचारहा बरा भाऊन. ॥ ३५ ॥
 बाळसुता आत, पति- ॥ छत्र न माथां; असख्हा आतप. ती ॥
 जातिव्रताति; फुलांतें ॥ ताच्या साहेल ताप काय मुलांतें? ॥ ३६ ॥
 समय निका काजा या ॥ सत्वरचि गजाव्हेयासि काका जाया; ॥
 कळतां वृत्त मनाशी, ॥ तेंचि करूं, जें बरें सुट्टतम नाशी. ॥ ३७ ॥
 मग सोदव वळहरि ते ॥ गेले सदनासि सकळखळवळहरिते, ॥
 प्रिय शुभदैवा, राजे ॥ विधिचे, शुचिच्याचि घेतें कैवारा जे. ॥ ३८ ॥
 ॥ इति श्रीमत्कृष्णविजये अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥
 स्वाभिरूपा साधुनि, घे ॥ आज्ञा अक्रूर; सत्तपा साधु निघे. ॥
 वृत्तांत जसा, व्हाया ॥ विदित तसा, पावलाचि गजसाव्हा या. ॥ १ ॥
 भेटे धृतराष्ट्रांतें, ॥ भीष्मांतें नीतिधर्मधृतराष्ट्रांतें; ॥
 मोहमहानैगभिदुरा ॥ हरिचरणा जो भजे तया कविविदुरा; ॥ २ ॥
 काय पृथा जो वाहे, ॥ “श्रम भोग” हणगे, “तनू वृथा जीवा हे,” ॥
 तीस; खळजना भाचे ॥ जे रिपु पाहे सखे जलजनाभाचे. ॥ ३ ॥
 भेटे द्रोणास, रुपा, ॥ अन्यासहि; हा न इष्ट कोणा सकृपा? ॥
 करिती कौरव ते जें ॥ युक्त तया त्यांचियाचि गौरव तेजें. ॥ ४ ॥
 धाच्या पौर वल्लभ- ॥ तान्ना गाती; सुबुद्धि पौरव लक्ष- ॥
 लाभ हणति; शिर काया ॥ अर्पिते, हरिजनपदीं सुखीं शिरकाया. ॥ ५ ॥
 कुंतीचा भाउ मग ॥ स्थिर राहे, घेत आप्तालाभा, उर्मगे ॥
 वृत्ताचा कुरुपार्थ्या ॥ व्हाया, भगिनीमनांतिल्या कुरुपार्थ्या. ॥ ६ ॥
 करि बहुमास काळया ॥ स्थिति रीति; कळे सदुत्तमा सकळा या. ॥

१ आमंत्रण. २ मानून. ३ ताप. ४ जाईचेंवेल. ५ हस्तिनापुरास. ६ शुद्धाच्या. ७ हस्ति-
 नापुरास. ८ नीतिधर्मकरूनभारण केलें राज्य व्याणें त्यास (भीष्मास). ९ मोहरूपी पर्वतास
 वज्र भसा जो त्यास. १० याचा अन्वय भसा;— त्याच्याच तेजें जें गौरव युक्त (तें) ते कौरव
 तया करिती. ११ शुद्धज्ञानांतें. १२ शोभ. १३ कुरुपतीच्या. १४ कात्याच्या. हे “कुरुपाच्य
 ” (कुरुपतीच्या) याचें विशेषण. * “ हा ” याचें विशेषण.

का मुनिसुत पोर, हित- ॥ द्वेषी, प्रियसाधुअहित, सुतपोरहित. ॥ ६ ॥
 कीं नृपसुत पोर, हित- ॥ द्वेषे; ज्यां गमति पांडुसुत पोर हित. ॥ ७ इतिवा.
 पाहुनि तो भाउ, सरी- ॥ देवी न करी जिची, विशोभा उरेंसी ॥
 जाली; बहुविध वाहे ॥ ताप; रडे, आठवूनि बहु, विधवा हे. ॥ ८ ॥
 “आप्तमति स दादा ही ॥ स्मरते कीं, जोस दुर्गति सदा दाही? ॥
 पितरांस भ्रात्यांतें, ॥ ज्यांची पहिली दया अदर्श्यांतें? ॥ ९ ॥
 बहिणीभावजयांचा ॥ स्नेह असे? पूर्ण आप्तभाव जयांचा; ॥
 स्मरती सन्मति आली? ॥ कुंतीची आजि बरि तुझां स्पृति आली! ॥ १० ॥
 स्मरला मजला भाचा ॥ रुग्णहि कीं? आजि दिवस मज लाभाचा. ॥
 जालें मन अभिराम! ॥ स्मरतो कीं मत्सुतांसि या अभिराम? ॥ ११ ॥
 अग नग पौरव नीच, ॥ भ्रात्या! मी ही भृगूच पौरवनीच. ॥
 भय फार; कशा वांचे ॥ यत्नें? असु हरिति दुष्ट वृक शवांचे. ॥ १२ ॥
 वदतां, मन भी माजें, ॥ कारतेजाले सपत्न जन भीमा जें. ॥
 हा अज्ञान, गरातें ॥ चारियलें; विदित सर्व या नगरातें. ॥ १३ ॥
 स्वसुतां सुख भावो जी ॥ इच्छा, अनुमोदितो तिला भावोजी; ॥
 कुगति असी मारुजी ॥ तळमळतीं देखतां असीमा माजी. ॥ १४ ॥
 मनचि न नृप दे शतशा ॥ विदुरोक्ता; काय करुनि उपदेश तशा? ॥
 सत्यवती सासु, या, ॥ असती तरि, वारितो सती, सासूया. ॥ १५ ॥
 भव, भजतां, हरि; माये ॥ त्रिजगीं जीची दया न; ते हरिमाये ॥
 दीनजना थानातें ॥ लाविल कीं, स्मरुनियां अनाथा मातें? ॥ १६ ॥
 मी प्रहरहि आठ वितें ॥ चिंता, चिंतामणिप्रभुस आठवितें; ॥
 स्तविल जग श्रुतीरीती, ॥ पितृभगिनीचे पुशील अश्रु तरी ती. ॥ १७ ॥
 तूं सद्दुदार; कपाळीं ॥ पदरज लावूनि, दीनदारीकें पाळीं. ॥
 घे, घेशिल आंतर जें; ॥ तारिं; न, भर्वीं वुडो, मळो आत, रजें. ॥ १८ ॥
 नाहिं अनाथा, राया ॥ दीनाच्या वांधवा! जना थारा या. ॥

१ कौरव. २ वाळलेले वाजें. ३ मोठी. ४ प्रसन्न. ५ जवळ आहे राम ज्याच्या, रामासहि
 त (कृष्ण). ६ लांडगे. ७ विषातें. ८ विदुर. ९ व्यास. १० निंदायुक्त. ११ हरणकर. १२
 मावतो. १३ हरिरूपीमाना. १४ एकिलेले स्वभाव. १५ दीन मूल (पांडव). १६ नावेवरून
 नेण्याचें मोल.

दे सरुपा दान, तमीं ॥ न बुद्धेंसें अभयमात्र; पादा नत मी." ॥ १९ ॥
 अक्रूर ह्मणे, " न सती ॥ शोकार्हा तूं; तुला अभद्रें नसती. ॥
 निर्भय आका! राहें; ॥ आलें ब्रह्मचि दयालु आकारा हें. ॥ २० ॥
 त्या मुनिवित्तो सारें ॥ ठाउक आहे करील चित्तसारें. ॥
 पुत्र तुजे वाढविल; ॥ त्रिजगच्छल्येहि योंकरें काढविल. ॥ २१ ॥
 न मळे आकाश मळें, ॥ सद्वत्सलदेव्यशीहि आका! शर्मळें. ॥
 नससी आका! रानीं; ॥ जाणवती सुत समर्थ आकारांनीं. ॥ २२ ॥
 विदुर वदे, " वहिनी! ती ॥ पहिली सोडील काय देवाहि नीति? ॥
 प्रभु दयमान सहाय ॥ स्वजना; तुमचें ह्मणो न मानस "हाय!" ॥ २३ ॥
 अक्रूर ह्मणे, " मजला ॥ दे आज्ञा; येथिधा विचार उमजला. ॥
 ' येतो ' ये तांडासी; प्रभुनामास्तीक^१ असदाहि न तो डांसी." ॥ २४ ॥
 मग जाउनि उर्वीशी ॥ भेटे अक्रूरकवि; ह्मणे, " कुर्वीशी! ॥
 मेली पांडु; रहातं ॥ यशी; जोडिति सुत्र तेंचि पांडुर हांतं. ॥ २५ ॥
 भाग्यमदें उतण्यांत ॥ स्थिति न वरी, वर्त सम सुतांपुतण्यांत. ॥
 न कुमतिवशी गा! ऊत ॥ श्री जीवन चपळ; साधु यश गाऊत. ॥ २६ ॥
 कवि न वदे, हासाचें ॥ पद होतें वचन ह्मणुनि, देहा साचें; ॥
 भावुनि देव, पुजा तें, ॥ आत न; विरह क्षणांत दे, वषु जातें. ॥ २७ ॥
 कांता, बांधव, सुत, या ॥ तनुचे संबंधि जन; धनार्थवसु तया- ॥
 पासुनि, दावुनि माया, ॥ हरिति; कसे आत, ज्यांचिया मनिं मार्या? ॥ २८ ॥
 न गणुनि पातक, पाळें; ॥ येतो परि उग्र नरकपात कपाळा; ॥
 दुर्गतिहेतु जन मनें ॥ धूर्त, करिति वरिवरीच हे तुज नमनें. ॥ २९ ॥
 भी मन हे भार तमीं ॥ बुडविति; वदतो हितेच्छु हे भारत! मी. ॥
 टाकुनि लोभ, व्यास- ॥ प्रभवा! विश्वांत पात्र हो भव्यांस. ॥ ३० ॥

१ ब्रह्म आकारा आलें (=ब्रह्मानें भवनार घेतला). २ भगवतास. ३ मनाजोगें. ४ त्रिजगाचीं दुःखें. ५ योंकरवीं ६ प्रेमळदेवाचें यश. ७ पापनें. ८ दंशकरी. ९ राजाला (भृतराष्ट्राला). १० कुरुश्रेष्ठा. ११ यश मात्र राहें. १२ अगा! तूं 'कुमतिवश' (=दुष्ट मताच्या अधीन) होऊनको. १३ धन-अंध-वसु=धन, अन्न, आणि रत्नें. १४ कपट. १५ पाळितं. १६ दुर्योधनादि. १७ हे भृतराष्ट्रा! १८ कल्याणास. * प्रभुनामरूपी आस्तीक ऋषि असदाहि=असन्-अहि.

बुडविति इष्टा पूर्ते ॥ हे काम, क्रोध, लोभ, इष्टाँपूर्ते. ॥
 प्रज्ञाचक्षु! द्रव दे ॥ तव त्ददया, अतिते जरि सुत क्षुद्र वदे. ॥ ३१ ॥
 हा तनय न, अहि; ताते ॥ त्वां वारावा. करील बहु अहिताते. ॥
 नयपथिवमुखां वाने ॥ शिक्षाव्रुं कुरुगृहाचिया खावाने. ॥ ३२ ॥
 बहु हणतिल 'फट'; काळ ॥ ग्रहिल तुज; अयश केवळचि फटकाळ. ॥
 वृत्त जना सुखवु, जळ ॥ श्रांता जैसे; कुळीं तरिच मुख उजळ. ॥ ३३ ॥
 उपजे जेव्हां प्राणी, ॥ वद, तेव्हां संगतीस कवणा आणी? ॥
 जेव्हां भूषा! मरतो, ॥ कोणाते संगतीस घे पामर तो? ॥ ३४ ॥
 सुरुतांमुरुता आंगें ॥ भोगी, कीं त्या सहाय असतो सांगें. ॥
 सहवासाहि तो मूर्त ॥ श्रेयःप्रत्यूहं कृतसुत्तन्मिष धूर्त. ॥ ३५ ॥
 मग कुजकी जसिं दोरी, ॥ आयुष्याची तुष्टे; स्वपापशिदोरी ॥
 घे लुटिला तो नर; कीं ॥ स्वार्थपरिश्रष्टे रडत जातो नरकीं. ॥ ३६ ॥
 हणुनि स्वप्नासम था ॥ लोकास पहा; स्मर श्रुतीच्या समया. ॥
 हो ज्ञांतमना; शील ॥ स्वच्छ धरीं, गा हरीस; तम नाझील. ॥ ३७ ॥
 वाटे चतुग ज्या जी ॥ रीति वरि, भजे तिलाचि बहु राजाजी! ॥
 परि करि जो निजहित, जी! ॥ धरि साधुपथ, क्षुधा तृषा निजहि तजी. ॥ ३८ ॥
 भूष वदे, "वसुधैते ॥ येउनि, रंग्गासि पाजि देव सुधैते, ॥
 साधो! तूहि तसाच ॥ श्रेष्ठ कथिसि बोध हा मळा हित, साच. ॥ ३९ ॥
 श्रुतिसं सुविद्या वीची ॥ प्रमुदवीचीच हे नवी दावीचि; ॥
 पसरी वपु, टेंकरही ॥ दे, न मिटकियाचि दे, करि पुंढे. करही. ॥ ४० ॥
 उक्ति तुजी परम मता; ॥ सोडीना दुष्ट चित्त हें पर ममता. ॥
 न तगे त्ददयीं विषमीं; ॥ जाणतजाणतहि सेवितों वा विष भी! ॥ ४१ ॥
 ऐसे मम मन, ताकीं ॥ आवाडि फार; प्रिया जया ममता कीं. ॥
 भवदुत्तयमृतांत रुची ॥ न चिर धरि अभाग्य, साउलि न सुरवरुची. ॥ ४२ ॥

१ हे अंधा! २ दुष्ट. ३ न्यायमार्ग ठाऊकनाहीं त्यास. ४ वापानें. ५ छी: ६ वर्तणूक. ७ पुण्याला व पापाला. ८ मूर्तिमंत. ९ कल्याणास विघ्न. १० सुन्दराचें ब्याणें मिष केलें तो. ११ भापली पापसामग्री. १२ स्वार्थाविषयीं विन्मुख. १३ नियमा. १४ व्यजी. १५ पृथ्वीवर. १६ रोग्यास. १७ कानास. १८ लहरी. १९ हर्षसमुद्राचीच. * परीपकारी कृत्यानें.

वागमृतसुधारा हे ॥ भ्रममनोभाजनांत न बुधा! राहे; ॥
 न धरि त्वद्वयतितउ पळ ॥ त्वदुदितजळ, शुष्क सिंधुनिपतित उर्पळ. ॥ ४३ ॥
 माया भ्रमहेतु जगा ॥ भगवंताची, असे विदित हें तुज गा. ॥
 कोप करुंनको; टिकवे ॥ न इच्या मयतीं, प्रयत्न जरि कोंटि कवे! ॥ ४४ ॥
 कोणाहि नको टिपरी ॥ हे नाकींची, श्रमेहि जन कोंटि परी. ॥
 हरि करिल दया, तर ती ॥ हरिलचि; मायाविधिं सेतुनें या तरती. ॥ ४५ ॥
 तो प्रभु यदुराज गति- ॥ प्रद अवतरला; करील विमरा जगती. ॥
 त्या करितों मी नमन; ॥ श्रीशपदामृतनिर्घांत हो मीन मन." ॥ ४७ ॥
 अक्रूरस कळे, हा ॥ नृप वदतां आणि पाहतां, सकळेहा. ॥
 मग सुत्तदाज्ञा त्यानें ॥ घेउनि, नमिलें विमुक्तिदां. ज्ञात्यानें. ॥ ४८ ॥
 करुणाघनदेवाचे ॥ पाय नमी, वृत्त सर्वाहि वदे वाचे. ॥
 पुरले काम मनाचे; ॥ अक्रूरमयूर, विसरुनि श्रम, नाचे. ॥ ४९ ॥

॥ इतिश्रीमत्कृष्णविजये एकोनपंचाशतमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥

माजा प्रेमा सुदामा हरिसख दुवळा; शब्दसंदाह जो, हे ॥
 साधूपासीं श्रुतीनें पदर पसरुनी, जोडिले स्वल्प पोहे; ॥
 या दीनोपायनांतें बुधजनभंगवान् प्रीतिनें, फार गोडी ॥
 आणुनि, श्रोतृवृत्तीं भरिल, बहु दया मानुनी तेहि थोडी. ॥ १ ॥
 नसे तादृक् चेतोहरें गुण जरि, साधु तरि या ॥
 वरू, चूर्डार्त्नीकृतविधुहि जैसा धुतरिया; ॥
 भले सद्विद्याचे नद करिति ते लोभ, विहिरा ॥
 तयांचा मी; कर्त्या जडहि घडिला शोभवि हिरा. ॥ २ ॥

१ बाणीरूपी भ्रमधारा. २ मनोरूपी फुटक्या भांड्यांत. ३ त्वदय ही चाळण. ४ तुझा उपदेश हें उदक. ५ समुद्रांत पडलेला. ६ दगड. ७ चिमटा. (नाकास टिपरी लावणें ही एक शिक्षा आहे.) जरि ही शिक्षा आवडत नाही तरी जनकोटि अपराध करून श्रम = शिक्षा भोगतें. ८ भार रहित. ९ सकळ - ईहा = सकळ इच्छा. १० मुक्ति देणाऱ्या (कृष्णास). ११ अक्रूर रूपी मोर. व तिकडे अक्रूर आणि इकडे मोरोपंत. १२ शब्दसमूह. १३ कानानें. १४ दीन- उपायनांतें = गरिबाच्या नजराण्याला. १५ बुधजनरूपी. कृष्ण १६ कर्णरूपी मुखांत. १७ मनोहर. १८ धूडारत्न (शिरोमणी) केलें आहे विधूस (चंद्रास) ब्याणें तो = शिव. १९ झरा.

अभय दिधलें आहे, वाहे श्रुतिप्रतिभा झरा; ॥

विधुर्मणिचिया सारा तारापे कारण पाझरा; ॥

जडहि कविता जोडी, गोडी गुणीं हरिच्या वरी; ॥

सहज तुमचा दीना हीना प्रसाद समुद्वरी. ॥ ३ ॥

प्रसाद तुमचा कलानिधिहुनी गुणे आगळा; ॥

हरी नतमनोमळा, निजसुरदुमाचा मळा. ॥

करी रत सदा वळानुर्जपदीं मना चंचळा; ॥

सुखेंचि पुरवी लळा; सुर्चिर कीर्ति दे उज्वळा. ॥ ४ ॥

श्रीमद्भागवताभृतोदधि तुह्नी, अर्थज्ञ ते मेघसे, ॥

आह्नी चातक पाहतों मुख, तृषांसंशुष्क ज्यांचे घसे, ॥

पीतां द्वि त्रि कण, क्षणीं सुख गमे तृप्त्युत्थ गोडे; कर ॥

ब्राह्मीचाहि लिहों शकेचि न, असो तें, ग्रंथ हा टेंकर. ॥ ५ ॥

रामकृष्णचरणीं समर्पित ॥ ग्रंथ; हो रसिकचित्त तर्पित^४; ॥

न प्रमादभवे^५ दोष राहवू; ॥ सत्प्रमोदनयनोद् वाहवू. ॥ ६ ॥

॥ इतिश्रीमत्कृष्णविजयेश्रीरामनंदनमयूरेश्वरकतिरुतौसज्जनप्रार्थना ॥ ॥

समाप्तश्चायंकृष्णविजयः ॥

श्रीरामकृष्णार्पणमस्तु.

१ चंद्रकांतच्या. २ ताराकांत = चंद्र. ३ चंद्राहून. ४ अधिक. ५ शरणागतांचा मनांतील मळास. ६ कृष्णपदीं. ७ हीस. ८ सर्वदा. ९ श्रीमत्-भागवत-अमृत-उदधि = श्रीमद्भागवतरूपा असृताचा सागर. १० तहानेनें अत्यंत वाळलेले. ११ तृप्ति उत्थ = तृप्तिपासून जहाले लें. १२ मोडे. १३ सरस्वतीचा १४ तृप्त. १५ मोहापासून होणाऱ्या. १६ सत्-प्रमोद-नयन-उद् = सदानंदाचे अश्रु.

शुद्धिपत्र.

आर्यामधील चुकांचें.

पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.	
१	४ प.	देवू	देऊ	५	४ प.	लोलें	लोलें ;	
३	१८ उ.	वसु देवा ची	वसुदेवाची	"	"	लसंमॉनें	लसंमॉनें;	
"	१९ पू.	निर्जरमहिला	निर्जरमहिला;	"	४ उ	भास्कर	भास्कर-	
"	१९ उ.	मां	मां;	१०	१६ पू	प्रोक्तानंदमंदिरि	प्रोक्ता नंदमं- दिरिं	
"	२१ पू.	आज्ञापी	आज्ञापी;	"	१७ पू	जा	झ्या	
"	२२ पू.	शरदहंणी	शरदहंणी	"	१८ पू	भाकटा	भाकटा हा	
"	"	पराहुतिहोती	पराहुतिहोती	"	२१ पू	आवर्ता	आवर्ता.	
"	२३ पू.	माथुर	माथुर	"	२२ उ	रणीं	रणीं.	
"	"	जनपदां	जनपदां	"	२४ पू	लाहे	लाहे;	
"	२३ उ.	प्रकृति-	प्रकृति-	"	१४ उ	तुजा	तुझ्या	
"	"	शूरसेन,	शूरसेन,	"	१८ उ	होउनी	होउनी	
"	"	मनविप्र,	मनविप्र,	"	२१ उ	सुनय	सुनय;	
"	"	कृती.	कृती.	"	२२ उ	करितां	करिती	
"	२६ पू.	चुलता	चुलता;	"	२४ उ	व्याचा	व्याचा	
४	२१ उ.	अशनीं	अशनीं	"	२६ पू	सवगुहाशयन	सर्वगुहाशयन	
"	३८ पू.	विमळ	विमळ	"	२९ पू	सद्वेष	सदसद्वेष	
५	४२ उ.	विपदा कुल	विपदाकुल जें.	"	१५	६ पू	वैकुंठापरिस	वैकुंठापरिस
"	४४ पू.	जा		झ्या	"	१६	१ पू	दुःख. शोका
"	४७ उ.	वाकपतिचा	वाकपतिचा	"	१७	१६ पू	कृष्णलालसा	कृष्णलालसा,
६	४९ पू.	हरिणीचा,	हरिणीच्या,	"	१६ उ	सुकर	सुकर,	
"	"	जापरि	झ्यापरि	"	१९	१ उ	तदा	तदा;
७	७ उ.	सुखनिधिलीभें.	सुखनिधिलीभें.	"	४ पू	लंकाला.	लंकाला	
"	१२ पू.	यातें.	यातें;	"	२३	२ पू	सुमहानंद	सुमहानंद;
"	१२ उ.	कंसभयार्ति	कंसभयार्ति-	"	२६	३३ पू	श्वीतीं	श्वीतीं
"	१३ उ.	जातें.	झ्यातें.	"	"	३८ पू	हिमां	हिमां;
८	१९ पू	उस्सवदाता.	उस्सवदाता;	"	२८	११ पू	भवनीं	भवनीं
९	२९ उ.	विघ्नाख्यकंप	विघ्नाख्य कंप	"	"	"	विधिच्या	विधिच्या
"	२ पू.	जा	झ्या	"	११ उ	प्रवर्गातें	प्रवर्गातें	

पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.
२८	"	भवपयोनिधिर्भव	भवपयोनिधिर्भव	५३	"	पा,	पा;
२९	२८ पु.	गुने;	गुने	"	२२ उ.	सभृदंबुख्हको-	सभृदंबुख्हको-
"	"	माता,	माता;	"	"	शाली	शाली
"	२ उ.	भ्रमती	भ्रमती;	५४	१९ पु.	खळ	खळ,
"	"	दभ्रमती	दभ्रमती.	५६	१४ पु.	देव	देव-
३१	२४ पु.	वज्रकृत	वज्रकृत	"	१५ पु.	कानों.	कानों,
३२	३२ पु.	तानें,	ताने,	"	१५ उ.	बल्लव	बल्लव
"	"	नैं.	ने.	६४	३० उ.	किजे, जीवें	किजे, जीव
३५	२९ उ.	बळ	बळ.	"	३३ पु.	दिसती	दिसती.
३८	२२ उ.	स्नेहवृद्धि	स्नेहवृद्धि,	६६	६ पु.	अंज्जावरहेमानें	अंज्जावरहेमानें
"	१ उ.	सबळ	सबळ-	६८	१२ उ.	तराना?	तराना? "
३९	२१ पु.	॥ या	या ॥	७६	३१ पु.	पृतपयोदैधिमधुं-	पृतपयोदैधिमधुं-
४०	२ उ.	श्रंग	श्रंग	"	"	नों.	नों
"	२७ पु.	करब्ज	कराब्ज	७९	७ उ.	मिणकीं;	मिणकीं, ३५
४३	९ उ.	खांत	खांत	"	९ पु.	स्वगुरुभयहि	स्वगुरुभयहि
"	१५ पु.	गात	गति	८०	१० उ.	संदेवही	संदेवहि
"	"	कुजितें	कूजितें	"	१३ पु.	लावुनी	लावुनि
४५	२९ पु.	लाताळें;	लाताळें;	८१	२० उ.	महाभाग	महाभाग
"	३० पु.	दुर्मति	दुर्मति-	"	२१ पु.	आहे	आहे
४६	४१ उ.	जाणुनि	जाणुनि	"	२१	निवसा	निवसा
"	५ उ.	पोडा	पोडा-	"	"	असाध्वस?	आसाध्वस?
४७	१३ पु.	निरदनिभं,	नीरदनिभ,	८२	३१ उ.	वाटे	वाटे-
"	१५ पु.	नाहिं	नाहिं	"	३३ पु.	नोर;	नोर
"	१७ उ.	सुहृत्कंदंब	सुहृत्कंदंब	"	"	गळे	गळे
"	१८ पु.	नीरजनाभयदा	नीरजनाभयदा	८५	६६ उ.	श्रीचां	श्रीचां
४९	३५ पु.	सहचरण;	संचरण;	८६	८ उ.	नभवसुहृद	नभवसुहृद
५०	४३ पु.	विकळसा	विकळमानसा	८७	१६ पु.	जा	व्या
५१	५३ उ.	तुझापासुनि;	तुझापासुनि;	८८	२८ पु.	वनीं	वनिं
"	२ पु.	डासी	डासी	८९	३१ पु.	जांविं;	जांविं;
"	४ पु.	अर्ध	अर्ध	"	३८ पु.	जांत	व्यांत
५२	१८ पु.	वसतिला	वसतिला	९१	८८ पु.	पाउनि	पावुनि
५३	२१ पु.	सहित	सहित;	"	४९ पु.	व्या	व्या
"	"	हित;	हित,	"	५३ पु.	स्कंधाहि	स्कंधाहि
"	२१ उ.	रक्षायास	रक्षायास,	"	५६ उ.	॥ न	न

पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.
९२	५० प.	आगामी !	आगामी!	११०	४ उ.	पदकुळगदनूप-	पदकुळगदनूप
९६	१० प.	जाचें	ब्याचें			जागा	जागा
९७	२१ प.	तिजें	तिजें ;	१२०	२१ प.	यांची	यांची
९८	२ उ.	जवळी,	जवळी ;	१२२	३७ उ.	इणें	इणें
९९	१४ प.	रासी;	रासी;	१२५	२ उ.	ब्याचें;	ब्याचें;
"	१५ प.	जा	ब्या	१२६	११ प.	वळिता !	वळिता
१००	२१ प.	तिला	तिला;	१२९	२५ प.	रीग	रीग
१०१	०४ प.	खसुता	खसुता	१३१	६ प.	हरि मन	हरिमन
"	२ उ.	लोक	लोक-	१३३	२७ प.	कटकीं	कटकीं
"	"	बैसुनि	बैसुनि,	"	"	निषेधें	निषेधें
१०२	११ उ.	मदि मळ	मदमळ	"	२७ उ.	भरापाळक	भरापाळक
"	१७ प.	रानीं	रानीं;	"	२७ उ.	हो ;	हो ;
१०३	२१ प.	हे	हे;	"	"	तुण्यासवें;	तुण्यासवें;
"	२२ उ.	रक्षी	रक्षीं	१३६	२६ प.	खडगवरा	खडगवरा
"	२३ उ.	देती ^{१३}	देती ; ^{१३}	१३७	४३ उ.	मामाचीं;	मामाचीं;
१०४	२ प.	प्रभु	प्रभु-	"	४३ प.	योजुति	योजुनि
"	६ प.	रक्षि जे	रक्षिजे	१३८	४७ उ.	तम	तम
१०५	८ प.	मूतेशगाराहा	मूतेशगारा हा	"	२ उ.	हा	" हा
१०९	१७ प.	परिपाके ^{१६}	परिपाके ; ^{१६}	"	३ प.	मी	मी
"	१७ उ.	रक्तद्रि पळस	रक्तद्रि, पळस	१४०	१९ उ.	पद भजना	पदभजना
"	२१ उ.	साधु	साधु,	"	२३ उ.	लाजे?	लाजे.
११०	२७ उ.	मारिता	मारितां	१४१	३१ प.	एसां	एसां
१११	३५ उ.	गोपाळ	गोपाळ.	"	३३ उ.	कासि?	काशि?
"	३८ उ.	दरी	दरी-	"	३२ उ.	शोकनापसुद्ध-	शोकनापसुद्ध
११२	४६ प.	गडियांचें	गडियांचें ^{१४}	"	"	सिरौधी.	शिरोधी.
"	"	भैवांभिसांगडि-	भैवांभिसांगडि	"	३४ प.	भमुदंभ	भमुदंभ
		याचें	याचें	१४२	३६ उ.	येतां	येतां,
११३	४ प.	वरुनी,	वरुनी.	"	"	हरुनि	हरुनि,
११४	१७ प.	जात	ब्यात	"	४१ प.	ते	तें
११५	२४ उ.	हरादिचूडानि-	हरादिचूडानि-	"	४१ उ.	घे;	घे,
		हितें?	हितें.	"	४६ उ.	॥ सती!	सती! ॥
११६	३१ प.	लीला	लीला-	१४३	४९ प.	मागेन	मागेन "
"	३५ प.	नवचनें	न वचनें	"	४९ उ.	असाया."	असाया.
"	३६ उ.	दातीं	दातीं.	"	५३	भानिस	भानिस

पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१४३	५५ पू.	यां तें	यातें	१४४	६४	वंदनि	वंदूनि
१४४	६० उ	भक्तकल्पतरु	भक्तकल्पतख	"	६६ उ.	सेवामाला. "	सेवायाला. "
"	"	निधे	निधे	१४७	११ पू	महागनाद्या	महागमनाद्या
"	६२ पू.	जा	ह्या	१६७	३७ उ.	अस्वछ	अस्वस्थ
१४४	६३ उ.	भांवि	भांवि				

पाठांतर.

पृष्ठ १४७, आर्या १५.

रवि बहुधा मावळला ॥ लाजे, कीं साधु नंदधामा वळला; ॥
आपण तापद, वारि- ॥ प्रदसा कीं लोकशांत तापदवारि. ॥

पृष्ठ १५६ आर्या ४४.

गेला ओकित वमना ॥ भाद्दा, वाताचि ते असो, कितवमना. ॥
याची काय रुचि? रहा ॥ जगला आतां; गमे न काय रुचिर हा. ॥

पाठपूर्णता.

पृष्ठ १४९, आर्या २७.

ऐतों पुत्रचरित्रें ॥ वर्णा, विकिलें जयांसि चिच गिरित्रें,
तों ये फार महिवर; ॥ खवति जळें लोचनें अपार महिवर.

टिपांतील चकांचें.

पृष्ठ.	आर्या.	अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१	४	नमस्कार	नमस्कार,	७८	१५	वेदस्तुत	वेदस्तुत
४	४	सुदेवरूपी.	सुदेवरूपी	८१	२७	आनंदित	अनिंदित
"	३८	चंद्रला	चंद्रली	८९	२६	गज	जग
५	३४	सारिख	सारिखा	"	२८	अमताचे	अमृताचे
६	९	प्रकारचा	प्रकारचें	९२	१	याच	याचें
७	२८	त्याचा	तिच्या	"	५	स्त्रीस, दुष्ट	स्त्रीस.
८	३१	सर्प	सर्प	"	*	न्यावे,	न्यावें,
९	१४	कंप	वात	९४	२९	विनादे	विनोद
"	२४	चक्र	कमळ	"	३३	कौशल्यसाग-	कौशल्यसाग-
१०	१४	वडाल	वडोल	"		राची	राची
"	२०	सांगितलेल्याष-	घरीं.	१०१	२९	हें	हें
		रीं.		"	३८	याचा	याचा
१७	१२	मभुर	मभुर	१०६	२५	मष्टिका	मुष्टिक
"	२९	विकाळ	विकाळ	१०९	२०	(भिजलेला)	(तांबडा)
११	२७	भापली इच्छा	निजजनांची इ-	१०९	२०	भसा	, जसा
			च्छा	"	"	वृक्ष	फुल्लेला वृक्ष
२३	२८	वडिलांचीं	वडिलाचें	१११	२७	ठकविणारातें	ठकविणारा
२८	६	प्रवग	प्रव	११३	१५	अशा	अशा
३३	२	आपल्या सुरांनीं	आपल्यासुरांनीं,	११४	५	यादव. १३	यादव. ६
			किंवा निद्रिस्त.	"	४७	भुकेची उत्पत्ति	भुकेपासून जहा
४०	२३	मुख्य-	मुख-				लेला.
५०	११	करणारास.	करणान्या.	११६	८	सरसारित्	सुरसौरत्
५२	३	यशभाणिसुख)	देवांस वरदेणा-	१२०	२५	" स्वप्न "	" सूत्रक "
		देणान्या द-	न्यास	१२३	१२	स्त्रियाचें	स्त्रियाचे
		यालुकृष्णास		"	३४	प्रभ.	प्रभु.
५५	५	(=मनुष्य)	(= देव)	१२४	५	रथखालून	रथाखालून
"	३२	जन्मराहत	जन्मरहित	१२६	११	नंदाचें प्राण	नंदाचे गौरख
५६	२७	चंद्रवत् मुखानीं	चंद्रवत् मुखानीं	"	३८	मागून	मागून
५७	५१	मानवांनीं	चतुरांनीं	१२८	१	प्रेमद	प्रेमद
५९	२१	तोडानें	तोडानें.	"	२७	धनु	धन्व
६८	१४	धारांनीं	धारा	१२९	१	हत्ती.	निवारण.
६९	४०	पडणें. ३५पर्वतास	पडणें.	"	६	हस्तांत आहे व-	हस्त हेंच वज्र
						ज ब्याच्या.	आहे ब्यास तो.

पृष्ठ	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ	आर्या.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१३४	२	कृष्णीं.	पर्वतीं.	१४२	३६	बुडेलल्या	बुडालेल्या
१३८	७	हातास	हातास	१४३	४	याचनेवर.	याचनेला.
१३९	४	आलेला	घेतलेले	"	१३	भूंसह	भूसंह
१४२	३	गगमुनीच्या	गर्गमुनीच्या	१५२	*	" सुधा "	" सुधा "

